

MUZEUL DUNĂRII DE JOS
MUSÉE DU BAS DANUBE

CULTURĂ ȘI CIVILIZAȚIE LA
DUNĂREA DE JOS
CULTURE ET CIVILISATION AU
BAS DANUBE

**CULTURĂ ȘI CIVILIZAȚIE LA
DUNĂREA DE JOS
CULTURE ET CIVILISATION AU
BAS DANUBE
Vol. XIII-XIV**

COLECTIV DE REDACȚIE :

Marian Neagu

Valeriu Căvruc

Mihai Ionescu

Anca Enache

REDACTOR RESPONSABIL: Marian Neagu

Editat de: S.C. CAROTRADING'94 S.R.L.

Tipărit la: S.C. Fabrica de Timbre S.A.

ISBN: 973-95349-14-7

Les auteurs sont responsables pour le contenu des articles et pour les traductions

TOUTE CORRESPONDANCE SERA ENVOYÉE A L'ADRESSE SUIVANTE:

MUSÉE DU BAS DANUBE CĂLĂRAȘI 8500

RUE PROGRESULUI 4 ROUMANIE Tel. 042/31.31.61

MUZEUL DUNĂRII DE JOS
MUSÉE DU BAS DANUBE

CULTURĂ ȘI CIVILIZAȚIE LA
DUNĂREA DE JOS
CULTURE ET CIVILISATION AU
BAS DANUBE
Vol. XIII - XIV

CĂLĂRAȘI 1995

SUMAR SOMMAIRE CONTENTS INHALT

CAPITOLUL I • ARHEOLOGIE

1. Eugen COMȘA: O unealtă paleolitică descoperită la Vărăști (jud. Călărași)	7
2. Cornel HALCESCU: Tezaurul de la Sultana	11
3. Eugen COMȘA: Raporturile dintre comunitățile culturii Gumelnița și cele ale aspectului cultural "Aldeni II", reprezentate prin figurinele antropomorfe	19
4. Mihai SIMION: Importurile Stoican-Aldeni din așezarea gumelnițeană de la Măriuța (jud. Călărași)	29
5. Radian-Romus ANDREESCU: "Căscioarele-Ostrovel" Plastica de os din nivelul Gumelnița B.I.	41
6. Eugen COMȘA: Un obiect de os din așezarea gumelnițeană de la Vărăști	49
7. C. SCHUSTER: Cercetări arheologice în așezarea culturii Glina de la Varlaam, jud. Giurgiu	53
8. Alexandra COMȘA: Analize antropologice privind epoca bronzului din Muntenia	65
9. Valeriu CAVRUC, Marian NEAGU: Date noi privind stratigrafia Grădiștei Coslogeni	71
10. E. SPIRIDONOVA: Les résultats préliminaires de l'examen polinologiques du site Coslogeni	81
11. E. LEBEDEVA: Les résultats préliminaires des études paléobotaniques du site Coslogeni	95
12. Mircea UDRESCU: Observații preliminare privind creșterea animalelor și vânătoarea în așezarea de la Coslogeni (jud. Călărași); date zooarheologice	103
13. Dragi MITREVSKI: Northern elements regarding the Iron Age Culture in Macedonia	109
14. Valeriu SÎRBU, Vasile OPREA: Așezarea getică din zona Pietroiu ..	123
15. Valeriu SÎRBU, Vasile OPREA, Dumitrel PANDREA: Cercetări arheologice din așezarea getică de la Unirea "Rău", jud. Călărași	147

16. Mircea UDRESCU, Elena DOBRE: Gropile rituale cu animale de la Căscioarele (jud. Călărași); date zooarheologice	167
17. Radu FLORESCU, Cristian MATEI: Statele protoelenistice din nordul și vestul Pontului Euxin	173
18. Cristian MATEI: Notes on the Activity in the Port of Ancient Tomis	183
19. Nicolae St. NOICA, Cristian MATEI, I. DIMA, Marcela MUNTEANU: Cercetări fizico-chimice privind mortarul de rostuală folosit la instalația portuară antică de la Capidava	193
20. Maria COMȘA: Drumul Herulilor din anul 512 prin "Țara tuturor sclavinilor"	197
21. Gh. ATANASSOV: Encolpion du Bas Moyen Age avec Saint Georges Militaire et Saint Theodor Stratilat D'Appiaria	207
22. Oana DAMIAN: Noi descoperiri monetare bizantine în Dobrogea	217
23. Valery YOTOV: Sur les sabres du Bas Danube	227
24. George TROHANI, Paul DAMIAN, Valeriu SÎRBU: Nouvelles recherches archéologiques à Cătălui Căscioarele, dép. de Călărași	233

CAPITOLUL II • ISTORIE ȘI CULTURĂ

25. Pirin BOIAGIEV: Din relațiile economice și demografice dintre Călărași și Silistra	259
26. Stoica LASCU: Evenimentele din Balcani (1908-1913) în reflectarea presei din Călărași	265
27. Nicolae ȚIRIPAN: Contribuții călărășene la Marea Unire	289
28. Doina HAGEA: Contribuții călărășene la reforma agrară din 1921	305
29. Petre DIACONU: Apa preotului Enciu	319
30. Petre DIACONU: Caii Sfântului Theodor	325
31. Ilie-Ștefan RĂDULESCU: Călărașii în memoria și viziunea scriitorilor români	329
32. Ileana ZBÎRNEA: La citta di Călărași premessi dello sviluppo urbanistico nel XIX secolo	337

O UNEALTĂ PALEOLITICĂ DESCOPERITĂ LA VĂRĂȘTI (JUD. CĂLĂRAȘI)

Eugen COMȘA

Cercetările și descoperirile, de pe întinsul Munteniei, în privința epocii paleolitice, până în prezent, au fost foarte puține și de aceea orice descoperire, cât de mărunță, din acest domeniu, se cuvine semnalată specialiștilor.

În cele ce urmează ne vom referi la o unealtă paleolitică descoperită în anul 1958, cu prilejul săpăturilor arheologice efectuate în așezarea cunoscută în literatura de specialitate sub denumirea de *Boian A*, aflată în marginea de est a grindului numit de localnici *Grădiștea Ulmilor*, din cuprinsul fostului lac Boian, de lângă Dunăre, din vecinătatea localității Vărăști, jud. Călărași.

Printre alte probleme interesante urmărite, în campania de săpături din acel an ne-am propus să căutăm limita de vest a așezării Boian A (din faza Vidra a culturii Boian) amintite. Pentru atingerea țelului propus au fost trasate câteva șanțuri paralele, orientate est-vest, în porțiunea de teren unde presupuneam că se află limita căutată a stațiunii.

Întrucât prin săpăturile anterioare, din partea de est a complexului, sub stratul cuprinzând vestigiile arheologice, din faza amintită, s-au descoperit și câteva morminte din aceeași vreme, am procedat și în șanțul numit 2 vest la adâncirea lui, sub stratul de cultură, cu acel prilej, în careul 4, în stratul de pământ galben, la 1,20 m adâncime, am descoperit o unealtă de silex, care, din primul moment, ne-a atras atenția prin forma sa deosebită de aceea a uneltelor neolitice din aceeași rocă din stratul de deasupra și mai ales prin patina, care acoperă întreaga sa suprafață, pe ambele fețe. Încă de atunci am considerat-o ca fiind o unealtă datând din epoca paleolitică.

Nu putem preciza, cu exactitate, din ce fel de silex a fost făcută unealta, deoarece patina albicioasă a afectat întreaga suprafață a piesei. Ținând însă seama de faptul că pe alocuri patina are o nuanță albastrie, credem că roca

folosită nu a fost silexul de culoare cafenie deschisă, numit *balcanic*, ci unul deosebit, mai apropiat de acela (despre care s-a arătat că avea culoare *vânăă*¹⁾ sau vineție și albăstrui închis)²⁾, întrebuițat la realizarea uneltelor descoperite, pe marginea terasei Dunării, în complexul paleolitic de pe locul *Malul Roșu* de lângă orașul Giurgiu. Prin urmare, considerăm că silexul utilizat provenea din platforma prebalcanică, de la sud de Dunăre. Materia primă, care, după cum s-a arătat cu prilejul publicării primelor materiale paleolitice descoperite la *Malul Roșu*, se putea obține și din unele deschideri naturale, din marginea terasei înalte din stânga Dunării³⁾.

Unealta la care ne referim, găsită la Vărăști, s-a păstrat întreagă și are formă regulată, de frunză prelungă (lungime=8 cm), cu lățimea maximă în porțiunea de mijloc.

Ambele margini ale uneltei sunt retușate fin, de la vârf până la bază. Menționăm că retușele, din porțiunea dinspre vârful piesei sunt verticale, iar cele dinspre bază sunt mai înclinate. Datorită unei astfel de metode de retușare, marginile piesei sunt groase. Reținem și observația că la baza retușelor, pe anumite porțiuni, se văd retușe mici, datorate, probabil, utilizării uneltei.

Piesa a fost lucrată cu deosebită grijă, ceea ce, după părerea noastră, dovedește că a fost realizată nu de un oarecare membru al comunității paleolitice, ci de o persoană pricepută, cu practică îndelungată.

Caracteristicile sale, unealta descrisă mai sus, descoperită pe grindul *Grădiștea Ulmilor*, de lângă Vărăști, datează din epoca paleolitică și anume aparține aurignacianului. Felul cum s-au făcut retușele se aseamănă cu acela al unor unelte descoperite la *Malul Roșu*, care a fost datat în perioada finală a aurignacianului. Prin urmare, nu este exclus faptul că atât unealta de la Vărăști, cât și cele descoperite în complexul de la *Malul Roșu*, să dateze din aceeași vreme și să aparțină aceluiași complex cultural ale cărui comunități viețuiau, în zona dintre Vărăști și Giurgiu, desigur și mai departe de-a lungul Dunării spre est și spre vest.

27 mai 1991

NOTE

1. C.S. Nicolăescu-Plopșor, Eugen Comșa, Gh. Rădulescu și Mihai Ionescu: *Paleoliticul de la Giurgiu. Asezarea de la Malul Rosu*. In: SCIV, VII, 1956, 3-4, p. 225.
2. Al. Păunescu, Gh. Rădulescu și M. Ionescu: *Săpăturile din împrejurimile orasului Giurgiu*. In: Materiale, VIII, 1962, p. 130.
3. C.S. Nicolăescu-Plopșor și colab., *op. cit.*, p. 225.
4. Al. Păunescu și colab., *op. cit.*, p. 131.

OUTIL PALÉOLITHIQUE DÉCOUVERT À VĂRĂȘTI (Résumé)

Pendant les fouilles exécutés sur l'île *Grădiștea Ulmilor* dans le lac du Boian, auprès le village Vărăști (dép. de Călărași) à la périphérie de l'agglomération Boian A, a été trouvé un outil en silex. Par ses caractéristiques cette pièce appartient à l'époque paléolithique et peut être datée vers le fin de l'aurignacien.

O unealtă paleolitică descoperită la Vărăști
(jud. Călărași)

Alături de Constantin Isăcescu, am efectuat, în lunile august-septembrie 1982, o săpătură de salvare în tell-ul gumelnițean Malu Roșu de la Sultana, comuna Mânăstirea, județul Călărași.

Malu Roșu este numele dat de localnici tell-ului, deoarece, privind dinspre lac Iezerul Mare al Mostiștei în râpa care secționează așezarea, se vede chirpiciul ars la roșu, rămășiță a locuințelor și cuptoarelor.

Colegul Isăcescu și-a continuat cercetarea în șanțurile VI, VII și VIII, pe mijlocul așezării, iar eu am trasat și cercetat șanțul IX pe partea sudică a tell-ului și șanțul X pe latura nordică. Ambele secțiuni au avut lungimea de 30 m și lățimea de 3 m și se aflau în apropierea ruștii bruște de pantă, dintre tell și două viroage foarte abrupte, care-l mărginesc la nord și sud. Spre vest tell-ul era apărat cu un șanț cu val, interceptat de colegul C. Isăcescu într-o săpătură anterioară.

Așezarea eneolitică gumelnițeană de la Sultana - Malu Roșu a fost cercetată de-a lungul a aproape șase decenii de Ion Andrieșescu, Vladimir Dumitrescu, Niță Angelescu, Barbu Ionescu, Constantin Isăcescu și subsemnatul, cu rezultate deosebit de spectaculoase, printre care și cel mai mare, ca număr de piese, tezaur din aria nord-dunăreană a culturii Gumelnița-Karanovo VI.

În anul anterior, 1981, C. Isăcescu descoperise în S VI, o locuință, pe care pe bună dreptate o numise *a olarului*, deoarece conținea foarte multe vase întregi, între care străchinile și castroanele erau puse vraf, unul într-altul.

Eu am avut șansa să descopăr în S IX la numai 3,50 m distanță de locuință, cuptorul olarului, cu un extraordinar de bogat material ceramic 13 saci mari plini cu cioburi de vase, majoritatea întregibile, aparținând categoriei fazei Gumelnița A 2¹⁾.

În sfârșitul cuptorului de olar, descoperit de mine cuptor prăbușit încă din vechime - am găsit 11 piese de aur, în timp ce la Vidra²⁾ s-au găsit 2 piese, la Vărăști³⁾ 6, la Gumelnița⁴⁾ 3, la Vlădiceasca⁵⁾ 1 piesă, la Chirnovi⁶⁾ 3 obiecte, în sfârșit, la Crăsani⁷⁾ 1 piesă (?).

Deci în șase localități din aria nord-dunăreană a culturii Gumelnița-Karanovo VI, au fost descoperite 16 piese de aur, în a șaptea cea de la Sultana, Malu Roșu am descoperit 11 obiecte, deci în șapte așezări sau necropole, în total s-au găsit 27.

De remarcat că dintre cele șapte tezaure găsite la nordul Dunării, cel de la Sultana este cel mai mare ca număr de piese, dar al doilea ca greutate 36, 17 g față de masiva brătară de la Vlădiceasca 80 g.

În aria sud-dunăreană a culturii Gumelnița-Karanovo VI, s-au găsit numai patru tezaure: la Ruse⁸⁾, Hotnița⁹⁾, Koșarița¹⁰⁾ și Varna¹¹⁾. Acesta din urmă (în două necropole) este copleșitor ca număr de piese și greutate.

Revenind la tezaurul de la Sultana, acesta după cum am arătat mai sus, cuprinde 11 piese, grupate în 5 categorii, după cum urmează:

1. Trei statuete bombate (convex-concave) rotunde, având în centru un orificiu mare, iar la margine o prelungire în formă de trapez, care marchează capul, perforat de două orificii mici, care marchează ochii. Ele sunt confecționate din tablă subțire de aur, prelucrată prin ciocănire. Figurinele reprezintă, într-o formă stilizată, femeia în momentul nașterii¹²⁾ și fără îndoială aveau un rol magic.

a) Statuetă discoidală, cu trapez. (Fig. 1 a). Diametrul 4,6 cm, grosimea 0,6 mm, greutatea 9,480 g.

b) Statuetă discoidală cu trapez. (Fig. 1 b). Diametrul 3,9 cm, grosimea 1 mm, greutatea 10,250 g.

c) Statuetă discoidală, cu trapez, dar trapezul lipsește fiind rupt la nivelul orificiilor care marchează ochii. (Fig. 1 c). Diametrul 2,6 cm, grosimea 0,5 mm, greutatea 2,600 g.

Aceste trei obiecte sunt asemănătoare, dar nu identice ca formă, cu una din statuetele de la Vidra¹³⁾.

Interessant este că, în Muzeul Oltenița, avem o copie în lut¹⁴⁾ a statuetelor de aur cu trapez, dar care nu are orificiul mare din mijlocul discului. Aceasta dovedește cât de necesare le considerau gumelnițenii, dacă în lipsa aurului, făceau replici dintr-un material așa de comun ca lutul.

Obiectele din această categorie datează din Faza Gumelnița A 2.

2. Statuete discoidale, fără trapez și orificiul mare central, convex-concave, cu două mici orificii care marchează ochii.

a) Statuetă discoidală¹⁵⁾ (Fig. 2). Diametrul 1,5 cm, grosimea 0,5 mm, greutatea 0,450 g.

b) Statuetă discoidală, sfărâmată la recoltare în 36 de bucățele. Greutatea 0,490 g.

Și din această categorie avem la Oltenița 7 replici¹⁶⁾ în lut, evident mai grosolan executate decât cele de aur.

Această categorie de obiecte datează din Faza Gumelnița B 1.

Coexistența acestor două categorii de obiecte, datând din faze diferite duc la concluzia că tezaurul de la Sultana, a fost acumulat într-o perioadă mare de timp (câteva secole) și ascunse în sfârșămurile cuptorului mult după

leșirea acestuia din uz. Repet afirmația de la începutul articolului de față, toată ceramica găsită în zona cuptorului aparține Fazei Gumelnița A 2.

3. Saltaleoni¹⁷⁾ din șuviță de aur. Fig. 3, a, b, c, d:

a) Lungimea 4,5 cm, diametrul 4,5 mm, grosimea 0,4 mm.

b) Lungimea 5 cm, diametrul 4 mm, grosimea 0,4 mm.

c) Lungimea 2,4 cm, diametrul 3 mm, grosimea 0,4 mm.

d) Lungimea 2,2 cm, diametrul 3,5 mm, grosimea 0,4 mm.

Toate cele patru saltaleoni au greutatea de 7,350 g.

4. Lănțișor (Fig. 4), format din șapte verigi de sârmă de aur. Sârma are secțiune circulară.

Lungimea 7 cm, greutatea 5,30 g, grosimea verigilor 0,6 mm. Lănțișorul este deocamdată unicul găsit în aria culturii Gumelnița-Karanovo VI¹⁸⁾.

5. Verigi din șuviță de aur¹⁹⁾ (Fig. 5). Diametrul 0,7 cm, lățimea 2 mm, grosimea 0,4 mm, greutatea 0,230 g.

Obiectele au fost confecționate din aur nativ și, deoarece n-au putut fi analizate din punctul de vedere al compoziției, recurg la analiza făcută în Bulgaria, la Hotnița, și anume: aur 92,30%; argint 7,50%, foarte puțin fier, cupru și plumb.

Cum în aria nord-dunăreană a culturii Gumelnița-Karanovo VI, nu există nici zăcăminte, nici nisip aurifer în râuri, este limpede că aurul tezaurului de la Sultana are origine sud-dunăreană, ba chiar mai mult, datorită similitudinii până la identitate cu unele piese de la Hotnița, Ruse și Varna, ele au fost chiar confecționate la sud de Dunăre.

Alături de aceste obiecte de aur, la Sultana în același loc, au fost găsite și câteva mărgelile de șist calcaros, în formă de rosete și butoiaș (Fig. 6), de asemenea prezente la Varna²⁰⁾.

Cum la nord de Dunăre, obiecte de aur, provenite din necropole au fost găsite doar la Vărăști (vezi nota 3) și Chirnovi (vezi nota 6), tot comparativ cu marele tezaur de la Varna, ne putem aștepta ca în cazul cercetării unor noi necropole la Chirnovi, Gumelnița, Vlădiceasca, Măriuța, Sultana etc. numărul obiectelor de aur să sporească vertiginos.

NOTE

1. Studiarea cuptorului și a materialului ceramic, le-am cedat domnului Mihai Șimon, de la Institutul de Arheologie București.

2. Eugen Comșa, în *SCIVA*, 2, tomul 25, 1974, P.181, Dinu V.Rosetti, în *PMMB*, 1, 1934, pp. 23-46.. Vezi Eugen Comșa, în *Apulum*, XII, 1974, pp. 13-23. Același autor. *Neoliticul pe teritoriul României considerații*, București, 1987, Fig. 24/7, 8.

3. Eugen Comșa, art. cit. în *Apulum*, XII, 1974 și *op.cit.* 4 din cele 6 piese au fost găsite în M 55.

4. Hortensia Dumitrescu, în *Dacia*, N.S., 5, 1961, p. 79, Fig. 7 și pp. 80-81; Eugen Comșa, în *Apulum*, XII, 1974, Fig. 11/5, 6 și *Neoliticul ...*, Fig. 24/5, 6; Vladimir Dumitrescu, în *Dacia*, I, 1924, Fig. 9, obiectul 8, dar Fig. 9 probabil din greșeala desenatorului nu are decât 7 obiecte. Același autor, în *Dacia*, 1925, pp. 29-103, Fig. 75 și în *IPEK*, 12, 1939, p. 38 și 43.

5-6. Obiectele sunt deocamdată inedite. Mulțumesc și pe această cale domnului Done Șerbănescu, pentru informație.

7. Este vorba de o mărgică, la Ion Andrieșescu, *Piscul Crăsani*, București, 1924, p. 92, despre care autorul spune doar că nu poate fi dacică, Fig. 270 de la p. 88, în care desenul este destul de confuz imprimat. Totuși distinsul neolitician Vladimir Dumitrescu afirmă în art. cit., *Dacia*, II, 1925, p. 99, că piesa este gumelnițeană. Semnul de întrebare din text se referă la inexistența, la Piscul Crăsani, a unui strat gumelnițean, acolo găsindu-se doar cultura Boian, faza Bolintineanu și Latène dacic. Obiectul pierdut între timp, poate fi totuși gumelnițean, deoarece în săpături s-au mai găsit obiecte dispartate aparținând altor epoci decât cele apărute în straturile cercetate. Înșuși semnatarul acestor rânduri, a găsit, între cioburi aparținând culturii Cernavodă 2, o săgeată de bronz, cu secțiune triunghiulară, de tip scitic. Înclin deci să cred că domnul Prof. Vladimir Dumitrescu are dreptate.

8. Ghiorghe Ghiorghev și Nicola Anghelov, în *Izvestija na Arheologhiceskia Institut*, XXI, Sofia, 1957, p. 98, Fig. 58.

9. Nicola Anghelov, în *Arheologhija*, Sofia, I, 1959, 1-2, p. 45.

10. Vasil Micov, în *Izvestija*, Sofia, 7, 1934, p. 209.

11. Ivan Ivanov, *Sakrovista na Varnenskis halcoliten*, Sofia, 1978.

12. Conf. părerii Hortensiei Dumitrescu, art. cit. p. 88 și nota 31, precum și Eugen Comșa, în *SCIVA*, Tom 25, 2, 1974, p. 189.

13. Eugen Comșa, *Neoliticul* Fig. 24/7, p. 177. De asemeni Dinu V. Rosetti, art. cit., în *PMMB*, 1, 1934, pp. 23-26, Fig. 2/1. La Hotnița, N. Anghelov, în *Arheologhija*, Sofia, I, 1959, 1-2, p. 45. La Varna, Ivan Ivanov, *op.cit.* Fig. 14, M 43, Fig. 27, Pl. 14; Pl. 17, M 2; Pl. 19, M 31, Pl. M 36.

14. Piesa este expusă în expoziție.

15. La Ruse, Ghiorghe Ghiorghev, art. cit., Fig. 58, p. 98. La Varna, Ivan Ivanov, *op. cit.* Fig. 25, Pl. 15, M 11; Pl. 16, M 36; Pl. 36, M 3.

16. Găsite la Gumelnița și Căscioarele Ostrovel.

17. Varna, *op. cit.*, Pl. 15.

18. La Varna, *op. cit.*, există verigi simple, nelegate între ele Fig. 15, Pl. 7 M 1; Pl. 15, Pl. 20, M 43.

19. La Varna, *op. cit.*, P. 19, M 31.

20. *Op. cit.*, Fig. 37 și Pl. 38. Tot aici apar însă și mărgice sondele de aur, Pl. 26, M 36; runde și butoiaș tot de aur în Pl. 31, M 43.

LE TRÉSOR DE SULTANA (Résumé)

L'auteur décrit un trésor énéolithique de Gumelnița, tout en or, qui se trouve à Sultana, dans le tell Malu Roșu, département de Călărași.

Le trésor qui est le plus grand, en tant que nombre de pièces, de l'espace nord-danubien de la culture Gumelnița, comprend:

Trois statuettes en forme de disque, ayant au centre un grand orifice, et à l'extrémité du disque, un prolongement trapézoïdale perforé par deux petits orifices, deux statuettes (l'une des deux écrasée) en forme de disque, avec deux petits orifices à l'extrémité. Ces deux types de statuettes sont bombées, convexes-concaves et représentent des femmes enceintes, et elles sont confectionnées en tôle d'or.

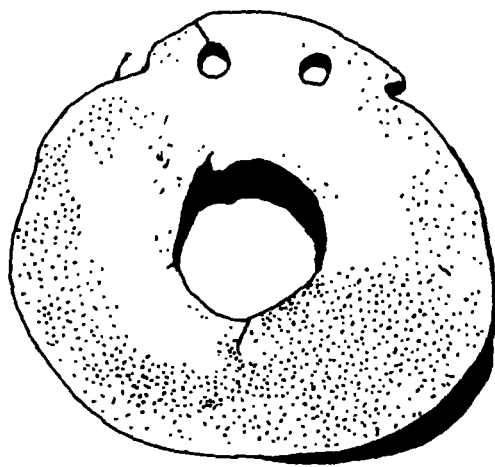
4 (quatre) pièces de *saltaleone* usinées, aussi, en tôle délicat d'or.

Une chaînette formée de sept anneaux d'or, l'unique, d'ailleurs, jusqu'à présent, dans la culture Gumelnița-Karanovo VI.

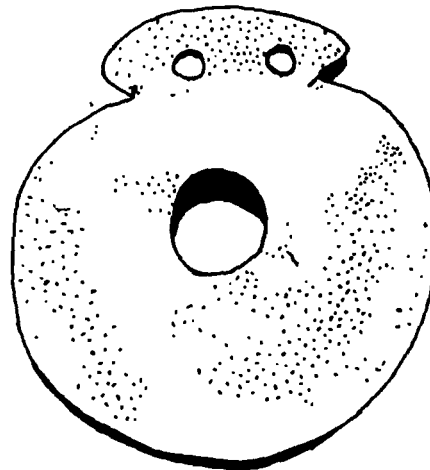
Un anneau de fil d'or.

Le trésor entier a 36,170 g comme poids.

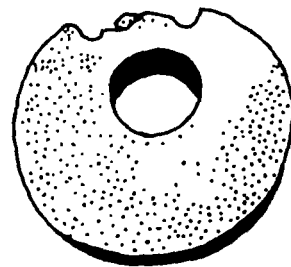

a

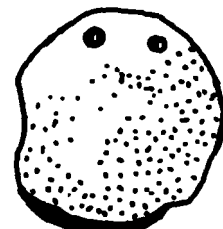

b

c

Fig.1 Statuete discoidale tip "pandativ" confecționate din aur.

Fig.2 Statuetă discoidală din aur.

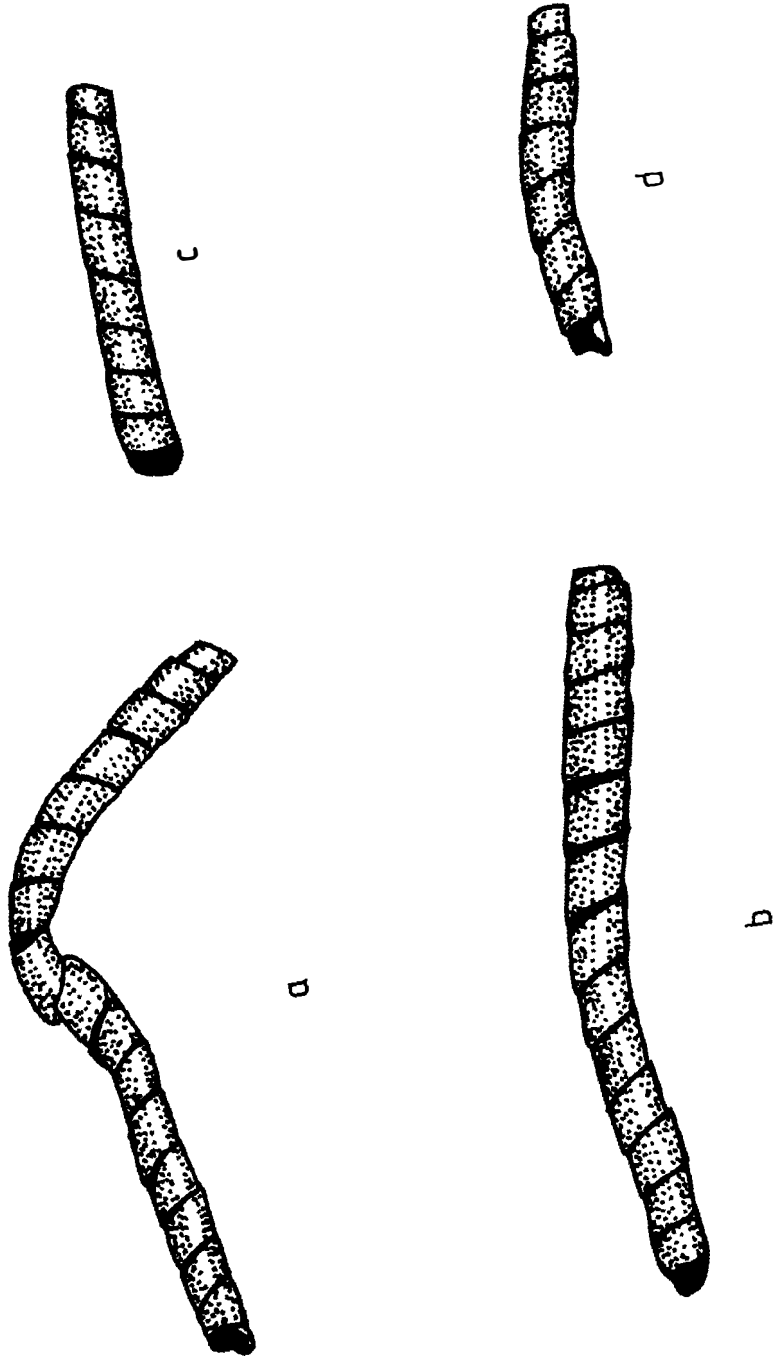
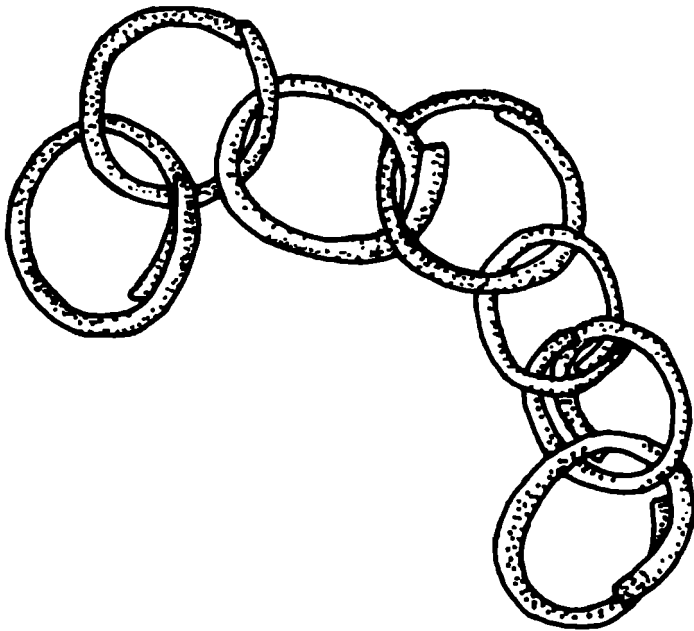
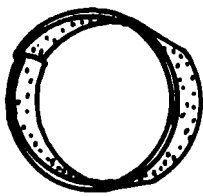

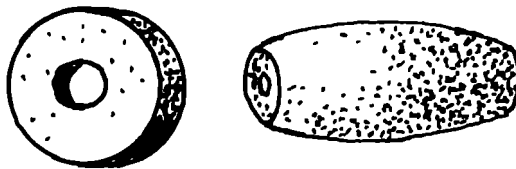
Fig.3 Saltaleonidiinaur.

Fig.4 Lănțișor din aur.

Fig.5 Verigă din aur.

Fig.6 Mărgică din șist calcaros.

RAPORTURILE DINTRE COMUNITĂȚILE CULTURII GUMELNIȚA ȘI CELE ALE ASPECTULUI CULTURAL ALDENI II, REPREZENTATE PRIN FIGURINELE ANTROPOMORFE

Eugen COMȘA

Prin săpăturile arheologice, din ultimele decenii, s-au scos la iveală, din cuprinsul așezărilor aparținând purtătorilor culturii Gumelnița și ai aspectului cultural Aldeni II, diferite tipuri de figurine antropomorfe, modelate din lut ars și unele făcute din plăcuțe de os. Se cuvine subliniat că fiecare fază a culturii Gumelnița este caracterizată prin anumite tipuri de figurine.

Menționăm constatarea că, până în prezent, în așezările gumelnițene s-au descoperit destul de multe figurine de lut ars, multe din ele fiind publicate în diverse lucrări, pe când dintre figurinele găsite în așezările de tip Aldeni II s-au publicat mai puține figurine. Acum avem avantajul să dispunem de un lot destul de numeros de astfel de figurine, care au fost adunate, cu 50 de ani în urmă, prin săpăturile arheologice efectuate de către prof. Gh. Ștefan, din cuprinsul așezării cunoscută în literatura de specialitate sub denumirea de Aldeni, care, de fapt, se află în vecinătatea localității Fulga din județul Buzău. În perioada când s-au efectuat săpăturile localitatea aparținea de comuna Aldeni.

Lotul de figurine mi-a fost cedat spre publicare de către prof. Gh. Ștefan¹⁾, ca urmare săpăturilor pe care le-am efectuat, în colaborare, la Fulga, în anul 1955.

În lucrarea noastră ne vom referi, mai întâi, la diferitele categorii de figurine antropomorfe de lut ars din aria de răspândire a culturii Gumelnița și apoi la cele din arealul aspectului cultural Aldeni II, găsite la Fulga.

Se cuvine să amintim câteva amănunte cu privire la modul cum se realizau figurinele de lut ars atât cele gumelnițene, cât și cele de tip Aldeni II de la Fulga.

O caracteristică importantă este aceea că, atât cele găsite în așezările de tip Gumelnița, răspândite pe un teritoriu vast, cât și cele descoperite în așezarea Aldeni II de la Fulga, au corpul și membrele modelate din câte două jumătăți²⁾. Fiecare din ele cuprindea o parte din corp, o mână și un picior (fig. 1). În continuare, cele două jumătăți, astfel realizate, erau lipite, cu grijă,

una cu alta. Pe corpul astfel format se lipea, mai întâi capul, modelat separat. Din această cauză, de multe ori, se găsesc căpșoare desprinse de corp. După aceea, toată suprafața figurinelor era acoperită cu un strat subțire de lut fin. În continuare, sub formă de pastile mici, rotunde, se aplicau cele ce reprezentau sânii și ombilicul. Alte astfel de detalii sunt lipite pe picioare, anume genunchii și fluierile picioarelor.

După cum am amintit figurinele din fiecare fază de evoluție a culturii Gumelnița au anumite caracteristici definitorii, atât în ceea ce privește modelarea: capului, a corpului, a brațelor și a picioarelor.

Vom analiza comparativ, pe rând, forma fiecărei părți a figurinelor din cele două loturi, pentru a preciza asemănările și deosebirile dintre acestea, având în vedere faptul că deosebirile indică diferențe de ordin cronologic, pe când asemănările dovedesc paralelismul în timp și raporturi mai strânse între cele două categorii de comunități avute în vedere.

Dacă analizăm caracteristicile figurinelor din faza Gumelnița A 1, descoperite în așezarea de la Vidra, vom observa că ele au capul de formă hexagonală sau rombică³⁾. În această privință ele se deosebesc de majoritatea figurinelor de tip Aldeni II de la Fulga. Fac excepție numai două figurine, din acel complex, care au și ele capul romboidal (fig. 2/1, 2). Reținem observația că pe una din aceste piese este reliefată zona sprâncenelor și sunt indicați ochii prin linii incizate (fig. 2/1). De asemenea, în părți, mai jos de ochi, s-a făcut câte un orificiu micuț. Considerăm că acel cap provine de la o figurină care este mai veche din lotul avut în vedere și că datează de la sfârșitul fazei Gumelnița A 1. Faptul este confirmat și de marcajul de pe piesă, conform căruia capul de figurină s-a găsit la adâncimea de 2 m, adică în nivelul cel mai vechi, cu materiale de tip Aldeni II, de la Fulga. Cea de a doua piesă are capul tot de formă rombică, cu ochii redați prin câte o înțepătură (fig. 2/2). Considerăm că și aceasta datează din aceeași perioadă.

Corpul figurinelor din faza Gumelnița A 1 este, de obicei, mai lat la partea inferioară și mai îngust în dreptul pieptului⁴⁾. În această privință, celor două piese de la Fulga le lipsește corpul.

Figurinele din faza amintită de la Vidra au un decor bogat alcătuit din linii incizate, care, probabil, redau, în unele cazuri, ornamentele de pe diferite piese de îmbrăcăminte, purtate de femeile din acea vreme⁵⁾. Pe figurinele de la Fulga nu s-a făcut un astfel de decor.

Figurinele antropomorfe din faza Gumelnița A 2 de la Vidra prezintă alte elemente specifice. Capul lor este adesea de formă rotundă sau ovală, împărțit în doi lobi rotunzi, despărțiți de nasul proeminent realizat prin apăsarea lutului moale între două degete⁶⁾. O formă asemănătoare o au majoritatea capetelor

de figurine găsite la Fulga (fig. 2/3, 4). Capete similare au și figurinele din faza Gumelnița A 2 de la Sultana⁷⁾ și Căscioarele⁸⁾.

Pe capetele figurinelor de la Vidra, din faza amintită, adesea sunt indicați ochii în relief⁹⁾, pe cele de la Fulga nu sunt indicați.

Pe ambele categorii de piese, de-a lungul marginilor laterale ale capului, s-a făcut câte un șir de orificii mici¹⁰⁾. Astfel de orificii sunt pe majoritatea capetelor de figurine gumelnițene. Precizăm că pe cele de la Fulga sunt, de regulă, câte trei orificii (fig. 2/3, 4). Un element specific figurinelor gumelnițene este acela că pe bărbia majorității lor, se observă câteva înțepături, dispuse în șir orizontal¹¹⁾, care, presupunem, că indică un fel de tatuaj. Pe nici un cap de figurină de la Fulga nu se văd astfel de înțepături.

După cum am amintit, corpul figurinelor, din cele două loturi, are o formă asemănătoare, având aceeași lățime. Pe corp se aplicau sau se realizau prin ciupire, sânii și uneori ombilicul. Pe corp, pe unele figurine de la Vidra, din faza Gumelnița A 2, s-a făcut un decor compus din linii incizate¹²⁾. Astfel de ornamentare nu se găsește pe figurinele de la Fulga (fig. 3/1).

Atât pe figurinele gumelnițene din faza Gumelnița A 2, cât și pe cele de la Fulga (fig. 3/2), s-a indicat adesea sexul prin forma unui triunghi, din linii incizate. În spate, în relief, s-au reprezentat totdeauna fesele.

Brațele, în cazul figurinelor din faza avută în vedere de la Vidra, sunt ca două prelungiri laterale, scurte uneori, cu extremitățile arcuite puțin în sus¹³⁾. La Fulga, figurinele au și ele mâinile ca prelungiri scurte arcuite puțin în sus (fig. 1/1) și uneori sunt indicate brațele ca fiind întinse orizontal, cu antebrațele indoite în unghi drept.

Figurinele din cele două loturi au asemănătoare și forma picioarelor (fig. 3/3, 4), anume sunt destul de groase, alăturate și despărțite printr-o șanțuire lată, pe ambele fețe sau prin câte o linie incizată¹⁴⁾. La partea lor inferioară erau indicate labele picioarelor, uneori îngroșate, ceea ce înseamnă că redau un fel de încălțăminte (fig. 3/3).

Majoritatea figurinelor din faza Gumelnița B, din așezarea de la Vidra, au, de obicei, o formă deosebită și au fost modelate neglijent¹⁵⁾. Ele reprezintă numai capul, corpul și brațele, fără șolduri și picioare. Partea inferioară se termină printr-o suprafață orizontală, pe care puteau fi așezate figurinele pe verticală. Capul este modelat neglijent, cu nasul făcut prin ciupire. Pe corp, de regulă, s-au indicat numai sânii. Brațele sunt redată sub forma unor prelungiri, laterale, scurte, conice¹⁶⁾. Mai rar, sunt ca prelungiri scurte, destul de late¹⁷⁾.

Unele figurine, din faza amintită, sunt mai stilizate, au corpul, inclusiv zona picioarelor, reprezentate unitar. Privite din față, ele au forma dreptunghiulară,

cu indicarea, în relief, a sânilor și a triunghiului sexual printr-un triunghi din linii incizate¹⁸⁾.

O altă categorie de figurine din aceeași fază (de la Vidra) s-au modelat, tot neglijent, redau capul, corpul, picioarele, uneori având și decor din linii incizate¹⁹⁾. Între figurinele de tip Aldeni II de la Fulga nu este documentată nici o figurină asemănătoare cu cele descrise din faza Gumelnița B.

Datele prezentate și din comparația făcută, în privința caracteristicilor figurinelor de lut ars din seria celor descoperite în așezarea de la Fulga, cu cele scoase la iveală din cuprinsul diferitelor așezări gumelnițene din Muntenia, datând din diferitele faze, rezultă că acelea de la Fulga se aseamănă numai prin două piese cu acelea din faza Gumelnița A 1, iar celelalte prezintă o serie de analogii cu acelea din faza Gumelnița A 2.

În cele ce urmează ne vom ocupa de lotul mic, dar interesant, al figurinelor de os, care au fost descoperite în așezarea de la Fulga, în cursul săpăturilor, de acum 50 de ani, efectuate sub conducerea prof. Gh. Ștefan.

Aceste figurine de os sunt importante prin aceea că provin din arealul culturii Gumelnița și datorită tipurilor diferențiate din fiecare fază a unor astfel de piese, ele pot fi datate cu exactitate. Prin urmare, ele pot servi la precizarea, cu certitudine, a raportului cronologic dintre fazele de evoluție ale culturii Gumelnița și fazele aspectului cultural Aldeni II, documentate în așezarea de la Fulga. Concluzie care este valabilă și pentru restul complexelor din arealul Aldeni II.

O primă piesă de la Fulga, este deosebită de toate celelalte și totuși credem că reprezintă și ea o figurină mult stilizată. A fost lucrată dintr-o plăcuță de os plată și prelungă, de formă ovală. La partea superioară are pe mijloc un orificiu, iar pe cele două margini lungi, are câte două grupuri, dispuse simetric, de câte două creștături, nu prea adânci (fig. 4/1). Nu am găsit analogii pentru această piesă în așezările gumelnițene.

Cea de a doua piesă de la Fulga s-a realizat tot dintr-o plăcuță plată de os, de formă ovală, prelungă, având pe partea superioară, pe margini, câte două creștături mici, triunghiulare, dispuse simetric. Ele despart capul de restul corpului, iar prelungirile micuțe, dintre cele două creștături, de pe fiecare parte, reprezintă brațele. Pe corpul ei nu sunt indicate nici un fel de amănunte anatomice (fig. 4/2).

Este interesant faptul că această figurină are analogii, atât în arealul culturii Gumelnița, dar, tocmai la Șumen în Bulgaria²⁰⁾, cât și în aria culturii Sălcuța, la Gniliane²¹⁾, la sud de Dunăre. Pe piesele amintite din Bulgaria, de asemenea, nu s-a trasat nici o linie.

Este important faptul că figurine asemănătoare ca formă cu cele amintite, au fost descoperite în așezarea Gumelnița în zona care separă cele două niveluri

*inferioare ale stratului A*²². Prin urmare, ele se plasează în timp în perioada timpurie a fazei Gumelnița A 2.

A treia piesă de la Fulga este importantă prin aceea că are analogii apropiate, în privința formei și a decorului, în alte așezări gumelnițene.

Figurina este fragmentară și a fost lucrată dintr-o plăcuță mai groasă de os. S-a păstrat numai partea inferioară, de la mijloc în jos. Marginile ei sunt arcuite și se unesc în unghi. Pe această piesă este indicat, prin linii incizate, triunghiul sexual și linia despărțitoare a picioarelor (fig. 4/3).

Subliniem că figurine similare, la nord de Dunăre s-au găsit numai în așezarea Gumelnița²³), iar altele, mai multe în Bulgaria, în câteva stațiuni gumelnițene²⁴). Această categorie de piese, cu forme specifice, după părerea noastră se plasează în timp, tot după faza de tranziție și înainte de faza Gumelnița A 2.

Următoarea figurină, prin toate elementele sale este specifică pentru cultura Gumelnița.

Este o figurină fragmentară făcută tot dintr-o plăcuță de os, mai groasă. Din ea s-a păstrat partea inferioară a corpului și picioarelor. Acestea corespund cu o porțiune mai îngustă, cu o despicătură de formă triunghiulară, prelungă, între ele. Astfel părțile inferioare ale picioarelor sunt puțin depărtate între ele și au marginea de jos arcuită. Prin grupuri de câte trei linii incizate paralele este indicat triunghiul sexual, iar mai jos s-au făcut două grupuri de câte 2 linii orizontale și o altă linie, care delimitează laba piciorului (fig. 4/4).

Prin caracteristicile sale figurina datează din timpul fazei Gumelnița A 2 și nu se deosebește prin nimic de piesele similare, din acea vreme, găsite în așezările gumelnițene din preajma Dunării. Amintim că astfel de figurine de os au fost scoase la iveală prin săpături arheologice din așezările gumelnițene de la: Sultana, Gumelnița, Căscioarele, lângă Dunăre, dar și la Gherăseni, Glina, Vidra și Siliștea-Videle²⁵) la diferite distanțe de fluviu. Un număr apreciabil de figurine de os de același tip, s-au descoperit și în stațiunile gumelnițene din Bulgaria de est.

Ultima figurină la care ne referim, prin forma sa este deosebită de toate celelalte descrise mai sus (fig. 4/5).

Figurina este aproape întreagă, are capul de formă triunghiulară cu laturile puțin arcuite. Acesta este destul de mare în raport cu restul piesei. Pe cele două laturi ale capului s-a făcut câte un șir de câte trei orificii mici, rotunde, așa cum se obișnuia și la figurinele modelate din lut.

Puțin mai jos de cap, în părți, prin câte două creștături triunghiulare mici s-au delimitat brațele scurte, cu câte un orificiu pe fiecare parte. Partea inferioară a corpului are forma dreptunghiulară, cu marginea de jos puțin arcuită. Figurina nu este ornamentată. Prin forma capului, piesa se deosebește de toate

celelalte. În schimb, prin partea inferioară, de formă dreptunghiulară considerăm că figurina se încadrează în seria celor de la sfârșitul culturii Gumelnița, cu precizarea că în funcție de forma deosebită a capului aceasta trebuie plasată în timp în perioada de început a fazei Gumelnița B. Formulăm această presupunere ținând seama de forma capului triunghiulară asociată cu corp dreptunghiular, deoarece toate celelalte figurine din faza finală a culturii Gumelnița au capul de formă: dreptunghiulară, pătrată, trapezoidală, hexagonală, rotundă sau ovală²⁶⁾. Dacă avem în vedere forma dreptunghiulară a părții inferioare a figurinei descrise putem aminti piese gumelnițene din aceeași fază descoperite în sudul Munteniei la: Cunești, Sultana, Vidra și Tangâră²⁷⁾.

Dacă se va confirma presupunerea noastră, atunci va trebui să admitem că în așezarea de la Fulga sunt depuneri arheologice datând dintr-o perioadă corespunzătoare fazei Gumelnița B.

Figurinele antropomorfe de lut ars și de os prezentate, descoperite la Fulga, în așezarea de tip Aldeni II, prin caracteristicile lor, dovedesc că în stațiunea avută în vedere, cele mai vechi depuneri datează din perioada corespunzătoare începutului fazei Gumelnița A 1 din sudul Munteniei. Nivelul al doilea, din cuprinsul acelei așezări, se plasează în timp, în întregime, în perioada fazei Gumelnița A 2, iar nivelul superior, ținând seama de ultima figurină de os descrisă, se plasează, probabil, la începutul fazei Gumelnița B 1.

Ținând seama de datele prezentate, referitoare la diferitele tipuri de figurine de lut ars și de os, descoperite în așezarea de tip Aldeni II de la Fulga, ajungem la unele concluzii istorice destul de importante:

- Aspectul cultural Aldeni II a evoluat în arealul său dacă avem în vedere datele obținute prin analiza comparativă a figurinelor din așezarea de la Fulga, începând, aproximativ, din timpul fazei Gumelnița A 1 și terminând, aproximativ, la începutul fazei Gumelnița B 1. Este posibil, ca în alte complexe de tip Aldeni II evoluția să fi continuat o anumită perioadă.

- Elementele de asemănare semnalate în privința diferitelor tipuri de figurine de lut ars și de os de la Fulga, cu cele din diferite așezări de tip Gumelnița constituie o dovadă evidentă că între comunitățile celor două complexe culturale au existat relații destul de strânse și intense.

NOTE

1. Îi sunt recunoscător prof. Gh. Ștefan pentru amabilitate de a ne ceda spre publicare acele figurine.

2. Dinu V. Rosetti: *Steinkupferzeitliche Plastik aus einem Wohnhügel bei Bukarest*. În: JPEK, 12, 1938, de ex. pl. 11/3, 4.

3. *Ibidem*, de ex. pl. 12/2, 5.

4. *Ibidem*, de ex. pl. 12/1.
5. *Ibidem*, de ex. pl. 12/1, 2.
6. *Ibidem*, de ex. pl. 13/12.
7. I. Andrieşescu: *Les fouilles de Sultana*. În: *Dacia*, I, 1924, p. 100 (pl. XXXIÎ/1, 4 și p. 104 (pl. XXXV/1-3).
8. Gh. Ştefan: *Les fouilles de Căscioarele*. În: *Dacia*, II, 1925, p. 178 (fig. 39/4).
9. Dinu V. Rosetti: *op. cit.*, de ex. pl. 13/11.
10. *Ibidem*, de ex. pl. 12/2.
11. *Ibidem*, de ex. pl. 14/3, 4.
12. *Ibidem*, de ex. pl. 14/3, 5.
13. *Ibidem*, de ex. pl. 14/5.
14. De ex. la Căscioarele (Gh. Ştefan: *op. cit.*, p. 178, fig. 39/6, 7, 11.
15. Dinu V. Rosetti: *op. cit.*, pl. 15/1-10.
16. *Ibidem*, de ex. pl. 15/1-3.
17. *Ibidem*, pl. 15/8.
18. *Ibidem*, pl. 15/9.
19. *Ibidem*, pl. 16.
20. Anna Radunceva: *Doistoriceskoiskusstvo v Bolgarii*. Sofia, 1973, fig. 103.
21. Nedelcio Petkov: *Klasifiacija na ploskite kostni idoli v Balkano-Dunavskata oblasti*. În: *Godišnik-Plovdiv*, II, 25-37.
22. Vladimir Dumitrescu: *Gumelnița. Sondajul stratigrafic din 1960*. În: *SCIV*, 17, 1966, 1, p. 44.
23. *Ibidem*, p. 94 (fig. 29/1, 2).
24. De ex. la Nevski (așezarea Sultan) (V. Mikov: *Izvestia- Institut*, 8, 1934, p. 204, fig. 136/3); la Şumen (așezarea Kodja Dermen) (Nedelcio Petkov: *op. cit.*, pl. 31, fig. 7/6).
25. Eugen Comşa: *Les figurines en os appartenant à la phase moyenne de la culture Gumelnița*. În: *Dacia*, XXIII, 1979, p. 69-77, unde se precizează și bibliografia pentru fiecare piesă.
26. Idem: *Despre figurinele antropomorfe plate de os, de la sfârșitul culturii Gumelnița de pe teritoriul României*. În: *Peuce*, X, 1991, p. 9-11 (fig. 1-3).
27. *Ibidem*, p. 9-11 (fig. 1-4) cu indicarea bibliografiei respective.

LES RAPPORTS DES COMMUNAUTÉS DE LA CULTURE GUMELNITZA AVEC CELLES DE L'ASPECT CULTUREL ALDENI II REPRÉSENTÉS PAR LES FIGURINES ANTHROPOMORPHES (Résumé)

Dans l'ouvrage l'auteur présente les caractéristiques des figurines anthropomorphes qui proviennent de l'aréal de la culture de Gumelnitza. De même sont présentés les caractéristiques des figurines en terre cuite et en os, découvertes dans l'agglomération de Fulga (dép. Buzău) qui appartient à l'aspect culturel Aldeni II. Quelques

figurines de Fulga ont des analogies avec des exemplaires appartenant à la phase A 1 de la culture de Gumelnitza. La majorité des exemplaires sont ressemblantes avec figurines appartenant à la phase Gumelnitza A 2, enfin une figurine en os qui est semblable aux figurines en os appartenant à la phase Gumelnitza B 1.

Les figurines mis au jour à Fulga témoignent non seulement parallélisme en temps de cette agglomération avec les complexes appartenant aux phases indiquées plus haut de la culture de Gumelnitza mais aussi les liens étroites, surtout d'ordre spirituel entre groupes de ces deux communautés.

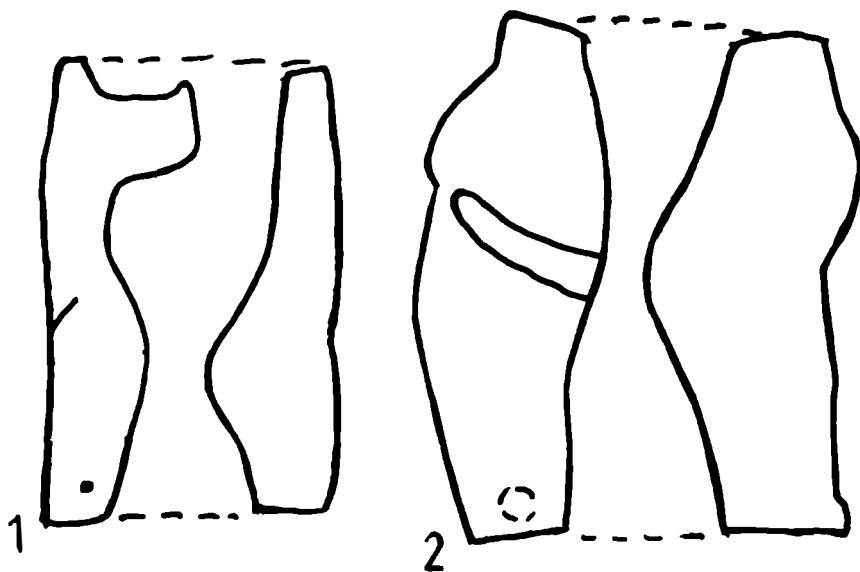
EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1 Fulga. Moitiés des figurines provenant de l'agglomération de type Aldeni II.

Fig. 2 Fulga. Têtes des figurines provenant de l'agglomération de type Aldeni II.

Fig. 3 Fulga. Figurines fragmentaires (1-2) et pieds des figurines (3-4) provenant de l'agglomération de type Aldeni II.

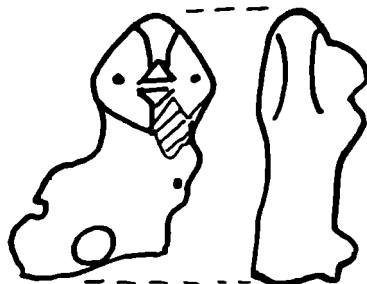
Fig. 4 Fulga. Figurines en os provenant de l'agglomération de type Aldeni II.

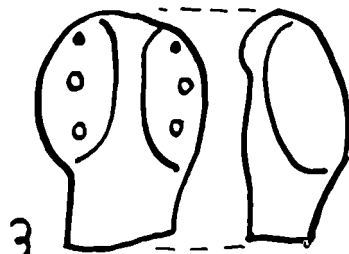
Fig.1 Jumătăți de figurine din aşezarea Aldeni II de la Fulga.

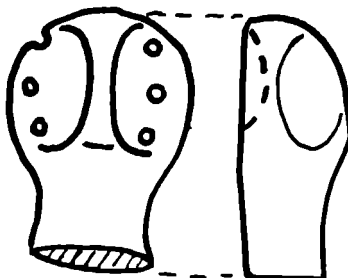
1

2

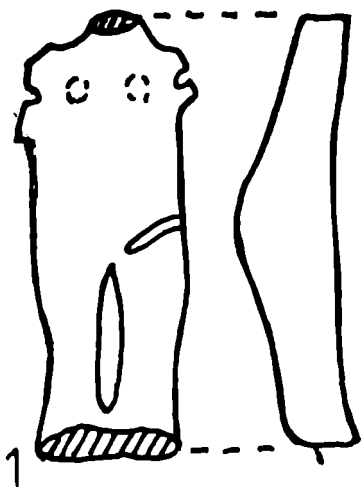

3

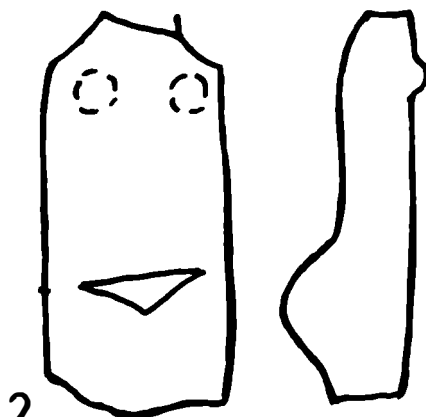

4

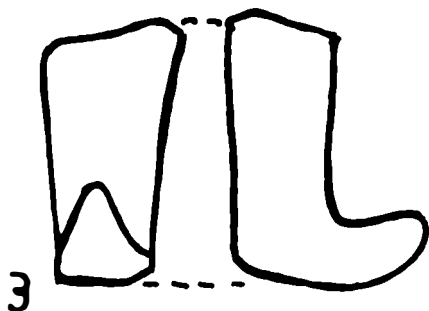
Fig.2 Capete de figurine din așezarea Aldeni II de la Fulga.

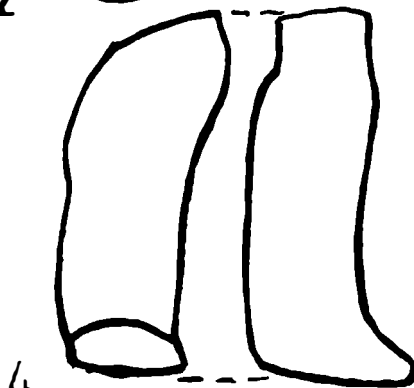
1

2

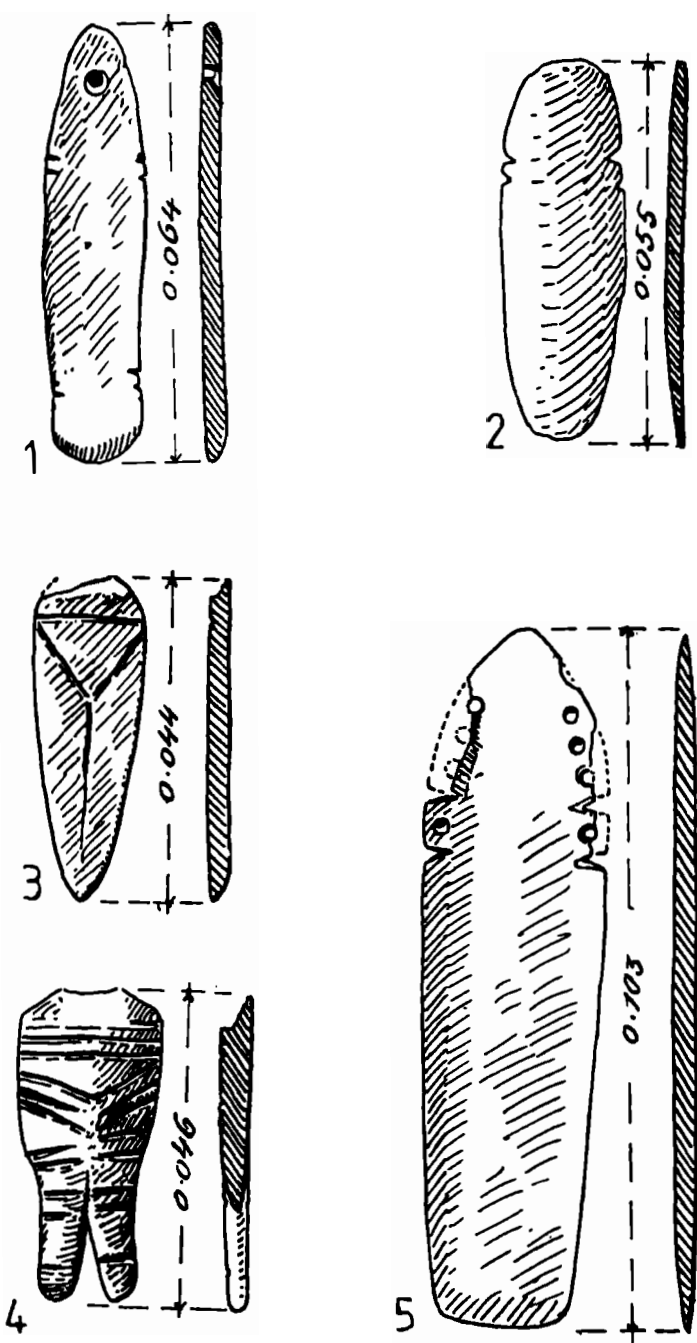
3

4

Fig.3 1-2. Figurine fragmentare; 3-4. Picioare de figurine, din așezarea Aldeni II de la Fulga.

Fig.4 Figurine de os din aşezarea Aldeni II de la Fulga.

IMPORTURILE STOICANI-ALDENI DIN AȘEZAREA GUMELNIȚEANĂ DE LA MĂRIUȚA, JUD. CĂLĂRAȘI

Mihai SIMON

În cadrul cercetărilor efectuate, cu începere din anul 1984, în așezarea aparținând culturii Gumelnița de la Măriuța¹⁾, com. Belciugatele, jud. Călărași, au apărut câteva fragmente și un vas întregibil aparținând aspectului cultural Stoicani-Aldeni, ceea ce permite fixarea mai precisă a paralelismului dintre cele două manifestări ale eneoliticului din spațiul răsăritean al Câmpiei Române.

Așezarea gumelnițeană se află situată în partea nord-estică a satului Măriuța, pe o limbă de pământ ce se arcuiește spre est în forma unei seceri, fiind cuprinsă între apele râului Mostiștea ce, curgând de la nord spre sud, face o buclă de 180°. Așezarea ocupă o zonă a cărei limite sunt de aproximativ 80-90 m lungime și 25-30 m lățime și se află în partea nordică a limbii de pământ arcuite. Ea este foarte clar delimitată datorită existenței în partea nordică și sudică a unor mici văi ce făceau legătura cu laturile estică și vestică ale râului, după ce acesta, făcând bucla de 180°, se întoarce spre nord. Credem că aici au fost săpate șanțuri de apărare care, cu timpul, datorită folosirii lor pentru trecerea carelor, s-au lărgit, luând forma albiată ce este sesizabilă în prezent. Pe de altă parte, în cazul în care albia râului era mai ridicată decât în zilele noastre, iar apa putea să circule prin aceste șanțuri, așezarea era izolată, fiind de fapt transformată într-o insulă.

Alături de această așezare, în colțul sud-estic al respectivei limbi de pământ, au apărut urmele unei așezări datând din secolul al IV-lea al erei noastre²⁾.

Până în prezent, în cadrul săpăturilor efectuate în așezarea gumelnițeană, au fost deschise opt secțiuni, iar stratigrafia a putut fi stabilită ca urmare a atingerii solului viu în secțiunea S V și cea mai mare parte a secțiunii S IV în campania din anul 1988. Astfel, s-a putut constata că după stratul de humus vegetal care are o grosime de 0,35-0,40 m, urmează stratul aparținând culturii Gumelnița ce, prin diferitele construcții, în primul rând vetre, urme de podină, a putut fi împărțit în două niveluri. Cel superior are baza la aproximativ 1,20-1,40 m, în unele locuri adâncindu-se până la -1,50 m. Așadar grosimea lui este de 0,90-1,10 m. Cel de al doilea nivel, primul de jos în sus, are baza la -2,05 -2,10 m. Construcțiile aparținând acestui nivel se delimitează foarte

bine atât în grund cât și în profilul secțiunilor. În interiorul acestor locuințe au fost ridicate vetre care se înalță cu 18-20 cm deasupra podinei. Modalitatea lor de construcție este destul de neobișnuită datorită faptului că cea mai mare parte a postamentului lor a fost cruțată în momentul în care terenul a fost nivelat. Apoi, podina a fost lipită cu straturi succesive de humă, concomitent adăugându-se humă și pe suprafața cruțată a vetrei. Cum este și normal, partea superioară a acestor vetre este puternic înroșită. Mai menționăm faptul că o vatră care aparține nivelului superior, era prevăzută cu o gardină de aproximativ 3-5 cm înălțime.

În afara așezării gumelnițene, în zona cercetată de noi, au mai apărut cinci morminte. Trei dintre ele au fost depuse în poziție chircită. Două dintre acestea perforează ultimul nivel gumelnițean și nu au nici un inventar. Cel de-al treilea a fost descoperit pe podina uneia dintre locuințele gumelnițene, având ca inventar o lamă de silex. Celălalte morminte sunt de copii, orientarea lor E-V ca și cuiele care arată urmele sicriilor indică faptul că este vorba de înmormântări creștine târzii (post sec. XVII).

Totodată, în cadrul celor două niveluri gumelnițene, au fost descoperite mai multe fragmente aparținând culturii Boian, faza Vidra. Așa cum o indică stratigrafia secțiunilor în care s-a atins solul viu, stratul aparținând culturii Boian³⁾ a fost distrus datorită nivelării efectuate de gumelnițeni în momentul în care au ridicat locuințele. Cu toate acestea facem mențiunea că în postamentul cruțat al vetrelor nu apar urme ale stratului Boian. Acest lucru ne face să credem că așezarea respectivă a fost mică, probabil restrânsă într-o anumită parte a zonei locuite de gumelnițeni și nesesizată deocamdată de noi. Fragmentele aparținând culturii Boian sunt ilustrate la fig. 1.

După această scurtă prezentare a situației generale din așezare, ne vom referi pe larg la importurile de tip Stoicani-Aldeni. Până în prezent au fost descoperite 12 fragmente și un pahar întregibil. Unul dintre aceste fragmente a și fost deja publicat de noi⁴⁾. Din punctul de vedere al situației stratigrafice, ele aparțin celui de-al doilea nivel gumelnițean (deci celui superior), majoritatea fiind descoperite la baza acestui strat. Acest fragment oferă o certitudine absolută în ceea ce privește apartenența la ultimul nivel, fiind descoperit sub masa de chirpic ars al unei construcții din suprafața S. VII (fig. 2/6)⁵⁾.

Toate fragmentele Stoicani-Aldeni, reproduse de noi, sunt făcute din pastă fină, compactă, cu pereții subțiri și rezonanți, excepție făcând fragmentul de polonic (fig. 2/7) care este confecționat din pastă bună. Culoarea este cafenie (fig. 2/1, 3, 7), gri deschis (fig. 2/6), neagră (fig. 2/2, 4, 5), castanie roșcată, acoperită cu angobă fină (fig. 3).

Din punctul de vedere al formelor, fragmentele reproduse de noi, ca de altfel și cele nepublicate, reprezintă pahare (fig. 2/1-6), într-un singur caz fiind vorba de un fragment de polonic (fig. 2/7). Paharele au două variante. Prima este reprezentată de cele bitronconice, cu pereții arcuiți și buza dreaptă, asemănătoare cu o lea (fig. 2/1, 2, 4, 5, 6), al cărei prototip poate fi socotit paharul întregibil de la fig. 3. A doua variantă reprezintă paharele cu umărul în bandă (fig. 2/3).

În ceea ce privește decorul, cea mai folosită este incizia. Ea se dispune într-o linie orizontală pe gâtul paharelor (fig. 2/1), la baza gâtului (fig. 3), sau pe corp (fig. 2/5, 6; 4). Tot prin incizie sunt delimitate și motivele celor două arcuri care se îmbină la partea inferioară a corpului paharului de la fig. 3, precum și alte ornamente, starea fragmentară a vaselor respective nedând posibilitatea să determinăm motivul ca atare (fig. 2/5, 6).

Un alt decor este reprezentat de canelurile late sau înguste dispuse pe gât, la partea inferioară (fig. 2/2, 6) sau superioară (fig. 2/1).

Impresiunile, formând pastile elipsoidale, apar pe toate fragmentele, în general grupate câte două sau trei.

Pictura cu alb, întâlnită doar pe un singur fragment (fig. 2/1), este dispusă în două benzi orizontale. Pictura cu grafit decorează gâtul a două pahare, într-un caz formând metope de trei linii oblice, delimitate de alte două orizontale (fig. 3), în cel de-al doilea, fiind vorba de o singură linie orizontală, puțin vizibilă (fig. 2/2).

Având deci în vedere că aceste fragmente au apărut în nivelul al doilea (ultimul) al așezării gumelnișene de la Măriuța, se impune stabilirea cărei faze din evoluția acestei culturi îi aparține nivelul în discuție, pentru a putea just paraleliza manifestările celor două fenomene culturale. Totuși, datorită faptului că săpăturile din așezare încă nu s-au încheiat, subliniem faptul că doar în linii generale putem stabili orizontul cronologic căreia îi aparține.

În primul rând pornim de la constatarea că în cadrul ceramicii predomină următoarele forme: oale cu corpul piriform și gâtul tronconic, castroane cu umărul în bandă dreaptă, îngustă, uneori ușor concave, castroane cu umărul carenat, străchini cu buza îngroșată în interior, dar mai ales cele cu marginea îndoită în interior, capace "calotă" cu marginea înaltă sau joasă, capace de tip tampon, socotite a fi de fapt modelatoare ale părții inferioare a vaselor, chiupurile cu gâtul înalt și corpul piriform.

Decorul ceramicii gumelnișene este sărăcăcios, mai ales în ceea ce privește pictura cu grafit. Trebuie însă să menționăm analogia perfectă, atât ca formă cât și ca decor, pentru un fragment de pahar (fig. 4/3) cu un exemplar similar descoperit la Ruse, în locuința nr. 1 la adâncimea de -1,80 m⁶). În cazul nostru,

ținem să remarcăm faptul că fragmentul de pahar a apărut într-o locuință aparținând primului nivel gumelnițean, iar la Ruse locuirile succesive⁷⁾ ale aceleiași culturi se suprapun pe o grosime de 4,70 m, întreaga așezare fiind încadrată de H. Todorova în faza a III-a a culturii Gumelnița⁸⁾.

Pe de altă parte constatăm, că la Măriuța una din formele cele mai caracteristice și, în același timp, reprezentative din punctul de vedere al evoluției materialului ceramic, îl reprezintă castroanele. Este vorba în primul rând de cele cu umărul în bandă îngustă, dreaptă sau concavă, ce apare în ambele niveluri, dar mai ales de cele cu umărul carenat (fig. 4/6-7) specific, cu excepția a două fragmente, ultimului nivel. Astfel de vase caracterizează o serie de complexe închise cum ar fi cea de la Pietrele⁹⁾ din locuințele 1 și 2. Aceeași formă de vas apare și în așezarea de la Gumelnița, în nivelul corespunzător fazei A 2¹⁰⁾, ca și la Ciolănești din Deal, în nivelul mijlociu¹¹⁾. Ele nu apar în prima fază a culturii Gumelnița, respectiva formă fiind astfel un terminus post-quem pentru așezarea noastră. De asemenea, în așezarea de la Ovčarovo, din Bulgaria, castroanele cu umărul carenat apar tot în faza A 2¹²⁾ (nivelele XI-XIII), de asemenea alături de castroane cu umărul în bandă îngustă, ușor concave¹³⁾. Pe de altă parte, în cadrul așezării de la Ruse sunt publicate trei exemplare de castroane cu umărul carenat. Primul este publicat ca aparținând materialelor scoase de la adâncimea cuprinsă între -1,20 -1,40 m, al doilea de la -1,20 m, dintr-o locuință, iar cel de-al treilea de la -2,00 m¹⁴⁾.

O altă formă de vas, strachina, este din plin reprezentată la Măriuța în varianta cu marginea îndoită în interior (sunt cele mai numeroase) și în varianta cu buza îngroșată în interior. Aceste forme, ca de altfel și faptul că în așezarea de la Măriuța nu apare varianta cu marginea înaltă, ușor evazată, caracteristică fazei A 1, așa cum o demonstrează tell-ul de la Tangiru¹⁵⁾, dovedește încă odată faptul că așezarea noastră este posterioară primei faze a culturii Gumelnița.

De asemenea, paharele cu marginea arcuită concav la care, pe lângă analogia perfectă de la Ruse menționată mai sus, amintim un exemplar de la Blejești, decorat cu dungi orizontale, dispuse paralel pe margine, pictat cu grafit¹⁶⁾ și altul de la Pietrele cu marginea decorată identic dar cu vopsea albă¹⁷⁾, sunt caracteristice fazei A 2, mai degrabă sfârșitului ei (sau fazei B), având în vedere poziția stratigrafică de la Ruse (-1,80 m).

În sfârșit, mai trebuie să amintim existența la Măriuța a capacelor de tip calotă, fără margine sau cu margine joasă dar mai ales a celor masive, în formă de ciupercă, socotite a fi de fapt modelatoare de vase și care indică sfârșitul fazei A 2 sau fazei B 1 așa cum o dovedesc analogiile de la Gumelnița¹⁸⁾, Măgura Jilavei¹⁹⁾, Goljamo Delcevo²⁰⁾ (fig. 4).

La aceste observații adăugăm și faptul că decorul în paranteză, realizat prin impresiune, frecvent la Măriuța, apare doar din faza A 2 a culturii Gumelnița, iar vârcile de barbotină, răspândite oblic pe gâtul și corpul chiupurilor, al oalelor sau al cratițelor²¹⁾, indică tot un orizont gumelnițean târziu. De altfel, dacă încercăm o observație preliminară, cel de-al doilea nivel al așezării de la Măriuța are cele mai bune analogii cu așezarea de la Măgura Jilavei sau cu orizonturile cuprinse între -1,20 -1,80 de la Ruse. În această situație, apropierea de faza B 1 a ultimului nivel de la Măriuța ni se pare mai probabilă decât încadrarea ei la începutul sau mijlocul fazei A 2. Deoarece, așa cum am afirmat la începutul acestui articol, săpăturile încă nu sunt epuizate, dintr-o prudență explicabilă, ne menținem la încadrarea ultimului nivel al așezării de la Măriuța la sfârșitul fazei A 2 a culturii Gumelnița.

Așadar, având în vedere că importurile Stoicani-Aldeni care au apărut până în prezent în așezare, aparțin toate nivelului al doilea, rezultă că putem afirma cu certitudine faptul că paralelismul dintre cele două manifestări culturale este documentat și la nivelul fazei Gumelnița A 2, etapa ei de sfârșit (A 2c) conform analizei stabilite de Vl. Dumitrescu. La aceasta se adaugă situația observată de noi la Stoicani²²⁾, existența picturii tricrome de tip cucutenian din nivelurile superioare ale aceleiași așezări, asupra căreia ne-a atras atenția prof. M. Petrescu-Dimbovița²³⁾, ca și observația comunicată de E. Comșa²⁴⁾ privind materialele aparținând fazei A 2 a culturii Gumelnița din așezarea de la Aldeni.

DIE STOICANI-ALDENI-IMPORTE IN DER GUMELNIȚA SIEDLUNG VON MĂRIUȚA, KREIS CĂLĂRAȘI (Zusammenfassung)

Seit 1984 wurden in der Gumelnița-Siedlung von Măriuța Forschungen durchgeführt, welche die folgende Stratigraphie ergaben: Humus, ungefähr 40 cm; oberes Gumelnița-Niveau, mit seiner Basis bei -1,20 -1,40 m, wobei es stellenweise sogar -1,50 m Tiefe erreicht; unteres Gumelnița-Niveau, mit seiner Basis bei -2,05 -2,10 m.

Außer der für die Gumelnița-Kultur spezifischen Funden wurden in der Siedlung auch keramischen Fragmente entdeckt, die in die Vidra-Phase der Boian-Kultur gehören (Abb. 1), ohne aber mit einer besonderen Schecht zu rechnen,

weiter auch 5 Körpergräber, darunter drei in Hockerlage und zwei O-W orientiert spächristliche Gräer.

Das Auftreten einigen keramischen Bruchstücke (12 Fragmente), sowie eines ergänzbaren Bechers, die dem kulturellen Aspekt Stoicani-Aldeni angehören (Abb. 2) auf dem letzten (d.h. von unteren nach oberen dem zweiten) Gumelnița-Niveau wirft ein neues Licht auf dem Frage des Parallelismus der beiden Kulturerscheinungen. Da das letzte Niveau von Măriuța durch seine Funde perfekte Analogien mit der Siedlungen von Ruse (besonders mit den Horisonten zwischen den Tiefen von 0 bis -1,80 m; vgl. bes. Abb. 4/3), Pietrele, Blejești und Măgura Jilavei aufweist, die alle in eine jüngere Etappe den Phase A 2 und an den Anfang der B-Phase (bzw. B 1) anzusetzen sind, bezeugt die Anwesenheit der Stoicani-Aldeni-Importe, daß der Parallelismus der beiden kulturellen Aspekte über din Phase A 1 der Gumelnița-Kultur hinausreicht, wobei es sich *mindestes* bis zum Ende der Phase A 2 um eine parallele Entwicklung handelt.

NOTE

1. Săpăturile au fost finanțate de către Institutul de Arheologie din București și Muzeul Județean Călărași. La ele au participat studenții Stan Jan și Preda Ion.
2. D. Șerbănescu și G. Trohani, Ialomița, Studii și comunicări, 1978, p. 37.
3. M. Simion, SCIVA, 37, 1987, 1, fig. 11/11.
4. Urme ale așezării Boian au fost descoperite și în urma unor cercetări de suprafață; vezi D. Șerbănescu și G. Trohani, *op.cit.*, loc.cit.
5. M. Simion, *op.cit.*
6. G. Georgiev i N. Angelov, IAI, 21, 1957, fig. 45/2.
7. Idem, IAI, 18, 1952, fig. 87. La p. 123 autorii afirmă că s-au păstrat bine locuințele de la următoarele adâncimi: 1 m; 1,20 m; 4,15 m; 4,40 m; 4,70 m. Deci, dacă ne rezumăm doar la cele mai sus menționate, ar fi vorba de 5 niveluri clar atestate, la acestea adăugându-se locuința de la -1,80 m, publicată în 1957. Așadar, există cel puțin șase niveluri distincte.
8. H. Todorova, Kamenno-mednata epoka v Bălgaria, Sofia, 1986, p. 74.
9. D. Berciu, Materiale și cercetări arheologice, 2, 1956, fig. 48; 49/1,2.
10. Vl. Dumitrescu, SCIVA, 17, 1966, 1, p. 66, autorul denumindu-le castroane cu muchie mediană.
11. M. Petrescu-Dîmbovița, Arheol. Moldovei, 6, 1969, fig. 5/3.
12. H. Todorova, V. Vasiliev, Z. Ianuşevici, M. Kovaceva, P. Bălev, *Ovcarovo*, Raskopki i Proucivanja, 9, 1983, pl. 86/5,8.
13. *Ibidem*, pl. 86/9; 87/18.
14. G. Georgiev i N. Angelov, IAI, 18, 1952, fig. 127/4; 123/5.
15. *Ibidem*, IAI, 21, 1957, fig. 46/3.
16. D. Berciu, *Contribuții la problemele neoliticului în România în lumina noilor cercetări*, București, 1961, p. 433.
17. Idem, Materiale 2, 1956, fig. 84.
18. *Ibidem*, fig. 54/1.
19. Vl. Dumitrescu, Dacia, 2, 1925, fig. 29/4,5.
20. E. Comşa, Dacia, NS, 20, 1976, fig. 17/8,9.

21. H. Todorova, Raskopki i Proucivanja, V, 1975, pl. 108/12,15, etc.
22. E. Comşa, *op.cit.*
23. M. Simion, *op.cit.*, p. 27-28.
24. E. Comşa, informație comunicată cu prilejul discuțiilor la cea de-a XXIII-a sesiune anuală de rapoarte arheologice de la Sibiu, 17-18 martie 1989.

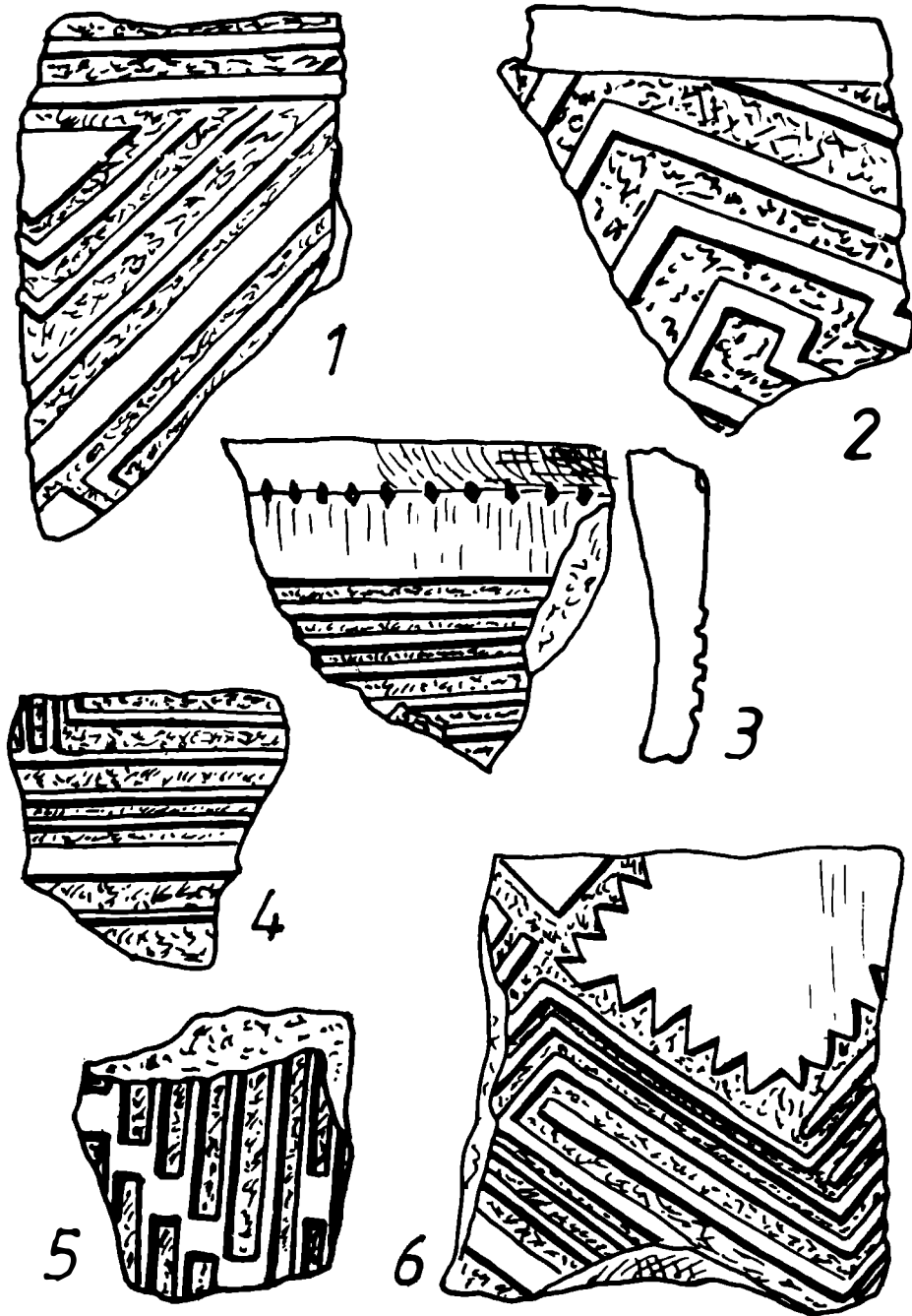

Fig.1. Fragmente ceramice aparținând culturii Boian-Vidra descoperite la Măriuța.

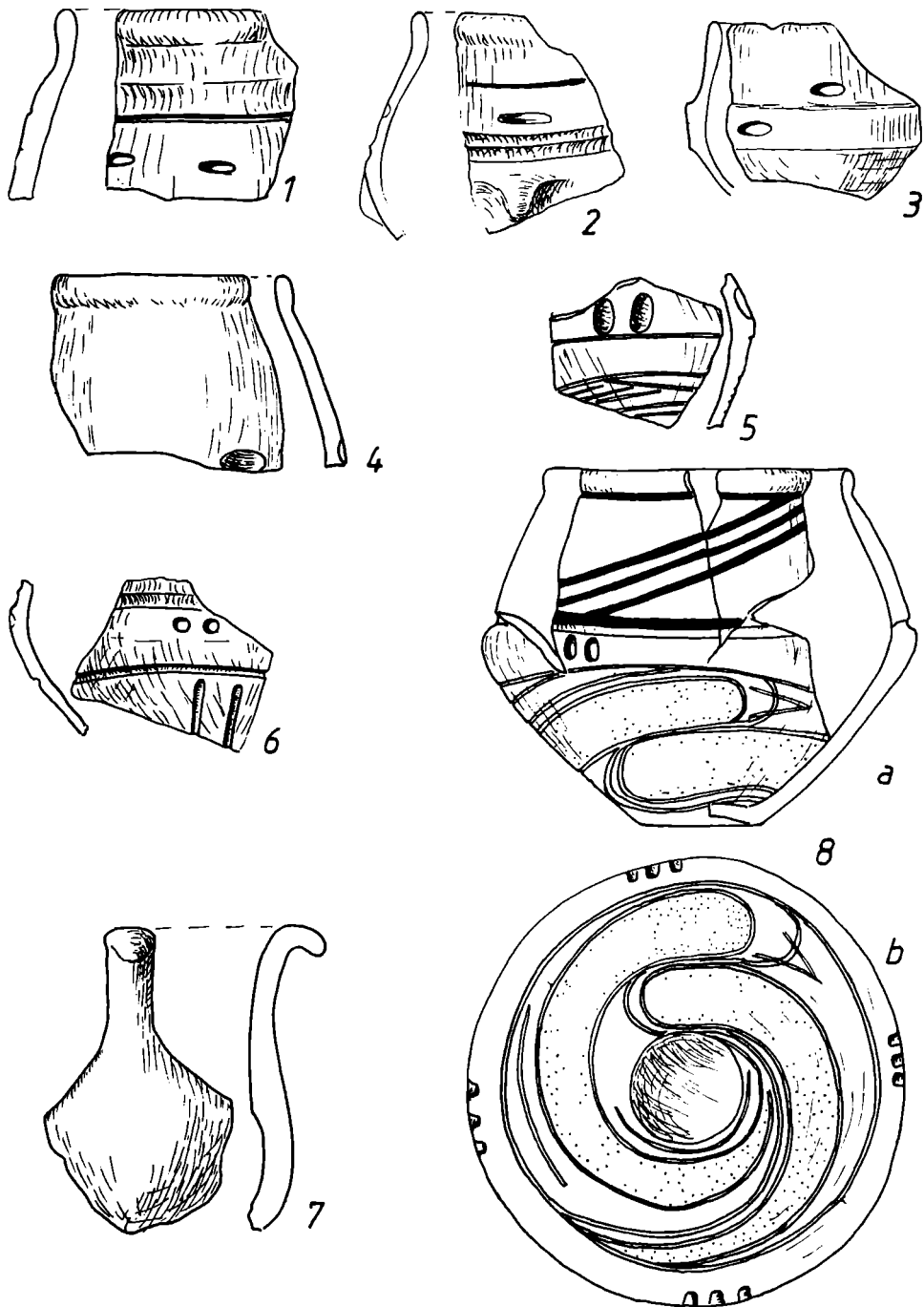

Fig.2. Importuri tip Stoicani-Aldeni.

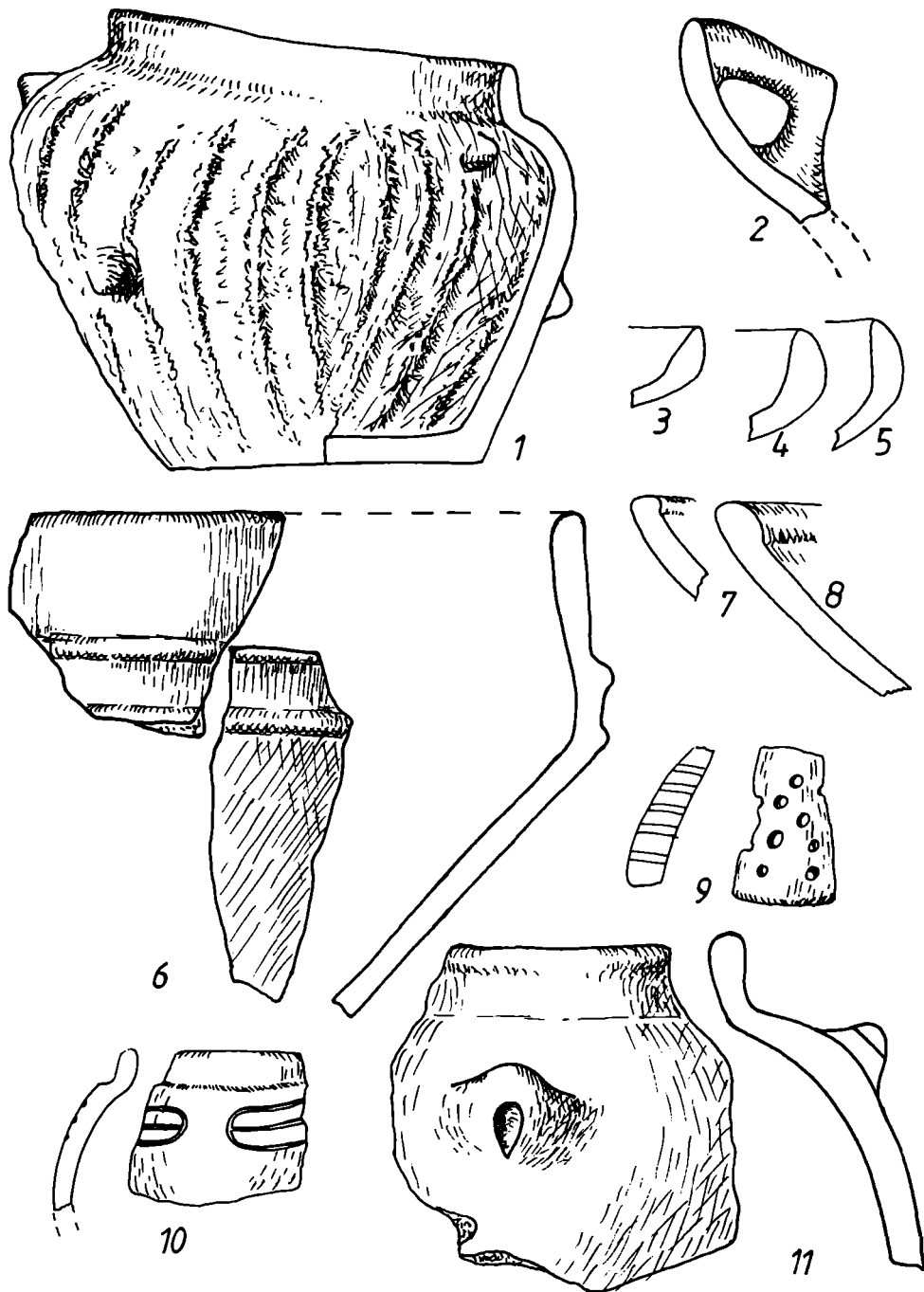

Fig.3. Pahare.

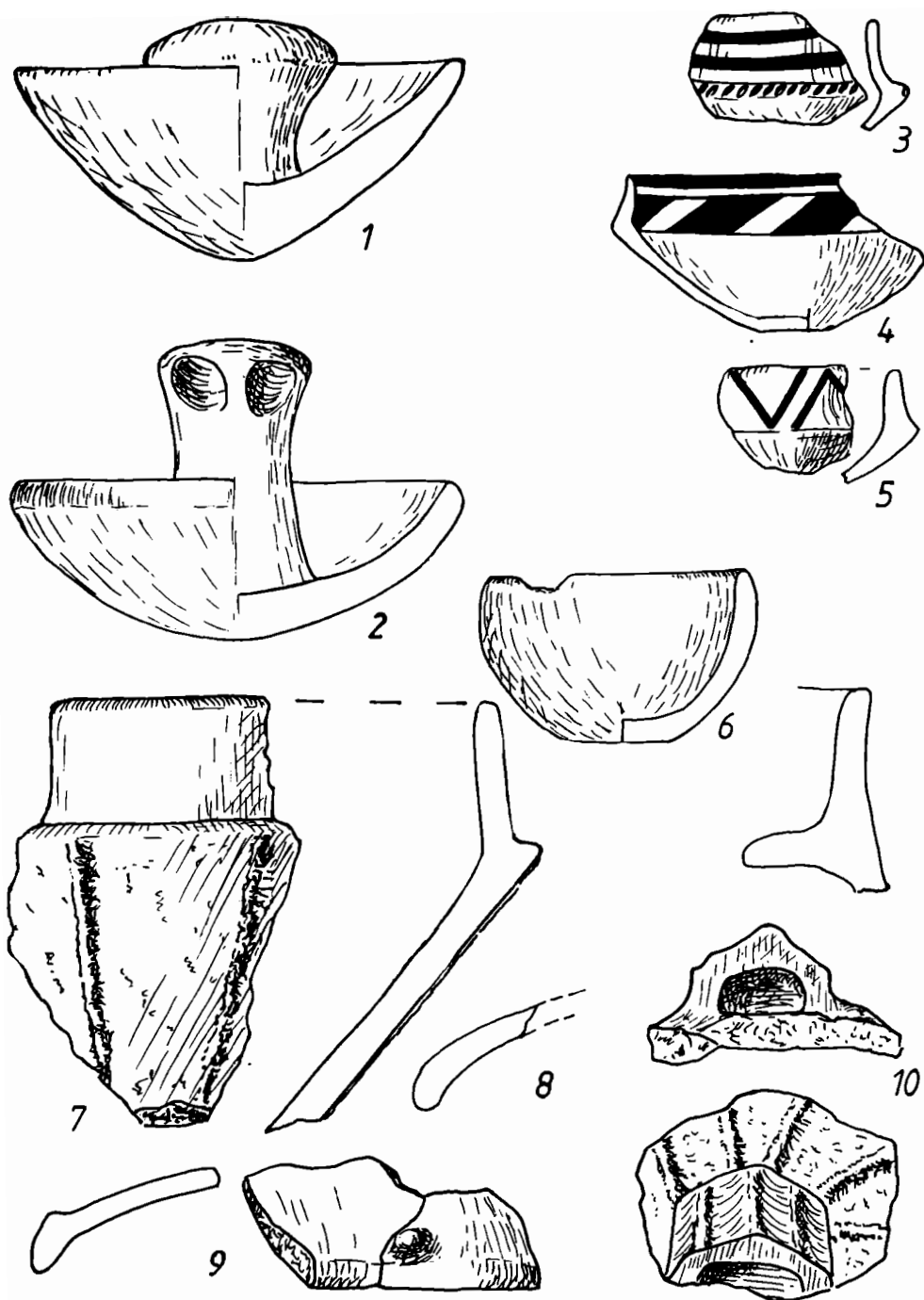

Fig.4. Ceramică descoperită în ultimul nivel al aşezării gumelniţene de la Măriuţa.

CĂSCIOARELE-OSTROVEL. PLASTICA DE OS DIN NIVELUL GUMELNIȚA B 1

Radian-Romus ANDREESCU

Cercetările arheologice ale așezării neolitice de pe Ostrovelul lacului Cătălui, din comuna Căscioarele, au fost începute în anul 1925 de către Gheorghe Ștefan¹⁾. Între anii 1962-1968 ele au fost reluate de către un colectiv condus de profesorul Vladimir Dumitrescu. Cu această ocazie, a fost dezvelit în întregime stratul superior al așezării, aparținând fazei B 1 a culturii Gumelnița, însumând 2200 m², cu 16 locuințe²⁾.

Din bogatul inventar al așezării face parte și plastica de os, plastică care face obiectul prezentei lucrări³⁾.

Au fost descoperite următoarele piese:

1. Statuetă plată (Pl. 1/1). Cap hexagonal, cu câte o perforație laterală. Trunchiul scurt, perforat complet în partea stângă. Perforația din dreapta nu a fost terminată. Partea inferioară are o formă relativ trapezoidală. În partea de sus a acesteia, câteva ușoare scrijelituri ar putea reprezenta o încercare de marcă a triunghiului sexual, în poziția sa obișnuită. În schimb, el a fost neglijent incizat, cu vârful în sus, la partea de jos, atât amplasarea, cât și modul de marcă fiind neobișnuite. Tot la capătul de jos, o mică creștătură indică un început de separare a picioarelor. În afară de aceste elemente, piesa nu are nici un alt decor. Este foarte bine decupată și șlefuită, în schimb decorul este sărac și neîndemânatec executat (posibil neterminat, ținând cont de perforația de la trunchi). Î=7,6 cm.

2. Statuetă plată (Pl. 1/2). Cap relativ triunghiular, cu o mică creastă mediană rezultată în urma șlefuirii, reprezentând, probabil, nasul. Capul avea câte două perforații laterale. Ochii, indicați prin câte un punct de o parte și de alta a nasului. Trunchiul scurt, rupt în partea dreaptă. În partea stângă, capătul, puțin rupt, mai păstrează o parte din perforația ce străbătea trunchiul. Picioarele sunt separate printr-o creștătură adâncă, baza lor fiind separată efectiv. Triunghiul sexual este marcat prin incizii, trasate neglijent. Pe picioare, sub triunghiul sexual, câte două șiruri de puncte. Două ușoare incizii ar marca etichetele picioarelor. Pe spate, la cap, are o linie incizată orizontală și două mici puncte, lucru mai puțin obișnuit la aceste statuete. Decupajul, șlefuirea și decorul sunt neîndemânatec executate. Î=7,4 cm.

3. Statuetă fragmentară, plată pe spate și bombată pe față (Pl. 1/3). Trunchiul scurt, rupt în partea stângă, este perforat în dreapta. Un punct indică probabil sânul, iar un altul ombilicul. Triunghiul sexual este bine marcat prin incizare. Picioarele sunt separate virtual pe față, cât și pe spate de o creștătură. La bază, pe o mică porțiune, sunt despărțite efectiv. Decorul este format din grupe de linii paralele, incizate: câte trei deasupra genunchilor și câte două deasupra gleznelor. Pe spate linia șoldurilor a fost marcată printr-o linie orizontală, cu un șir de zece puncte deasupra. Decorul constă în câte două linii paralele, incizate. Decupajul și finisarea sunt bine executate, dar decorul este mai puțin reușit pe spate. $\hat{I}=7,2$ cm.

4. Statuetă fragmentară, bombată pe față și albiată pe spate (datorită conformației naturale a osului din care a fost tăiată). Pl. 1/4. Cap hexagonal, cu câte trei perforații laterale. Ochii și nasul figurate prin puncte. Gura, redată printr-o linie adânc incizată, subliniată de un șir de șase puncte. Trunchiul romboidal, perforat lateral și decorat prin două șiruri paralele de câte șase puncte. Ombilicul reprezentat printr-o perforație, lucru mai puțin obișnuit, ca și decorarea trunchiului. Partea inferioară lipsește. Decupajul, șlefuirea, decorul sunt foarte bine realizate, piesa fiind executată de un meșter iscusit. $\hat{I}=5,5$ cm.

5. Statuetă fragmentară, bombată pe față și ușor albiată pe spate (Pl. 1/5). Cap pentagonal, perforat lateral. Gura mică, figurată printr-o incizie și trei puncte. Trunchiul scurt, perforat lateral; ombilicul redat printr-un punct. Se păstrează puțin din linia incizată a triunghiului sexual. Deasupra lui, un șir de patru puncte. Pe spate, două puncte marchează linia șoldurilor. Piesa, bine decupată și șlefuită, este destul de deteriorată. $\hat{I}=4,2$ cm.

6. Statuetă plată (Pl. 1/6). Cap pentagonal, trunchiul scurt, aproape dreptunghiular. Partea inferioară relativ triunghiulară. Nedecorată. Poate reprezenta, fie o piesă neterminată și abandonată, datorită desprinderii unei porțiuni de pe spate, fie un tip de statueta extrem de schematizat. Decupajul și finisarea sunt relativ îngrijite. $\hat{I}=5,7$ cm.

7. Statuetă prismatică, dintr-un metapodiu de mistreț (P. 2/1). Capul a fost obținut prin șlefuirea extremității distale în formă de prismă triunghiulară, cu o muchie reprezentând nasul. Corpul are marginile ușor rotunjite, extremitatea proximală a fost șlefuită până la canalul medular. Această piesă a putut fi eventual infiptă într-un suport de lemn. $\hat{I}=7,4$ cm.

8. Statuetă prismatică, lucrată dintr-un metapodiu de mistreț (Pl. 2/2). Capul prismatic, bine șlefuit, corpul are muchiile ușor rotunjite. Extremitatea proximală șlefuită până la aplatizare. $\hat{I}=7,1$ cm.

9. Statuetă prismatică din metatars de mistreț (Pl. 2/3). Piesa era, probabil, în curs de prelucrare. Capul începuse să fie șlefuit, dar nu s-a ajuns la obișnuita formă prismatică. Corpul este puțin rotunjit, iar extremitatea proximală începuse să fie și ea prelucrată. Destul de probabil, ea reprezintă un tip de statueta extrem de schematizat. Î=8 cm.

10. Statuetă prismatică, din metapodiu de porc sau mistreț (Pl. 2/4). Cap prismatic, corp cu muchiile rotunjite. Extremitatea proximală aplatizată. Piesa, bine șlefuită, a suferit de pe urma incendiului din locuință. Î=5,9 cm.

11. Statuetă prismatică, din metapodiu de porc sau mistreț tânăr (Pl. 2/5). Capul prismatic, bine șlefuit. Corpul păstrează forma naturală a osului, cu mici finisări. Baza aplatizată. Î=6,1 cm.

12. Statuetă prismatică, din metapodiu de porc sau mistreț tânăr (Pl. 2/6). Capul, prismatic, a fost bine șlefuit; de o parte și de alta a muchiei care figurează nasul, se află câte două perforații. Extremitatea proximală a statuetei, deși șlefuită, mai păstrează ușoare albieri naturale ale osului. Î=5,4 cm.

13. Statuetă prismatică, din metapodiu de mistreț (Pl. 2/7). Capul, prismatic, are de o parte și de alta a muchiei, reprezentând nasul, câte o perforație. Corpul este rotunjit. Baza aplatizată, mai păstrează ușoare albieri naturale ale osului. Î=7,2 cm.

14. Statuetă prismatică, din metapodiu de porc sau mistreț tânăr (Pl. 2/8). Capul prismatic, muchia care reprezintă nasul redată *en bec d'oiseau*, manieră caracteristică statuetelor gumelnițene. De o parte și de alta a nasului, câte o perforație. Extremitatea proximală aplatizată, corp rotunjit. Î=5,2 cm.

15. Plăcuță plată pe spate și bombată pe față (Pl. 2/9). Are creștături laterale și ușoare incizii pe față. Urmele intense de șlefuire, executate pe față, dovedesc intenția de aplatizare a zonei respective. Destul de probabil piesa reprezintă o statueta în fază incipientă de prelucrare.

Statuetele din nivelul Gumelnița B 1 fac parte din două categorii, ambele frecvent întâlnite în așezările gumelnițene⁴⁾.

Prima categorie o constituie statuetele plate pe ambele fețe sau plate pe spate și bombate pe față. Etapele de execuție ale acestor statuete sunt cunoscute datorită descoperirii la Hotnița, în Bulgaria, a unui atelier de prelucrare a lor⁵⁾. Se desprindeau plăcuțele de os, se șlefuiau, se decupau apoi prin creștare capul, trunchiul și picioarele. Urma decorarea cu perforații, incizii și puncte și finisarea. Perforațiile erau executate de regulă, cu unelete de silex, atât din față spre spate, cât și invers (așa cum se observă foarte bine la piesa nr. 1). De regulă, statuetele sunt atât de bine șlefuite încât nu se mai pot determina oasele din care provin (probabil oase mari, de bovidee).

Piese de la Căscioarele sunt, în general, bine executate (cu excepția piesei nr. 2) din punct de vedere al decupajului și șlefuirii, chiar dacă decorul este, la unele, executat mai neîndemânatec. Acest lucru s-ar putea eventual datora uitării unor canoane, unor reguli precise de decorare, în care desigur, perforațiile, inciziile, punctele aveau o anumită semnificație. Disparația, uitarea acestor canoane ar putea fi pusă în legătură cu degradarea plasticii gumelnițene, constatată de majoritatea cercetătorilor, în etapele finale ale culturii.

Revenind la caracteristicile statuetelor, precizăm: capul lor este pentagonal, hexagonal și chiar triunghiular, cu obișnuitele perforații laterale. Gura este redată printr-o incizie, uneori însoțită de șiruri de puncte. Ochii figurați tot prin puncte, nasul printr-o creastă mediană sau printr-un punct (lucru mai puțin întâlnit). Trunchiul scurt, a fost perforat, reprezentând brațele îndoite din cot, cu palmele pe pântec, după opinia majorității specialiștilor. Triunghiul sexual marcat prin incizare. Remarcăm amplasarea și modul de realizare neobișnuite la piesa nr. 1. Tot ca un fapt mai rar întâlnit, semnalăm perforarea ombilicului⁶⁾ și decorarea cu șiruri de puncte a trunchiului⁷⁾. Partea inferioară este decorată cu șiruri de puncte sau linii paralele incizate. Picioarele sunt despărțite virtual prin creștături sau chiar separate efectiv la bază. Spatele este în general puțin decorat; puncte și linii incizate marchează de obicei linia șoldurilor.

Cea de-a doua categorie o constituie statuetele prismatice, lucrate din metapodii de porc sau mistreț. Acest tip ar reprezenta figura umană mult schematizată. Extremitatea distală a fost bine șlefuită, până când a căpătat o formă de prismă triunghiulară, cu una din muchii figurând nasul. Uneori, de o parte și de alta a nasului, se realizau câte una, două sau trei perforații. Corpul are muchiile ușor rotunjite, iar extremitatea proximală este de mai multe ori șlefuită până la aplatizare.

Lista completă a statuetelor de os din nivelul Gumelnița B 1 mai cuprinde o statueta prismatică și una plată, descoperite în anul 1925⁸⁾.

În sfârșit, în colecțiile Muzeului din Oltenița se mai află încă o statueta plată și o alta prismatică⁹⁾. Din totalul de 18 piese (8 plate și bombate și 10 prismatice), șase piese au fost găsite în locuințe. Din locuința nr. 2 provin două piese: una plată și alta prismatică. Restul au fost descoperite în stratul de cultură.

Alături de plastica antropomorfă și zoomorfă de lut, alături de alte mici obiecte (mese, scaune etc.), plastica de os avea rolul ei în cadrul practicilor magico-religioase gumelnițene. Rolul și funcționalitatea ei este destul de greu de descifrat acum, în condițiile în care, contextul arheologic în care a fost descoperită, nu este încă suficient pentru o explicație cât mai veridică.

Desigur, au fost avansate diverse ipoteze, cultul fertilității, cultul morților, dar cel puțin până în acest moment documentația arheologică nu susține aceste ipoteze. Studiarea unor serii mai mari ale acestor categorii de piese, contextele arheologice mai clare, pot duce pe viitor la elaborarea unor explicații cât mai veridice în legătură cu credințele magico-religioase gumelnițene.

NOTE

1. Gh. Ștefan, *Les fouilles de Căscioarele*, Dacia II, 1925, pp. 138-197.
2. Vl. Dumitrescu, *Principalele rezultate ale primelor două campanii de săpături din așezarea neolitică târzie de la Căscioarele*, SCIV, 16, 2, 1965, pp. 215-237; Idem, *Stratigrafia așezării-tell de pe Ostrovelul de la Căscioarele*, Cultură și civilizație la Dunărea de Jos, II, 1986, pp. 73-81.
3. Mulțumim pe această cale doamnei Silvia Marinescu-Bîlcu, care ne-a oferit posibilitatea de a studia și a publica acest material.
4. Menționăm doar câteva din aceste așezări; Gumelnița: Vl. Dumitrescu, *Fouilles de Gumelnița*, Dacia, II, 1925, p. 88, fig. 66/1-5; Sultana: I. Andrieșescu, *Les fouilles de Sultana*, Dacia, I, 1924, pp. 104-106, pl. XXXVI și XXXVII; Vidra: Dinu V. Rosetti, *Steinkupferzeitliche Plastik aus einem Wohnhugel bei Bukarest*, J.P.E.K., 1938, pp. 29-50, Taf. 28/1-12. Bibliografia este mult mai bogată (fără a mai aminti și așezările din Bulgaria datorită dificultăților de încadrare cronologică) dar ar depăși cadrul prezentei lucrări.
5. Nikola Anghelov, *Arheologija Sofia*, 3, 1961, 2, pp. 34- 38.
6. Analogii găsim la o piesă de la Pietrele, unde la nivelul ombilicului avem chiar două perforații: D. Berciu, *Cercetări și descoperiri arheologice în reg. București*, Materiale și cercetări arheologice, II, 1958, pp. 539-541, fig. 66/3.
7. O statueta descoperită la Tangâru are doar un șir de șase puncte pe trunchi; D. Berciu, *Săpăturile arheologice de la Tangâru (1934). Raport preliminar*, Buletinul Muzeului Județean Vâlcea, I, 1935, pp. 32-33, fig. 38.
8. Gh. Ștefan, *op. cit.*, p. 184, fig. 44/2 și 44/6.
9. *Informație* Done Șerbănescu.

CĂSCIOARELE-OSTROVEL. LA PLASTIQUE EN OS DU NIVEAU GUMELNIȚA B 1 (Résumé)

Dans cet article on présente les statuettes en os, découvertes dans le niveau Gumelnița B 1 de la station-tell néolitique de Ostrovel, du lac Cătălui, commune Căscioarele, département Călărași. On a découvert dix-huit statuettes: huit statuettes plates et dix prismatiques.

Les statuettes plates sont faites de petites plaques en os polies dont on a découpé par incision la tête, le tronc et les jambes. D'habitude la tête a des

trous latérales. Le nez, la bouche, les yeux sont représentés par des points et des lignes incisés. Le tronc court est perforé. Le triangle sexuel est marqué par incision. Les jambes sont séparées par des entailles et sont décorées avec les lignes incisés et des rangs de points.

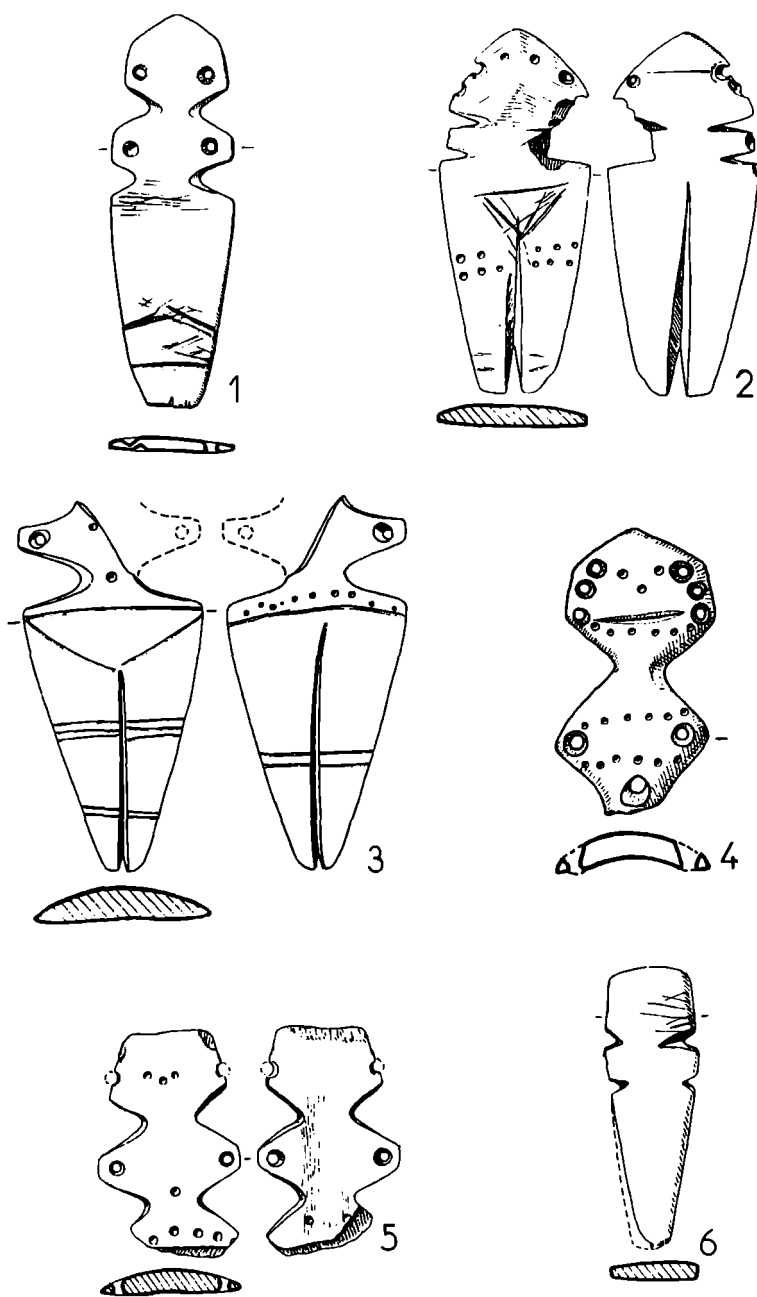
Les statuettes prismatiques sont en os de porc ou de sanglier. L'un des bouts est poli en forme de prisme triangulaire, une arête représentant le nez. Parfois d'un partie et de l'autre de ce nez il y avait une, deux ou trois trous. La tête est arrondie, la base étant aplatisée par la polisation.

À côté de la plastique anthropomorphe et zoomorphe en terre cuite, la plastique en os est liée des croyances néolithiques magico-religieuses. Son rôle et son usage sont encore difficile à déchiffrer.

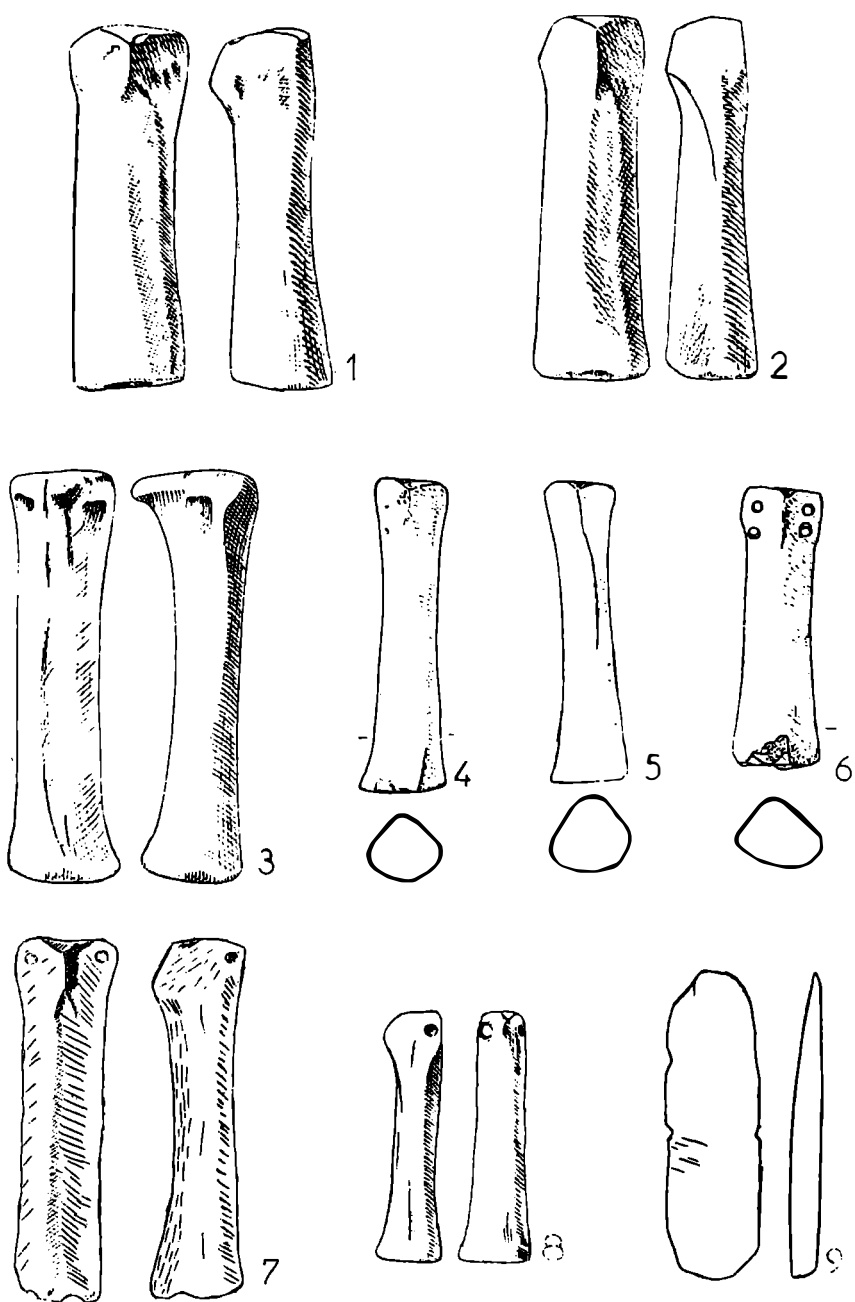
Illustrations

Pl.I Căscioarele-Ostrovel. Plastique en os

Pl.II Căscioarele-Ostrovel. Plastique en os

Pl.1 Căscioarele-Ostrovel. Plastică de os.

Pl.2 Căscioarele-Ostrovel. Plastică de os.

UN OBIECT DE OS DIN AȘEZAREA GUMELNIȚEANĂ DE LA VĂRĂȘTI

Eugen COMȘA

Săpăturile arheologice din anul 1959, de la Vărăști, jud. Călărași, s-au efectuat pe grindul *Grădiștea Ulmilor*, din partea de sud a fostului lac Boian, de lângă Dunăre. Lucrările s-au desfășurat în două sectoare deosebite, anume în zona așezării de pe extremitatea estică a grindului, numită Boian A și în zona necropolei gumelnițene, aflată pe malul de nord-vest al grindului. În această ultimă zonă s-au găsit urme de locuire din diferite epoci, în special, din cea neolitică. Cu prilejul săpăturilor noastre acolo s-au scos la iveală o serie de fragmente ceramice aparținând culturii Dudești, din faza Cernica, precum și altele cu decor specific fazei Bolintineanu a culturii Boian. Deasupra s-a delimitat clar, un strat de cultură, de peste 1 m grosime, cu vestigii provenite de la purtătorii culturii Gumelnița. Întrucât în acel sector problema principală o constituia descoperirea și studierea mormintelor din cuprinsul necropolei gumelnițene, în diverse șanțuri, a fost nevoie să adâncim săpăturile inclusiv în stratul de pământ galben, steril din punct de vedere arheologic.

Între materialele descoperite, mai cu seamă, fragmente ceramice, se aflau și diferite obiecte interesante, între care și o serie de unelte.

Piesa ce constituie tema articolului nostru a fost descoperită în zona necropolei gumelnițene, anume în șanțul II B 1959, în careul 2, la 1,38 m adâncime.

Este o unealtă de os având o formă cu totul neobișnuită. Alte piese similare, în privința formei, nu cunoaștem, până în prezent, din nici o așezare a purtătorilor culturii Gumelnița, din Muntenia.

Obiectului îi lipsește o porțiune, probabil scurtă, de la un capăt, ruptă încă din vechime. S-ar putea ca fragmentul lipsă să fi avut aceeași formă ca și porțiunea de la extremitatea opusă.

Unealta a fost lucrată dintr-o placă de os (având acum 12 cm lungime și 1,9 cm lățime maximă), cu suprafața de deasupra arcuită puțin și cu cea de dedesubt netedă (prin șlefuire) și puțin albiată.

Forma ei o descriem dinspre stânga spre dreapta, pornind de la urma rupturii. Un prim *segment* are forma ovală puțin prelungită, mărginită de două grupuri de câte două creștături bilaterale, nu prea adânci, dar late. Subliniem că în porțiunile de la baza ambelor creștături păstrate întregi, se observă numeroase

zgârieturi fine, dese. Urmează partea cea mai lungă a piesei, de formă ovală mult alungită, cu câte o sugrumătură, prelungă, arcuită, pe ambele laturi. La capăt are două creștături în formă de V. Alături, prin alte creștături în formă de U, este delimitată o porțiune aproape rotundă. În continuare, sunt două mici porțiuni, cruțate, în unghi, delimitate tot prin creștături. În sfârșit, la capăt, sunt două mici prelungiri cu marginile arcuite, despărțite printr-o creștătură având forma aproximativă de U.

După părerea noastră, unealta a fost întrebuințată în poziție orizontală. În această privință ne bazuim pe faptul că pe suprafața ei se observă, cu toată claritatea, numeroase zgârieturi fine, paralele, perpendiculare pe axul lung al piesei.

Modul cum a fost realizată unealta, dintr-o placă de os, lustruită, cu creștături adânci, pe ambele laturi, simetrice, în formă de V sau de U, se aseamănă cu acela, pus în practică de către purtătorii culturii Gumelnița, la pregătirea figurinelor de os. Însă piesa, descrisă mai sus, considerăm că nu are nici o legătură cu manifestările magico-religioase din acea vreme.

În lipsă de piese similare ca formă, datând din epoca neolitică, găsite în condiții clare, este greu să precizăm, cu exactitate, la ce anume servea obiectul. După părerea noastră, nu este exclus să fi fost folosit în legătură cu țesutul.

Pe baza unor analogii etnografice, din secolul trecut, din nordul țării noastre, am fost informați că astfel de piese ar fi servit la răsucirea firelor¹).

Unealta descrisă a fost descoperită în strat de cultură cuprinzând materiale de tip Gumelnița. Prin urmare, datează din timpul acelei culturi.

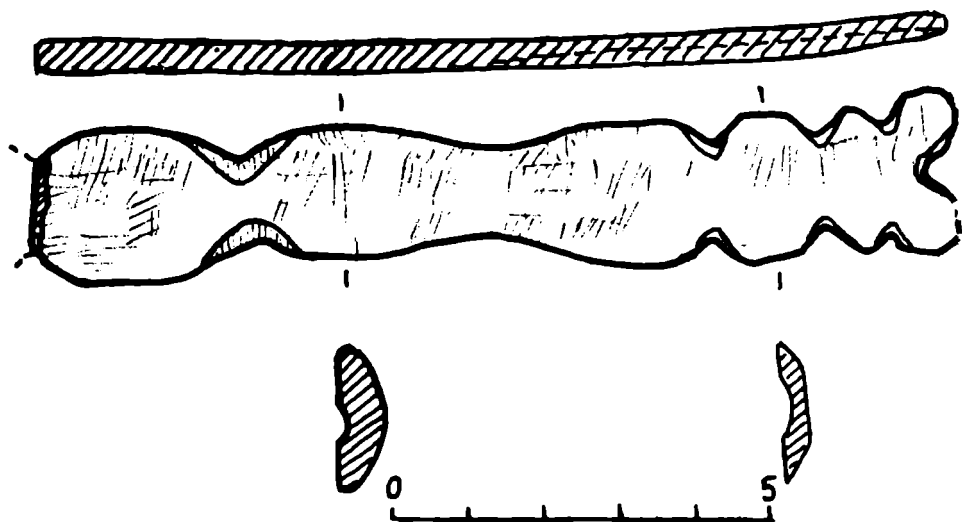
30 mai 1991

NOTĂ

1. Informație primită de la Corneliu N. Mateescu, căruia îi mulțumim și pe această cale.

UN OBJET EN OS APPARTENANT À L'ÉPOQUE NÉOLITHIQUE DE VĂRĂȘTI (Résumé)

Sur la rive du nord-ouest de l'île *Grădiștea Ulmilor* dans le lac du Boian auprès du village Vărăști (dép. Călărași) a été découvert un objet en os ayant des entailles symétriques sur les deux bords. La pièce a servi pour la torsion des fils et appartient à la culture de Gumelnița.

Un obiect de os din aşezarea gumelnişeană de la Vărăşti

CERCETĂRI ARHEOLOGICE ÎN AȘEZAREA CULTURII GLINA DE LA VARLAAM, JUDEȚUL GIURGIU

Cristian SCHUSTER

În ultimii ani numărul săpăturilor arheologice dedicate Bronzului timpuriu, în speță culturii Glina, au crescut în mod simțitor; Câmpia Munteniei oferind în acest sens un exemplu elocvent. Astfel, investigații au fost efectuate pe Argeș, la Mihăilești-Tufa¹⁾ și Varlaam²⁾, pe Câlniștea, la Schitu-La Conac (fost C.A.P.) și Schitu-Gaura Despei, Cămineasca³⁾, pe malul fostului lac Greaca⁴⁾, pe Dâmbovița, la București-Lunca Bârsești (Punctul 3)⁵⁾.

Aval de Mihăilești-Tufa, la o distanță de cca 25 km sud-est, tot pe malul drept și înalt al Argeșului, dar de data aceasta pe un bot de terasă, situat la ieșirea din satul Varlaam spre Mogoșești, ambele localități aparținând comunei Adunații-Copăcenii din județul Giurgiu, a fost identificată și cercetată prin săpături de salvare în anul 1989⁶⁾ o așezare Glina puternic afectată de alunecările de teren și de lucrările pentru amenajarea unui bazin de apă (Fig. 1/3). Cele șapte secțiuni trasate au permis delimitarea zonei de habitat a comunității Glina, anume colțul extrem nord-estic al pîntenului de terasă. Relevante pentru locuirea din Bronzul timpuriu s-au dovedit S 1 (14 x 2 m) și S 2 (8 x 2 m), care, datorită configurației terenului și al spațiului distrus de intervențiile din anii 1943-1944 și 1985-1989, au trebuit să fie orientate NV-SE, perpendicular pe latura estică a promontoriului⁷⁾.

Stratul arheologic, gros de 0,20-0,35 m, ce pornea de la -0,10 m, atestă faptul că arealul surprins de noi se afla la periferia fostului sătuc, concluzie, dealtfel, întărită și de lipsa altor vestigii la sud de S 2 și vest de cele două secțiuni amintite. Dacă stratul arheologic, unitar, fără urme care să permită presupunerea că așezarea a ființat de-a lungul mai multor perioade, s-a dovedit destul de sărăcăcios, cele două complexe dezvelite, o locuință de suprafață (Fig. 1/A), care, din păcate, la capătul de NV a fost erodată de un șanț de aducțiune și groapă menajeră (Fig. 1/B) în formă aproape cilindrică, ușor evazată la extremitatea estică, au înlesnit recuperarea unei cantități însemnate și în parte expresive de material.

Ca și în cazul așezării de la Mihăilești-Tufa, ceramica domină copleșitor cantitativ materialul arheologic (93%). Totuși, la Varlaam un lot deloc de neglijat îl constituie piesele din os și corn (Fig. 2/a-f), avem în vedere mai ales sulele,

dornurile, acele, un plantator și un topor. Mai puțin sugestive sunt obiectele litice, reprezentate prin nuclee și așchii din silex (Fig. 2/g), un topor fragmentar din piatră și cele din lut. Din ultima categorie, a fost găsită numai o fusaiolă plată fragmentară (Fig. 2/h) și o greutate de plasă de pescuit ciobită la partea inferioară.

Aidoma așezărilor de la Greci, Ciurel, Militari-Câmpul Boja, Roșu, Căscioarele, Govora-Sat Runcuri și Mihăilești-Tufa⁸⁾, ca să nu menționăm decât câteva puncte din Câmpia Munteniei și din Oltenia, și la Varlaam, se regăsesc în olărie cele trei tipuri, după calitatea pastei de ceramică. Din prima categorie, cea a *ceramicii grosiere* (ctg. a: Fig. 3/b-f, k-l; 4/a-b, e; 5/a, d, f; 6/a, f)⁹⁾ fac parte, în special, recipientele de dimensiuni apreciabile, folosite, probabil, la păstrarea alimentelor și lichidelor: vasele în formă de sac (tipul 1a și 1b), oalele borcan (tipul 2), străchinile și castroanele (tipul 3) și vasele pântecoase, ușor gătuite sau gâtul în formă de pâlnie (tipul 4).

Vasele în formă de sac (tipul 1) au fost confecționate și din *ceramică semigrosieră* (ctg. b: Fig. 3/g-j, m-n; 4/c-d, f; 5/b-c, e-g; 6/b-d, g), dar față de Mihăilești-Tufa ele ocupă cantitativ un loc mai puțin important între formele acestei categorii. Grosul este format de oalele borcan (tipul 2), castroanele și străchinile (tipul 3), vasele cu gura în formă de pâlnie și cu corpul ușor globular (tipul 5), recipientele gen bol, dar cu buza arcuită spre interior (tipul 6) și paharele cu pereții drepți (tipul 7) și cele globulare (tipul 4).

Majoritatea ceramicii grosiere și semigrosiere s-a păstrat fragmentar, dar au fost descoperite și unele piese ce au permis reconstituiri de forme (vezi Fig. 4-6). Decorul acestor categorii de ceramică este cel tradițional, bine cunoscut din alte așezări ale culturii Glina. De subliniat este faptul că, aproape toate recipientele au fost imediat sub buză ornate cu un șir simplu sau dublu de găuri butoni, practicați prin presare cu degetul sau cu un obiect cilindric bont din interior spre exterior. Uneori, dar numai în cazul străchinilor cu buza puternic evazată spre exterior, sunt prezente șirul de găuri butoni sau numai grupurile de trei sau patru găuri butoni dispuse simetric în trei sau în patru registre, presați din exterior spre interior.

O parte din vase sunt împodobite pe buză cu un șir sau segmente de șir de alveole sau creștături. Foarte rar, la vasele din categoria b, de dimensiuni mai reduse, imediat sub buză apar torțile în formă de mosor neperforat sau simple pastile rotunde sau conice lipite pe gâtul vasului.

Au fost identificate și alte modalități de a decora partea superioară a oalelor - cum sunt buza îngroșată spre exterior sau interior, alveole pe această îngroșare sau sub buză, bobite de linte trase din pasta vasului sau aplicate ulterior dar acestea constituie un lot numeric redus. În schimb, nu arareori,

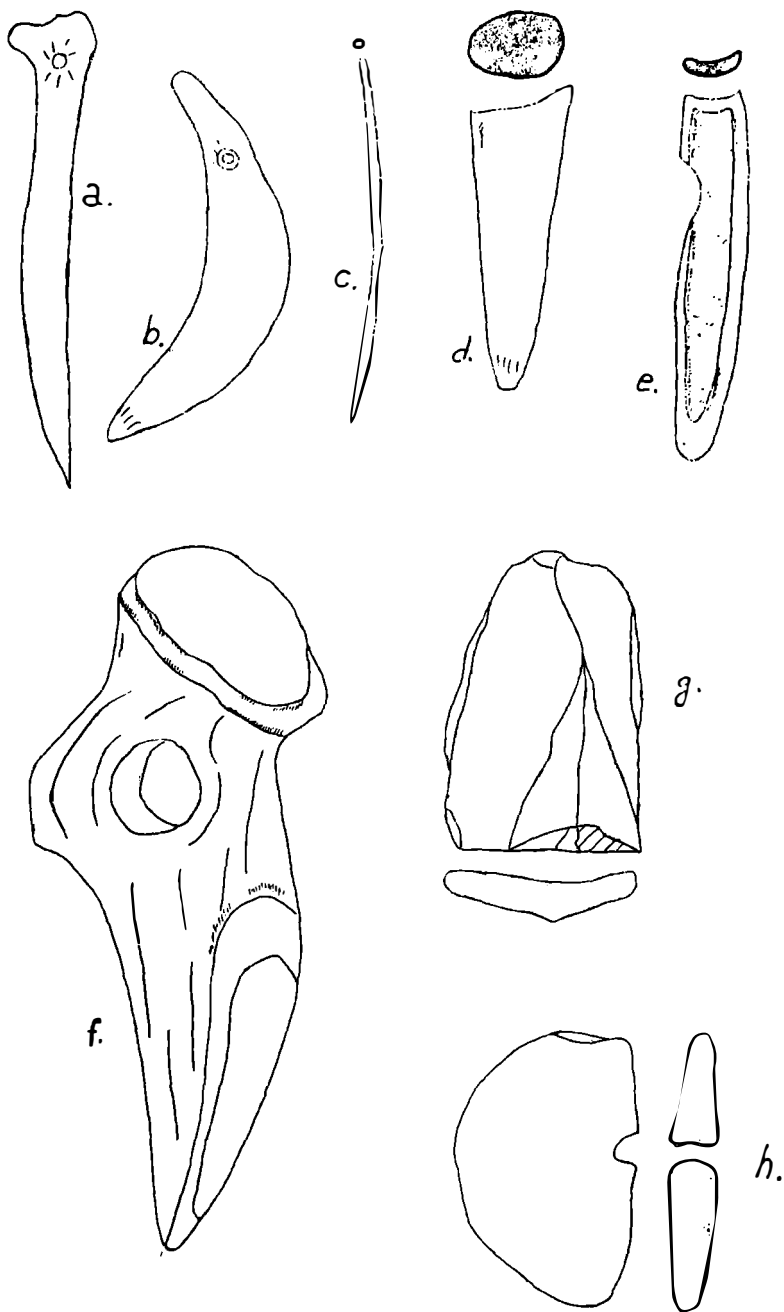
corpul recipientelor este dotat cu brăie aplicate sau trase din pastă, cu sau fără alveole sau creștături, pastile de diferite forme și dimensiuni dispuse simetric, alveole făcute cu unghia, creștături mai adânci, cercuri practicate cu trestia. Alături de aceste podoabe, trebuie amintite torșile, care, după poziția pe care o ocupă pe vas, pot fi în bandă lată sau îngustă, cilindrice, în formă de șa, cu secțiuni triunghiulare, ovale sau aproape dreptunghiulare.

Puțin reprezentată este *ceramica fină* (ctg. c: Fig. 3/o; 4/g; 6/e), aspect ce ne îndeamnă a crede că purtătorii culturii Glina de la Varlaam în speșă cei de la periferia așezării au folosit, mai ales, mici străchini (tipul 2), pahare cu pereții drepți, buza ușor arcuită spre exterior (tipul 4), unele vase miniaturale (tipul 3) și recipiente trompetiforme (tipul 5). Dintre elementele de decor ale acestei categorii amintim creștăturile fine sau alveolele executate pe și sub buză, dar și pe corpul vasului.

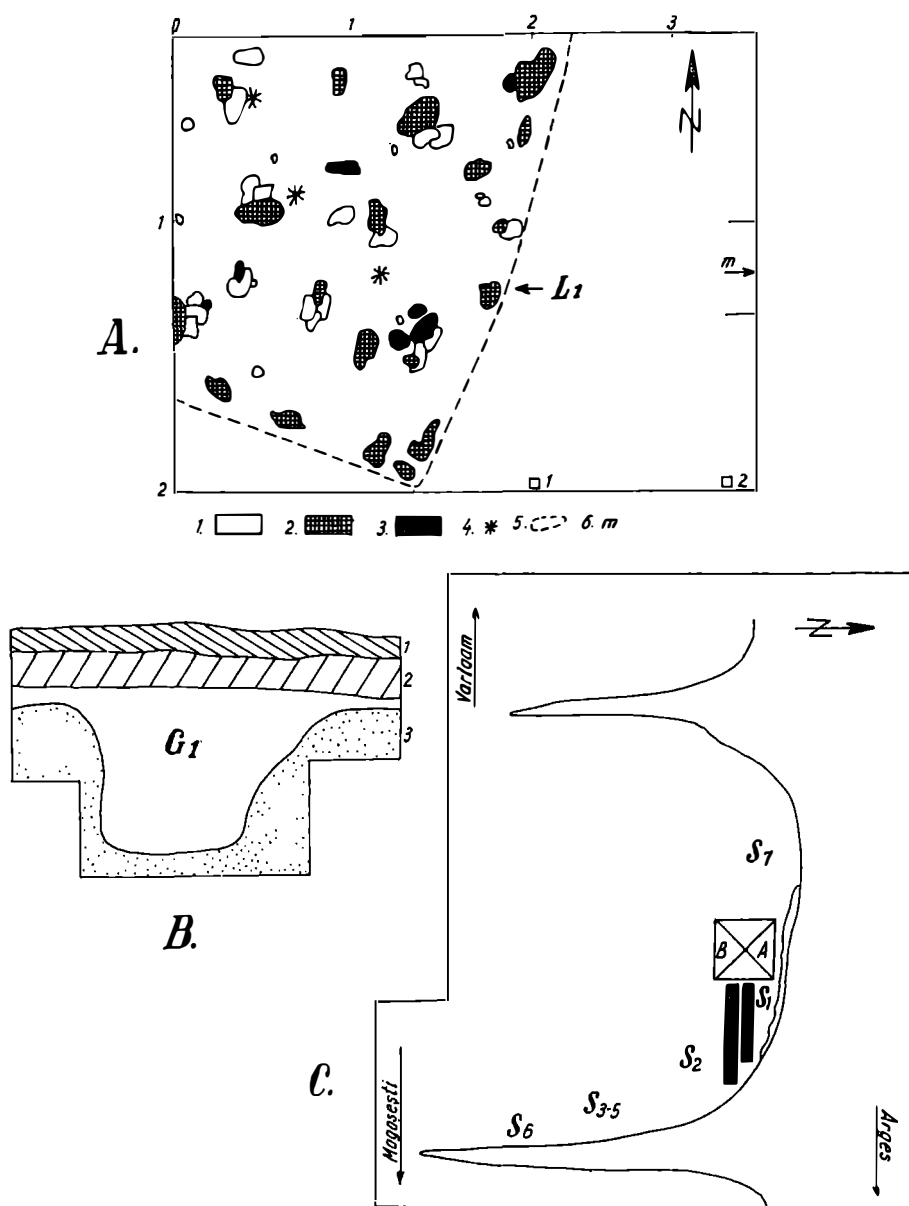
Interesante și totodată semnificative pentru încadrarea cronologică a așezării de aici, s-au dovedit două fragmente din pastă fină (Fig. 7/a-b) ce vădesc, în ceea ce privește decorul, incontestabile influențe vucedoliene. Așadar, sătucul Glina de la Varlaam, la fel ca și cel de la Mihăilești-Tufa, aflat tot pe Argeș, aparține fazei a treia, Govora-Sat Runcuri. În actualul stadiu de cercetare, așezarea prezentată în acest articol, se dovedește a fi cea mai estică apariție de acest gen.

NOTE

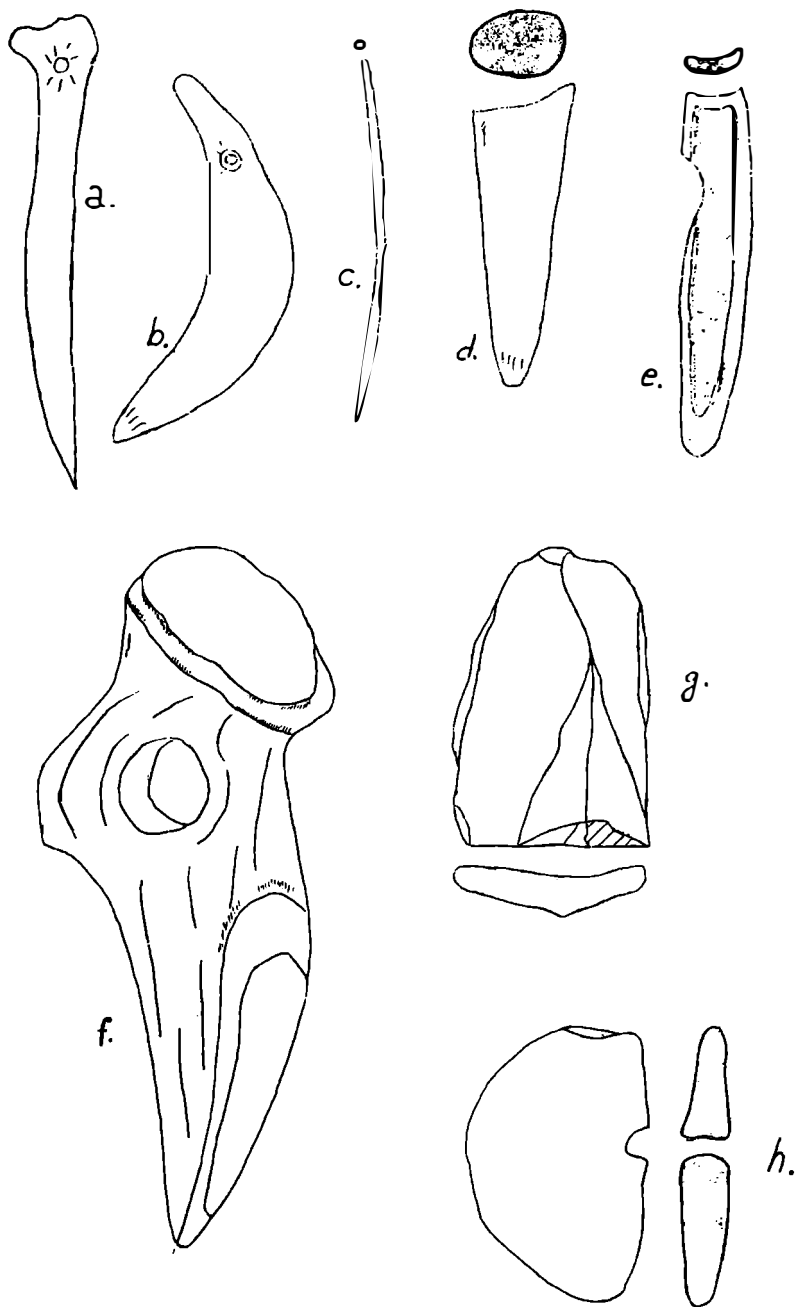
1. C. Schuster, *Thraco-Dacica*, 13, 1992, 1-2, p. 35-41.
2. Idem, *Symposia Thracologica*, 8, Satu-Mare-Carei, 1990, p. 105, n. 6; idem, *Litua*, 5, 1992, p. 7 sqq.
3. *Ibidem*.
4. D.B. Nanu, *Cultură și civilizație la Dunărea de Jos*, 5-7, 1988-1989, p. 37-54.
5. V. Sandu, *Cercetări arheologice în București*, 4, 1992, p. 165. Pentru cercetări de suprafață în zona situată între râurile Ialomița, la nord, și Cocioaliștea, la sud, care au dus la identificarea unor așezări Glina vezi, *Eadem*, p. 289 sqq.
6. Colectivul de arheologi a fost compus din Vasile Barbu, șeful șantierului, Raluca Barac și Cristian Schuster.
7. Celelalte secțiuni trasate (S 3 S 7) au confirmat existența în acel punct a unei așezări aparținând culturii Sântana de Mureș. Rezultatele investigațiilor respective vor constitui subiectul altui articol.
8. Aug. Ulanici și G. Trohani, *CercArh*, 1, 1975, p. 79, 82 (Greci); S. Morintz, *Materiale*, 6, 1959, p. 770 (Ciurel); M. Turcu, *Cercetări arheologice în București*, 3, 1981, p. 227-228 (Militari Câmpul Boja); M. Constantiniu, P.I. Panait, *Cercetări arheologice în București*, 1, 1963, p. 306 sqq. (Roșu); D.B. Nanu, *op. cit.*, p. 38 (Căscioarele); P. Roman, *SCIVA*, 36, 4, 1985, p. 280 (Govora Sat Runcuri); C. Schuster, *Thraco-Dacica*, 13, 1992, 1-2, p. 36 (Mihăilești-Tufa).
9. Privind descrierea diferitelor categorii de ceramică și diverselor tipuri de forme și numerotarea acestora, a se vedea, *Ibidem*, p. 35-41.

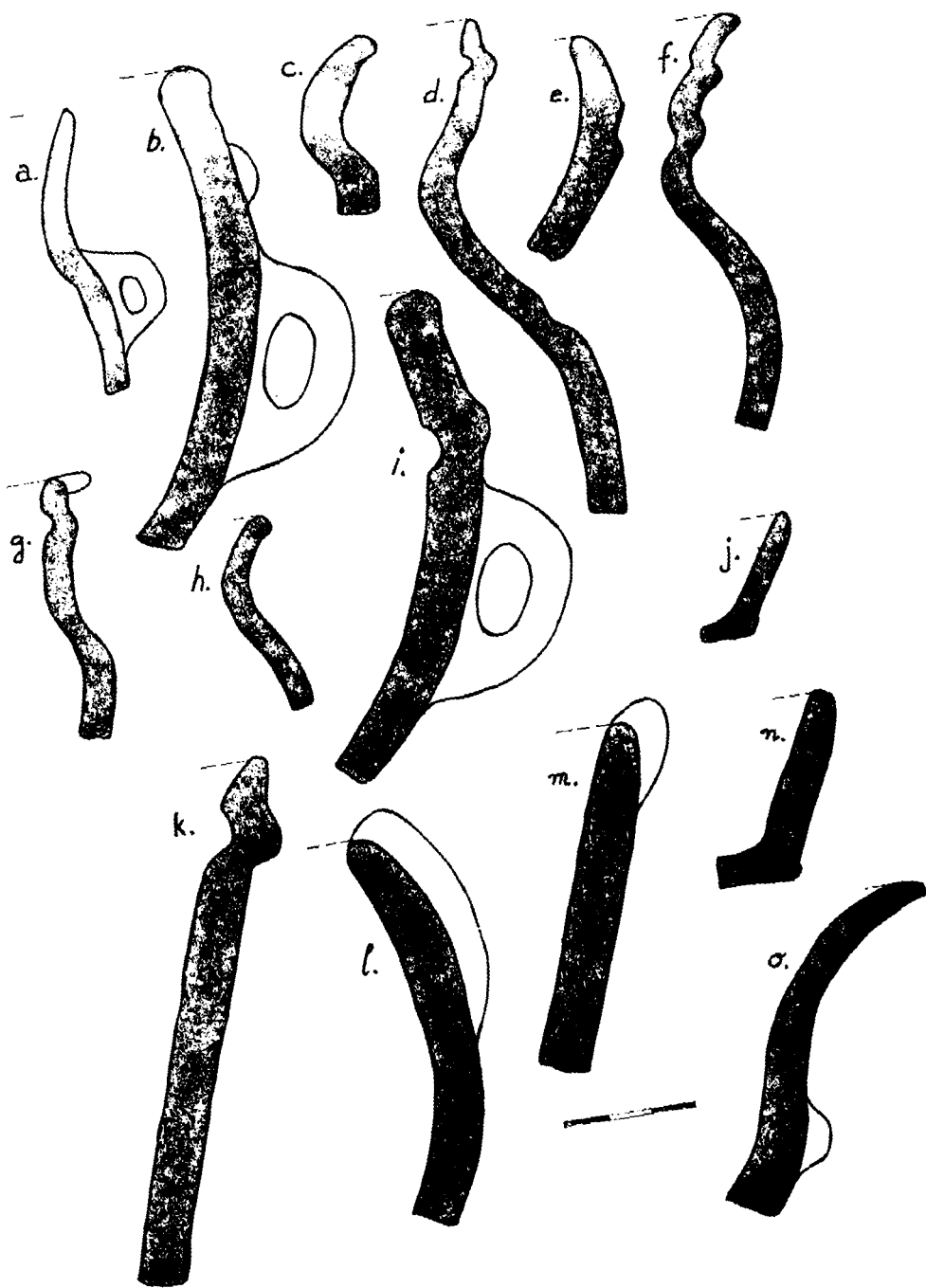
Fig.2 Unelte de os și corn (a-f); piatră (g); fusaiolă (h).

Fig.1 A=Plan de situație a locuinței (L1), 1 ceramică, 2 chirpici, 3 piatră, 4 os, 5 perimetrul probabil al L1, 6m martorul dintre cele două secțiuni (Scara 1:50); B=Profil nordic al gropii (G1; Scara 1:20), 1 strat vegetal, 2 strat arheologic amestecat (ceramică Sântana de Mureș și Glina), G1 strat și groapă Glina, 3 strat viu; C=Plan de situație așezarea de la Varlaam, B.A. bazin de apă, S₁ și S₂ secțiuni ce conțin strat Glina, S₃ S₇ secțiuni ce conțin strat Sântana de Mureș.

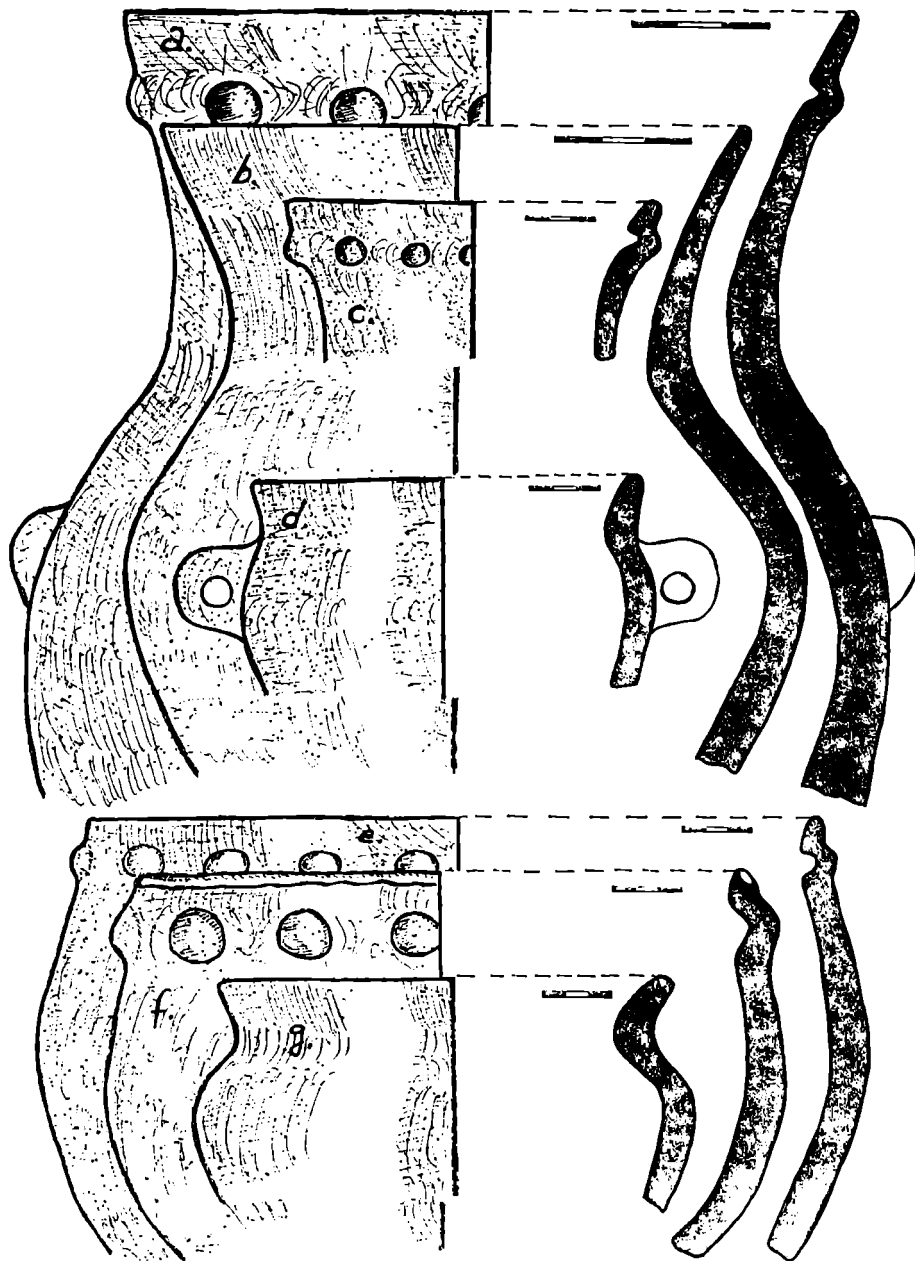

Fig.2 Unelte de os și corn (a-f); piatră (g); fusaiolă (h).

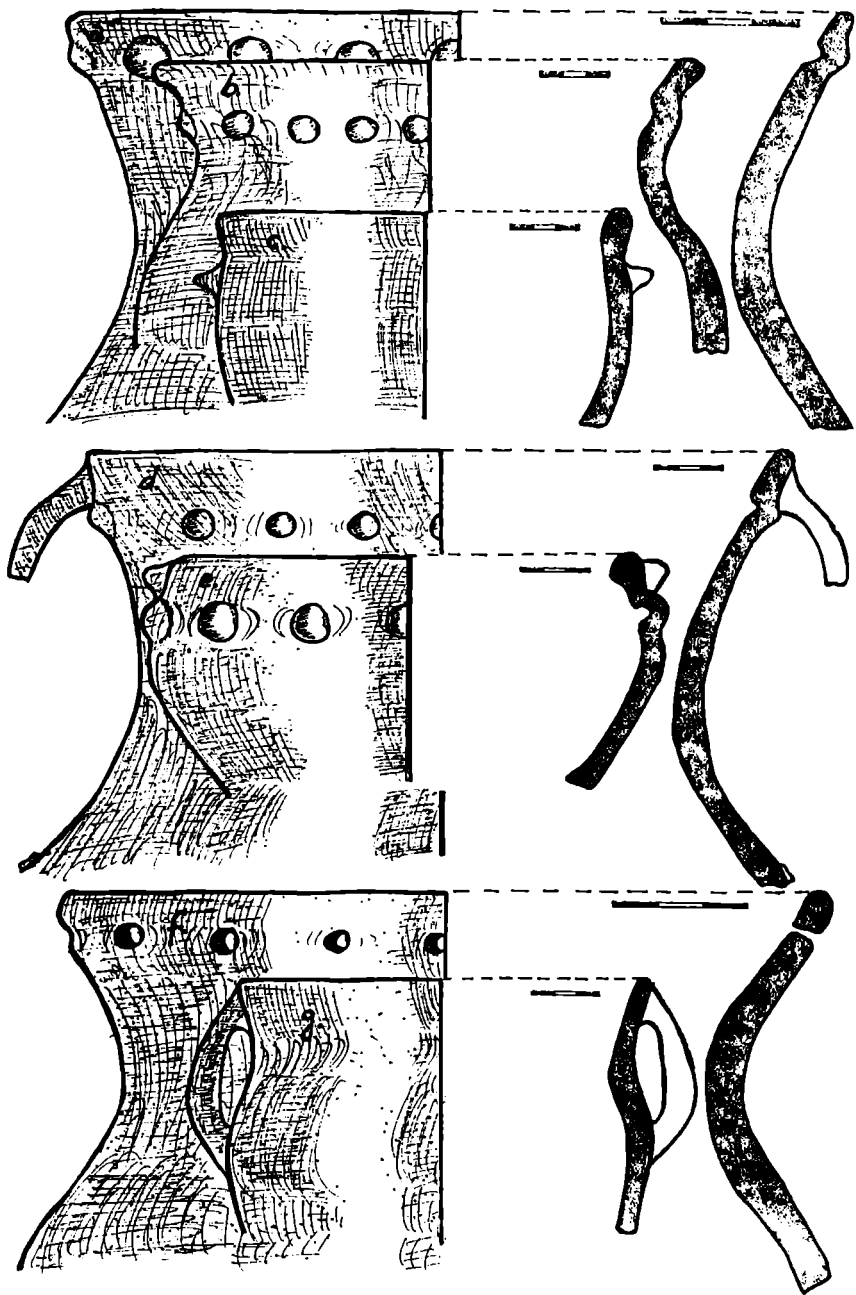

Fig.3 Ceramică.

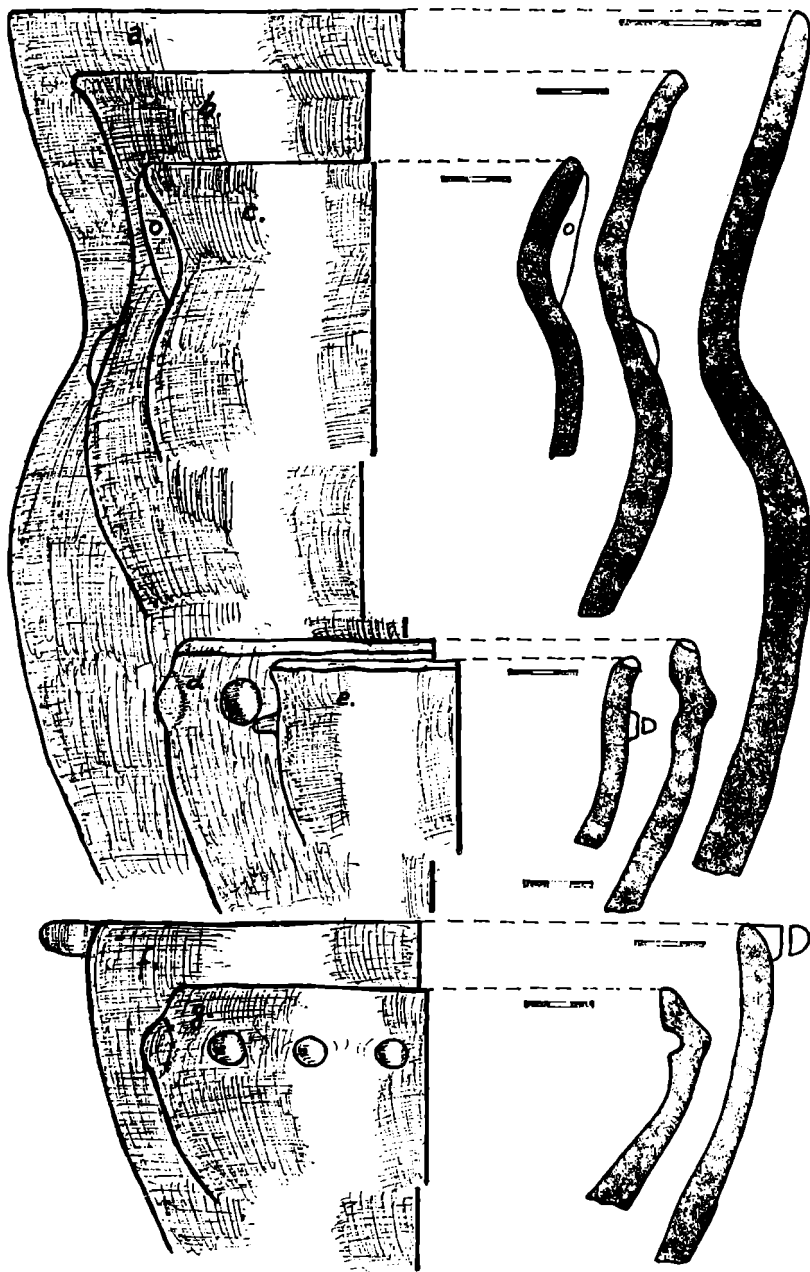

Fig.4 Ceramică.

Fig.5 Ceramică.

Fig.6 Ceramică.

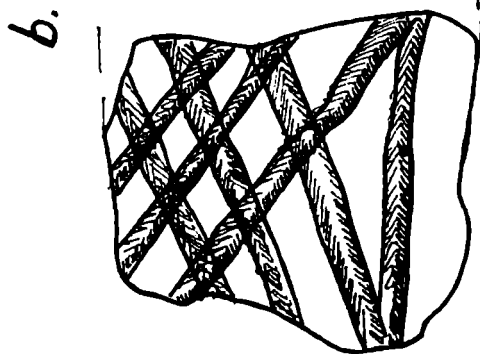
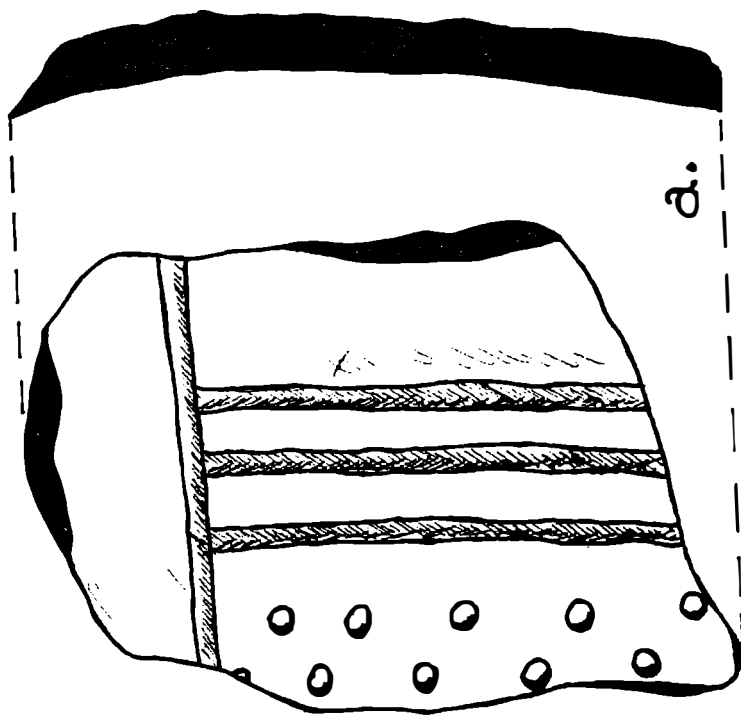

Fig.7 Ceramică (influențe Vučedol).

ANALIZE ANTROPOLOGICE PRIVIND EPOCA BRONZULUI DIN MUNTENIA

Alexandra COMȘA (București)

Epoca bronzului reprezintă o perioadă istorică importantă pentru cercetările antropologice, deoarece ritul funerar practicat de purtătorii diferitelor culturi din acea vreme era preponderent cel al inhumației. Acest fapt a permis conservarea scheletelor în stare relativ bună, astfel încât să se preteze unui studiu detaliat, relevând caracterele specifice unui anumit tip antropologic. În ceea ce privește culturile pentru care era caracteristic ritul incinerăției, datele obținute au fost mult mai sumare, rezumându-se doar la stabilirea vârstei și sexului.

La Smeeni (jud. Buzău), dintr-o serie de înmormântări aparținând unor perioade istorice diferite, 4 au fost încadrate în cultura Catacombelor. Este vorba de scheletele de femei din mormintele nr. 1, 23 și 28, precum și de cel de bărbat din mormântul nr. 27.

Se remarcă o mare variabilitate a principalelor caractere antropologice, care se exprimă și în tipologie. Astfel, bărbatul din mormântul 27 și femeia din mormântul 1 se încadrează în tipul protoeuropoid, în cel de-al doilea caz fiind vorba de o variantă brachicefalizată. Celelalte schelete exprimă influențe mongoloide, de intensități diferite, suprapuse peste fondul principal, mediteranoid și protoeuropoid¹⁾.

Necropola de la Brăilița, încadrată de V. Dergacev în cultura Mnogovalikovaia și de o serie de autori români în cultura de stepă, se caracterizează printr-o compoziție antropologică neomogenă. La scheletul din mormântul 17 se remarcă trăsăturile specifice tipului protoeuropoid în varianta Crô-Magnon, alți indivizi aparținând acestui tip manifestând grade variate de graçilizare. Mediteranoizii apar de asemenea la Brăilița, în unele cazuri având influențe negroide. Au fost considerați ca aparținând fondului autohton de populație, deoarece, făcându-se comparație cu zonele învecinate din fosta Uniune Sovietică nu au fost identificați pe teritoriile luate în considerație²⁾.

Seria de 10 schelete provenind de la Zimnicea, datând din Bronzul timpuriu, este caracterizată prin mortalitate infantilă accentuată. Repartizarea indivizilor pe grupe de vârstă este următoarea: 3 copii, 1 femeie juvenilă, 1 bărbat juvenil, 4 femei mature și un bărbat senil.

În ceea ce privește caracteristicile studiate la nivelul craniului, trăsăturile sunt uniforme pentru întreaga serie, aceasta fiind considerată a fi formată exclusiv din mediteranoizi³⁾.

Dintre descoperirile funerare atribuite culturii Glina, doar cea de la Căscioarele a fost analizată antropologic. Cel decedat fusese un bărbat, în vârstă de 24-28 ani, gracil, prezentând caractere mediteranoide și asimetrie funcțională dreapta-stânga la membrele superioare⁴⁾.

Referitor la cultura Schneckenberg, datele prelevate de pe scheletele din cele 5 morminte de la Năieni au fost sumare. Datorită stării precare de conservare, pentru majoritatea indivizilor nu au putut fi stabilite decât sexul și vârsta. În cazul unui schelet feminin, de 20-25 ani, a fost posibilă reconstituirea craniului hiperdolicocran, având occipitalul puternic bombat, fără a fi încadrat tipologic. De asemenea, este de remarcat existența unui mormânt colectiv de copii (M 2), conținând 3 schelete aparținând unor fete (infans II), considerate ca fiind probabil surori.

Toate înmormântările se caracterizează printr-o mare diversitate a ritualurilor folosite. Totodată, a fost identificat un mormânt dublu, unde era depus un schelet, împreună cu resturile cinerare aparținând altui individ.

Pe baza studiului antropologic efectuat, s-a stabilit originea comună a comunităților Schneckenberg, cu cele din care ulterior au evoluat purtătorii culturii Monteoru⁵⁾.

Pentru cultura Tei, mormintele descoperite au fost insuficient cercetate, singurele supuse analizei antropologice fiind scheletele de la Smeeni, cu numerele 7 și 25. S-a evidențiat caracterul eterogen al populației respective, reprezentate de două femei, în vârstă de circa 30 și 60 de ani, manifestând elemente mediteranoide ca fond principal, combinate cu altele, de tip protoeuropoid⁶⁾.

Referitor la cultura Monteoru, aceasta este mult mai bine cunoscută din punct de vedere al structurii antropologice a comunităților sale. Astfel, dintre cele circa 300 morminte păstrate din 6 necropole de la Sărata Monteoru, 173 au fost supuse determinărilor antropologice, fiind identificate toate grupele de vârstă și fiind remarcată mortalitatea infantilă accentuată.

Din punct de vedere tipologic, predominau formele mediteranoide, apoi cele protoeuropoide (varianta Crô-Magnon), mai mult sau mai puțin gracilizate⁷⁾.

La Căndești (jud. Vrancea), a fost descoperită o necropolă cu peste 800 de schelete. Dat fiind faptul că săpăturile sunt încă în desfășurare în acel punct, rezultatele analizei antropologice au un caracter preliminar. Deși există un număr mare de schelete, relativ puține s-au pretat unui studiu amănunțit. Tipurile evidențiate sunt reprezentate de protoeuropoizi (varianta Crô-Magnon), apoi de mediteranoizi, identificați în proporție mică, alpinii fiind în număr redus⁸⁾.

Necropola de la Pietroasa Mică, descoperită în punctul *Colina Dogarului*, cuprindea 64 de morminte, dintre care 62 de inhumăție și 2 de incinerație. De remarcat este faptul că scheletele fuseseră depuse în poziție chircită mai mult sau mai puțin accentuată, unele dintre ele fiind adunate *pachet*.

Seria respectivă este formată preponderent din mezocrani și dolicocrani, fără ca tipurile antropologice să poată fi stabilite.

Este demn de subliniat că, în comparație cu scheletele de la Sărata Monteoru, cele de la Pietroasa Mică, pe baza stabilirii vârstei la deces, sunt caracterizate printr-o mortalitate mai accentuată a bărbaților, comparativ cu cea a femeilor, fapt singular pentru o necropolă din epoca bronzului în țara noastră¹⁰).

Referitor la ritul incinerăției, practicat de purtătorii culturii Monteoru, acesta este documentat într-o fază timpurie a ei în necropola de la Căndești, numărul mormintelor de acest tip fiind însă redus. În ultima fază a culturii, acest rit capătă o însemnătate mai mare, constatându-se o proporție de 10% în Moldova și 5% în Muntenia, comparativ cu cel al înhumației¹¹).

Din datele menționate mai sus, pentru toate seriile de schelete studiate, aparținând culturii Monteoru (Sărata Monteoru), Căndești, Cioinagi-Balintești, Pietroasa Mică), însumând peste 1000 de indivizi, se remarcă o uniformitate relativă, din punct de vedere antropologic. Cel mai bine reprezentați sunt mediteranoizii, uneori în varianta protomediterraneanilor, apoi protoeuropeizii (în varianta Crô-Magnon). Dinaroizii și alpinii apar în proporție redusă.

Pentru cultura Zimnicea-Plovdiv, datând din Bronzul târziu, scheletele se caracterizează printr-o gracilitate mai mult sau mai puțin accentuată. Comunitățile respective ii sunt specifice craniile dolicocrane, fiind remarcată însă și prezența hiperdolicoanilor, a mezocranilor, precum și a câtorva brachicrani moderați.

Din punct de vedere tipologic, preponderenți sunt mediteranoizii, asociați cu elemente protoeuropoide atenuate. Influența alpină se manifestă prin rotunjirea calotei craniene. Dinaroizii și nordoizii apar în mod cu totul excepțional¹²).

Tot în arealul Zimnicea-Plovdiv, considerăm necesar să menționăm necropola plană de la Nova Zagora, din Bulgaria, unde au fost descoperite 8 schelete: 2 copii, 1 adolescent, 1 bărbat și 4 femei. Acestea fiind supuse studiului antropologic s-a stabilit pentru femei o talie submijlocie, pentru bărbat fiind din categoria mijlocie, iar din punct de vedere tipologic au fost evidențiate caracteristicile tipului europoid.

Pe baza informațiilor existente, se poate afirma că:

În Muntenia, fondul principal de populație era alcătuit din mediteranoizi, peste care s-au suprapus elemente alogene, acestea fiind reprezentate mai ales de protoeuropeizi (variante Crô-Magnon), datorate pătrunderii populațiilor stepice în acest teritoriu. În mod sporadic sunt identificate o serie de influențe, cum ar fi cele negroide sau mongoloide.

În perioada luată în considerație, fenomenul brachicefalizării capătă amploare, dinaricii și alpinii fiind puțini în descoperirile din Muntenia, ei fiind însă mult mai numeroși în zonele intracarpătice¹²).

Deci, în decursul Epocii Bronzului, nu au avut loc schimbări esențiale ale structurii antropologice a comunităților ce au viețuit în acest areal.

NOTE

1. O. Necrasov, M. Cristescu, S. Antoniu: *Studiul antropologic al scheletelor descoperite în necropola de la Smeeni, aparținând eneoliticului și vârstei bronzului*, în SCA, 1, 1964, p. 13-31.
2. O. Necrasov, M. Cristescu: *Contribuție la studiul antropologic al scheletelor din Complexul mormintelor cu ocră de la Brăilița*, în SCIV, VIII, 1-4, 1957, p. 75-83.
3. C. Maximilian, I. Popovici: *Observații antropologice asupra scheletelor din perioada bronzului de la Zimnicea*, în Probleme de Antr. VI, 1961, p. 35-42.
4. M. Perianu, M.St. Udrescu: *Studiul antropologic și arheozoologic al materialului osteologic din mormântul de la Căscioarele, epoca bronzului (Glină III)*, în Cultură și civilizație la Dunărea de Jos, V-VI-VII, 1988-1989, p. 55-59.
5. D. Nicolăescu-Plopșor, M.St. Udrescu: *Expertiză antropologică asupra materialelor osteologice aflate în morminte aparținând epocii bronzului de la Năieni, jud. Buzău*, în SCIVA, 32, 1981, 3, p. 447-453.
6. Idem nota 1.
7. C. Maximilian, V. Caramelia, P. Piru, A. Gherga: *Sărata Monteoru, studiu antropologic*, București, 1962.
8. S. Morintz: *Contribuții arheologice la istoria tracilor timpurii, I, Epoca bronzului în spațiul carpato-balcanic*, București, 1978, p. 103. O. Necrasov, M. Cristescu: *În legătură cu structura antropologică a unor populații care au trăit pe teritoriul României în epoca bronzului*, în Thr.D., V, 1-2, 1984, p. 28.
9. Al. Oancea: *Considerations sur l'étape finale de la culture de Monteoru*, Dacia, XXV, 1981, p. 134-139.
10. L. Georgescu: *Necropola din epoca bronzului de la Pietroasa Mică, Studiu antropologic comparativ*, în Cerc.Arh, IX, Buc., 1992, p. 73-83.
11. Al. Oancea, *op. cit.*, p. 131.
12. O. Necrasov, M. Cristescu, G. Miu, C. Bălțanu: *Variabilitatea indicelui cefalic la populațiile care au trăit pe teritoriul României în perioada de tranziție de la neolitic la epoca bronzului și în epoca bronzului*, în extras, SCA, 27, 1990, p. 3-9.
13. M. Kancev, T. Kanceva: *Nécropole de l'âge du bronze tardif à l'Est de Nova Zagora* (rezumat), în Arheologia, 4/1990, Sofia, P.14.

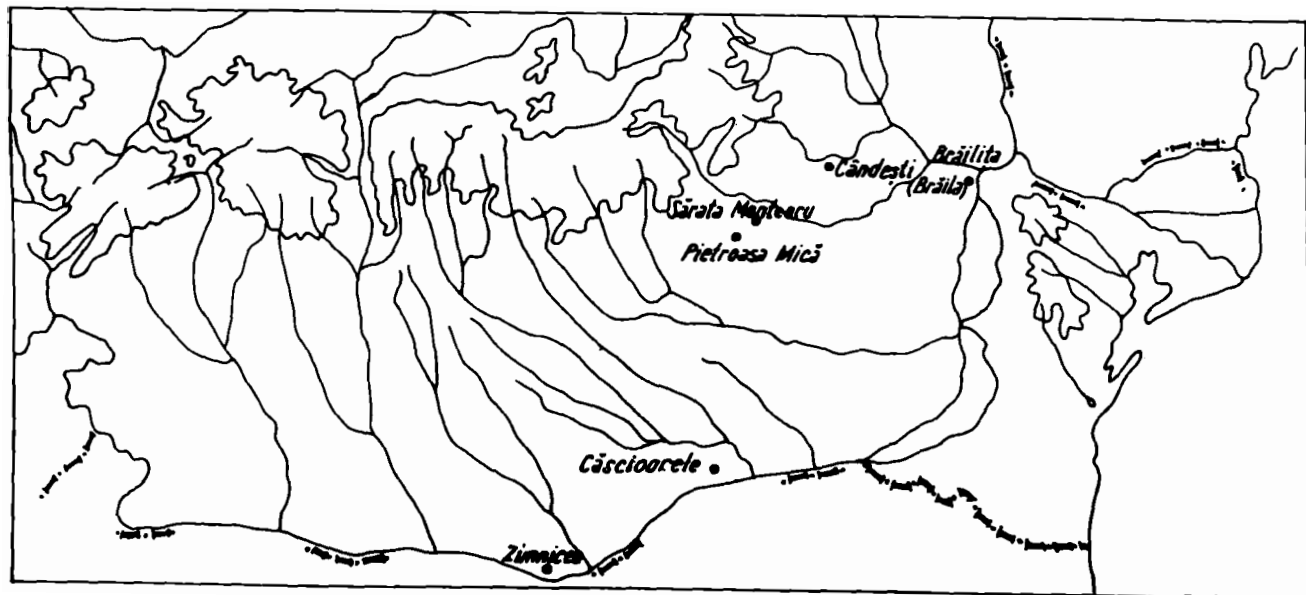
ANTHROPOLOGICAL ANALYSES REGARDING THE BRONZE AGE IN MUNTENIA (Summary)

The paper refers to the results of the anthropological studies performed over skeletons of the Bronze Age from Muntenia. There are viewed cemeteries (Smeeni - with skeletons both belonging to the Catacombs and Tei cultures, Brailitza

the stepic culture, Zimnicea Early Bronze Age, Naieni the Schneckenberg culture, Sarata Monteoru, Căndești, Pietroasa Mică - the Monteoru culture, Zimnicea the Zimnicea-Plovdiv culture), as well as a tomb from Căscioarele (belonging to the Glina III culture).

It is also considered the necropolis eastward to Nova Zagora in Bulgaria, from the areal of the Zimnicea-Plovdiv culture.

On the basis of the existent informations it can be ascertained that the anthropological structure was not significantly changed for the Bronze Age communities in Muntenia. Mongoloid and negroid traits are mentioned for individuals at Smeeni, respectively Brailitza.

HARTA DESCOVERIRILOR ARHEOLOGICE DIN EPOCA BRONZULUI DIN MUNTENIA,

DATE NOI PRIVIND STRATIGRAFIA GRĂDIȘTEI COSLOGENI

V. CAVRUC, M. NEAGU

Grădiștea Coslogeni se află pe un grind situat în partea de sud-vest a Bălții Borcei, în dreptul satelor Coslogeni și Roseji (jud. Călărași). Ea se întinde pe o suprafață de aproximativ 50.000 mp. În cuprinsul ei, prin cercetările de suprafață și săpăturile sistematice, au fost identificate materiale arheologice din diferite epoci (neolitic, perioada de tranziție de la eneolitic la epoca bronzului, bronz târziu, prima și a doua epocă a fierului, perioadă prefeudală și medievală). Prin săpăturile din anii '60¹ și '80² partea de nord-est a grădiștei a fost cercetată de câteva secțiuni și tranșee (Pl.I). În anii 1991-1993³ prin taluzarea malurilor în S.Mag.A (carourile 1-10) și S.II/S.III (carourile 1-14), au fost obținute două profile stratigrafice, din care echipa de cercetări interdisciplinare de la Institutul de Arheologie din Rusia (conducător prof. dr. E. Cernyh) a luat probe pentru analize paleobotanice și palinologice⁴. Pentru a oferi imaginea contextului arheologic din care s-au luat probele, în cele ce urmează prezentăm observațiile stratigrafice obținute în aceste profile.

PROFILUL S.MAG.A (CAROURILE 1-10)

Secțiunea magistrală (S.Mag.) 300x2 m., orientată SE-NV, este împărțită în două subdiviziuni, respectiv A (partea SE) și B (partea NV), care la 12 m. NV de cota maximă a grădiștei (vârful tumulului) sunt despărțite printr-un martor de 1,3 m.

Prin taluzarea malului de SV al secțiunii a fost obținut un profil a cărui înălțime maximă este de 3,15 m., cea minimă de 2,32 m., iar lungimea de 18 m. Profilul conține 13 secvențe stratigrafice (Pl.II,1) după cum urmează:

1. Pământ viu de culoare galbenă (loess), conține o cantitate redusă de fragmente mici de scoică.

2. Bordeul(?) neolitic nr.1 (carourile 5-6), săpat în pământul viu. Umplutura complexului pământ castaniu, compact. Din cuprinsul profilului umpluturii au fost recuperate doar patru fragmente ceramice atipice de factură neolitică. În cea mai mare parte, complexul este intersectat de groapa bordeului(?) nr.2.

3. Bordeul(?) nr.2. Conturul lui a fost sesizat în carourile 5-7. În caroul 7 complexul este săpat în pământul viu, iar în carourile 5-6 taie partea superioară

a bordeiului nr.1. Spre deosebire de bordeiul nr.1, umplutura bordeiului nr.2 este mai puțin compactă, are o nuanță mai deschisă (gălbui-marونی) și conține multe fragmente ceramice Hamangia, scoică, lemn carbonizat și cenușă.

4. Bordeiul(?) nr.3. Porțiunea de NV a conturului acestuia, a fost surprinsă în jumătatea de SE a caroului 7, cealaltă parte a complexului fiind tăiată prin două tranșee din anii '60 săpate de către S. Morintz și N. Anghelescu, el observându-se și pe martorul ce le desparte. Umplutura complexului este asemănătoare umpluturii bordeiului nr.2. Din cuprinsul profilului lui, au fost recuperate fragmente ceramice Hamangia.

5. În carourile 6-7, deasupra conturilor bordeielor nr.2 și 3 se află o depunere de pământ afânat de culoare neagră îmbibată cu fragmente mari de scoici. Intensitatea depunerii crește spre SE, grosimea ei maximă fiind de 25 cm. Printre scoici s-au găsit câteva fragmente ceramice Hamangia.

6. În carourile 6-7, nemijlocit deasupra depunerilor de scoici, se află un strat de pământ afânat, abundent în cenușă, fragmente ceramice Hamangia, fragmente de scoici și oase de animale. Stratul are forma unei semilente biconvexe, grosimea lui maximă fiind de 0,55 m. Din acest strat provine și un topor de piatră șlefuită.

7. Deasupra stratului de pământ cenușos (6)* se observă o dungă de pământ negru compact, conținând fragmente mici de scoică și un număr redus de fragmente ceramice Hamangia. Grosimea ei maximă este de 25 cm. Spre NV, ea se subțiază, dispărând definitiv în mijlocul caroului 6. În carourile 8-9, dunga a fost tăiată de tranșeele săpate în anii '60.

8. Partea de NV a mantalei tumulului a fost sesizată în carourile 1-8. Ea suprapune dunga de pământ negru (7) iar în carourile 1-5, pământul viu. În această porțiune, în pământul viu se observă o alveolare greu sesizabilă în profil⁵. Probabil, ea a rezultat din excavarea pământului necesar ridicării tumulului. Din umplutura acestei alveolări provin câteva fragmente ceramice și 3 vase întregi sau întregibile, toate din perioada de tranziție de la eneolitic la epoca bronzului⁶: 1) O ceașcă lucrată din pastă amestecată cu pleavă și nisip cu bobul mare, cu exteriorul gălbui iar interiorul și secțiunea - neagră. Recipientul are 2(?) torți și este ornamentat cu "boabe de linte" și impresiuni de sfoară răsucită. 2) Un vas lucrat din aceeași pastă, cu ardere identică cu a ceștii, ornamentat sub buză cu un brâu crestat. 3) Un vas-borcan lucrat din pastă amestecată cu pleavă și scoică pisată, de culoare gălbuie.

Mantaua tumulului este formată din pământ galben aproape lipsit de materiale arheologice. Grosimea ei maximă 80 cm. De remarcat că spre SE

* În paranteză sunt indicate numerele secvențelor stratigrafice.

de caroul 7 mantaua se subțiază, fapt care a rezultat probabil din nivelarea vârfului mobilei într-o perioadă ulterioară. În caroul 7, la adâncimea de 20 cm. s-a găsit un fragment ceramic din perioada de tranziție.

Deasupra tumului se află cenușarul nr.1 aparținând culturii Coslogeni. În porțiunea surprinsă de profilul S.Mag.A., el prezintă 4 secvențe stratigrafice: platforma de lut (9) și trei niveluri succesive de depunere din cenușă, în amestec cu fragmente ceramice Coslogeni, oase de animale și lemn carbonizat (10-12).

9. O dungă relativ subțire de lut galben, bătătorit, a fost surprinsă în carourile 1-7, nemijlocit deasupra mantalei tumului. Grosimea ei variază între 3 și 10 cm., iar lungimea 12,3 m. Nu conține materiale arheologice.

10. Primul nivel de depunere de cenușă (carourile 1-3), suprapune platforma de lut (9). Se prezintă sub forma unei lentile biconcave cu grosimea maximă de 16 cm. și lungimea de 4,8 m. Constă din cenușă cu multe fragmente mici de lemn carbonizat, fragmente ceramice Coslogeni și oase de animale.

11. Al doilea nivel de depunere de cenușă (carourile 3-5), suprapune primul nivel de cenușă și platforma de lut. Grosimea lui maximă este de 20 cm., lungimea 5,36 m. Spre deosebire de secvența precedentă, el conține mai puține fragmente de lemn carbonizat și este de o nuanță mai deschisă.

12. Al treilea nivel de depunere de cenușă (carourile 1-7 din S.Mag.A) este mult mai consistent, are lungimea de 12,3 m. și grosimea maximă de 62 cm. De remarcat faptul că în zona ascendentă a pantei, el suprapune direct stratul de lut bătătorit, în timp ce spre poalele pantei se află deasupra celor două niveluri de depunere de cenușă (10 și 11).

13. Ultimul nivel al profilului este format de stratul arabil care are o grosime ce variază între 18 și 30 cm.

PROFILUL S.II/S.III (CAROURILE 1-14)

Secțiunile S.II (50x2m.) și S.III (28,5x2m.) intersectează partea de NV a cenușarului nr.1 și sunt orientate SV-NE. Ele au fost săpate în anii 1990-1992, între secțiuni lăsându-se un martor de 0,5 m. grosime. Profilul ce urmează a fi prezentat, a fost obținut prin taluzarea malului de SE al martorului. El are lungimea de 28,5 m., suprafața lui prezintă o ușoară arcuire, decalajul de înălțimi fiind de 36 cm. (1,40 m. în carourile 1-3 și 1,04 m. în carourile 14-15). (vezi Pl.II,2).

În cadrul acestui profil au fost surprinse 11 secvențe stratigrafice: pământ viu(1), stratul neolitic(2), 7 secvențe aparținând cenușarului nr.1(3-9), un șanț medieval(10), stratul vegetal(11).

1. Pământ viu galben(loess).

2. Strat de cultură neolitic. Apare în pământul galben(loess) sub formă de fragmente răzlețe de ceramică Hamangia, împreună cu fragmente mici de scoică.

3. Prima depunere de cenușă este în amestec cu ceramica Coslogeni, fragmente de oase de animale și multe bucățele mici de lemn carbonizat (ca aspect, ea este identică cu prima depunere de cenușă din S.Mag.A.). Apare în carourile 1-2 și intră sub malul de SV al S.III. Suprapune stratul neolitic. Lungimea depunerii este 3,9 m., grosimea maximă 52 cm.

4. Dunga relativ subțire, care în carourile 1-7 constă dintr-un pământ galben bătătorit, iar în carourile 7-8 se prezintă sub forma unui strat tasat de cenușă cu urme de arsură. Dunga suprapune direct stratul neolitic. Grosimea ei variază între 2 și 8 cm., lungimea fiind de 11,6 m.

5. A doua depunere de cenușă în amestec cu ceramica Coslogeni, fragmente de oase de animale și multe bucățele de lemn ars, apare în carourile 1-11, în carourile 1-2 suprapune prima depunere, în carourile 3-8 platforma de lut, stratul neolitic și pământ viu. În partea de NE (carourile 9-10), în cuprinsul depunerii se observă câteva dungi subțiri de pământ galben.

6. Al treilea nivel de depunere de cenușă, în amestec cu fragmente ceramice Coslogeni, oase de animale, bucăți de zgură și cretă, a fost surprins în carourile 1-8. În carourile 5-6 (deasupra gropii aparținând nivelului II) se observă o alveolare rezultată probabil dintr-o intervenție ulterioară. Lungimea ei este de 15,4 m., grosimea maximă, în cadrul alveolării 92 cm., iar în afara ei (caroul 1) 40 cm.

7. Al patrulea nivel de depunere de cenușă în amestec cu fragmente ceramice, oase de animale, bucăți de zgură și cretă. Apare în carourile 7-13. El este dispus oblic, cu panta spre NE. În carourile 7-8, suprapune cel de-al treilea nivel de depunere de cenușă(6), în carourile 8-11 cel de-al doilea nivel de depunere de cenușă(5), iar în carourile 11-13 stratul neolitic(2). Lungimea 13,9 m., grosimea maximă (carourile 9-10) 36 cm.

8. Platforma de lut galben bătătorit, fără materiale arheologice, dispusă oblic cu panta spre partea de NE a cenușarului. Apare direct peste partea de NE a celei de-a patra depunere de cenușă (7). Grosimea ei variază între 8 și 16 cm., lungimea 5,92 m. Aproximativ în centrul său, se observă o ruptură de 1,16 m.

9. Al cincilea și ultimul nivel de depunere de cenușă în amestec cu fragmente ceramice Coslogeni, oase de animale și bucăți de zgură. El se află exact peste platforma de lut(8), iar în cuprinsul rupturii platformei, îi ține locul. Este dispus oblic, cu panta spre marginea de NE a cenușarului. Spre deosebire de celelalte depuneri de cenușă, el este de o nuanță albăstruie. Lungimea depunerii este de 4,9 m., grosimea ei maximă (carourile 11-12) 40 cm.

10. În carourile 14-15, alături de marginea de NE a cenușarului, în stratul de pământ negru, ce se încadrează între ultimul nivel al cenușarului și stratul arabil, se observă un șanț cu umplutura de pământ negru afânat, similar complexelor medievale interceptate la Grădiștea Coslogeni.

11. Stratul arabil cernoziom amestecat cu cenușă, conținând materiale arheologice din diferite epoci, cu predilecție cele ale culturii Coslogeni. Grosimea stratului variază între 10 și 30 cm.

Pentru o mai bună înțelegere a relațiilor stratigrafice, redăm în formă sintetică toate observațiile menționate mai sus:

S.Mag.A.		S.II/S.III	Încadrarea cronologică				
1. Pământ viu		1. Pământ viu	Pleistocen				
2. Bordei(?) nr.1		2. Urme de locuire Hamangia	?		N E O L I T I C		
3. Bordei(?) nr.2			Hamangia				
4. Bordei(?) nr.3			Hamangia				
5. Depunere scoici			Hamangia				
6. Stratul cenușos			Hamangia				
7. Dungă pământ negru			Post - Neolitic (?)				
8. Mantaua tumulului			Tranziție de la eneolitic la bronz				
C E N U Ș A R U L N R. 1	9. Platforma de lut		Prima etapă de formare		C O S L O G E N I	B R O N Z T Â R Z I U	
	10. Nivelul I de depunere de cenușă	3. Nivelul I de depunere de cenușă	A II etapă de formare				
		4. Platforma de lut	A III etapă de formare				
	11. Nivelul II de depunere de cenușă	5. Nivelul II de depunere de cenușă	A IV etapă de formare				
	12. Nivelul III de depunere de cenușă	6. Nivelul III de depunere de cenușă	A V etapă de formare				
			7. Nivelul IV de depunere de cenușă	A V etapă de formare			
			8. Platforma de lut				
			9. Nivelul V de depunere de cenușă				
		10. Șanț cu umplutură de pământ negru	EVUL MEDIU				
13. Strat vegetal		11. Strat vegetal	SEC. XIX - XX				

1. În stadiul actual al cercetării, se poate constata că în partea de NE a Grădiștei Coslogeni există cel puțin trei complexe succesive neolitice: 1) Bordeiul(?) nr.1 care, în lipsa materialelor relevante, nu se poate deocamdată atribui cu certitudine unei culturi arheologice anume; 2) bordeiele(?) nr.2 și 3, conținând ceramica Hamangia; 3) depunerea de scoici și stratul cenușos (secvențele 5 și 6 din S.Mag.A) aparținând aceleiași culturi. În cazul bordeielor nr.1 și 2, menționăm că numai cercetările viitoare vor stabili dacă ne aflăm în fața a două complexe neolitice succesive sau avem de-a face cu două faze de locuire ale aceluiași complex. Precizăm că până acum, la Grădiștea Coslogeni, peste tot unde au fost interceptate urme de locuire neolitică, nu s-a constatat decât un singur nivel de locuire.

Deși nu a fost surprinsă în profilele analizate, ceramica de factură Bolintineanu în stratul de cultură neolitic, apare constant împreună cu ceramica Hamangia (faza Golovița), dar într-o proporție mult mai redusă decât se credea anterior. În stadiul actual al cercetării, se constată sincronismul dintre elementele Bolintineanu și faza Golovița a culturii Hamangia, fără a se putea aduce alte precizări.

2. Deasupra stratului neolitic, într-o perioadă probabil post-neolitică, s-a format un strat de pământ negru (secvența 7 din S.Mag.A).

3. În perioada de tranziție, peste straturile anterioare, a fost ridicat un tumul. Încadrarea lui cronologică, pe lângă poziția sa stratigrafică, se justifică prin două circumstanțe: a) în alveolare, rezultată probabil din excavarea pământului pentru ridicarea tumulului (fără să excludem și altă posibilitate existența unui complex afectat de tumul), s-a găsit ceramică din perioada respectivă; b) anticipând publicarea rezultatelor cercetărilor din anii 1993-1994, semnalăm că mormântul peste care a fost ridicat tumulul, străpunge stratul neolitic și este suprapus de un mormânt lamnaia.

4. Epoca bronzului târziu, în profilele analizate, este atestată de un cenușar (nr.1) care suprapune partea de nord a tumulului, iar la NE de aceasta, stratul neolitic al așezării. Cenușarul a fost format în cinci etape succesive:

prima etapă este reprezentată de o platformă de lut care suprapune partea de nord a tumulului și un strat de cenușă depus pe ea;

în cea de a doua etapă, la câțiva metri NE de tumul, peste stratul neolitic a fost construită a doua platformă suprapusă de nivelul II de cenușă;

a treia și a patra etapă de formare a cenușarului sunt atestate de două niveluri succesive de cenușă;

cea de a cincea etapă de formare a cenușarului este formată dintr-o platformă de lut suprapusă de un strat de cenușă și se află la marginea de NE a cenușarului.

Cele cinci niveluri succesive ale cenușarului, din câte se poate constata, se suprapun parțial și în mod evident, atestă faptul că cenușarul s-a format prin extinderea dinspre tumul în direcția NE.

Referitor la platformele de lut, atragem atenția că, în două din trei cazuri, acestea sunt în pantă, iar în plan, toate au forme neregulate și nici una nu este însoțită de urme de construcții. Aceste observații ne determină să credem că ele nu au putut servi drept podine de locuințe.

NOTE

1. S. Morintz și N. Anghelescu. *O nouă cultură a epocii bronzului în România. Cultura de tip Coslogeni*, SCIV, 21/3, 1970, p.373-416.

2. M. Neagu, D. Basarab Nanu. *Considerații preliminare asupra așezării eponime de la Grăditea Coslogeni*, Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos, II, Călărași, 1986, p.99-128; idem, *Probleme ale studierii tracilor timpurii la Dunărea de Jos*, Symphozia Thracologica, nr.8, Satu-Mare Carei, 1990, p.124; Idem, *Un complex al tracilor timpurii, descoperit în zona Dunării de Jos*, Danubius, XIII-XIV, Galați, 1992, p.103-115.

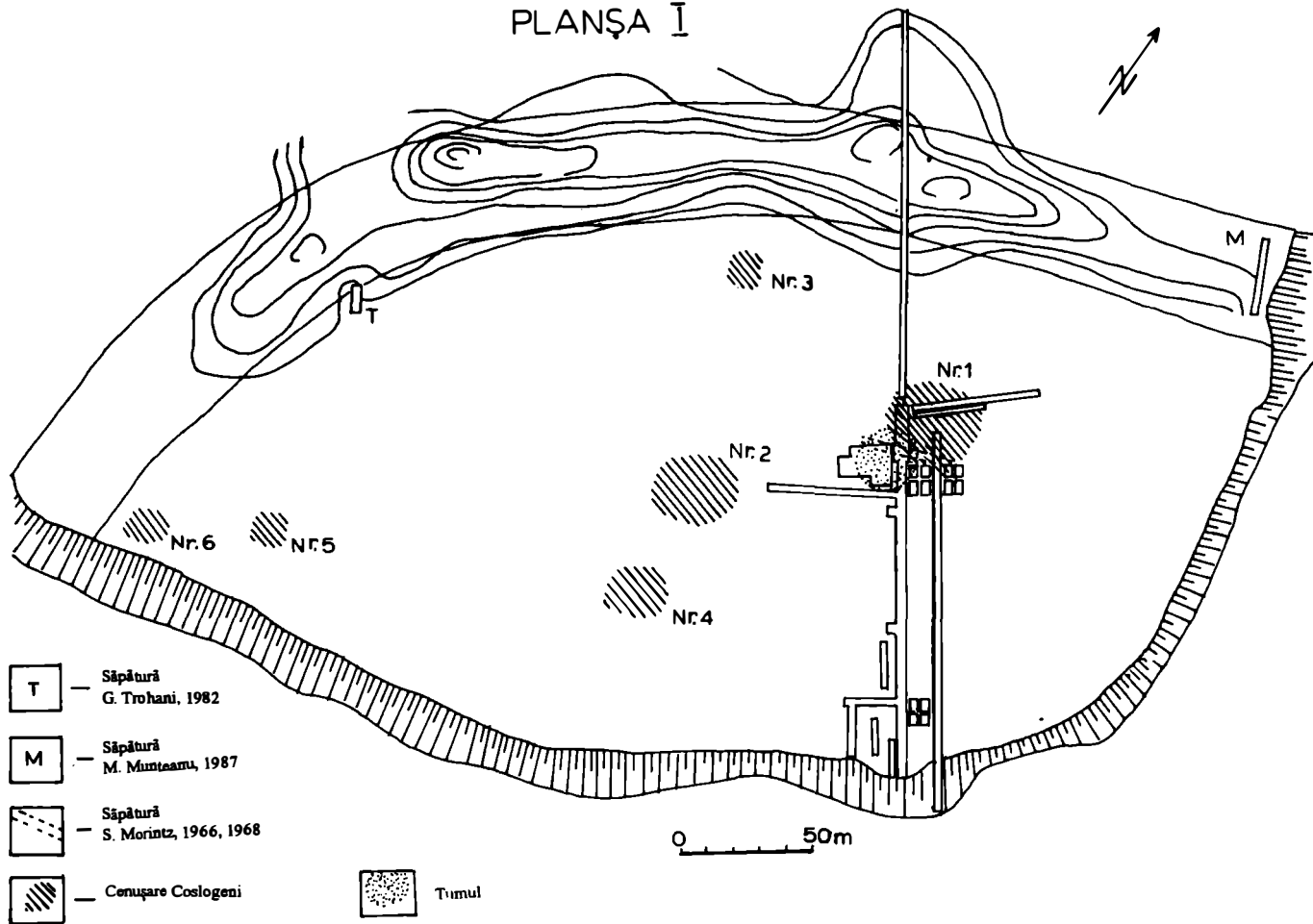
3. În anul 1991 lucrările au fost conduse de S. Morintz, au participat: M. Neagu, M. Munteanu, D. Șerbănescu, V. Cavruc; în 1992, lucrările au fost conduse de M. Neagu și V. Cavruc; au participat: N. Bolohan, G. Kavruk, A. Popa, A. Zanoci; cercetările interdisciplinare au fost efectuate de dr. E. Cernîh, dr. S. Kuzminîh, dr. T. Teneșvili, dr. E. Lebedeva; în anul 1993 lucrările au fost conduse de V. Cavruc, a participat G. Kavruk.

4. Rezultatele analizelor sunt expuse în articolele semnate de E. Lebedeva și E. Spiridonova în prezentul volum.

5. Îi mulțumim și pe această cale colegului Valeriu Sârbu, care ne-a atras atenția asupra acestei alveolări.

6. După aprecierea lui dr. P. Roman, căruia îi aducem mulțumirile noastre pentru sprijinul acordat, ele pot fi atribuite sfârșitului culturii Cernavoda I începutului culturii Cernavoda III. Nu excludem posibilitatea că aceste materiale reprezintă urme de ritual funerar depuse în timpul sau imediat după ridicarea tumulului.

PLANȘA I

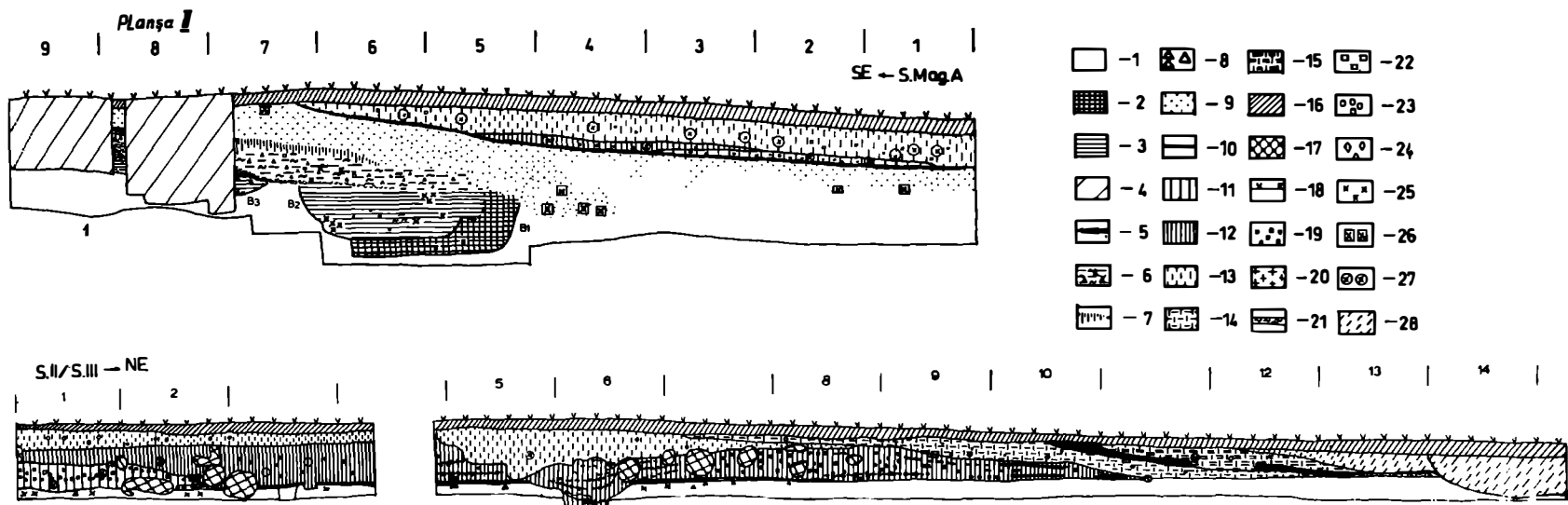

PI.I Grădiștea Coslogeni. Planul general al săpăturilor

Perimetrul cenușarului

79

- 2
1-pământ viu	16-strat arabil
2-umplutura bordeiului (?) neolitic nr.1	17-ganguri
3-umplutura bordeiului (?) neolitic nr.2 și 3	18-nivelul actual de călcare
4-tranșee din anii 1966 și 1968	19-lemn carbonizat
5-depuneri de scoici (neolitic)	20-arsură
6-strat cenușos neolitic	21-cenușă tasată
7-dungă de pământ negru (postneolitic?)	22-fragmente de oase de animale
8-scoici	23-lut ars
9-mantaua tumulului (perioada de tranziție)	24-zgură
10-platforma de lut (cenușarul Coslogeni)	25-fragmente ceramice neolitice
11-prima depunere de cenușă (cenușarul Coslogeni)	26-fragmente ceramice din perioada de tranziție de la eneolitic la epoca bronzului
12-a doua depunere de cenușă (cenușarul Coslogeni)	27-fragmente ceramice
13-a treia depunere de cenușă (cenușarul Coslogeni)	28-umplutura complexelor medievale
14-a patra depunere de cenușă (cenușarul Coslogeni)	
15-a cincea depunere de cenușă (cenușarul Coslogeni)	

Pl.II 1. Profil stratigrafic S.mag. A 1-9. 2. Profilul stratigrafic dintre SII și SIII

LES RÉSULTATES PRÉLIMINAIRES DE L'EXAMEN POLINOLOGIQUES DU SITE COSLOGENI

E. SPIRIDONOVA

Les recherches palynologiques sur le monument Coslogeni (les matériaux de la fouille 1992) ont été fait sur 11 échantillons qui ont été pris sur le profil S 2 S 3 dans le carré 11 (échantillons 1 et 2), le carré 9 (échantillons 3 et 4) et le carré 5 (échantillons 5 et 6), et de même sur le tranché A (Magistrala A) dans le carré 7 (échantillons 7-10) et dans le carré 6 (échantillon 11).

Des pollens et des spores de l'âge quaternaire et de même des formes plus anciens des conifères assistent à tous les échantillons. La plus grande quantité des formes anciens a été rencontrée dans les échantillons 2, 5 et 6, où le pourcentage pour tous les pollens et spores comptés de l'âge quaternaire compose environ 20%. En tout, l'intégrité des microfossiles est bonne, bien que des grains minéraux assistent aux agglomérations des graminées et des absinthes. Dans tous les échantillons on avait rencontré beaucoup de morceaux des bois pourissants, de petites parties de charbon et de fongus de la moisissures.

Le caractère du choix des échantillons ne donne pas la possibilité de suivre des changements successifs et très graduels de l'environnement pendant la formation des masses néolithique-chalcolithique et aussi de la diverses parties du bronze final. Enfin, pour la représentation plus complète sur le changement de la situation écologique sur Danube inférieur au holocène, et même de la différence de l'environnement de l'habitation de l'homme en néolithique-chalcolithique-bronze, il est nécessaire de faire le choix des échantillons plus détaillé dans un carré. Si ce n'est pas possible à cause de la structure composée du monument, dans ce cas il faut faire quelques colonnes parallèles. Ces colonnes donnent la possibilité de suivre les singularités de la formation de la même couche culturelle dans les différentes parties du chantier.

En se fondant sur les singularités de la structure du monument et même de la composition des spectres polliniques on peut réunir tous les échantillons analysés en quelques groupes, ou on peut aussi examiner à part des échantillons indépendants si leur caractéristique pollinique se distingue brusquement des échantillons voisins.

Les dépôts les plus anciens de l'arène-argileu jaune- gris, qui caractèrisent le fond de la hutte (le tranché A, carré 6), se fixent par l'échantillon 11. Ici, dans la composition generale la participation des spores des mousses vertes et des pollens des plantes herbacées est grande tandis que les pollens des rāces de bois sont présents sous les formes uniques des grains de pins: *Pinus* s/g *Diploxylon* et des rāces latifoliées *Quercus*, *Fraxinus* et *Corylus* (Tab. 3, fig. 1).

Parmis les pollens des plantes herbacées les pollens de la famille *Chenopodiaceae* dominant en plus moins que les graminées et les abseintnes. D'entre les herbes variés on avait rencontré les pollens de la famille *Asteraceae* qui sont des formes differentes de sa morphologie, des pollens des familles *Cichoriaceae*, *Fabaceae* et les pollens de *Plantoga*. Le haut pourcentage des spores de la mousse verte et de la moisisseure caractèrise probablement les conditions de l'humidification élevée du sol de la hutte ou de la fosse décharge.

On suppose que la remplissage de la fosse décharge ou du fond de la demeure se passait pendant la période du fonctionnement de ces constructions économiques. Dans ce cas, alors les données des analyses polliniques, pendant ce temps- là dans cette région c'était la situation naturelle assez aride des steppes absinthe-graminée. Peut-être dans les conditions du drainage faible se passait le certain saumurage du sol. Les plantations de bois reduites de chêne, de frêne et, peut-être, que des arbres isolés s'établissaient dans la vallée de Danube.

La serie suivante des échantillons de 7 à 10 a été prise dans l'arène-argileu jaune-gris avec l'addition des coquillages sur le tranché A dans le carré 7 (0,9-2,30 m). Elle se caractèrise par la composition pareille de l'échantillon précédent. Dans la composition generale le rôle des plantes herbacées est grande. Leur composition d'éspece est changée. Les pollens des graminées, des abseintnes et des herbes variés (familles *Cichoriaceae* et *Ateraceae*) règnent dans ces échantillons. Les pollens de la famille *Febaceae*, *Cyperaceae* se présentent dans les échantillons en quantité reduite. Dans les spectres polliniques de l'échantillon 7 on a rencontré les pollens de la famille *Malvaceae* et dans l'échantillon 8 les pollens d'une plante de l'eau *Polygonum amphybium*. Environs 10-15% de pollens des spéctres sont de la famille *Chenopodiaceae* (Tab. 1, fig. 1).

Il faut remarquer aussi que les pollens des graminées, des abseintnes, des *Cichoriaceae* et des *Chenopodiaceae* sont presents souvent dans les agglomérations aux 10-30 grains. Probablement c'est lié avec l'étendue pas grande de la transportation aérien des pollens. Sur tout les grandes agglomérations des grains était fait marqué parmi les pollens de graminées. De la structure des

grains polliniques, de la mesure (env. 60 mm) et de la texture morphologique des pores ce sont des pollens pareils aux graminées culturelles.

Les pollens des races de bois composent dans les spectres polliniques pas plus de 8%. Les pollens du pin, du frêne et du noisetier (*Corylus*) et des pollens uniques du sapin sont présents plus souvent. Parmi les cryptogames les spores de la mousse verte dominent régulièrement. Dans l'échantillon 9 on a avait marquer le spore de la fougère.

Il faut marquer de même que dans les échantillons il y a beaucoup de morceaux de bois pourissant et de petites parties de charbon.

En analysent la composition des spectres polliniques des échantillons 7-10 on peut dire que pendant la période de la formation de la couche de l'arène-argileux jaune-gris avec des coquillages le climat est devenu plus humide par rapport à la période précédente. Le saumurage du sol devenait moins grand. C'était la steppe de graminées et de graminées-absinthés comme auparavant. C'est possible que le chêne, le frêne et le noisetier (*Corylus*) s'établissaient sur la vallée de Danube dans les conditions humides les plus favorables. Les pollens de ces races se rencontrent dans les spectres polliniques dans les quantités pas grandes. On sait qu'il ne se transportent pas sur les grandes étendues.

Le spectre d'échantillon 5 a une autre composition pollinique. Cet échantillon a été pris sur le profil S 2 S 3 dans le carré 5, dans la couche intermédiaire stérile de l'arène-argileux brun-gris (1,25-1,30 m). Ici, par rapport à tous les échantillons décrits avant, dans la composition générale la valeur des pollens des races de bois s'agrandisse bien que la quantité d'hérbacée reste toujours assez grande.

Dans la groupe des arbres et des buissons les pollens de latifoliés en dominant composent près de 70%. La participation des pollens du chêne, de l'orme et du frêne est grande. La quantité des pollens d'aune, de bouleau et de pin devient peu en peu plus moins. Le rôle des pollens du saule est plus considérable.

La participation des herbes variées mesophylles et des plantes adventices du champ labouré augmente visiblement. Les spores de la mousse verte règne parmi les plantes cryptogames. On a rencontré dans l'échantillon les spores de la fougère et du lycopode. La présence des spores du lycopode peut indiquer indirectement à l'existence des associations de bois sur la territoire étudiée.

On peut supposer que la partie de la couche étudiée a une origine naturelle. Dans ce cas les spectres polliniques obtenus caractérisent le boisement considérable de la territoire au certain existence des espaces ouverts de steppes.

L'édification principal de bois était les races latifoliées tels comme le chêne, le frêne, l'orme et l'érable. Le saule et l'aune poussaient dans les conditions de la terre basse submersible et des fondants. La role de la végétation des prés a augmanté dans la composition du steppe.

Les dépôts du bronze finale la culture Coslogeni ont été étudié par la mètode palynologique sur la petite serie des échantillons 1-5. Comme dans tous les échantillons il y en a beaucoup de morceaux des bois pourissants et de petites parties de charbon. Pourtant la saturation des préparation des pollens et des spores est differente. Il y a très peu des microfossile dans l'échantillon 2.

L'échantillon 5 pris sur le profils S 2 S 3 dans le carré 5 (1,00-1,05 m) caractérise le niveau inférieur de la 3eme couche de Coslogeni. En dehors des pollens et des spores d'holocène on rencontre les pollens des conifères et des spores de l'âge miocene, qui composent près de 20% de la somme des microfossiles de la bronze finale. En somme la composition des spectres pollinique se caractèrisent par assez haut contenu des plantes hêrbacées. Les races de bois sont représentantes des grains uniques de l'orme, du chêne et du pin. La quantité des pollens de la famille Cichoriaceae et Malvaceae est grande dans la groupe hêrbacée. Il y en a en peu plus moins les pollens de graminée, d'abseinthe et les pollens de la famille Asteraceae. Parmi les plantes cryptogames on avait définit les spores de la mousse verte et de la fougère (Tab. 2, fig. 2).

La composition pareille des pollens des plantes hêrbacées non seulement reflète le caractère du spectre de ce temps-là, mais elle fixe la violation du substratum sur l'établissement. Très souvent le pourcentage haut des plantes adventices roudérales était marqué sur l'établissement abandonnée. Presque la même composition on avait suivit dans l'échantillon 1.

Les spores et pollens de l'âge plus ancien, probablement de l'âge miocene, a atteint de l'argile du fond ou des murs du demeure. Pour l'établissement plus correct de ce fait il est necessaire de prendre les échantillons des plateformes argileux condansées.

Ainsi l'environnement naturel du niveau inférieur de la 3eme couche ne peut pas être retablir assez correct sur un seul échantillon 5 ou on avait eu la grande quantité des plantes advetices roudérales.

La 3-ème couche de Coslogeni, le niveau supérieur, a été étudié sur le même profile S 2 S 3 dans la couche intermédiaire de l'arèno-argileu fin et d'orée (0,7-0,75 m) dans le carré 9, échantillon 4. Ici le caractère des spectres polliniques represente au plus haut point le type zonal de végétation. On a rencontré dans la quantité pas très grande les pollens des plantes adventices

telles comme Chenopodiaceae, Urtica et Hibiscus (la famille Malvaceae). Ces plantes adventices sont marquées très souvent dans les spectres polliniques sur les établissements. Dans la composition général des spectres comme auparavant le rôle des plantes herbacées est très haute. La valeur des pollens des bois est devenu plus haut. Il est représenté les telles races latifoliées comme le chêne, l'orme, le frêne, le noisetier (Corylus) et en peu plus moins le pin et le bouleau. Les pollens de la famille Chenopodiaceae dominent dans la groupe herbacées. Les spores de la mousse verte regnent parmi les cryptogames. Il y en a très peu des spores des fougères. Ainsi, en analysent les spectres polliniques, on peut dire que au moment de l'inhumation des microfossiles la steppe était le type zonale de la végétation. Sur la vallée de Danube les bois latifoliés de la composition compliqué ont eu une large diffusion. C'est possible que dans les conditions du drainage faible il se passait le saummurage local du sol.

Dans les mêmes condition de la ligne S 2 - S 3 on avait prit l'échantillon 3 sur le profondeur 0,45-0,5 m. Il caractérise le niveau inférieur de la 2eme couche de Coslogeni.

Dans la composition générale les herbacées dominent comme auparavant. La valeur des pollens de la race de bois diminuait à 20%. La participation des cryptogames était gardée de la même niveau. Ainsi, tous ça peut indiquer certaine réduction des bois de la vallée et de la réorganisation de la composition de l'association de steppe.

Le bouleau et le pin dominent dans la groupe de bois et de boitisson, les pollens de lesquels se transportent sur les grande distances que les pollens de la race latifoliée. Les derniers dans ces spectres polliniques composent seulement 32,5%. Dans la groupe d'herbacées les graminées commencent à régner. Dans sa composition on a des grains des espèces culturelles qui se rencontrent souvent aux grandes agglomérations. Parmi les cryptogames il existe seulement que de la mousse verte.

Le spectre décrit montre au nouveau le certain changement des condition de l'environnement. En comparaison avec un étape précédent on a eu un refroidissement pas très grande de climat. Ce fait favorisait de se former des steppes de la composition plus mesophylles. Le rôle des races latifoliées diminuait dans la conformation des bois de la vallée de Danube.

Le niveau supérieur de la 2eme couche de Coslogeni a été représenté dans la composition des spectres polliniques d'échantillon 2 qui a été pris sur le même profil S 2 S 3, dans le carré 11 (0,4-0,45 m). Ici, dans la composition général le valeur des pollens des races de bois réduisent au contraire de l'étape précédent. Les herbacées règnent dans les spectres.

Dans la groupe des arbres et des buissons il sont présents les pollens uniques des différentes races conifères: *Abies*, *Pinus s/g Diploxylon*, *Pinus s/g Haploxylon*, *Picea*. Probablement ce sont des pollens qui avaient été apportés de loin par le vent. On peut compter que à ce temps-là aux montagnes il était évasé et descendait plus bas la zone des races conifères.

En comparaison avec des spectres précédents la valeur des pollens de chenopodiacées était augmentée dans la groupe d'héracées. Avec des graminées il y a beaucoup des pollens des herbes variées mesophylles. Ce sont des plantes des familles *Geranium*, *Caryophyllaceae* et des grains de différentes morphologies de *Cichoriaceae* et *Asteraceae*, les derniers sont présents aux grandes agglomérations. Parmi les cryptogames on avait indiqué seulement les mousses vertes.

En comparaison avec une période précédente dans le paysage de la territoire le boisement des vallées des rivières diminuait au plus haut point. Le caractère de biocénoses héracées est changé aussi. Le rôle de la végétation des prés est augmentée.

Et, enfin, l'échantillon 1 qui était pris de même profil S 2 S 3 dans le carré 11, dans l'arène-argileux fin en d'oree sur la profondeur 0,3-0,35 m de la couche avancée de cendrier. Cet échantillon se caractérise par la composition de spectre pollinique très pauvre, où le seul espèce de la famille *Cichoriaceae* l'emporte sur tous les autres (80%). Les pollens des graminées, des chenopodiacées et des abeilles assistent à l'échantillon en quantité assez grande.

Cette composition pareille du spectre caractérise probablement la synusie des plantes adventices. Elle apparaît sur la territoire de l'établissement après son fonctionnement. Le spectre pollinique pareil reflète le caractère étroitement local de la végétation. C'est voilà pourquoi ces résultats de l'échantillon 1 ne peuvent pas être utilisés pour la reconstruction du climat et de la couverture végétale des dernières étapes de la culture Coslogeni.

Ainsi, de 5 échantillons étudiés sur les différentes couches culturelles de Coslogeni seulement 3 préparations (2, 3 et 4) répondent pour leur composition des spectres polliniques de la type zonale de végétation. En analysant tous les résultats obtenus on peut constater que pendant l'existence de la culture Coslogeni la couverture végétale de la territoire et le climat de ce temps-là restaient invariable bien que tous ça reflète les conditions steppiques.

Les changements principaux ont été déterminés par les différents points de boisement de la vallée de Danube et ses affluents. Autant qu'on peut juger sur l'information paléobotanique, tellement limitée, le plus boisement de la territoire était lié au temps de la formation du niveau supérieur de 3ème couche. L'absence complète de bois était pendant la période de la formation du niveau supérieur de 2ème couche.

La variation de la composition des groupements végétaux en II période de mille ans avant notre ère d'ouest de la zone de steppe sur le territoire entre les deux rivières Volga et Oural. En XV-XIV siècles avant notre ère il existait aussi le bois latifolier de vallée des rivières, mais leur composition était plus pauvre. À la fin de XIV-XIII siècles avant n.e. suivant le refroidissement de climat et on marquait sa grande continentalité. Seulement à la fin du XII siècles qu'il avait eu lieu la reconstruction des bois de latifolies de vallées des rivières et donc le climat devenait non seulement plus chaud (surtout l'hiver), mais et moins continental.

THE RESULTS OF THE POLLEN ANALYSIS

The cut Coslogeni

Tabl. 1

Systematic list	1 seeds/pers	2 seeds/pers	3 seeds/pers	4 seeds/pers
GENERAL COMPOSITION				
Trees	2/ 0.9	13/ 11.1	40/ 21.6	50/ 23.6
Herbes	185/ 84.9	74/ 63.2	116/ 62.7	133/ 62.7
Spores	31/ 14.2	30/ 25.6	29/ 15.7	29/ 13.7
Trees				
Abies		1/ 7.7		
Picea		3/ 23.1		
Pinus Haploxyton		1/ 7.7		
Pinus Diploxyton	2 / 100.0	8/ 61.5	10/ 25.0	9/ 18.0
Alnus				
Betula sec. Albae			15/ 37.5	5/ 10.0
Corylus			2/ 5.0	8/ 16.0
Salix				
Fraxinus				2/ 4.0
Quercus			5/ 12.5	11/ 22.0
Ulmus			5/ 12.5	2/ 4.0
Tilia				12/ 24.0
Acer	-	-	3/ 7.5	1/ 2.0
Herbes				
Poaceae	18/ 9.7	12/ 16.2	43/ 37.1	24/ 18.0
Cyperaceae	1/ 0.5	2/ 2.7	9/ 7.8	1/ 0.8
Chenopodiaceae	29/ 15.7	24/ 32.4	14/ 12.1	49/ 36.8
Artemisia	6/ 3.2	10/ 13.5	25/ 21.6	28/ 21.1
Polygonum				-
Urtica				2/ 1.5
Plantago			4/ 3.4	
Brassicaceae				
Lamiaceae				
Caryophyllaceae		2/ 2.7		
Fabaceae			4/ 3.4	
Dipsacaceae		2/ 2.7	7/ 6.0	
Malvaceae		5/ 6.8		3/ 2.3
Apiaceae	2/ 1.1	-	3/ 2.6	3/ 2.3
Geranium		2/ 2.7		-
Cichoriaceae	128/ 69.2	7/ 9.5	2/ 1.7	3/ 2.3
Asteraceae	1/ 0.5	6/ 8.1	3/ 2.6	20/ 15.0
Centuarea	-	2/ 2.7	2/ 1.7	-
Spores				
Bryales	31/100.0	30/100.0	29/100.0	27/ 93.1
Lycopodium clavatum				
Polypodiaceae	-	-	-	2/ 6.9

Systematic list	5 seeds/pers	6 seeds/pers
GENERAL COMPOSITION		
Trees	10/ 7.6	74/ 18.5
Herbes	93/ 70.0	174/ 68.5
Spores	29/ 22.0	52/ 13.0
Trees		
Abies		
Picea		
Pinus Haploxyton		
Pinus Diploxyton	6/ 60.0	10/ 13.5
Alnus		5/ 6.8
Betula sec. Albae		7/ 9.5
Corylus		1/ 1.4
Salix		8/ 10.8
Fraxinus		5/ 6.8
Quercus	2/ 20.0	25/ 33.8
Ulmus	2/ 20.0	10/ 13.5
Tilia		
Acer	-	3/ 4.1
Herbes		
Poaceae	14/ 15.1	52/ 19.0
Cyperaceae	3/ 3.2	1/ 0.4
Chenopodiaceae	4/ 4.3	88/ 32.1
Artemisia	15/ 16.1	49/ 17.9
Polygonum		
Urtica		
Plantago		11/ 4.0
Brassicaceae		1/ 0.4
Lamiaceae		3/ 1.1
Caryophyllaceae	3/ 3.2	23/ 8.4
Fabaceae		
Dipsacaceae		
Malvaceae	18/ 19.4	8/ 2.9
Apiaceae		14/ 5.1
Geranium		
Cichoriaceae	24/ 25.8	2/ 0.7
Asteraceae	12/ 12.9	14/ 5.1
Centuarea	-	8/ 2.9
Spores		
Bryales	24/ 82.8	49/ 94.2
Lycopodium clavatum	-	1/ 1.9
Polypodiaceae	5/ 17.2	2/ 3.8

THE RESULTS OF THE POLLEN ANALYSIS

The cut Coslogeni

Tabl. 2

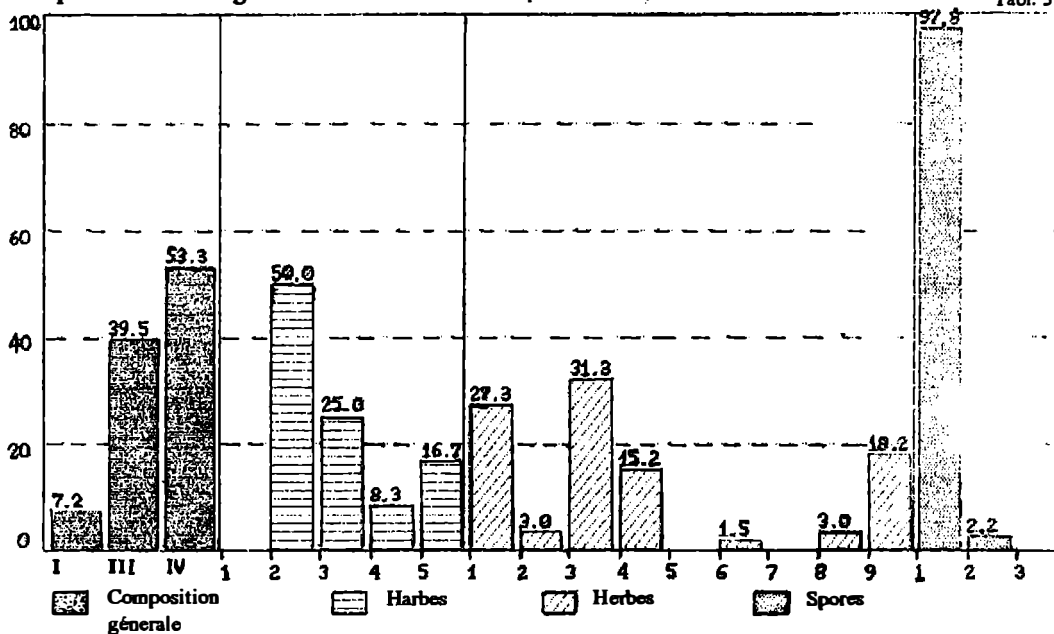
Systematic list	7 seeds/pers	8 seeds/pers	9 seeds/pers	10 seeds/pers
GENERAL COMPOSITION				
Trees	5/ 2.5	10/ 5.0	14/ 7.5	14/ 5.9
Herbes	180/ 90.9	169/ 84.5	141/ 75.4	198/ 83.9
Spores	13/ 6.6	21/ 10.5	32/ 17.1	24/ 10.2
Trees				
Picea	2/ 40.0			1/ 7.1
Pinus Diploxylon	3/ 60.0	10/100.0	7/ 50.0	2/ 14.3
Corylus			4/ 28.6	-
Fraxinus				8/ 57.1
Quercus	-	-	3/ 21.4	3/ 21.4
Herbes				
Poaceae	48/ 26.7	44/ 26.0	33/ 23.4	68/ 34.3
Cyperaceae	9/ 5.0	5/ 3.0	2/ 1.4	3/ 1.5
Chenopodiaceae	29/ 16.1	31/ 18.3	13/ 9.2	23/ 11.6
Artemisia	56/ 31.1	42/ 24.9	49/ 34.8	89/ 44.9
Polygonum		1/ 0.6		
Fabaceae	2/ 1.1	3/ 1.8	3/ 2.1	
Malvaceae	7/ 3.9	-		
Cichoriaceae	8/ 4.4	34/ 20.1	15/ 10.6	9/ 4.5
Asteraceae	21/ 11.7	9/ 5.3	26/ 18.4	6/ 3.0
Spores				
Bryales	13/100.0	21/100.0	31/ 96.9	24/100.0
Lycopodium clavatum			1/ 3.1	
Polypodiaceae	-	-	-	-

Systematic list	11 seeds/pers
GENERAL COMPOSITION	
Trees	12/ 7.2
Herbes	66/ 39.5
Spores	89/ 53.3
Trees	
Picea	
Pinus Diploxylon	6/ 50.0
Corylus	3/ 25.0
Fraxinus	1/ 8.3
Quercus	2/ 16.7
Herbes	
Poaceae	18/ 27.3
Cyperaceae	2/ 3.0
Chenopodiaceae	21/ 31.8
Artemisia	10/ 15.2
Polygonum	
Fabaceae	1/ 1.5
Malvaceae	
Cichoriaceae	2/ 3.0
Asteraceae	12/ 18.2
Spores	
Bryales	87/ 97.8
Lycopodium clavatum	2/ 2.2
Polypodiaceae	-

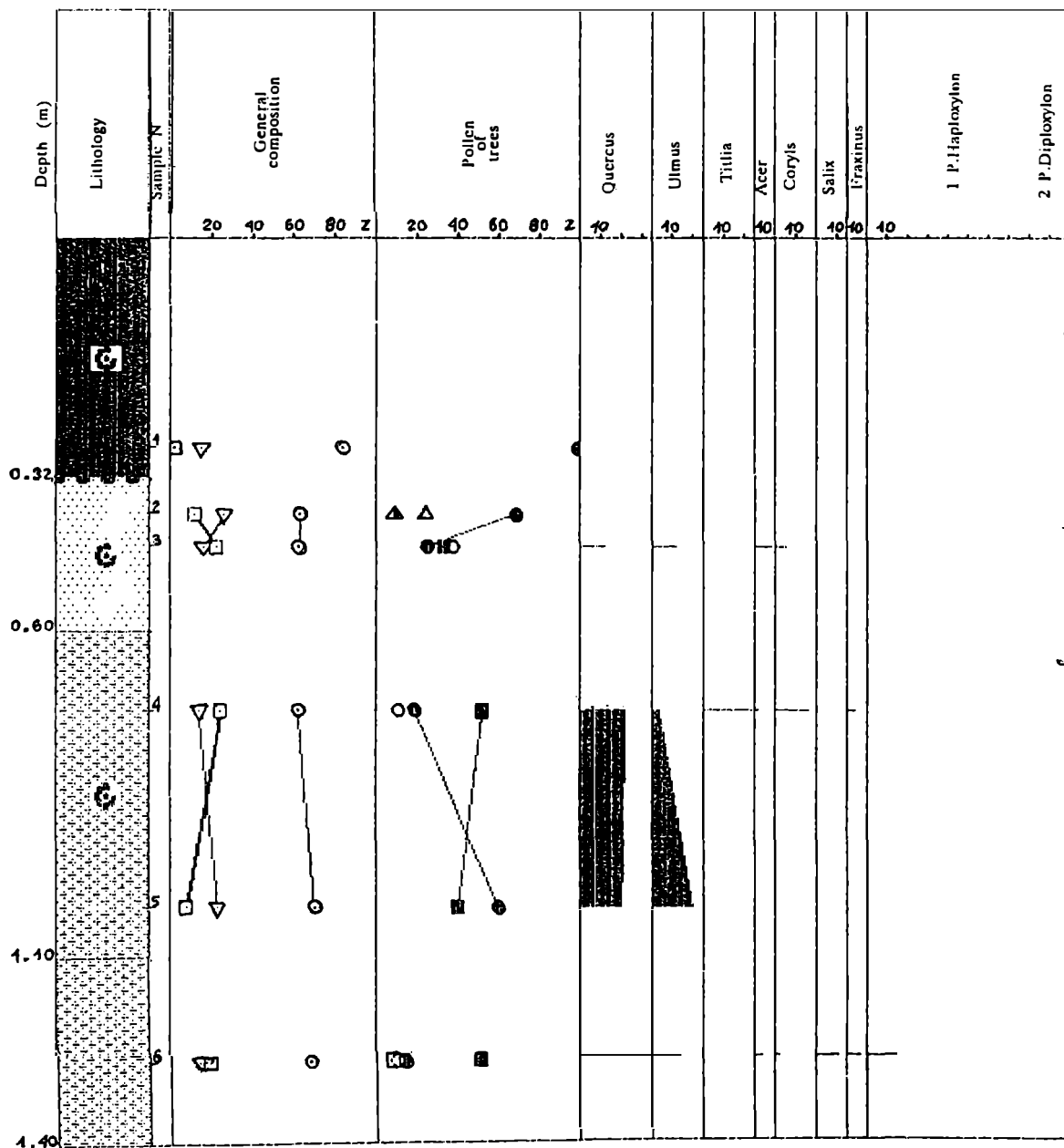
Coupe du site Coslogeni

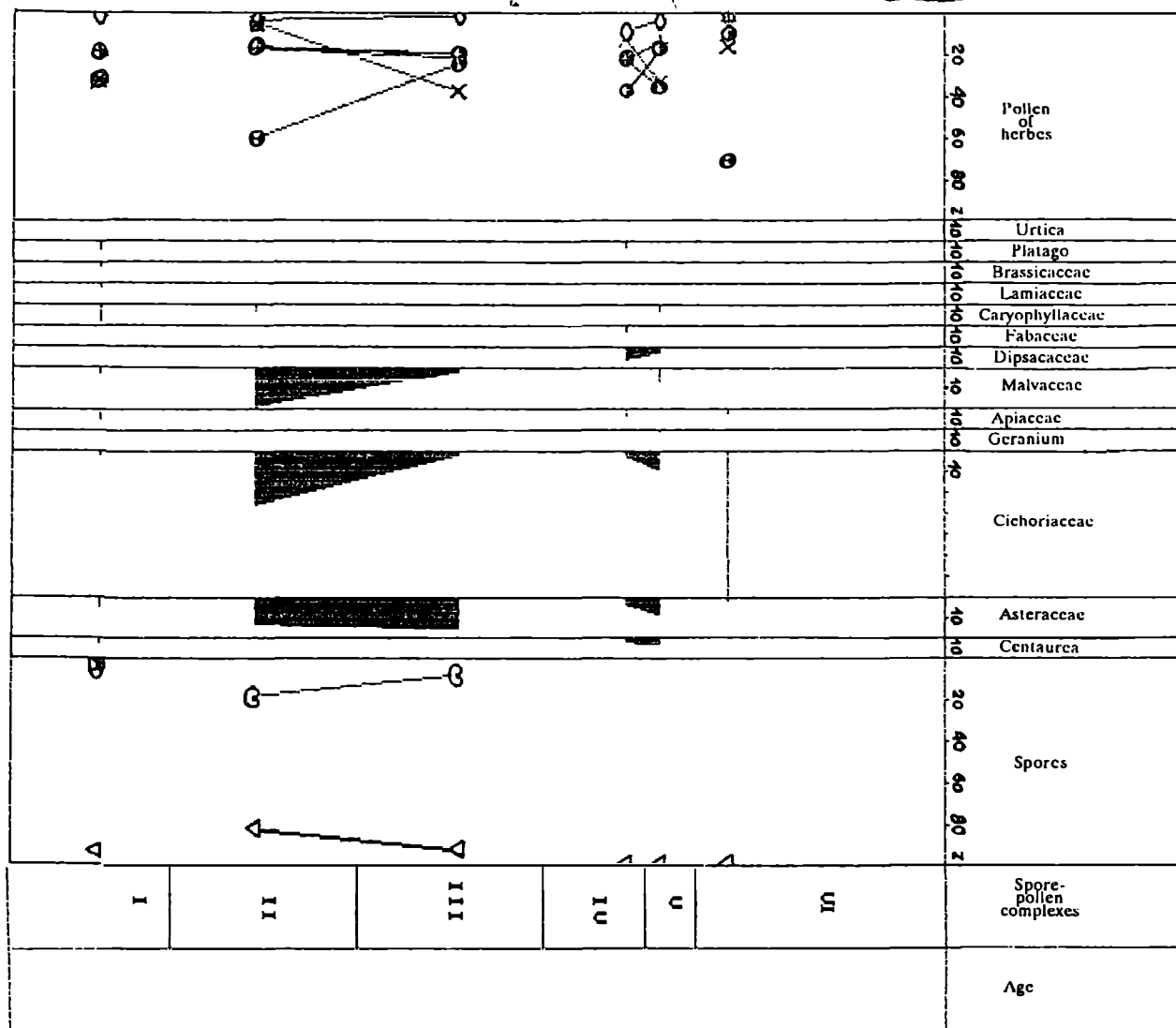
échantillon II profondeur 2,9 m

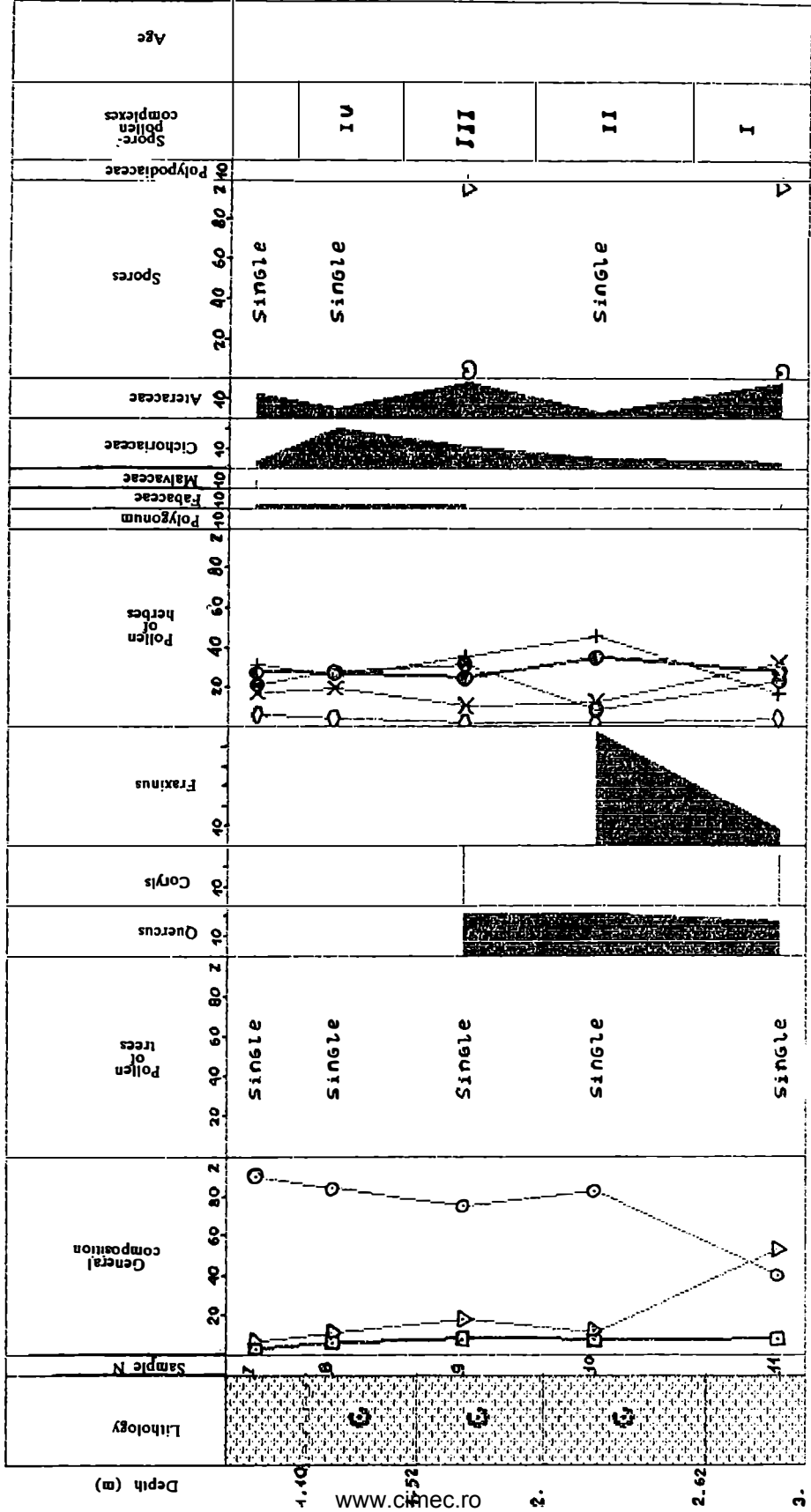
Tabl. 3

LES RÉSULTATS PRÉLIMINAIRES DES ÉTUDES PALÉOÉTNOBOTANIKES DU SITE COSLOGENI

E. LEBEDEVA

Durant l'été de 1992 l'équipe de collaborateurs du Département des sciences naturels de l'Institut de l'Archeologie de l'Académie des Sciences de la Russie (prof. E.N. Tchernykh, dr. S.V. Kusminykh, dr. E.Y. Lebedeva, dr. T.O. Teneishvili), invitées par la direction du Musée du Bas Danube (Călărași) a participé dans les fouilles d'un site à plusieurs couches de l'âge néolithique-bronze final. Notre tâche principale était d'y recueillir des données carpologiques et palinologiques pour la future reconstruction de l'environnement paléoécologique de la région du Bas Danube, aussi bien que de l'action agricole de la population de cette région durant les derniers millénaires. L'article présenté en est consacré à la dernière.

Pendant la sélection des échantillons nous aspirons à la représentation la plus complète des couches stratigraphiques et chronologiques, suivant les indications d'auteurs du chantier. Malheureusement, la prédominance du système des fouilles par les tranchées limitait les possibilités d'attachement des échantillons avec les habitats et les constructions définis et nous étions obligé de s'orienter qu'à la nature de la couche culturelle, préférant les couches, saturées du charbon et de restes organiques (surtout pour la culture Coslogeni). La liste complète des échantillons avec l'indication de leurs provenance est présenté dans le table 1.

Le volume de l'échantillon, dans la plupart des cas, était 10 mlitre de terre (sauf l'échantillon N 34, représentant le comblement du pot de volume moins d'un litre). Ce standart est admis dans notre département pendant les travaux des champs sur les monuments archéologiques de la Russie et des pays de la communauté. Il permet de comparare la saturation de la couche culturelle par les macrorestes paléobotaniques et les résultats de leurs examen non seulement dans les limites d'un site, mais aussi pour les vastes territoires, et durant des différentes époques chronologiques. La séparation des graines carbonisées et des plantes cultivées (domestiquées) et adventices fut exécuté selon la méthode de flottation ordinaire, utilisant le tamis de diamètre 0,5 mm.

Les 34 échantillons reçus se divise en périodes chronologiques de la manière suivante: Coslogeni récent ou postcoslogeni 1 Coslogeni 16; les couches précoces, en somme, y compris la période néolithique et, probablement,

de la transition 15; couches indéfinis 2 (N 9, 19). Certains échantillons sont *vides*. En effet de flottation seulement 21 d'eux nous montrent les restes paléobotaniques. Cinq de l'époque néolithique 14 - bronze final (la culture Coslogeni) et 2 de la date indéfini. Ainsi la plupart des échantillons *vides* sont de la couche stratigraphique ancienne. La concentration la plus abondante des restes végétale pour la période néolithique s'aperçoit dans la hutte (?) NN 15, 20; et pour le bronze final - profil transversal S 2 - S 3, tandis que les échantillons de la tranchée A (magistrale) sont représentés que d'une à 11 graines de céréales cultivées (domestiquées). Les résultats de l'examen botanique se reflètent dans le table 2. Bien qu'ils tiennent le caractère préliminaire.

Blé la principale culture agricole pour les couches anciennes du site. Sa part compose 30,9%, tandis que pour le bronze récent seulement 4,6%.*

Sans doute, les blés vêtues *Triticum monococcum* et *Triticum dicoccum* sont dominantes. En fait que la préférence chaque fois se donnait à l'amidonnier. Les graines carbonisées de cette espèce de blé ne sont pas standardisées, ils se trouvent comme de très grandes (6-7 mm de longueur), tant que tout petites (4-4,5 mm). En vue de la mauvaise intégrité, état fragmentaire et déformé il est impossible de faire l'analyse comparatif du changement des mesures de graines dès le néolite jusqu'à la bronze final. Les graines du *Triticum monococcum* ne sont pas si déformées en processus de carbonisation, elles sont plus standardes en mesures et très typique en forme. Tels indices comme le graine latéralement serrée, pointus vers les bouts; une épine précise sur le dos courbé, le ventre étroit et bien fort courbé et le sillon ventrale très étroit permettent de définir presque tous les graines comme engrain. Seul l'échantillon N 18 montre deux graines, qui ressemble à l'engrain selon la forme dorsal et la position de l'embryon, en se distinguant par la partie ventrale plus large et plate. Ces graines peuvent être comme l'amidonnier *Triticum monococcum*, tant que *Triticum dicoccum*, voilà pourquoi elles sont défini comme les blés sans détermination d'espèce. A part des graines on trouve les fourches d'engrain et d'amidonnier.

Les blés nus se trouve rarement (seulement cinq) et seulement pour le bronze final. Trois graines peuvent être déterminées comme l'espèce de blé à épis serrés *Triticum compactum* (NN 2, 3, 4) et les deux autres ressemblent au blé tendre *Triticum aestivum* (NN 29, 33). Dans le table 2 tous les blés nus sont réunis sous le titre commun *Triticum aestivum* s. 1.

Orge - tient la deuxième place par sa valeur pour la période néolithique-chalcolithique (29,9%). Pour la population de la culture Coslogeni il était aussi

---

* Ici et dans le texte suivant, si ce n'est pas fixé, le pourcentage se compte de la quantité entière des plantes cultivées (domestiquées).

très important après le millet, mais son pourcentage est plus bas (13,5%). Tous les échantillons du site montrent que le orge vêtu est, probablement, polystique

Hordeum vulgare. L'appartenance à l'orge polystique se définit par la présence dans les mêmes échantillons des graines symétriques et asymétriques. On peut exclure la présence de l'orge à deux rangs polystique *Hordeum distichum*, mais leur définition, suivant les données existantes est impossible.

Millet - la principale culture pour la période du bronze récent (78,9%). Il ne se trouve pas dans les couches plus anciennes. Mais l'échantillon N 20 (la hutte néolithique ou la fosse) montre 20 petites graines de plantes adventices du rang de millet (en plus, le millet est trouvé dans les échantillons NN 9 et 19 sans date définie).

Légumineuses - les graines des légumineuses se trouvent que dans les échantillons des couches anciennes et leur quantité n'est pas abondante. Quatre graines de l'ervilier *Vicia ervilia* (4,7%) et une graine de pois *Pisum sp.* (1,2%). La dernière peut-être graine du pois de semence, mais à cause de sa mauvaise intégrité s'est difficile à définir.

Comme ça se passe souvent après la flottation des couches culturelles des sites, dans les échantillons on trouve assez de graines de plantes adventices et sauvages. Pour le site Coslogeni leur chiffre se varie d'une à 309, en moyenne s'est 60% dans chaque échantillon. Hélas, la composition d'espèce pour l'instant n'est pas définie. Sauf les *Setaria* et *Echinochloa*, on peut indiquer la présence des familles suivantes: *Rubiaceae*, *Poaceae*, *Fabaceae*, *Caryophyllaceae*, *Boraginaceae* et autres. Une place particulière parmi les plantes adventices est occupée par *Lithospermum arvense*. Certains échantillons nous montrent 60 à 90% de cette plante adventice. En outre, les échantillons avec une haute concentration de la plante nommée se trouvent dans l'espace limité du profil transversal S 2 S 3 (NN 4, 5, 6), tous les autres échantillons contiennent une seule graine de *Lithospermum arvense*, néanmoins qu'ils se trouvent souvent.

En effet de l'examen on peut parler de deux spectres paléobotaniques (SPB)*, reflétant deux couches stratigraphiques principales du site Coslogeni (fig. 1). Pendant la période ancienne de l'existence du site les agriculteurs préféraient les blés vêtus engrain et amidonnier, tant que l'orge vêtu. Le rôle moins important jouaient les ervilliers et le pois. Le spectre défini ne sort pas des limites des complexes paléobotaniques (CPB) des cultures archéologiques de Balkans et du sud de l'Europe Orientale en somme, en même temps témoignant, la pauvreté de la composition d'espèce des plantes cultivées à Coslogeni. Le plus remarquable

---

* La définition pour l'attestation du complexe végétal pour les cultures archéologiques j'utilise d'après G. Pashkevich.

c'est l'absence de l'orge nue *Hordeum vulgare nudum* qui est très typique pour la région nommée, surtout pour la Roumanie (3, p. 2110-213; 4, p. 261-277).

A un certain point ce desaccord entre les graines et le complexe végétales peut s'expliquer par la mesure relativement reduite de la collection des restes paléobotaniques, qui à son tour etait déterminé par les possibilités limitées pendant le recueil des échantillons de l'époque néolithique-chalcolithique (en fait, les couches sont présenté que de la tranché A).

Le spèctre paléobotanique de Coslogeni de l'époque du Bronze Final, en comparaison des couches anciennes s'ajoute en premier rang par le millet et les blés nues, mais ils sont reduits. Un spèctre pareille dans ses traits principaux convient beaucoup plus à le SPB des cultures du cercle Noua-Sabatinovka et des larges communauté historico-culturelle de la région steppique du type Sroubnaya. Pour cette époque l'importance abondante reçoit la ensemencement du millet, qui se complete de l'orge vêtu et de l'amidonniér. Les certains site montre la domination de l'orge vêtu. Ce complexe de céréales s'est établi dans la zone steppique et steppo- forestique beaucoup plus tôt (les cultures Sredni Stog, Pivichino, Mikhailovskoié de l'Ukraine), il est typique pour les cultures, dont l'élevage est le plus important domaine de l'économie (2, p. 28; 1, p. 9).

Sont tres interessante les observation de Z. Yanoushevich, qui examinait les empreintes sur les ceramiques des cultures Noua et Sabatinovka sur le territoire de la Moldova. Selon son opinion, pour la période de Bronze s'augmente la quantité des empreintes du millet, surtout leur concentration sur les fragment particulier de la céramique. Dans les matériaux des monuments de la culture Noua Nisporeni et Slobodka-Chireoutsî, le chiffre des empreintes accroient en moyenne 4,5 sur 1 cm.cr. En outre ils se concentrent, habituellement, sur les fond des pots (5, p. 155- 157). Il est remarquable que l'examen de la collection céramique analogique avec 15 empreintes de *Panicum miliaceum* sur la surface moins que 4 cm.cr. Neanmoins se n'est que la partie au pres du fond.

Il faut dire que le millet apparet sur les monuments de la Roumanie dès la période néolithique, se trouve assez peu pour l'époque de Bronze et joue un rôle auxiliaire dans l'agriculture (3, p. 113). Le même image s'observe dans la région de Balkans (4, p. 166-167). En même temps l'importance plus grave jouit *Hordeum vulgare* et *Triticum dicoccum* (en Roumanie Tr. *spelta* et Tr. *aestivum*), aussi que les légumineuses, les traces des quelles pour Coslogeni ne se trouve pas.

Ce fait temoigne assez bien la vérité des comparaison de l'économie agricole, qu'ont fait pour la culture Coslogeni avec les cultures steppiques du sud de l'Europe Oriental. La culture Coslogeni, probablement, entre dans l'énorme communauté eurasiqie des cultures de la céramique *valikovaya* (la potterie avec

un seul anneau ou ceinture hondé). La limite orientale de cette communauté se bute en Altay, l'occidentale arrive jusqu'au Bas Danube par le passage steppique étroit, qui réunit la Grande Steppe Eurasique, avec les Balkans-Karpates. La culture Coslogeni et ses analogues les plus proches - Noua et Sabatinovka sont les représentants du bord occidental de cette communauté des cultures steppiques de l'âge du Bronze Final (6, p. 233-263, fig. 79).

NOTES

1. Г.А. Пашкевич. *Культурные растения Украины от неолита до средневековья* (по палеозитоботаническим материалам) // Автореферат докторской диссертации. Киев, 1992.
2. Г.А. Пашкевич. *Палеозитоботанические находки на территории Украины* (неолит-бронза). Каталог. Киев, 1991.
3. K. Wasylikowa, M. Cărciumaru, E. Hajnalova, B.P. Hartyanyi, G.A. Pashkevich, Z.V. Yanushevich. *East-Central Europe // Progress in Old World Palaeobotany*. Rotterdam 1991.
4. H. Kroll. *Sudosteuropa // Progress in Old World Palaeobotany*. Rotterdam, 1991.
5. З.В. Янушевич. *Культурные растения Юго-Запада СССР по палеоботаническим исследованиям*. Кишинев, 1976.
6. E.N. Chemykh. *Ancient Metallurgy in the USSR. The Early Metal Age*. Cambridge Univ. Press., 1992.

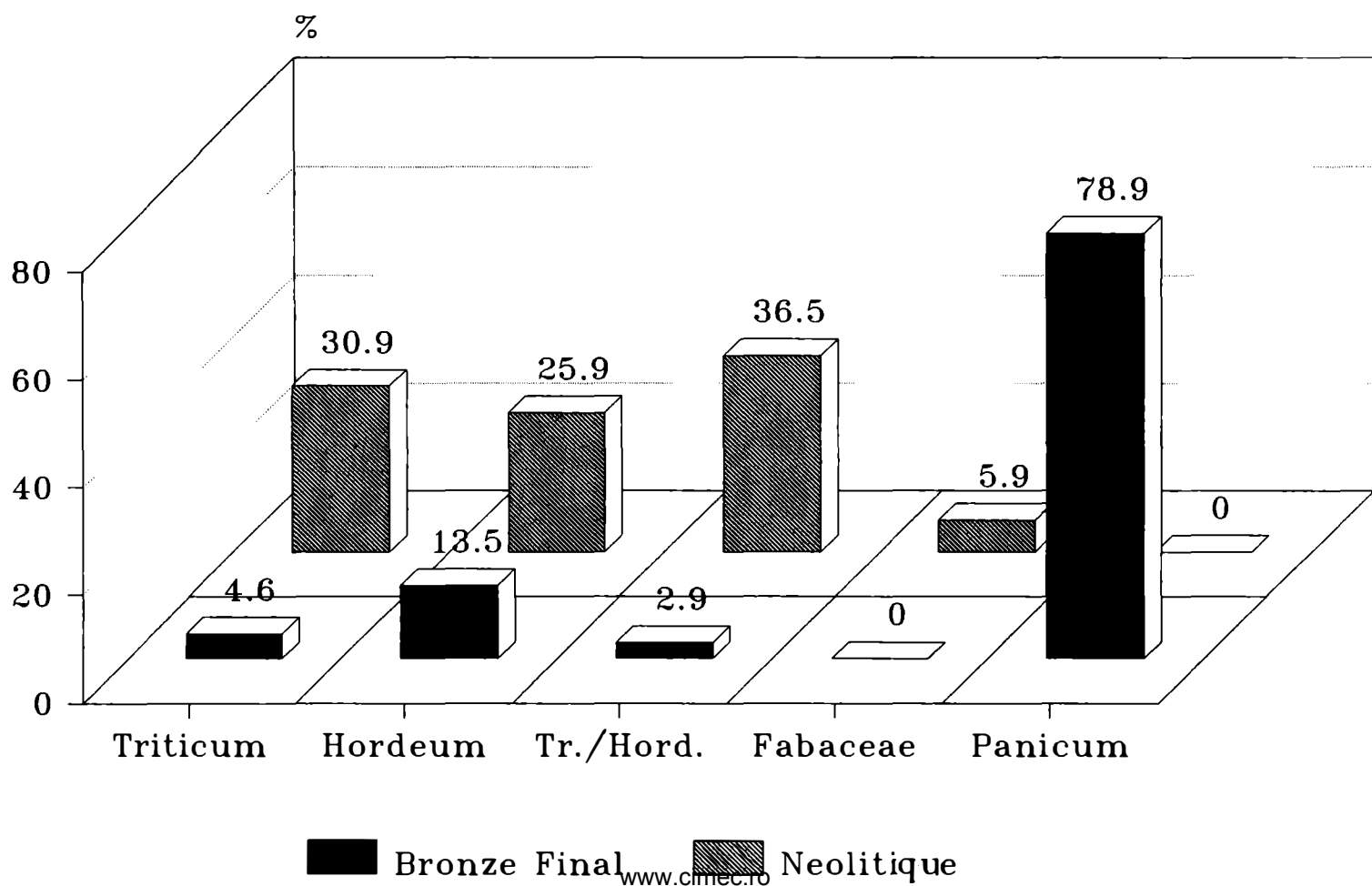
Les endroits du recueil des échantillons pour l'analyse paléoétnobotanique

NN	référence	profondeur	date
1/114	S2-S3, cr.4	0.18-0.46	Coslogeni (Niv. III)
2/115	S2-S3, cr.4	0.47-0.64	Coslogeni (Niv. II)
3/116	S2-S3, cr.4	0.65-0.82	Coslogeni (Niv. II)
4/117	S2-S3, cr.4	0.83-0.87	Coslogeni (Niv. II)
5/118	S2-S3, cr.4	0.88-1.05	Coslogeni (Niv. II)
6/119	S2-S3, cr.4	1.06-1.17	Coslogeni (Niv. II)
7/120	Magistrala A, cr.7 mure oriental au dessus de la plateforme	0.25-0.95	Coslogeni (Niv. III)
8/121	Magistrala A, cr.7 mure oriental, plateforme	0.36-0.40	Coslogeni (Niv. I)
9/122	Magistrala A, cr.7, mure oriental	1.10	Tumulus Transition
10/	Magistrala A, cr.7, mure occidentale	45-65	Tumulus Transition
11/	Magistrala A, cr.7, mure occidentale	85-1.10	Postneolitique(?)
12/123	Magistrala A, cr.7, mure occidentale	1.10-1.35	Hamangia
13/124	Magistrala A, cr.7, mure occidentale	1.40-1.50	Hamangia
14/	Magistrala A, cr.7, mure occidentale	1.85-2.15	?
15/125	Magistrala A, cr.7, mure occidentale, hutte?	2.25-2.45	Hamangia (hutte nr.2)
16/126	S2-S3, cr.2	0.25-0.60	Coslogeni (Niv III)
17/127	S2-S3, cr.2	0.60-0.75	Coslogeni (Niv II)
18/128	S2-S3, cr.2	0.82-1.00	Coslogeni (Niv I)
19/129	S2-S3, cr.2	1.05-1.15	Coslogeni (Niv I)
20/130	Magistrala A, cr.6 mure occidentale, hutte	2.75-2.25	Neolithic (hutte nr.1)
21/	S2-S3, cr.10	0.30-0.50	Coslogeni (Niv IV)
22/131	S1, cr.1, au dessus de la plateforme	1.00-1.20	Coslogeni
23/	S2-S3, cr.14-15, şanţ (?)	0.70-0.85	Medieval
24/	Magistrala A, cr.6, m. occid.	0.70-1.05	Tumulus Transition
25/	magistrala A, cr.6, m. occid.	1.05-1.15	Tumulus Transition
26/132	Magistrala A, cr.6, m. occid.	1.15-1.30	Post Neolitique (?)
27/	S1, cr.9	1.10-1.30	Transition
28/	S1, cr.9	1.50-1.80	Transition
29/133	Magistrala A, cr.51, foyer	0.65-0.85	Coslogeni
30/	Magistrala A, cr.51, pres du foyer	0.65-0.85	Coslogeni
31/	cr.Y-D	1.60-1.80	Neolitique
32/	S2-S3, cr.5, sous la plateforme basse	1.20-1.40	Neolitique
33/134	S2-S3, cr.6	0.95-1.20	Coslogeni (Niv. II)
34/	Magistrala A, terre du récipient		Transition

Note: Premier numero   numero de l'échantillon du chantier; deuxième   numero du laboratoire, son absence signifit que l'échantillon est vide.

La composition d'espaces des restes végétales du site Coslogeni

Date	Transition ? ? Bronze Final culture Coslogeni																				
Composition NN	12	13	15	20	26	19	9	1	2	3	4	5	6	7	8	16	17	18	22	29	33
Triticum diacoccum	2		6	10					1	2	3			1		1	3	1			2
Triticum monococcum		1	2	6		1					2	2				1	2		2		
Triticum aestivum s.l.									1	1	1									1	1
Triticum spec.																	2	2	1		
Hordeum vulgare		3	5	14					2		6	8	3	2							
Hordeum spec.								1		7	2					6	15	28	10		6
Triticum/Hordeum	1	4	5	19	2	3	1	2	1	1	2	3		1		2	1		3	3	2
Vicia ervilia	1	2		1																	
Pisum spec.			1																		
Panicum miliaceum						11	1	9	75	167	59	24	4	1	1	22	36	102	47	7	7
Plantes adventices et sauvages	1	15	26	78	2	10	15	3	32	56	157	241	312	8		17	20	76	52	46	95
Total	5	25	45	128	4	25	17	15	112	232	232	278	319	13	1	49	79	209	115	57	113

OBSERVAȚII PRELIMINARE PRIVIND CREȘTEREA ANIMALELOR ȘI VÂNĂTOAREA ÎN AȘEZAREA DE LA COSLOGENI (JUD. CĂLĂRAȘI); DATE ZOOARHEOLOGICE

M.St. UDRESCU

Materialul osteologic care face obiectul notei de față provine din așezarea de la Coslogeni (jud. Călărași)¹⁾; este vorba de un prim eșantion de 1422 fragmente identificate, majoritatea lor provenind de la mamifere domestice (tabelul 1).

Bos taurus. Așa cum s-a constatat în toate așezările din epoca bronzului cercetate și din punct de vedere zooarheologic, bovinele domestice au fost specia cea mai bine reprezentată ca număr de fragmente identificate. Talia media estimativă pe baza metapodiilor (tabelul 2 și 3) a fost de 112,4 cm ($N = 6$), valoarea care este mai mică decât media calculată pe întreaga epocă a bronzului din țara noastră²⁾. Cercetările în continuare vor permite poate să se precizeze dacă gracilitatea și taliile relativ modeste ale bovinelor reprezintă o particularitate a lor în așezarea de la Coslogeni, sau este vorba de o adaptare la condițiile particulare ale ecosistemului așezării, care ar fi putut favoriza exemplarele mai gracie și de talie mică. Repartiția vârstelor la care animalele au fost sacrificate reflectă preocuparea pentru exploatarea în primul rând a produselor lor, tăierea pentru consum făcându-se mai târziu, probabil odată cu diminuarea forței de muncă, a producției de lapte și a fertilității.

Ovis-Capra. Cu un procent de 22,3% din totalul fragmentelor osteologice de mamifere identificate, ovicaprinele se plasează pe locul al treilea după *Bos taurus* și *Sus domesticus*. Cele două talii calculate pe baza metapodiilor (tabelul 2) pentru *Ovis aries* (65,5 și 63,5 cm) plasează exemplarele de la Coslogeni în apropierea mediei calculate pentru întreaga epocă a bronzului³⁾. Repartiția vârstelor de sacrificare relevă o proporție puțin mai mare de exemplare care au depășit 1,5 ani, fapt care sugerează preocuparea deopotrivă pentru păstrarea și chiar mărirea volumului turmelor și pentru exploatarea produselor secundare.

Sus domesticus. Suinele au fost identificate într-o proporție doar puțin mai mică decât bovinele. Datele metrice prelevate, prin unele dintre valori, pun problema încrucișării accidentale cu mistrețul, care era abundent la acea vreme în regiunea înconjurătoare așezării (tabelul 4). Studiul repartiției vârstelor la care s-a făcut sacrificarea animalelor pentru consum a relevat prezența, deși

în proporție diferită, a tuturor categoriilor de vârstă, de la 3 luni, până la exemplarele cu dentiție într-un grad mediu de uzură, raportul matur-imatur fiind egal.

Equus caballus. Caracterul fragmentar al resturilor osteologice atribuite calului, urmele de ardere și de retezare cu unelte tăioase ne fac să credem că specia era folosită și pentru consum.

Canis familiaris. Pe lângă câteva fragmente osteologice disperate, au fost surprinse într-o groapă un craniu cu mandibulă și mai multe oase lungi provenite de la același exemplar. Datele metrice prelevate sugerează proveniența lor de la un exemplar de dimensiuni mari (talie de 56,7 cm) pentru această perioadă. Arcurile zigomatice sunt relativ înguste, iar botul de o lungime moderată și relativ strâmt.

Animale sălbatice. Cerbul și mistrețul au fost animalele vâdate constant de către membrii comunității de la Coslogeni. O proporție chiar mai mare de resturi osteologice atribuite mistrețului este explicabilă prin condițiile ecologice particulare acestei așezări: plasată într-o regiune supusă pendulărilor repetate ale nivelului apelor Dunării, zona bălții Ialomiței oferea condiții propice de viață mistrețului. De altfel asta ar putea fi și explicația posibilelor încrucișări accidentale între porcul domestic și mistreț, o izolare reproductivă fiind practic imposibilă în condițiile acelor timpuri. Au fost identificate și două fragmente osteologice de iepure și unul de vulpe. Două dintre fragmentele osteologice de bovine sunt susceptibile a fi de *Bos primigenius* (bour) prin dimensiunile lor (Astragal lungimea laterală: 77,5; Calcaneu lungimea maximă: 156). Dacă presupunerea se va confirma, prezența sa în balta Ialomiței nu trebuie să surprindă, cu atât mai mult cu cât el era prezent în aceeași perioadă pe malul dobrogean al Dunării la Cernavodă⁴⁾.

Condițiile ecologice particulare în care a fost plasată așezarea de la Coslogeni au influențat în bună măsură atât componența stocului domestic, cât și vânătoarea. Creșterea bovinelor și mai ales a porcinelor era mai potrivită decât aceea a ovinelor într-o zonă de terenuri joase, supuse inundațiilor periodice ale Dunării; aceasta ar putea explica deasemenea și valorile relativ mai mici ale taliei precum și gracilitatea bovinelor, elemente care au putut fi favorizate din punct de vedere selectiv în condițiile particulare așezării. Apare deasemenea explicabilă posibila încrucișare accidentală între stocul domestic de porci și mistrețul care era abundent la acea vreme în zona așezării. De regulă, comunitățile umane au exploatat majoritatea resurselor pe care le oferea ecosistemul înconjurător așezării. Așa se explică apariția constantă în eșantionul studiat a resturilor de pești (de toate speciile și dimensiunile) și chiar a fragmentelor osteologice ale păsărilor de baltă și a scoicilor.

1. Pentru datarea aşezării vezi M. Neagu şi Dan Basarab Nanu, *Consideraţii preliminare asupra asezării eponime de la Grăditea Coslogeni, Cultură şi civilizaţie la Dunărea de Jos*, II, Călăraşi, 1986, p. 99-128;

2. S. Haimovici, *Caracteristicile mamiferelor domestice descoperite în staţiunile arheologice din epoca bronzului de pe teritoriul României*, *An.St.Univ.Iaşi*, T XIV, 1968, fasc. 1, p. 185-198;

3. S. Haimovici, *idem*, p. 192;

4. S. Haimovici, *Răspândirea unor specii de mamifere în epoca bronzului* (mileniul II î.e.n.) *pe teritoriul Republicii Socialiste România, Studii şi Cerc. de Biol., Seria zool.*, T 20, nr. 3, Bucureşti, 1968, p. 299-303.

OBSERVATIONS PRÉLIMINAIRES CONCERNANT L'ÉLEVAGE ET LE CHASSE DANS L'ÉTABLISSEMENT DE COSLOGENI (DÉPT. CĂLĂRAŞI); DONNÉES ZOOARCHÉOLOGIQUES (Résumé)

On présente les résultats préliminaires de l'étude d'un échantillon de 1422 fragments ostéologiques animales provenant de l'établissement de Coslogeni (dépt. Călăraşi).

La grande majorité de fragments identifiés ont été attribués à des animaux domestiques, auxquels s'ajoutent cinq espèces d'animaux sauvages. *Bos taurus*, *Sus domesticus* et *Ovis-Capra* semblent avoir été les espèces les plus importantes dans l'économie alimentaire de l'établissement. Les valeurs relativement petites de la taille des bovidés, aussi que la fréquence plus élevée de fragments ostéologiques de sangliers par rapport au cerfs ont été mis en liaison avec les conditions écologiques particulières de l'écosystème. L'analyse métrique des restes ostéologiques des suines justifie en outre la supposition d'un possible croisement accidentel entre le sanglier et le porc domestique.

Tabelul nr.1: Repartiția pe specii a fragmentelor osteologice identificate

SPECIA	Număr piese	%
Bos taurus	353	34,2
Ovis-Capra	230	22,3
Sus domesticus	315	30,5
Equus domesticus	73	7,1
Canis familiaris	18	1,7
Cervus elaphus	16	1,5
Sus scrofa	21	2,0
Lepus europaeus	4	0,4
Vulpes vulpes	1	0,1
Bos primigenius	2	0,2
Aves	26	
Pisces	26	
Moluște și gasteropode	60	
TOTAL MAMIFERE	1033	100,0
TOTAL PIESE IDENTIFICATE	1422	

Tabelul nr.2: Variabilitatea și media dimensiunilor prelevate la Bos taurus, Ovis aries și Equus caballus.

	N	Lim.	X		N	Lim.	X
Bos taurus				Ovis aries			
<i>Mandibula</i>				<i>Metacarp</i>			
P ₂ -P ₄	2	45-45	45,0	Lat. mx.	1	131	
M ₁ -M ₃	3	79-86	81,3	Lat. prox.	1	23	
P ₂ -M ₃	1	124		Lat. diaf.	1	14	
Lung. M ₃	5	33-35	34,4	Lat. dist.			
<i>Humerus</i>				<i>Metatars</i>			
Lat. dist.	2	77-85	81,0	Lung. mx.	1	140	
<i>Radius</i>				Lat. prox.	1	19	
Lung. mx.	2	222,5-253	237,7	Lat. diaf.	1	11	
Lat. prox.	7	65-83,5	76,4	Lat. dist.	1	23,5	
Lat. supr. art.	7	61-76	69,8	Equus caballus			
Lat. diaf.	2	31-34	32,5	<i>Falanga I</i>			
Lat. dist.	2	54-58	56,0	Lung. mx.	7	81,5-88	85,1
<i>Tibie</i>				Lat. prox.	7	47-57	54,0
Lat. dist.	4	53-61	56,7	Lat. dupr. art.	7	44-55	50,5
<i>Astragal</i>				Lat. diaf.	7	32-36	34,6
Lung. lat.	10	56,5-68,5	62,8	Lat. dist.	7	43-49,5	45,5
<i>Calcaneu</i>				<i>Falanga II</i>			
Lung. max.	5	113-142	126,3	Lung. mx.	4	46,5-53,5	49,2
<i>Falanga I</i>				Lat. prox.	4	51,5-55	52,6
Lung. lat.	24	50-66	56,3	Lat. diaf.	4	41-48	44,1
Lat. prox.	24	24-33	28,8	Lat. dist.	3	46-53	48,8
Lat. diaf.	24	21-30	24,7	<i>Falanga III</i>			
Lat. dist.	23	22-32	27,1	Lat. plant.	2	69-78	73,5
				Lung. dors.	4	50-56,5	52,1
				Lat. supr. art.	6	47-60	51,6
				Înalt. supr. art.	3	25-26,5	25,8

N=număr de exemplare

Lim=limite de variabilitate

X=media

Tabelul nr.3: Dimensiunile metapodiilor la Bos taurus

	METACARP					METATARS
Lung. mx.	204,5	192,5	184	181,5	169	208,5
Lat. prox.	62,5	57	51	51	46	42
Lat. diaf.	34,5	33	30	25	27	22
Lat. dist.	65		53,5	51,5	47	47,5
Sex	C	C	F	F	F	F
Talie cm (Talkin)	124,5	118,0	110,0	108,5	101,1	111,3

F=femelă; C=castrat

Tabelul nr.4: Variabilitatea și media principalelor dimensiuni prelevate la suine

	Sus domesticus			Domestic/Mistret			Sus scrofa		
	N	Lim	x	N	Lim	x	N	Lim	x
<i>Mandibulă</i>									
P ₂ -P ₄	3	33,5-38	36,2						
M ₁ -M ₃	3	67-71,5	69,5				2	79-82	80,5
P ₂ -M ₃	2	105-106	105,5				1	124	
LM ₃	4	32-38	35,2	1	39		3	41-44	42,3
<i>Humerus</i>									
Lat. dist.		40 4646	43,3	2	(47)		1	54	
<i>Radius</i>									
Lat. prox.	7	31,5-34,5	33,1	2	36-36	36,0			
<i>Tibie</i>									
Lat. dist.	2	28-31,5	29,7	2	34-34,5	34,2			
<i>Calcaneu</i>									
lung. mx.	-	-	-	1	88,5	-	-	-	-

NORTHERN ELEMENTS REGARDING THE IRON AGE CULTURE IN MACEDONIA

Dragi MITREVSKI (Skopje)

During the Iron Age, Macedonia was far more open to north influence and contacts than to the southern ones. This results mostly from the great ethno-cultural movements at the end of the Bronze Age and at the beginning of the Iron Age. As we want to get a panoramic view on the real character of the community relations in the north of Macedonia we have to start with the transitional period. At the same time, it is necessary to briefly review the recent and still unpublished finds in R. of Macedonia, along the Vardar Valley for greater accuracy.

The last three centuries of the second millenium B.C. linked through the complex ethno-cultural movements within frame of the so-called Great Aegean Migrations. A great deal of them are traced through the R. of Macedonia mainly along the Vardar Valley as central communication area. Even if there are a lot of written material, there still are many unsolved problems and their solutions are often searched against the lack of the archeological finds within the territory of R. of Macedonia. Meanwhile, such an emptiness gives rise to various speculations, speaking about the influences of the Central-European, Panono-Danubian, Illirian cultures and others too in Macedonia. For instance the version of the so-called Lausitz culture in Macedonia and the Illirisation of Macedonia has been used a lot.

Great attention has been paid to them, although not even a single find has been discovered along the Vardar Valley which can be connected with the Lausitz or Illirian conquerors from the north. Actually somme of the finds, mainly jewelry of Central-European origin appeared as new forms in Macedonia. But, they are regularly connected with the West- North Balkan elements. The Liburnians could be their possible introducers, over the Adriatic See, through South-East Albania, along the later Via Egnatia line, but not along the Vardar communication. The archeological panorama of the transitional period of the Vardar Valley is quite different.

After the latest discoveries of some necropolises from the transitional period along the Vardar Valley (*Klucka*, Hipodrom and *Kosur*, Dolno Sonje near Skopje; *Vodovratski Pat*, Vodovrati and *Dimov Grob*, Ulanci near Gradsko; *West Necropolis*, Stobi and *Palaio Gynaikokastro* near Kilkis) the following conclusion

has become evident¹⁾. In the course of the transitional period, it still has been practised urn cremations, as a traditional value of the Bronze Age. On the other hand, gradually skeleton burial has been introduced, not as a consequence of the ethnic penetrations from the north, but as a result of transformation within the late Mycenaean influences.

At the villages of Vodovrati, Ulanci and Dolno Sonje bigger organized necropolises with pit and cist graves have been discovered (Phot. 1)²⁾. The dead ones were flexed and West/Eastwards oriented direction. Among the material, armour has not been found. The most numerous pieces are included in the pottery, mainly local, but under strong Aegean influences. Such are the local mat painted vessels (fig. 1.1-3), well known at the levels of the Late Bronze Age and Transitional period within the settlements in the Low Vardar Valley or the more indicative local Mycenaean vases (fig. 1.4-7)³⁾.

These necropolises, basically are very similar to some Sub-mycenaean necropolises in Greece⁴⁾. So, we can conclude that the introduction of the skeleton way of burring was caused by the longwhile and strong Aegean influences, specially after the colapse of the Mycenaean civilisation.

At the end of the Bronze Age, the Vardar Valley was widely opened and conected with the Late Mycenaean World. So, after the colapse of Mycenaean civilisation some of the Mycenaean benefits were accepted and went on living in this area, by the community, which did not involved destructive process. According to this, the first way of migrations coresponding to Mycenaean III B/C 1 period (After Milojcic) didn't leave any significant consequences in Macedonia. Along the Vardar Valley the remains of the war period have not been discovered. On the contrary, it has been found a stable culture firmly based on the traditional values of the Bronze Age and on the benefits of the Late and Sub-mycenaean culture. The events at the end of the 13-th century didn't breake these relations with Aegea. This was done by the destroyers of the Bronze Age settlements in the Low Vardar Valley, during the later waves of migrations mostly. The total stagnation and evident Balkanisations of the Iron Age in Macedonia, specially along the Vardar river resulted from the consequences of these migrations, coresponding to the end of Sub-mycenaean period in Greece⁵⁾.

Doubtlessly there were several successive waves, moving from north along the valleys of Morava and Vardar to south. They are recorded by the several burned levels, mainly of the settlement of Kastanas V, or in the *Burnt Levels* of Vardaroftsa and Vardina⁶⁾. These invasions caused the final destruction of the Bronze Age settlements in the Low Vardar Valley. After that, many new forms from north were accepted and they were to play an important part in the physiognomy of the new Iron Age culture in Macedonia.

In the late years, some new archaeological sites were discovered along the Vardar river, which in some way can be connected with these waves of migrations. Among them, the most important is the necropolis with urn cremations by the Hipodrom, near Skopje, excavated in 1989/1990⁷⁾.

A small part of this necropolis, only 11 graves, is examined. The cremation remains were put into bigger urns-vessels, covered with other wide opened bowls. The urns were dug into shallow pits and surrounded with circle protective construction made of river stones (Phot.2). There are some different forms of urn and lids (fig. 2.1-7). The most frequent among them are the biconical urn with withdrawn edge and 4 handles on the shoulders and bowls with 2 vertical handles.

Among the most important finds from Hipodrom we take separately the teeth of wild boar, which are worked out in such a way to form a helmet of the famous mycenaean type. At the same time, we have to make a distinction from the vessels of the type of the small globular kantharoi, decorated with engraving and white incrustation (Phot.3). A particular category of finds is the pottery decorated with flutings (fig. 3.1-7). Among them, the dishes with so-called *turban dish* rim are predominant. Because of such combination of finds, this necropolis can be dated in 12-th eventually 11-th century B.C., right on the time of the destroyers penetration of the destroyers to the Bronze Age settlements along Low Vardar Valley (Vardaroftsa, Vrdina, Kastanas and so on)⁸⁾.

As a new material which can be connected with the northern conquerors and with burnt levels at the mentioned sites, very often the fluted pottery is pointed out as new materials. Their trace can be clearly followed from north, along the Morava Valley (through the Mediana II) and in the Vardar Valley (through the Hipodrom near Skopje and West Necropolis in Stobi). Apart from the Morava Vardar communication area this kind of pottery is not found.

Talking about the identification of the northern conquerors the traditional relations between the Low Danubian region and Macedonia seems very important. Some elements of the pottery from Hipodrom reveal of similarities with a certain form of vessels from the Danubian region in the Late Bronze Age. Many finds of ceramics with incrustation, most of them Low Vardar Valley or from the Eastern parts of Greek Macedonia, speak about close relationship between Macedonia and Danube in the Late Bronze Age⁹⁾. The kantharoi with incrustation from Hipodrom only confirms these contacts in the transitional period. It is possible that the bearers of the fairly aimed at incrustated pottery and their neighbours make these movements south. Probably sands as they weakened or already destroyed centres of the Mycenaean civilisation, with which in the previous period they had close connections. To support the above mentioned facts some typical Danubian

objects in the Sub-Mycenaean or protogeometric necropolis in the Greece can be pointed out¹⁰⁾. So, we can accept that for the reason of the big demographic increase, after previous economic prosperity, in the course of 12-th century the Low Danubian communities began to migrate to various directions. Some of them chose the way to the South along Morava and Vardar and the others to Asia Minor and Troy VII B 2. This conclusion comes out from the similarities between Hipodrom, material Westwards and Simnice-Plovdiv-Cerkovna group, Eastwards.

Consequences of these migrations will be experienced for a long time, specially along the Vardar River or in the territory of the Paeonian tribes. There, even in the course of the 8-th century, real Iron Age culture will be stable. Therewith, on the account of the contacts with Aegea, connection with northern cultures has been forced. It is obvious, the previous migrations traced the way and at the same time opened wide possibilities for a firm connection between Paeonian and Tribalian communities.

As to the materials of Iron Age culture the Paeonian territory there are numerous forms of Balkan origin, connecting Macedonia with the region between Morava and Iskara River on the north, over the sites like Suva Reka and Vlastica (in the East Kosovo) Macedonian and Vrtiste (in the Morava Valley) Zlotska Pecina and Zajecar (in the East Serbia) to Darzanica, Altimir, Beli Izvor, Krivodol and so on (in the North/West Bulgaria).

Regarding the Iron Age ceramics from the Vardar and Bregalnitsa Valley, a special position is taken by the vessels similar to the Central Balkan pottery, up to the Danube to the north. Decoration exceeds in vertical and oblique grooves, but also triangles, rhombus and other linear motifs done with engraving and pseudo-shnur, (fig. 4.1-7). The technique and motifs as well known as the so called *culture of incrustated ceramics*. The jewelry displays many forms with parallels in the same direction to North. Among the bow fibulae from the territory of Paeonian tribes we meet the same forms known from Suva Reka-Siroko, Vlastica, Macedonian, Rudovci, Zajecar, Darzanica and so on (fig. 5.1-7)¹¹⁾. On the other hand, it should not be forgotten that the most numerous *Macedonian types* of jewelry in Balkan area are found just here. We mention only the fibulae, well known as an early type with a square saddle-shaped foot most of them found in North-West Bulgaria (Altimir, Beli Izvor, Lom and so on)¹²⁾. Also, in Vrtiste, near Nis some bronze pendants and triple buttons of Low Vardar origin were found.

Some of the most popular products from the region between Morava and Iskara belong obviously the jewelry forms worked out in the characteristic openwork decorative style. Among them the best known are the so called *openwork*

balts. Their spreading to South leads us through the Morava Valley (Vrtise) and East Kosovo (Karagac) to the Vardar Valley and Paeonian territory (Vuci Dol, Veles, Dedeli and Vinica) (fig. 5.1-5)¹³⁾ as well.

Among the Morava - Vardar communication ways there were not only transported ready made products for exchange, but also ideas for local production. For example, owing to the great economic power and developed metalurgy, the South-Paeonian communities produced different bronze objects, according to ideas from outside their territory. So, the characteristic decorative style from the North-West Bulgaria has been of special inspiration. In a female grave from Dedeli necropolis, near Valandovo an interesting bronze pendant is found¹⁴⁾. It is worked out and decorated in the same style, with the same elements as the famous forehead horse ornament from Sofronievo and Zlot (fig. 5.6). More information bring the composed pendants from the necropolis near Gevgelia (Suva Reka, Milci and Bohemitsa) (fig. 5.7-11). Their artistic value brings us back into the Late Bronze Age in the Low Danubian area. There, are well known similar forms shown on the anthropomorphic figures from the *culture of incrustated ceramics* ¹⁵⁾.

As a conclusion we can say that the northern elements in the Iron Age culture in Macedonia are the result of the long-termed and close connections with the communities from the Central Balkan region, up to the Danube northwards. By far this connection was the result of the migration processes in the frame of the so-called Great Aegean Migrations from the 12-th and the 11-th century B.C. But, the traditional references and kinship of all tribes between Danube and Aegean Sea, related to the common so-called Danubian-Balkan Complex of Early Bronze Age, must not be forgotten¹⁶⁾.

FOOTNOTES

1. D. Mitrevski. The Brnjica type necropolis near Skopje, Starinar (in print); The finds and documentation from the other necropolis, in the *Archaeological Museum*, Skopje, unpublished; Th. Savopoulou, An Early Iron Age cemetery at Palio Gynaikokastro of Kilikis, Th. Savopoulou, New evidence from the cemetery of Palaio Gynaikokastro,

2. Archaeological excavations during 1992/3, unpublished.

3. W.A. Heurtley, *Prehistoric Macedonia*, Cambridge 1939, N. 413, 421-426, 433, 434, 455, 448, 458; A. Hochstetter, Kastanas Die handgemachte keramik, PAS 3, Berlin 1984, Taf. 6 Taf. 96.

4. D.C. Kurtz and J. Boardman, Greek Burial Customs, London 1971, 31.

5. M.R. Stefanovich, Some Balkan Elements in the Aegean Migrations. Actes du VIII Congress UISPP, Beograd 1973, 156.

6. D. Mitrevski, The Brnjica type necropolis near Skopje, Starinar (in print);

7. L.W. Taylour, *The Mycenaeans*, London 1983, Phot. 119, 139.

8. M.R. Stefanovich, op. cit., p. 156.

9. A. Hochstetter, Spätbronzezeitliches und früheisenzeitliches Formengut in Makedonien und im Balkanraum, Südsteuropa zwischen 1600-1000 v.chr., PAS 1, Berlin 1982, 108; Ch. Koukouli Chrysanthaki, Late Bronze Age in Eastern Macedonia, Thracica Praehistorica Pulpudeva 3, Sofia 1982, 238.

10. J. Bouzek, Bronze Age, Greece and the Balkans; problems of migrations, Bronze Age Migrations in the Aegean, Proceedings of the First International Colloquium on Aegean Prehistory, Sheffield, London 1974, Fig. 15.3-2; J. Bouzek, Homerisches Griechenland. Praha 1969, abb. 42, abb. 45.

11. R. Vasic, Istocno Kosovo, Juzna Srbija i Ševerna Makedonia, PJZ V, Sarajevo, T. LXX-14; T. LXXI-1, 2; Masters of Silver, The Iron Age in Serbia (Catalogue), N: 36, 44/3, 91/8, 91/9, 92/5; D. Mitrevski, Bow fibulae from Iron Age sites in the Vardar Valley, arch. jugosl. 24, Ljubljana 1987, 36.

12. D. Gergova, Früh und alteneisenzeitliche Fibeln in Bulgarien, PBF XIV-7, München 1987.

13. R. Vasic, The Openwork Belts and the Early Iron Age Chronology in the Northern Balkans, Arch. jugosl. XIII, Beograd 1971, Fig. 1; D. Mitrevski, Dedeli The Early Iron Age necropolis in the Low Vardar Valley, Skopje 1991.

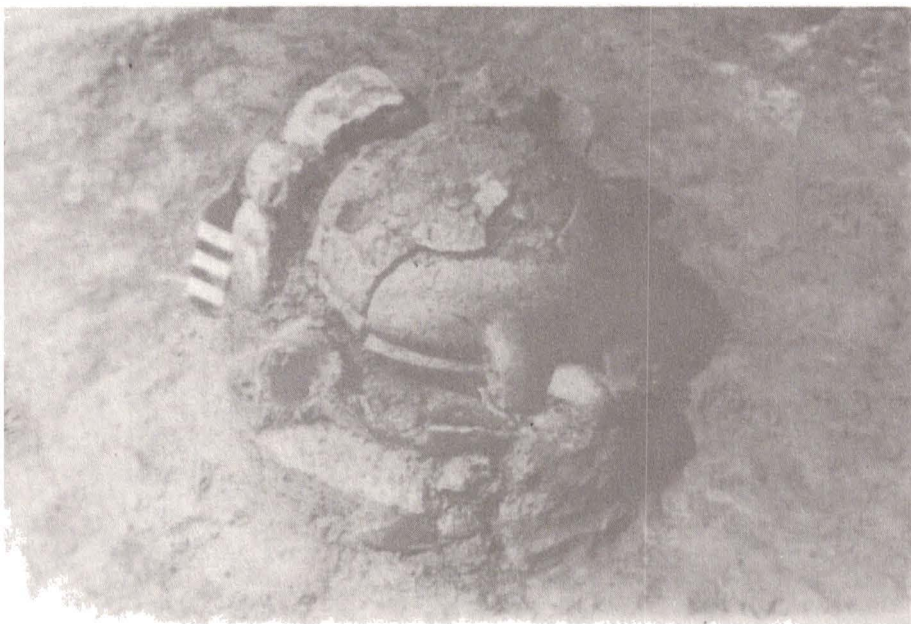
14. D. Mitrevski, Dedeli C1. 46, 37.

15. D. Gergova, Contributions on the problem of Thraco-Caucasian Relations in the Early Iron Age, Pulpudeva 3, 298.

16. M. Garasanin, Podunavsko-balkanski kompleks ranog bronzanog doba, PJZ IV, Sarajevo 1983, 463.

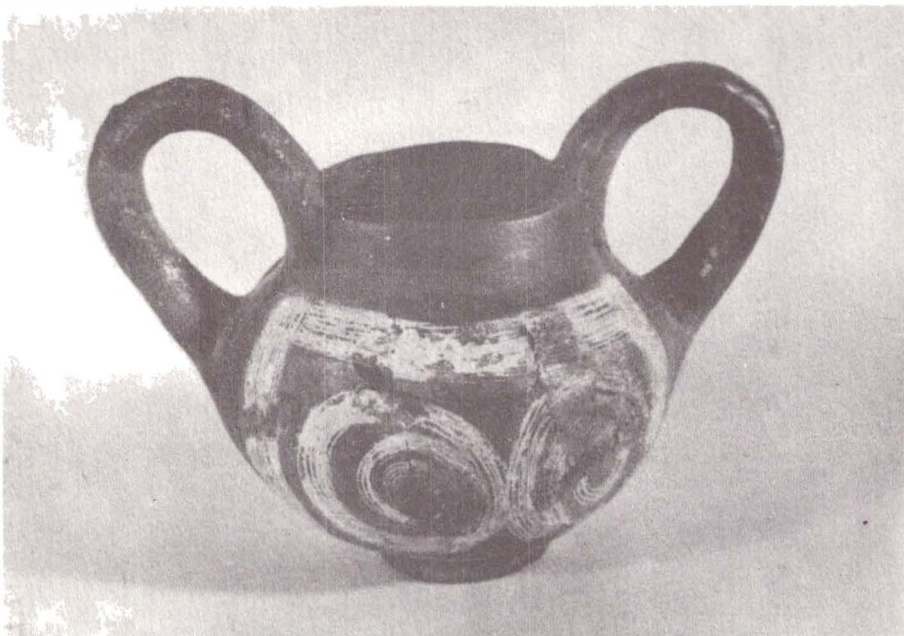

Phot.1 The Cemetery "Dimov Grob" Portal ,Ulanci near Gradsko

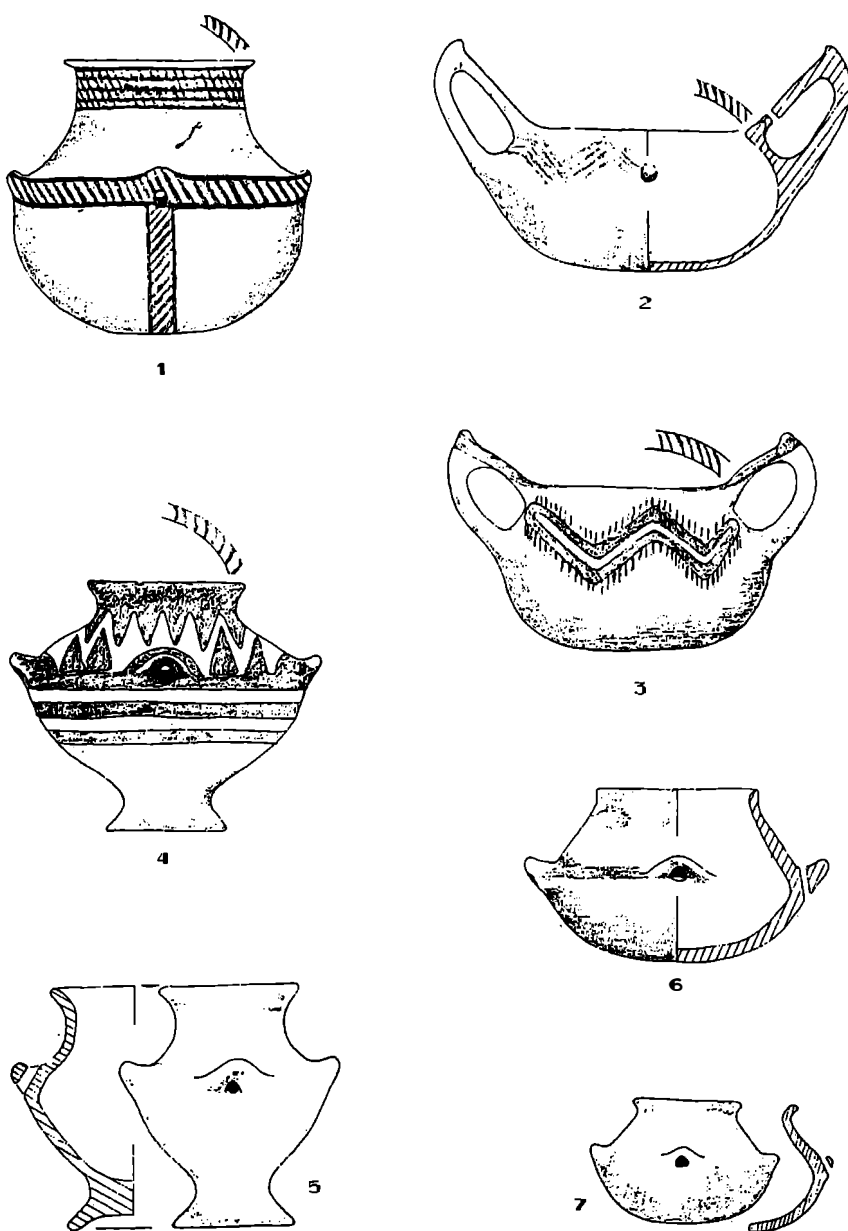

Phot.2 A Grave of the Cemetery "Klucka-Hipodrom" near Skopje

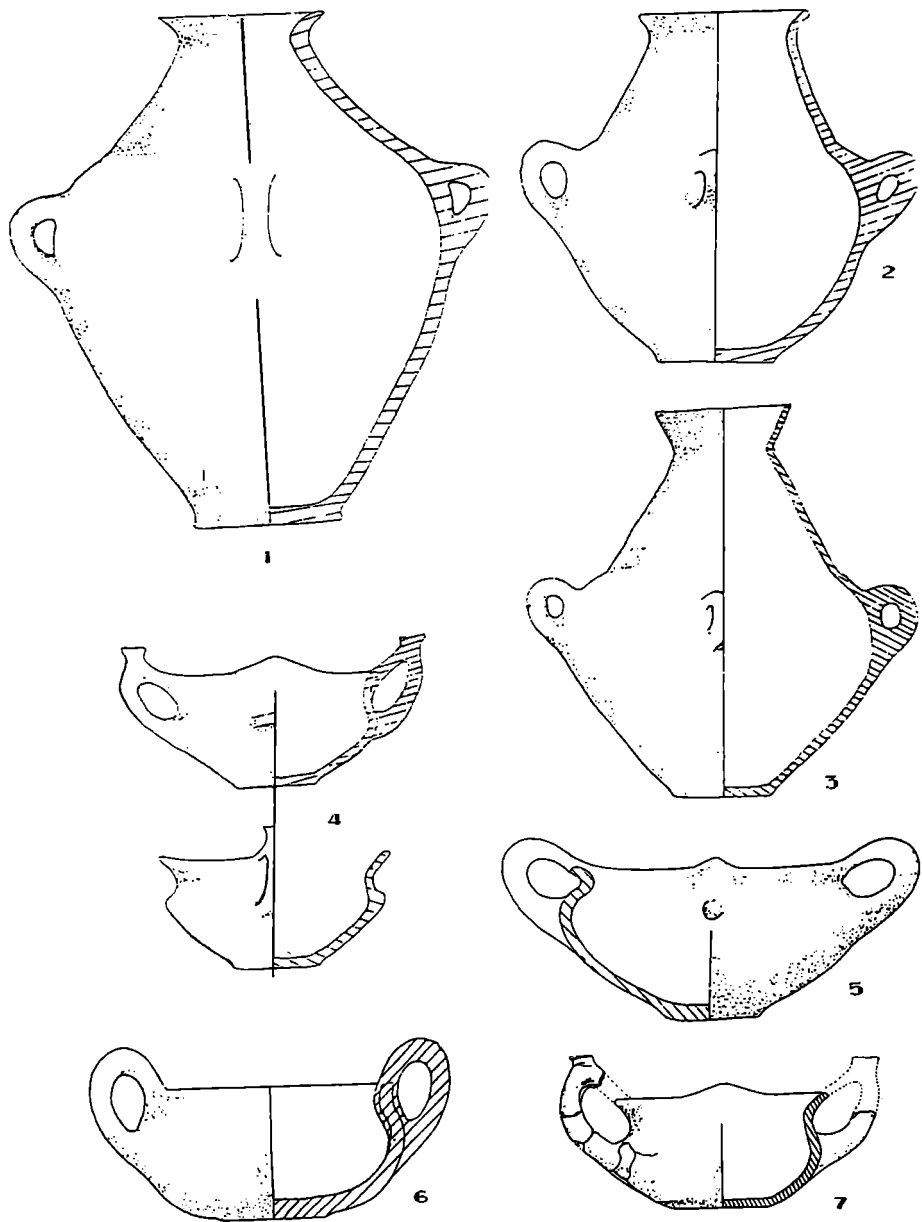

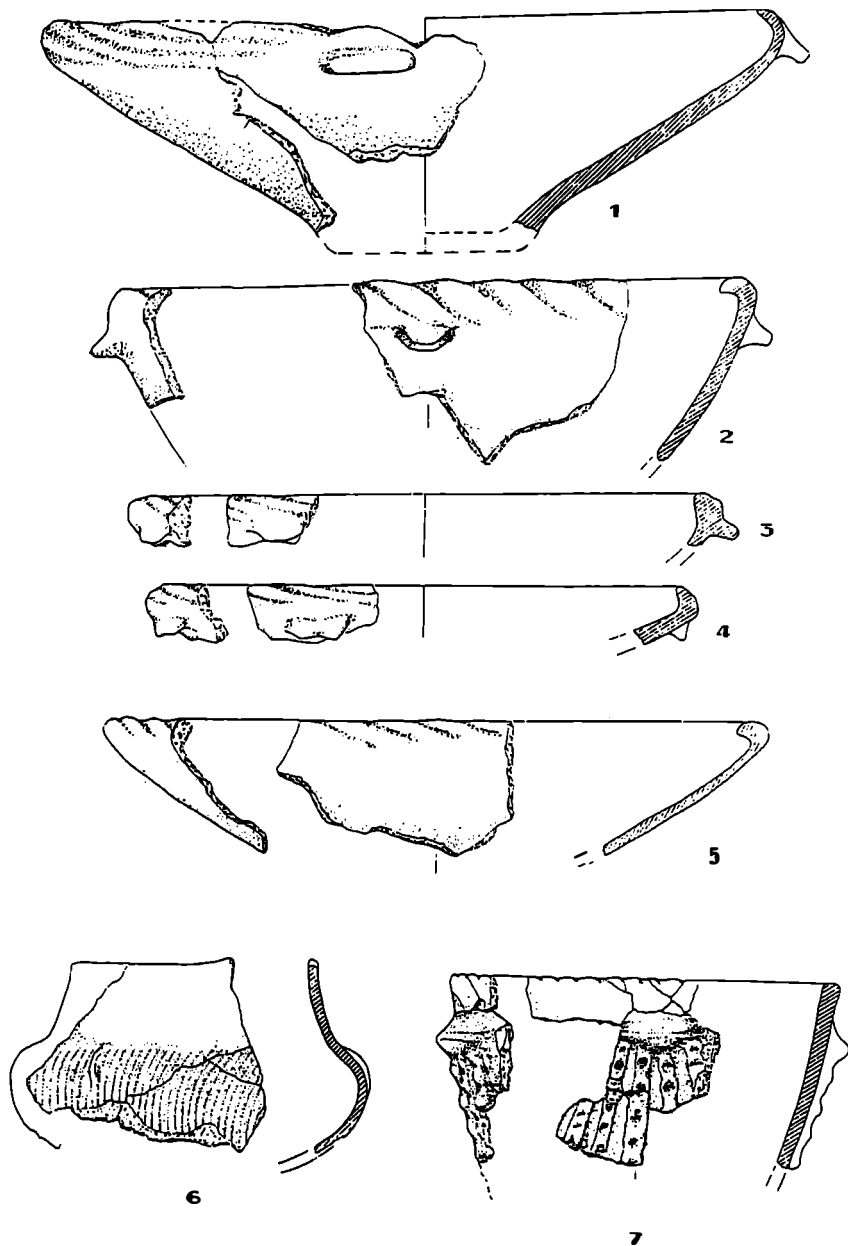
Phot.3 The Globular Kantharoi with white Incrustation from "Klucka-Hipodrom" near Skopje

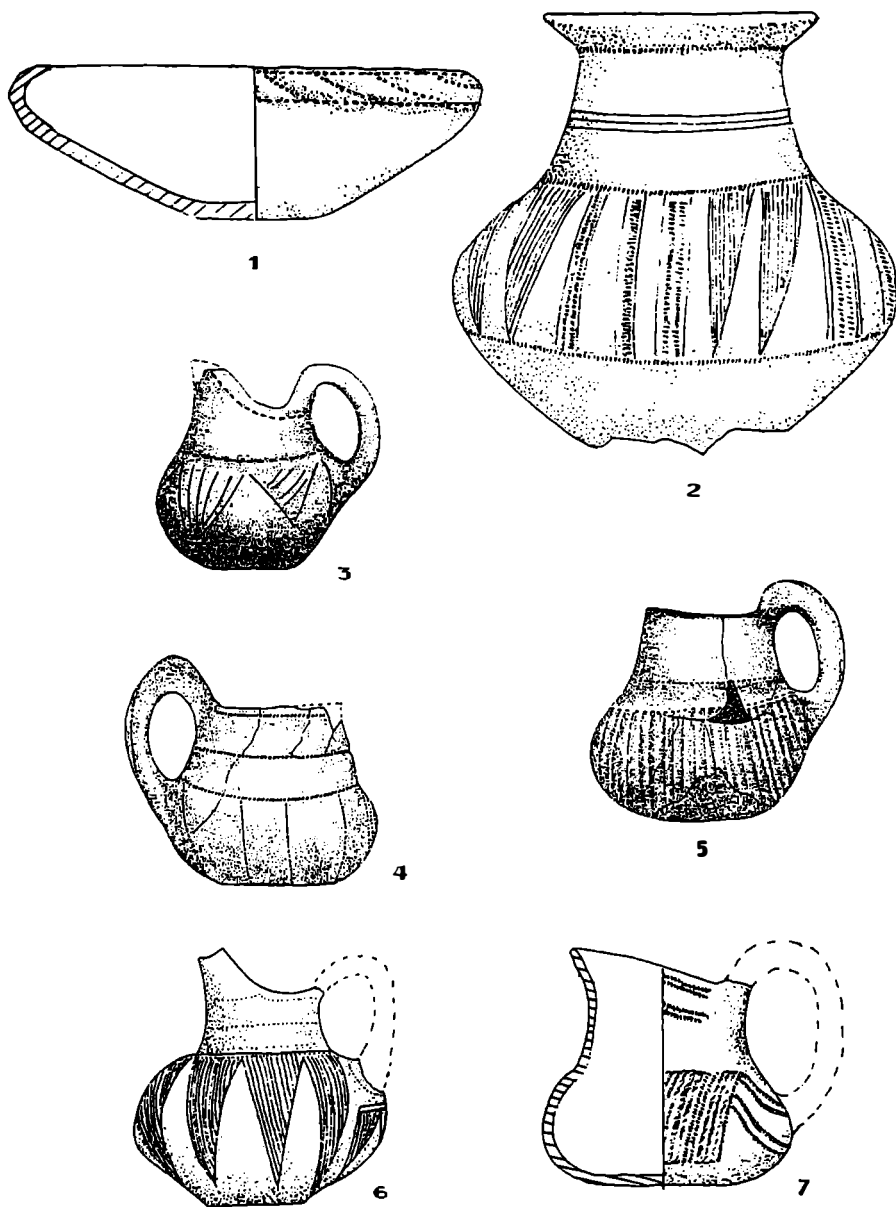
Fig.1 Characteristic types of vessels from the cemeteries of the Transitional period along the Vardar Valley: 1,3,4 Dimov Grob, Ulanci near Gradsko; 2,5 Vodovratski Pat, Vodovrati near gradsko; 6 Demir Kaplija; 7 Košur, Dolno Sonje near Skopje S=1:2

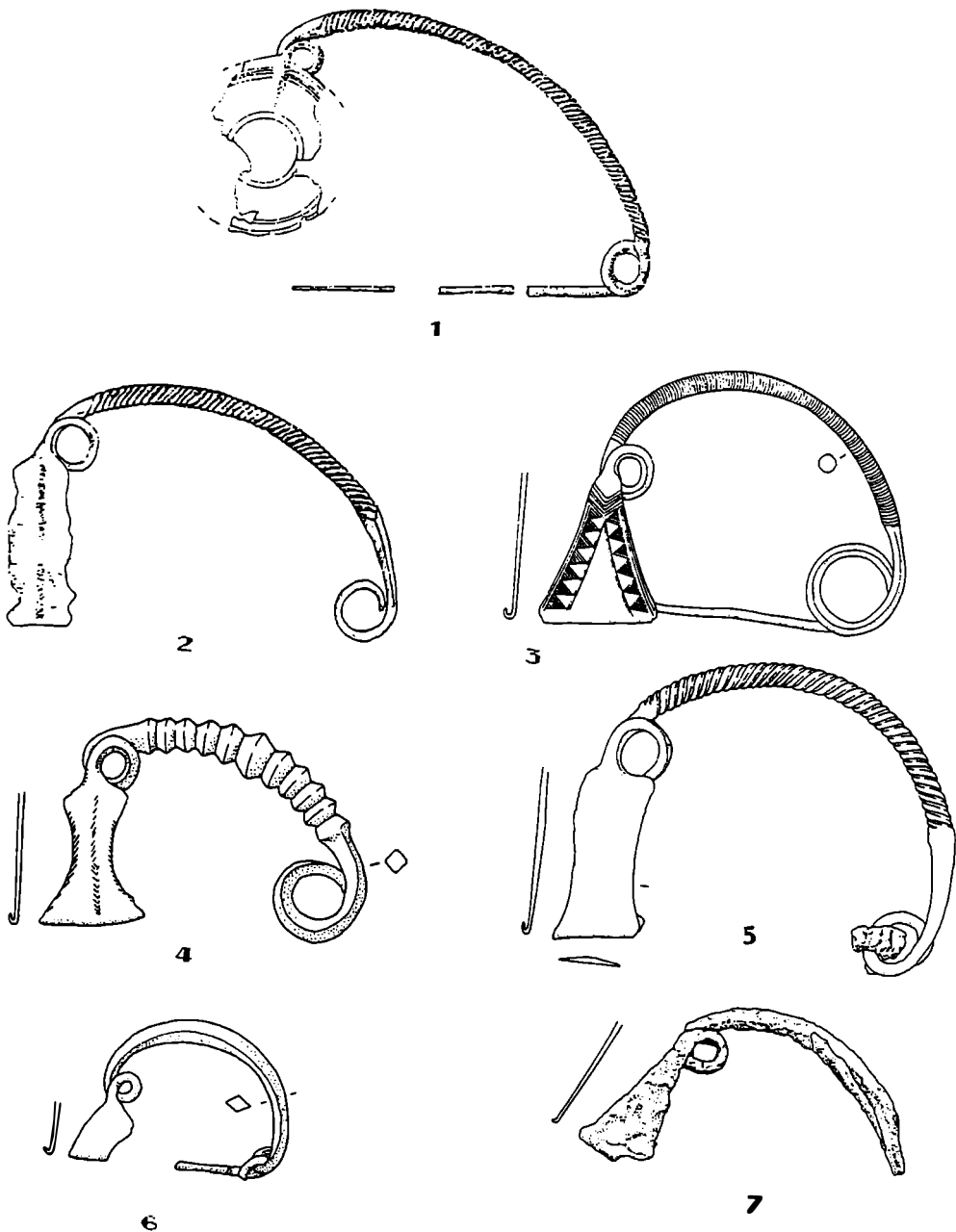
Fig.2 Some basic forms of urns and lids from the cemetery Klucka - Hipodrom near Skopje' S=1:4

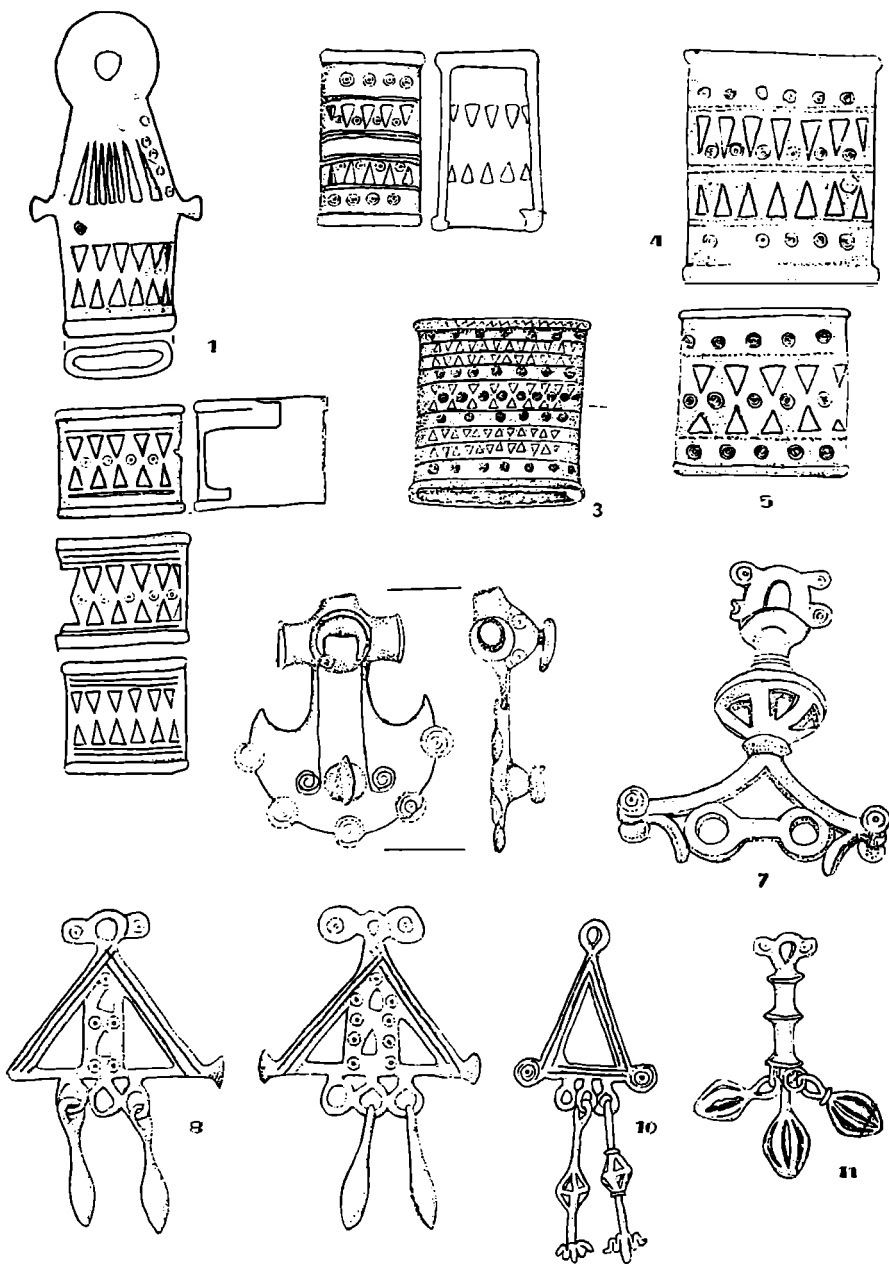
Fig.3 Some finds of grooved-canelated ware from Klucka-Hipodrom, near Skopje
S=1:3

Fig.4 Some Early Iron Age vessels from various cemeteries: 1,2 Sudic near Štip; 3,4,5 Dabici, Sopot near Veles; 6,7 Dubice, Vucidol near Skopje S=1:3

Fig.5 Some Early Iron Age fibulae from various cemeteries: 1 Orlova Cuka, Star Karaorman near Štip; 2 Kunovo Cuki, Orizari near Kocani; 3,7 Milici near Gevgelija; 4 Dubice, Volkovo (Vucidol) near Skopje; 5,6 dedeli near Valandovo

Fig.6 openwork balts from: 1 Dubice, Volkovo (Vucidol) near Skopje; 2 Leski near Vinica; 3,4 Veles (In Benaki Museum); 5 Dedeli near Valandovo. Bronze from the Low group: 6 Dedeli near Valandovo; 7,10 Suva Reka near Gevgelija; 11 Milci near Gevgelija; 8,9 Bohemitsa

AȘEZAREA GETICĂ DIN ZONA PIETROIU-GÎLDĂU JUDEȚUL CĂLĂRAȘI

(I)

Valeriu SÎRBU și Vasile OPREA

I. CONSIDERAȚII ASUPRA SITULUI ARHEOLOGIC

După cum se cunoaște, deși aici s-a aflat una din importante așezări getice, din această zonă, până în prezent s-au publicat, aproape exclusiv, importurile. Din acest motiv, acum ne propunem să prezentăm câteva date despre situl arheologic, ceramica getică și câteva piese grecești.

Așezarea getică se află pe malul stâng al brațului Borcea al Dunării, întinzându-se pe o lungime de peste 2 km (Fig. 1b). În profilul malului Dunării se pot face următoarele observații: stratul arheologic de epocă getică are o grosime de 0,50-1,50 m și cuprinde numeroase complexe-bordeie, locuințe de suprafață, gropi, vetre, cuptoare¹⁾. Mai trebuie precizat că acest monument mai cuprinde vestigii din epocile neolitică cultura Gumelnița, epoca bronzului cultura Coslogeni, sec. IV d.Hr. cultura Sântana de Mureș-Cerneahov și din epoca feudală timpurie cultura Dridu (sec. IX-X d.Hr.)²⁾. De asemenea, s-au mai descoperit câteva cioburi aparținând culturii Hamangia, monede histriene, macedonene, imperiale romane și bizantine, apoi morminte sarmatice și o groapă cu vase Saltovo-Maiak (sec. VIII d.Hr.)³⁾.

Din acest sit arheologic, rupându-se mereu malul Dunării, s-au recuperat o serie de piese din care, până în prezent, s-au publicat monedele⁴⁾, amforele grecești și elenistice⁵⁾ și doar trei vase getice⁶⁾. Acest fapt ne-a condus la necesitatea publicării ceramicii getice pentru a pune în circuit științific date cât mai complete despre așezarea autohtonă de aici⁷⁾.

Întrucât nu se cunosc complexele arheologice din care provin piesele, am marcat în perimetrul așezării getice de aici 10 sectoare pentru a se putea indica măcar locul descoperirii (Fig. 1b).

Până în prezent, de aici s-au publicat 38 de ștampile grecești provenind din Thasos (10 ex.), Heraclea Pontică (9 ex.), Sinope (12 ex.), Rhodos (5 ex.), Cos (2 ex.) și un picior de amforă din Chersonesul Taurisc⁸⁾. Limitele cronologice între care se datează aceste ștampile sunt $\pm 327 \pm 250$ î. de Hr.⁹⁾ Monedele histriene și macedonene se datează în sec. IV î. de Hr.¹⁰⁾

Având în vedere și grosimea stratului arheologic, ce atinge în unele zone circa 1,50 m, cât și cronologia produselor de import, se poate aprecia că aici a existat o importantă comunitate getică ce a viețuit cel puțin un secol. Deocamdată nu cunoaștem piese anterioare sec. IV î. de Hr. și nici posterioare sec. III î. de Hr., astfel încât cea mai probabilă datare a comunității getice de aici ar fi între mijlocul sec. IV a doua jumătate a sec. III î. de Hr. Desigur că noi descoperiri pot schimba această datare.

II. ANALIZA DESCOPERIRILOR

A. Ceramica getică

Pe ansamblu, se poate afirma că ceramica getică cuprinde o gamă variată de recipiente modelate atât cu mâna, cât și la roată, arse oxidant și inoxidant. În privința funcționalității, sunt și vase pentru pregătirea masa și servitul ei, cât și recipiente pentru păstratul și băutul lichidelor etc.

Ceramica modelată cu mâna include următoarele tipuri de recipiente: borcane, vase și vâscioare de diverse mărimi, câni, cești, castroane, străchini, strecurători, cești-opaiș, cești, capace, imitații după lekané.

Recipientele modelate cu roata sunt reprezentate prin castroane, kratere, lekanai, boluri, oale, câni, strecurători.

Întrucât marea majoritate a recipientelor sunt forme comune în olăria getică din sec. IV-III î. de Hr.¹¹⁾, apreciem că nu este cazul să le discutăm în detaliu analogiile. Opțiunea aceasta ne-a fost impusă și de faptul că ele au fost descoperite fortuit, lipsind astfel datele precise ale complexelor arheologice și șansa unor asocieri de forme. Monedele macedonene și histriene, ca și ștampilele de amfore grecești, asigură datarea ceramicii autohtone doar între limite generale, deoarece nu știm dacă au fost împreună în complexe închise.

De aceea vom discuta în detaliu doar câteva piese, fie pentru raritatea lor, fie pentru că apreciem că pot avea și o altă funcționalitate decât cea bănuită la prima vedere.

Înainte de aceasta, însă, trebuie să discutăm cronologia de ansamblu a așezării de aici, bazată pe produsele de import.

O datare între limite mai precise a ceramicii getice desigur că nu este posibilă. Se poate doar afirma că ea cuprinde forme de recipiente specifice sec. IV-III î. de Hr.¹²⁾. Doar prin săpături sistematice, prin datele stratigrafice și asocierile din complexe închise a pieselor getice cu produsele grecești putem ajunge la datări mai restrânse pentru recipientele autohtone.

Ca și în cazul altor așezări autohtone, este probabil că marea majoritate a ceramicii, îndeosebi cea modelată cu mâna, a fost produsă în cadrul așezării

de aici. În ce măsură unele tipuri de vase au fost produse în alte comunități getice din apropiere vom putea afla numai după săpături sistematice în așezările de pe malurile Dunării, din bălțile Călărașului și Borcei sau din interiorul Bărăganului¹³⁾.

Fără a intra în discuții care depășesc demersul nostru, apreciem totuși că e posibil ca o parte din vasele cenușii modelate cu roata să provină din centre grecești¹⁴⁾. În această categorie am include recipientele de tipul kraterului (ca, de exemplu, cel de la fig. 7/8) sau a castronului (ca, de exemplu, cel de la fig. 5/2), care, prin apropierea de formele grecești și prin finețea execuției, ar duce spre o asemenea ipoteză.

Pentru bolul de la fig. 6/2 cunoaștem o piesă apropiată ca formă, dar nedecorată, de la Sevtopolis, în sudul Balcanilor, ce se datează la sfârșitul sec. IV începutul sec. III î.Hr.¹⁵⁾. Mai degrabă, el pare a fi o imitație după vasele în metal din sec. IV-III î. de Hr. ca, de exemplu, cele din tezaurul de la Rogozen¹⁶⁾. Să fie vorba de un import sudic?

Piesa de la fig. 6/1a-b ar părea, la prima vedere, a fi un capac, dar e posibil ca ea să fi fost folosită și ca opaiț! Argumente? Interiorul piesei, până spre buză, este aproape egal înnegrit, ca urmare a unor arderi repetate, iar buza nu este specifică pentru un capac. Dacă ar fi fost un capac, în mod normal ar fi trebuit să fie arse buza și exteriorul. De asemenea, decorul în forma unei zvastici, realizat printr-un brâu alveolat, sugerează folosirea piesei în ritualuri solare sau în legătură cu focul¹⁷⁾.

Contraargumentul ar consta în faptul că piesa nu putea fi folosită drept candelă decât ținută în mână sau fixată pe un mâner. Nu cunoaștem o piesă identică. Piese de formă sau cu decor apropiat au fost descoperite și la Satu Nou *Valea lui Voicu*, județul Constanța¹⁸⁾.

Indirect, această funcționalitate este susținută și de piesa de la fig. 8/1. Aici, după cum pornește peretele de la toartă, este evident că nu poate fi vorba de un capac sau de o ceașcă-opaiț obișnuită; de asemenea, interiorul piesei este intens ars, ca la piesa de la fig. 6/1a-b.

B. Ceramica grecească

Întrucât importurile amforistice nu sunt diferite de cele cunoscute până în prezent¹⁹⁾ și nu sunt șampilate (cu excepția fragmentului de la nr. cat. 44) nu le mai discutăm în detaliu. Vom preciza doar că sunt numeroase fragmente și amfore fragmentare din Thasos, Heraclea Pontică, Sinope, Rhodos etc., noi ilustrând acum doar câteva (fig. 11/1, 2, 5).

Se remarcă și prezența altor tipuri de recipiente grecești și elenistice, din rândul cărora se evidențiază lekanii²⁰⁾ și lekythoi²¹⁾. Pe ansamblu, și aceste piese se datează din a doua jumătate a sec. IV î. de Hr. și pe parcursul sec. III î. de Hr.

III. PIESE DIVERSE

Prezența medalionului ceramic cu reprezentarea, foarte probabilă, a lui Dionysios (Fig. 12) în așezarea de aici aduce date interesante despre cultul acestuia în lumea getică nord-dunăreană. Desigur, având în vedere numeroase produse grecești descoperite aici, nu poate fi total exclusă și posibilitatea ca el să fi aparținut și unui grec aflat aici cu interese comerciale, dar ipoteza ni se pare mai puțin probabilă.

Orificiul dovedește că piesa a fost purtată.

De altfel, prezența cultului lui Dionysos în lumea getică nu poate fi atât de surprinzătoare, chiar dacă, deocamdată, este singura descoperire de acest fel în zona nord-dunăreană²²⁾. Prezența numeroaselor importuri grecești în așezarea getică de aici și apropierea de Callatis, unde cultul lui Dionysos este documentat încă din sec. III î. de Hr.²³⁾, fac probabilă practicarea acestui cult în lumea getică de la Dunărea de Jos²⁴⁾. De altfel, după cum se cunoaște, atât izvoarele scrise²⁵⁾, cât și descoperirile arheologice²⁶⁾ ne documentează răspândirea cultului lui Dionysos în lumea tracică.

Pe baza descoperirilor arheologice de până acum, deși fortuite, se poate aprecia că aici a existat o importantă comunitate getică. Întinderea așezării, grosimea stratului arheologic, numeroasele complexe ce se observă în profil, importurile grecești din centre pontice sau egeene, monedele, varietatea recipientelor getice sunt tot atâtea dovezi în acest sens.

Întrucât descoperirile fortuite din celelalte epoci sunt mai puține, numai prin săpături arheologice se vor putea obține date mai concludente. Din această cauză nu ne-am propus să le prezentăm acum.

Astfel că necesitatea unor săpături arheologice, de amploare și imediat, în acest sit este evidentă, mai ales că, datorită eroziunii Dunării, el este distrus într-un ritm accelerat.

IV. CATALOGUL PIESELOR

A.1. MODELATE CU MÂNA

1. **Borcănel.** Muzeul Călărași, Inv. nr. 28.316. Descoperit în 1982, punctul **Cheson**; Î. = 68 mm, D.G. = 62 mm, D.F. = 54 mm. Argilă comună, cu

cioburi pisate, ars oxidant, culoare gălbuie- cărămizie, modelat cu mâna (Fig. 3/1).

2-5 Fragmente de borcane. Muzeul Călărași. Argilă comună, cioburi pisate, arse oxidant, modelate cu mâna, ornamentate cu brâuri în relief alveolate și proeminente (Fig. 8/2, 4, 6; 9/4).

6. Borcan (fragment). Muzeul Constanța, Inv. nr. 22.565. Argilă comună, cu cioburi pisate, modelat cu mâna, ars oxidant, culoare cenușie-maronie la exterior și gălbuie-cărămizie în interior, corpul bombat, gâtul cilindric, buza rotunjită (Fig. 10/4).

7. Vas cu gâtul înalt. Muzeul Călărași, Inv. nr. 33404. Descoperit în 1993 în punctul Țonea. Î. păstrată = 150 mm; D.F. = 90 mm. Argilă comună, cu nisip, mică și cioburi pisate, ars inoxidant, de culoare neagră, angobă cenușie; modelat cu mâna; are un mic brâu continuu și două proeminente oblice la baza gâtului. Deși îi lipsește partea superioară, apreciem că este vorba de un vas cu gâtul înalt și cvasicilindric (Fig. 5/1).

8. Vas cu picior. Muzeul Călărași, Inv. nr. 20.275. D. = 125 mm, Î. picior = 50 mm. Argilă semifină, ardere neuniformă, modelat cu mâna, decorat cu un brâu alveolat, în val, în partea superioară a piciorului (Fig. 9/8).

9. Vas "clopot" (fragment). Muzeul Constanța, Inv. nr. 13.813; Î. = 130 mm. Argilă comună, modelat cu mâna, ars oxidant, de culoare cărămizie-gălbuie, cu nuanțe cenușii la exterior, marginea buzei teșită spre interior, ornamentat cu brâuri în relief crestate, orizontale, verticale și în "ghirlandă", întrerupte de proeminente plate orizontale (Fig. 10/8).

10. Vas "clopot" (fragment). Muzeul Constanța, Inv. nr. 22.565. Î. = 85 mm. Argilă comună, modelat cu mâna, ars oxidant, de culoare cărămizie, decor în relief, în formă de potcoavă (Fig. 10/9).

11. Vas "sac" (fragment). Muzeul Constanța, Inv. nr. 22.566; Î. = 55 mm. Argilă comună, modelat cu mâna, ars oxidant, de culoare cenușie la exterior și cărămizie în interior.

12. Văscior. Muzeul Constanța, Inv. nr. 13.809; Î. = 46 mm, D.F. = 35 mm. Argilă comună, modelat cu mâna, ars oxidant, culoare gălbuie-cenușie, corpul aproape cilindric, fundul plat, buton pe umăr (parțial rupt) (Fig. 3/4).

13. Opaț? Capac? Muzeul Călărași, Inv. nr. 25.119; Descoperit în 1975, punctul Boueanu; Î. = 85 mm, D. = 135 mm. Argilă semifină, cu mică, ars oxidant, de culoare cărămizie, modelat cu mâna. decorat cu două brâuri crestate, perpendiculare unul pe altul, cu capetele întoarse spre dreapta, formând un fel de cruce gamată; două brațe pornesc de la baza mânerului, pe când celelalte două formează o singură bandă ce traversează longitudinal mânerul. Efectul vizual este deosebit, sugerându-se, totodată, și o senzație de mișcare (Fig. 6/1).

Interiorul, până la circa 1 cm de buză, are urme egale și puternice de ardere, pe când buza și partea exterioară nu au urme de ardere secundară. Mai probabil opaiț decât capac.

14. **Opaiț?** Muzeul Călărași, Inv. nr. 33405; Descoperit în 1993, în punctul Boureanu; Î. păstrată = 95 mm, D.F. = 100 mm. Argilă grosieră, cu mult nisip cu bobul mare, ars oxidant, de culoare cărămizie, modelat cu mâna, mâner masiv, cu trei caneluri longitudinale (Fig. 8/1). Tot interiorul este puternic ars, aproape în mod uniform.

15. **Castron.** Muzeul Călărași, Inv. nr. 25.108. Descoperit în 1968, în punctul Nedelcu; Î. = 162 mm, D.G. = 208 mm, D.F. = 106 mm. Argilă comună, cu cioburi pisate, angohă gălbuie-cenușie, ars oxidant, modelat cu mâna; formă tronconică, cu două proeminențe- apucători (Fig. 2/2). Publicat și de N. Conovici, Pontica, 11, 1978, p. 37, pl. I/6.

16. **Castronaș.** Muzeul Slobozia, Inv. nr. 1995. Descoperit în 1975, în punctul Cheson. Î. = 93 mm, D.G. = 167 mm, D.F. 80 mm. Argilă semifină, cu nisip, ars oxidant, de culoare gălbuie, modelat cu mâna, de formă tronconică, gura ușor invazată; din umăr pleacă patru proeminențe-urechiușe (toarte "oarbe") (Fig. 3/4).

17. **Lekané** (fragment). Muzeul Constanța, Inv. nr. 22.565; L. = 125 mm. Argilă comună, modelată cu mâna, arsă oxidant, de culoare gălbuie-cărămizie, corpul puternic evazat, toartă plată, cu două orificii verticale (Fig. 10/7).

18. **Ceașcă.** Muzeul Slobozia, Inv. nr. 1998. Descoperită în 1979 în punctul Boureanu. Argilă comună, cu cioburi pisate, arsă oxidant, de culoare gălbuie, cu urme de ardere secundară, toartă bandată.

19. **Cană.** Muzeul Slobozia, Inv. nr. 1984. Descoperită în 1980, în punctul Țonea; Î. = 158 mm, D.G. = 78 mm, D.F. 71 mm. Argilă comună, cu cioburi pisate, arsă oxidant, urme de ardere secundară, modelată cu mâna; formă bitronconică, cioc pentru scurgere, toartă bandată; decorată cu un brâu alveolat, ce pornește de la baza superioară a toartei și coboară vălurit, plus trei mici proeminențe (Fig. 3/2).

20. **Cană.** Muzeul Călărași; Inv. nr. 33403, Descoperită în 1993, în punctul Cheson; Î. = 96 mm, D.G. = 67 mm, D.F. = 66 mm. Argilă comună, cu cioburi pisate, arsă oxidant, culoare gălbuie-cenușie, urme de ardere secundară, toartă pe un vas de tip borcan; modelată cu mâna, decorată cu un șir de alveole, întrerupt de două proeminențe (Fig. 2/1).

21. **Cană.** Muzeul Călărași, Inv. nr. 20.298. Descoperită în 1982, în punctul Uzina electrică; Î. = 246 mm, D.G. 102 mm, D.F. = 95 mm. Argilă semifină, arsă oxidant, culoare gălbuie, urme de ardere secundară, modelată cu mâna, formă bitronconică, toartă bandată, supraînălțată (Fig. 7/1).

22. **Cană.** Muzeul Călărași, Inv. nr. 25.069. Descoperită în 1977, în punctul Pietroiu Centru; Î. = 110 mm, D.G. 45 mm, D.F. = 57 mm. Argilă semifină, cu cioburi, arsă oxidant, de culoare cărămidie, cu miezul incomplet ars, modelată cu mâna, formă bitronconică, gâtul înalt și tronconic, toartă suprainălțată (Fig. 4/2).

23. **Cană.** Muzeul Călărași, Inv. nr. 25988. Descoperită în 1979, în punctul Nedelcu; Î. = 120 mm, D.G. = 70 mm, D.F. 75 mm. Argilă semifină, mici cioburi pisate, arsă oxidant, de culoare gălbuie, modelată cu mâna, toartă prinsă pe buză și umăr (Fig. 4/1).

A 2. MODELATE CU ROATA

24. **Fragment de oală.** Muzeul Călărași. Descoperit în 1993, în punctul Cheson; D. = 127 x 76 mm. Argilă semifină, arsă oxidant, gălbuie-cărămidie, modelată cu roata, gura evazată, buza rotunjită, toartă tubulară (Fig. 7/9).

25. **Castron.** Muzeul Călărași, Inv. nr. 25.117. Descoperit în punctul Cheson; Î. = 78 mm, D.G. = 162 mm, D.F. = 70 mm. Argilă fină, cu mică, ars inoxidant, culoare cenușie, angobă neagră la exterior, modelat cu roata, fundul profilat, gura invazată, două linii incizate, orizontale, imediat sub buză, la exterior (Fig. 5/2). Publicat și de N. Conovici, Pontica, 11, 1978, p. 40, pl. II/9.

26. **Fragment de castron.** Muzeul Călărași; D. = 103 x 88 mm. Argilă fină, ars inoxidant, cenușiu, modelat cu roata; ornament- apucătoare în relief, orificiu, probabil pentru atârănare, imediat sub buză (Fig. 9/3).

27. **Fragment de castron.** Muzeul Călărași; D. = 118 x 100 mm. Descoperit în 1993, în punctul Țonea. Argilă fină, ars oxidant, cărămiziu, angobă cenușie-castanie, modelat cu roata, buza lată și conveză în partea superioară (Fig. 7/7).

28. **Fragment de toartă** (de la castron?). Muzeul Călărași. Descoperită în punctul Uzina electrică. Argilă fină, ars inoxidant, miezul roșietic, exteriorul cenușiu; toarta este formată din trei vergele, cu secțiune rotundă, lipite (Fig. 9/7).

29. **Castron (fragment).** Muzeul Constanța, Inv. nr. 22.567; D. = 75 x 45 mm. Argilă fină, modelat cu roata, ars inoxidant, de culoare cenușie, buza lată și oblică (Fig. 10/1).

30. **Fragment de krater.** Muzeul Călărași, Inv. nr. 20.303. Descoperit în 1962, în punctul Sediul S.C. Com. Agricolă; D. = 280 x 170 mm. Argilă fină, omogenă, cu mică, cenușie, ars inoxidant, modelat cu roata; umăr carenat, buza rotunjită; toartă masivă, pe umăr, cu două mici proeminențe, simetrice, la pornirea toartei (Fig. 7/8).

31. **Fragment de gură și apucătoare de krater (?) sau lekané (?).** Muzeul Călărași, Inv. nr. 20.301; D. = 132 x 70 mm. Descoperit în 1968, în punctul

Țonea. Argilă fină, omogenă, cu mică, ars inoxidant, de culoare cenușie, modelat cu roata; toartă masivă chiar pe marginea exterioară a buzei, orizontală, ornamentată cu cinci excizii radiale pe partea superioară și alte două pe cant (Fig. 7/10 a-b).

32. **Fragment de krater (?)** Muzeul Călărași. Argilă fină, omogenă, cu mică, ars inoxidant, cenușiu, modelat cu roata; toartă rotundă, lipită de corp, buza ușor rotunjită (Fig. 9/6).

33. **Fragment de strecurătoare.** Muzeul Călărași, Inv. nr. 20.302. Descoperit în 1970, în punctul Cheson. D. = 140 x 67 mm. Argilă fină, arsă inoxidant, cenușie, modelată cu roata (Fig. 9/1).

34. **Ceașcă.** Muzeul Constanța, Inv. nr. 20.567; Î. = 62 mm, D.B. = 52 mm. Argilă fină, modelată la roată, arsă inoxidant, culoare cenușie, partea inferioară a corpului globulară, fundul inelar și profilat (Fig. 3/3).

35. **Bol.** Muzeul Călărași, Inv. nr. 27.016. Descoperit în punctul Cheson; Î. = 94 mm, D.G. = 106 mm. Argilă fină, cu mică, culoare cenușie, ars inoxidant, modelat cu roata; corpul aproape semiglobular, gâtul înalt și tronconic, buza lată, fundul marcat printr-o mică zonă concavă pentru a-i asigura stabilitatea; partea inferioară a corpului este decorată printr-o serie de "câmpuri" de linii incizate, ce formează un fel de vârtej în jurul alveolei ce indică fundul (Fig. 6/2).

36. **Fragment de vas.** Muzeul Călărași, Inv. nr. 20.297. Descoperit în 1980 în punctul Boureanu. D.G. = 120 mm, Î. păstrată = 180 mm. Argilă fină, omogenă, cu mică, ars inoxidant, culoare cenușie, modelat cu roata (Fig. 7/3).

B. VASE GRECEȘTI ȘI ELENISTICE

37. **Lekané (?)** (fragment). Muzeul Constanța, Inv. nr. 13.812; D. = 80 x 60 mm. Argilă fină, modelat cu roata, ars inoxidant, de culoare cenușie, angobă neagră și o linie incizată în interior (Fig. 10/5).

38. **Lekané (?)** (fragment). Muzeul Constanța, Inv. nr. 13.813; D. = 64 x 35 mm. Argilă fină, modelat cu roata, ars inoxidant, de culoare cenușie, angobă neagră în interior, ornamentat cu o bandă incizată în val, tot în interior (Fig. 10/6).

39. **Lekané** (fragment). Muzeul Constanța, Inv. nr. 22.566; D. = 85 x 75 mm. Argilă fină, modelat cu roata, angobă neagră-cenușie, corpul scund și puternic evazat, gura invazată, buza teșită spre interior; toarta, arcuită și orizontală, prinsă pe buză (Fig. 11/6).

40. **Lekané (?)** (fragment). Muzeul Constanța, Inv. nr. 13.812; D. = 83 x 70 mm. Argilă fină, modelat cu roata, ars inoxidant, angobă neagră în interior, corpul scund și puternic evazat, buza orizontală (Fig. 10/2).

41. **Lekythos.** Muzeul Slobozia, Inv. nr. 1986. Descoperit în 1979 în punctul Boureanu; Î. = 158 mm, D.F. 49 mm, D.G. = 48 mm. Argilă fină, cu nisip și mică, modelat la roată, ars oxidant, de culoare cărămidie, păstrează urme de angobă roșietică pe partea superioară a corpului și gât (Fig. 11/3).

42. **Lekythos (fragment).** Muzeul Constanța, Inv. nr. 22.566; D. = 55 x 35 mm. Argilă fină, modelat cu roata, ars oxidant, de culoare cărămidie, cu vopsea maronie-roșcată.

43. **Ceașcă.** Muzeul Călărași, Inv. nr. 20.281; Î. = 46 mm. Argilă fină alburie, omogenă, modelată la roată, arsă oxidant, culoare gălbuie-maronie; se păstrează baza toartei (Fig. 11/4).

44. **Fragment din gâtul unei amfore de tipul Heraclea Pontica.** Muzeul Constanța. Ștampilă rectangulară (26 x 20 mm), aproape complet corodată, probabil pe două rânduri. Inscripția nu poate fi cu precizie indicată, dar posibil să fie FILOTIMOY²⁷).

C. PIESE DIVERSE

45. **Medalion.** Muzeul Constanța, Inv. nr. 13.808; D. = 48 mm, G. = 6 mm. Descoperit în punctul Țonea, probabil în 1978. Medalionul, de formă rotundă, realizat în tipar, din argilă fină, cărămidie, cu mică, este acoperit cu vopsea neagră pe ambele fețe (acum parțial corodată), partea anterioară este ușor convexă, iar cea posterioară plată; are un mic orificiu pentru atârănare. O bandă circulară, încadrată de două linii în relief, redă o înălțuire continuă de frunze de acant, puternic stilizate. În câmpul central este redat un cap de bărbat, în profil spre stânga, cu părul buclat și o șuviță coborând lângă ureche; în păr se observă câteva frunzulițe de iederă. Tot în câmpul central sunt redați, în relief, trei delfini, doi în fața personajului, celălalt la ceafă (Fig. 12).

Decorul circular din frunze de acant, ca și frunzulițele de iederă din păr ar sugera că personajul redat este Dionysos. Desigur, piesa este produs elenistic importat.

46. **Fusaiolă.** Muzeul Constanța. Obținută din perete de vas getic, din pastă comună, gălbuie-cenușie. D. = 31 mm, G. = 9 mm (Fig. 3/5).

NOTE

1. Observațiile din teren, schița așezării, ca și colectarea majorității acestor piese, aparțin lui V. Oprea. Desenele au fost executate de colegul Stănică Pandrea și de desenatorul Roberto Tănăsache, de la Muzeul Brăilei, fapt pentru care le mulțumim și pe această cale. Textul a fost redactat de V. Sârbu. Se publică piese descoperite până în 1993 inclusiv.

2. Constatări bazate pe studiul pieselor deja publicate sau pe cele încă inedite aflate în colecțiile muzeelor din Călărași, Constanța și Slobozia. Suntem datori să mulțumim, și pe această cale, colegilor Marian Neagu, Gheorghe Matei și Elena Rența pentru bunăvoința de a ne pune la dispoziție piesele pentru publicare. Datele despre piesele din colecțiile Muzeului de arheologie și istorie națională din Constanța ne-au fost transmise de Mihai Irimia, fapt pentru care îi rămânem îndatorați.

3. Piese aflate în colecțiile Muzeului Dunării de Jos din Călărași.

4. B. Mitrea, *Stateri de aur de la Alexandru cel Mare descoperiți într-o așezare geto-dacică din estul Munteniei, în Omagiu lui Petre Constantinescu-Iasi cu prilejul împlinirii a 70 de ani*, București, 1965, p. 73-79; Idem, SCN, 4, 1968, p. 327-329; N. Conovici, SCIVA, 30, 1979, 1 p. 88-89; A. Atanasiu, SCN, 5, 1971, p. 389; T. Papasima, Pontica, 16, 1983, p. 283-284.

5. C. Mușejeanu, N. Conovici, A. Atanasiu, Dacia, N.S., 22, 1978, p. 174-199, cu toată bibliografia de până atunci.

6. N. Conovici, Pontica, 11, 1978, p. 37, 39 (nr. cat. 5, 14, 16 la noi).

7. Piesele grecești, îndeosebi amfore, încă inedite, vor fi publicate împreună cu cele descoperite în 1994.

8. N. Conovici, Cultura și civilizație la Dunărea de Jos, 2, 1986, p. 133-134.

9. *Ibidem*, p. 134.

10. Vezi nota 4.

11. Pentru repertoriul olăriei getice din sec. V-III î. de Chr., vezi I.H. Crișan, *Ceramica daco-getică*, București, 1969; Em. Moscalu, *Ceramica traco-getică*, București, 1983; S. Gavrilă, *Thraco-Dacica*, 1, 1976, p. 143-163; M. Irimia, *Thraco-Dacica*, 6, 1985, 1-2, p. 75-85, M. Mircev, *Izvestija-Institut*, 25, Sofia, 1962, p. 97-164 etc.

12. Vezi nota 11.

13. M. Turcu, *Geto-dacii din Câmpia Munteniei*, București, 1979; N. Conovici, *op. cit.*, p. 129-141; Idem, Pontica, 11, 1978, p. 35-42; M. Munteanu, Istros, 7, 1994 (sub tipar); V. Sîrbu, V. Oprea, D. Pandrea, Cultură și civilizație la Dunărea de Jos, 14, 1994 (pentru așezarea de la Unirea "Rău").

14. P. Alexandrescu, Dacia, N.S., 21, 1977, p. 113-137.

15. M. Cicikova, în *Sevtopolis*, 1, Sofia, 1984, nr. cat. I. 126, p. 93, fig. 13, pl. VIII.

16. *Der Trakische Silberchatz aus Rogozen Bulgarien*, Sofia, f.a., p. 70-76, nr. cat. 5-37 (fără decor) și p. 84-111, nr. cat. 38-79 (cu decor).

17. *Dicționar de istorie veche a României*, București, 1976, p. 197 (*Sub voce*, Ion Barnea).

18. M. Irimia, N. Conovici, *Thraco-Dacica*, 10, 1989, 1-2, p. 134, fig. 16/8, dar este vorba de cești-opaițe obișnuite.

19. Vezi notele 5 și 8.

20. P. Alexandrescu, *Histria*, 4, București, 1978, p. 107, fig. 25.

21. *Ibidem*, p. 104-106, fig. 23.

22. După informațiile noastre, este singurul exemplar cunoscut în stânga Dunării.

23. D.M. Pippidi, *Studii de istorie a religiilor antice*, București, 1969, p. 94-120.

24. Despre semnificația acestei piese se va discuta, într-un context mai larg, cu alt prilej.

25. M. Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, 1, 1981, p. 376-392; Al. Fol, *Le Dionysos Thrace*, I, *Zagreus*, Sofia, 1991.

26. *Ibidem*.

L'ÉTABLISSEMENT GÈTE DE PIETROIU, DÉP. DE CĂLĂRAȘI (Résumé)

Le site archéologique se trouve sur la rive gauche du bras Borcea du Danube et on y a découvert, fortuitement, des vestiges des époques: néolithique, l'âge du bronze, La Tène et le premier millénaire après J.C.

Jusqu'à présent, on en a publié, presque exclusivement, les importations grecques (dont 38 marques d'amphores) et macédoines (parmi lesquelles un trésor de staters en or), ensuite les monnaies histriennes et romaines.

C'est pour ces raisons que les auteurs se sont proposé de ne publier maintenant que les types céramiques gètes les plus représentatifs et quelques pièces grecques.

La céramique gète modelée à la main comprend les types de récipients suivants; bocal, vases et petits vases de diverses dimensions, cruches, tasses, bols, écuelles, passeoires, tasses-lampes, lekanaï etc.

Les récipients gètes tournés sont représentés par des bols, kraters, lekanai, pots, cruches, passéaires (toutefois, il n'est pas exclus que certains exemplaires aient été produits dans les *polis* grecs).

Le bol de la figure 6/2 a l'air d'une imitation d'après les vases thraces en argent et la pièce de la figure 6/a-b pourrait bien avoir été utilisée en guise de lampe. Les deux sont, pour le moment, uniques dans la céramique gète nord-danubienne.

Ce qui est remarquable c'est la découverte du médaillon céramique (fig. 12) avec la représentation de Dionysos, pièce qui atteste, du point de vue archéologique aussi, le culte de cette divinité dans une communauté gète.

L'étendue de l'établissement, l'épaisseur de la couche archéologique, les nombreux complexes qu'on peut observer dans le profil, les importations grecques, la variété des récipients gètes, tout cela atteste que, aux IVe-IIIe siècle av.J.C., une importante et prospère communauté gète a existé ici.

ILLUSTRATION

Fig. 1. 1.a Danube - le bras Borcea avec les principaux établissements gètes.
1.b Schéma marqué des secteurs de l'établissement où l'on a découvert les pièces.

Fig. 2. Vases gètes modelés à la main: 1 cruche, 2 bol.

- Fig. 3.** Vases gètes modelés à la main et fusaïole: 1 petit bocal, 2-3 cruches, 4 petit verre, 5 fusaïole, 6 petit bol.
- Fig. 4.** 1-2 Cruches gètes modelées à la main.
- Fig. 5.** Vases gètes: 1 vase modelé à la main, 2 bol tourné.
- Fig. 6.** Vases gètes: 1 lampe(?), modelée à la main, 2 bol tourné.
- Fig. 7.** Vases gètes: 2,5-8,10 fragments de bols et kraters, 3 vase fragmenté, 4 anse de cruche, 9 fragment de pot; 1 modelé à la main, 2-10 tourné.
- Fig. 8.** Vases gètes: 1 lampe, 2, 4, 6, 7 fragments de bocal, 3, 10 anses de cruches, 5, 8 fragments de bols, 9 fragment de fruitière (?); 1-4, 6-7, 9 modelés à la main, 5, 8 tournés.
- Fig. 9.** Vases gètes: 1-2 fragments de passeoires, 3, 6, 9, 10 fragments de bols et écuelles, 4 fragment de bocal, 5, 7 anses, 8 pied de vase; 1, 3, 6, 7, 9, 10 tournés 2, 4, 5, 8 modelés à la main.
- Fig. 10.** 1, 4, 7-9 vases gètes; 2, 3, 5, 6 vases hellénistiques; 1-3, 5-6 tournés, 4, 7-9 modelés à la main.
- Fig. 11.** Importations hellénistiques: 1, 2, 5 fragments d'amphores, 3 lekytos, 4 petite cruche, 6 lekané.
- Fig. 12.** Médaillon céramique avec la représentation de Dionysos.

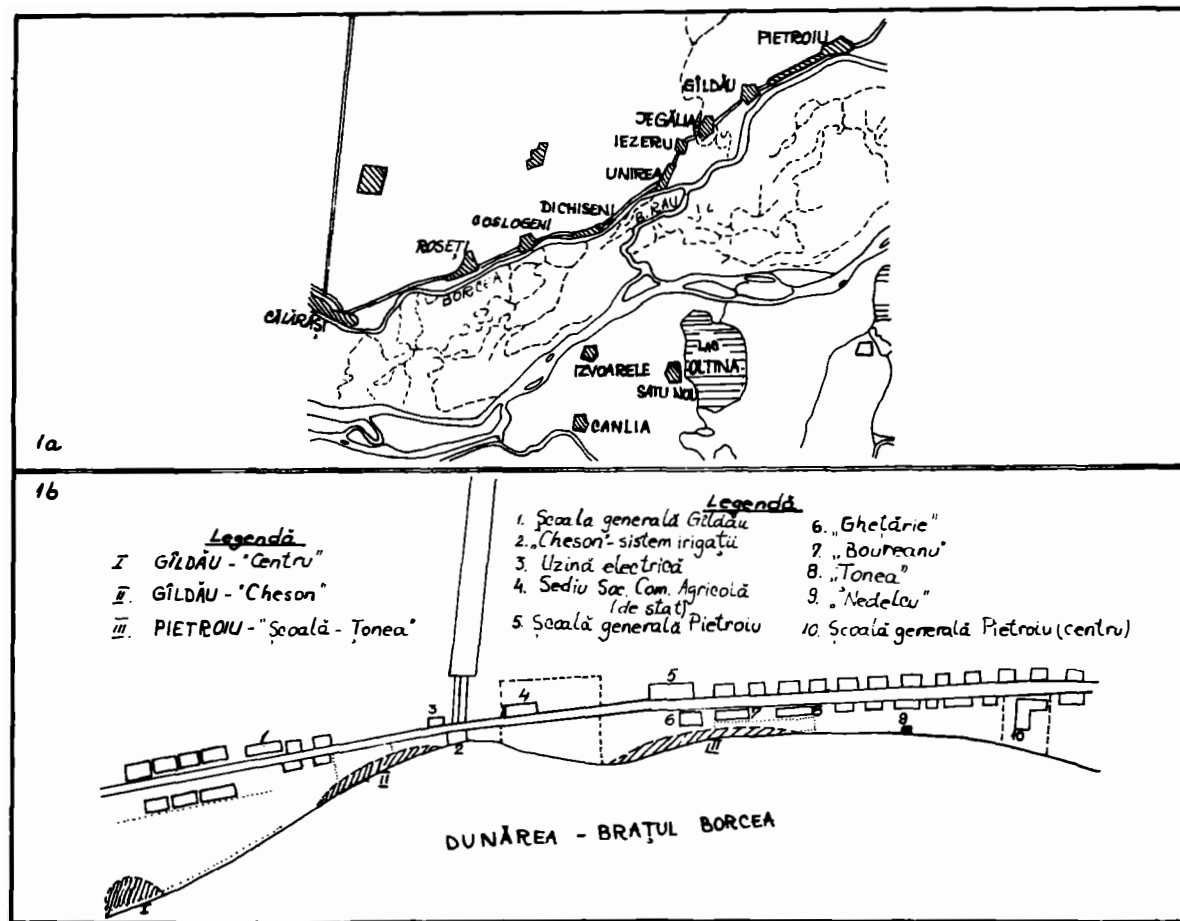
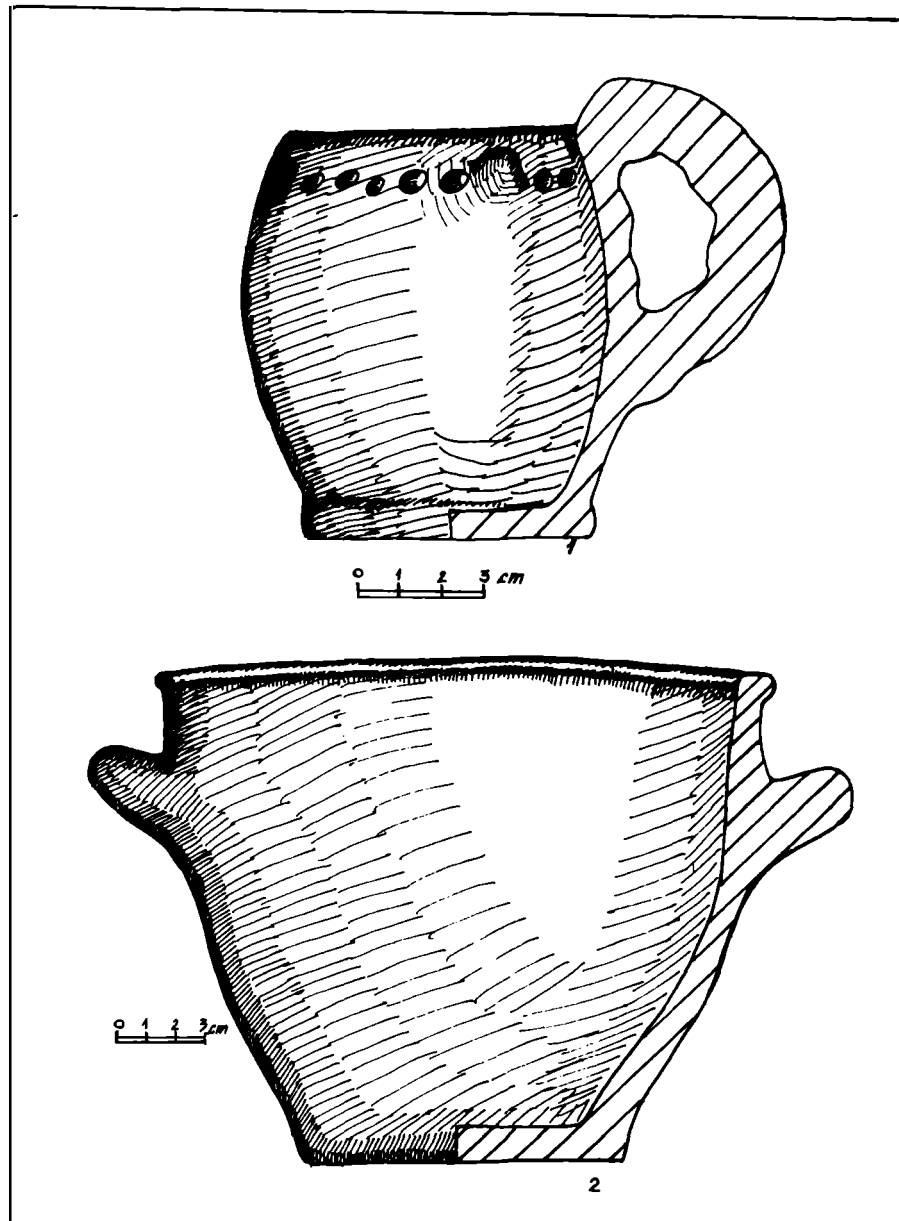

Fig.1 1.a Dunărea Brațul Borcea cu principalele așezări getice; 1.b Schiță cu marcarea sectoarelor așezării unde s-au descoperit piescle.

Fig.2 Vase getice modelate cu mână: 1. cană, 2. castron.

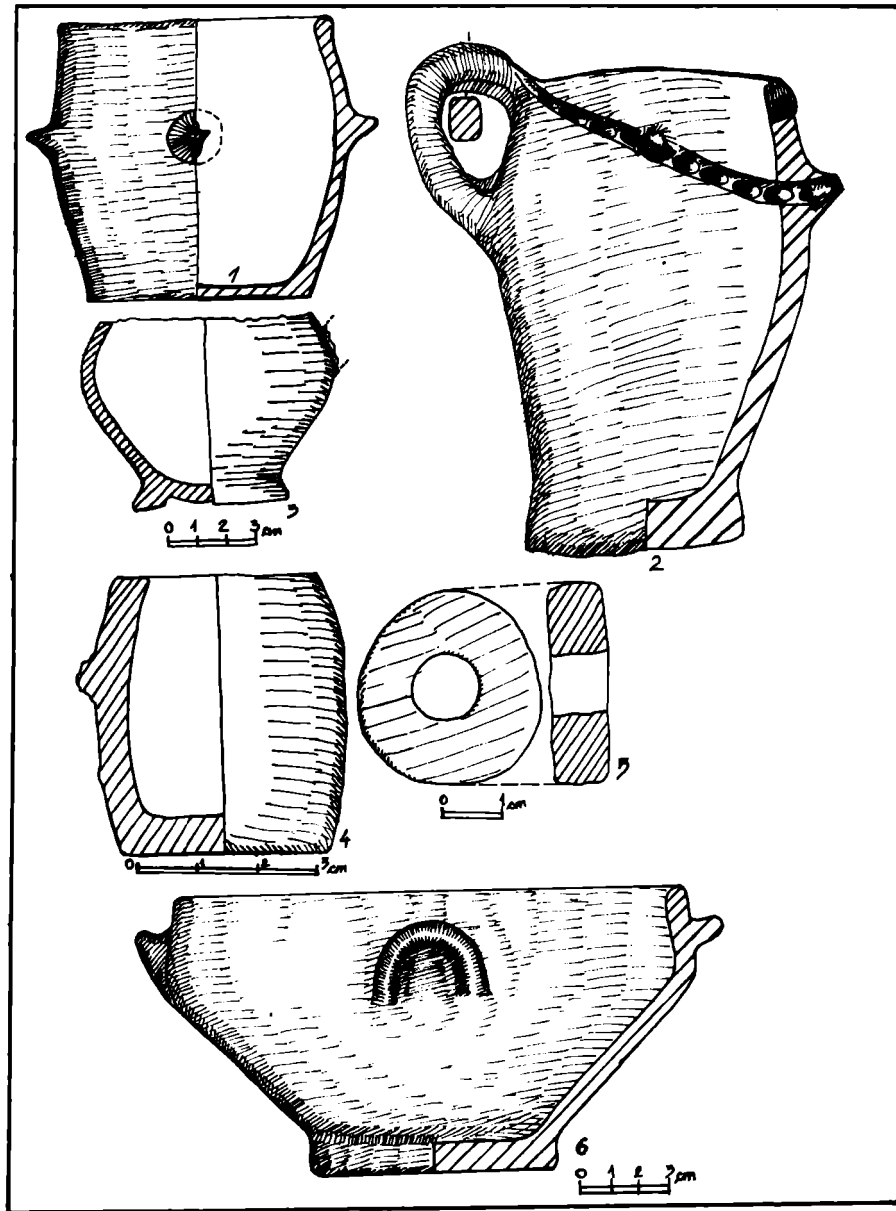

Fig.3 Vase getice modelate cu mâna și fusaiolă: 1. borcânel, 2-3. căni, 4. vâscior, 5. fusaiolă, 6. castronaș.

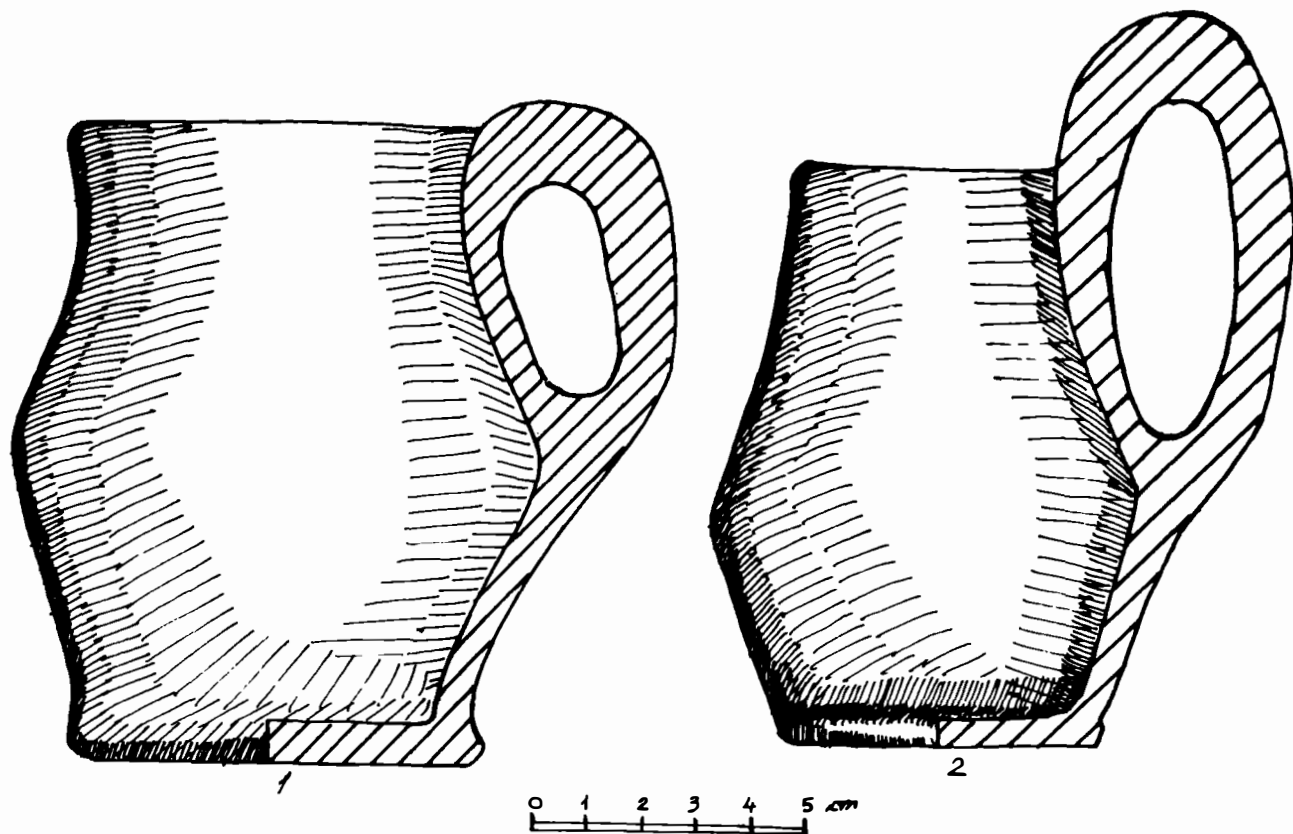
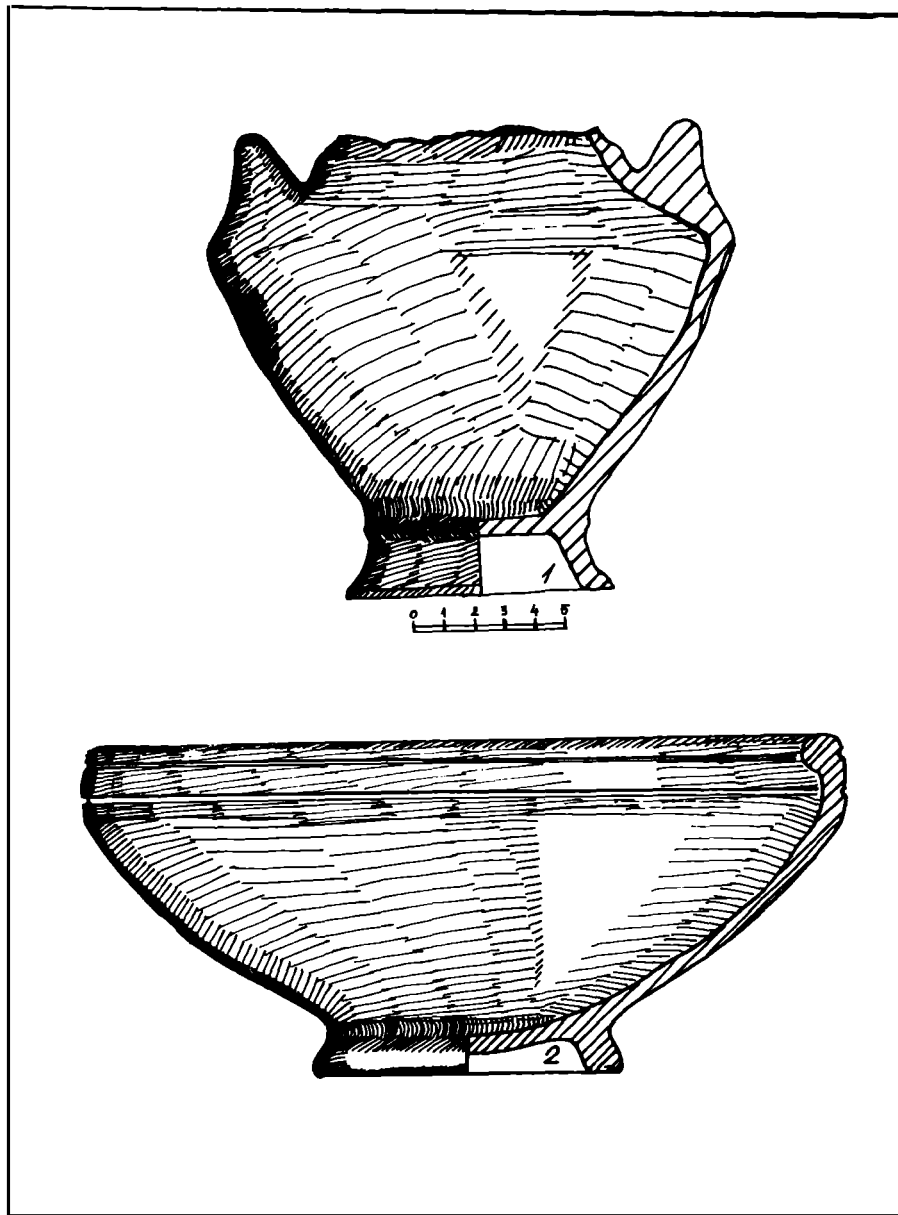
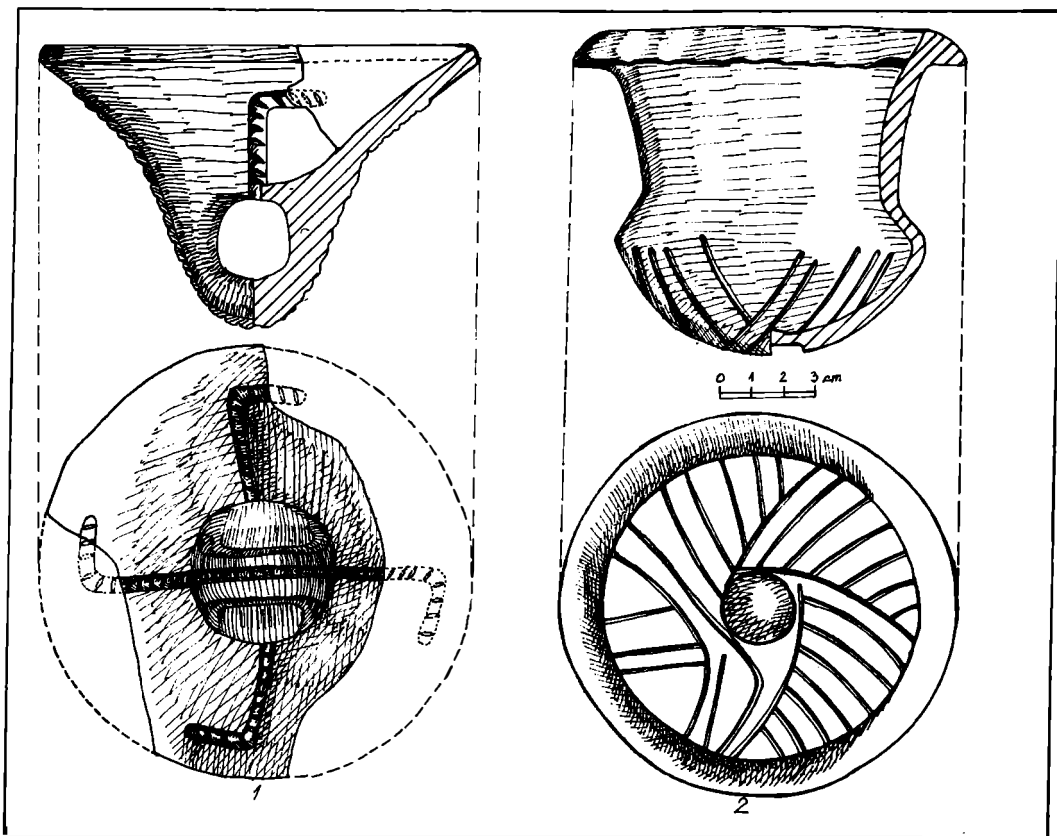

Fig.4 1-2. Căni getice modelate cu mâna.

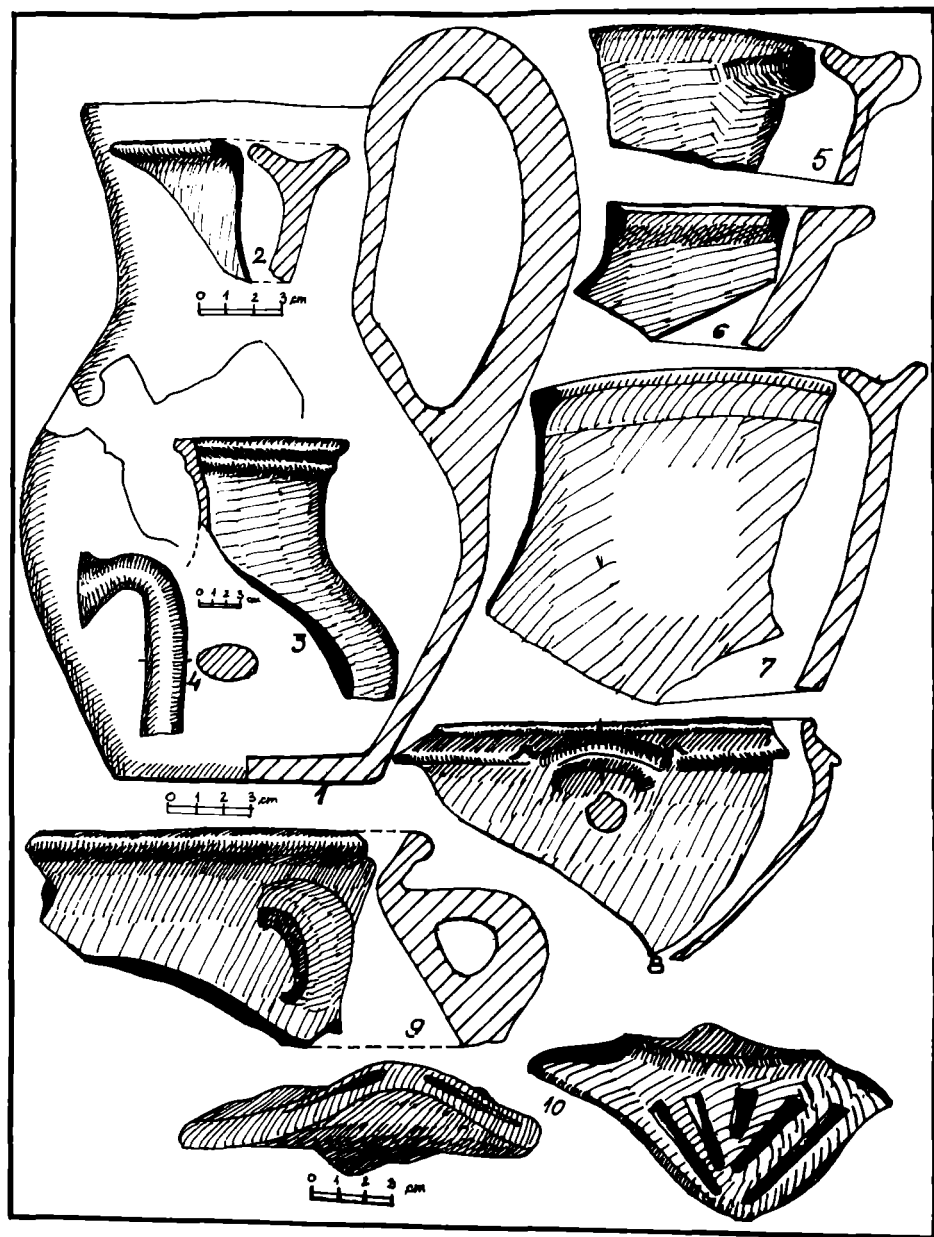

Fig.5 Vase getice: 1. vas, modelat cu mâna, 2. castron, modelat la roată.

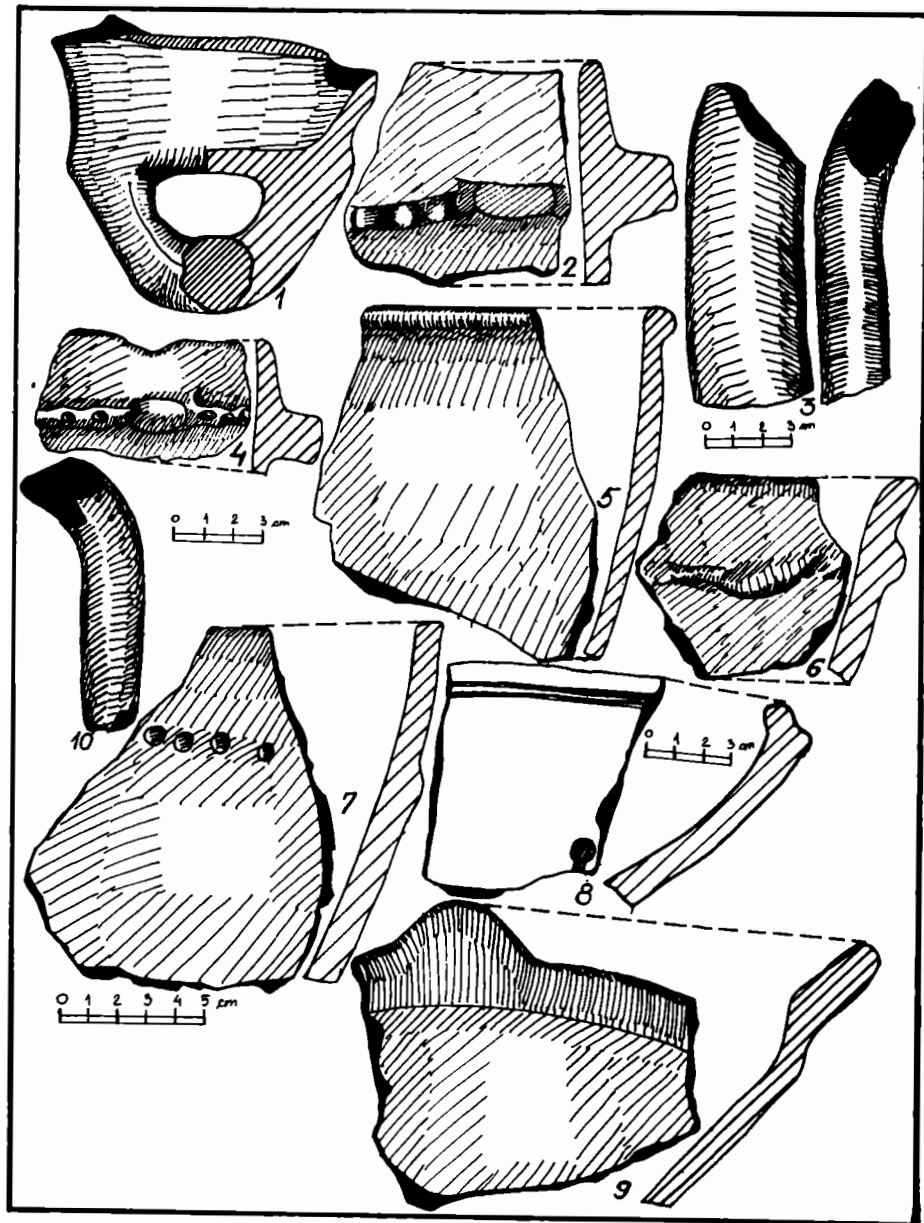

Fig.6 Vase getice: 1. opaiț (?), modelat cu mână, 2. bol modelat la roată.

Fig.7 Vase getice: 2,5-8,10. fragmente de castroane și kratere, 3. vas fragmentar, 4. toartă de cană, 9. fragment de oală; 1. modelat cu mâna, 2-10. modelate la roată.

Fig.8 Vase getice: 1. opaiș, 2,4,6,7. fragmente de borcane, 3,10. toarte de câni, 5,8. fragmente de castroane, 9. fragment de fructieră (?); 1-4,6-7,9 modelate cu mâna, 5,8 modelate la roată.

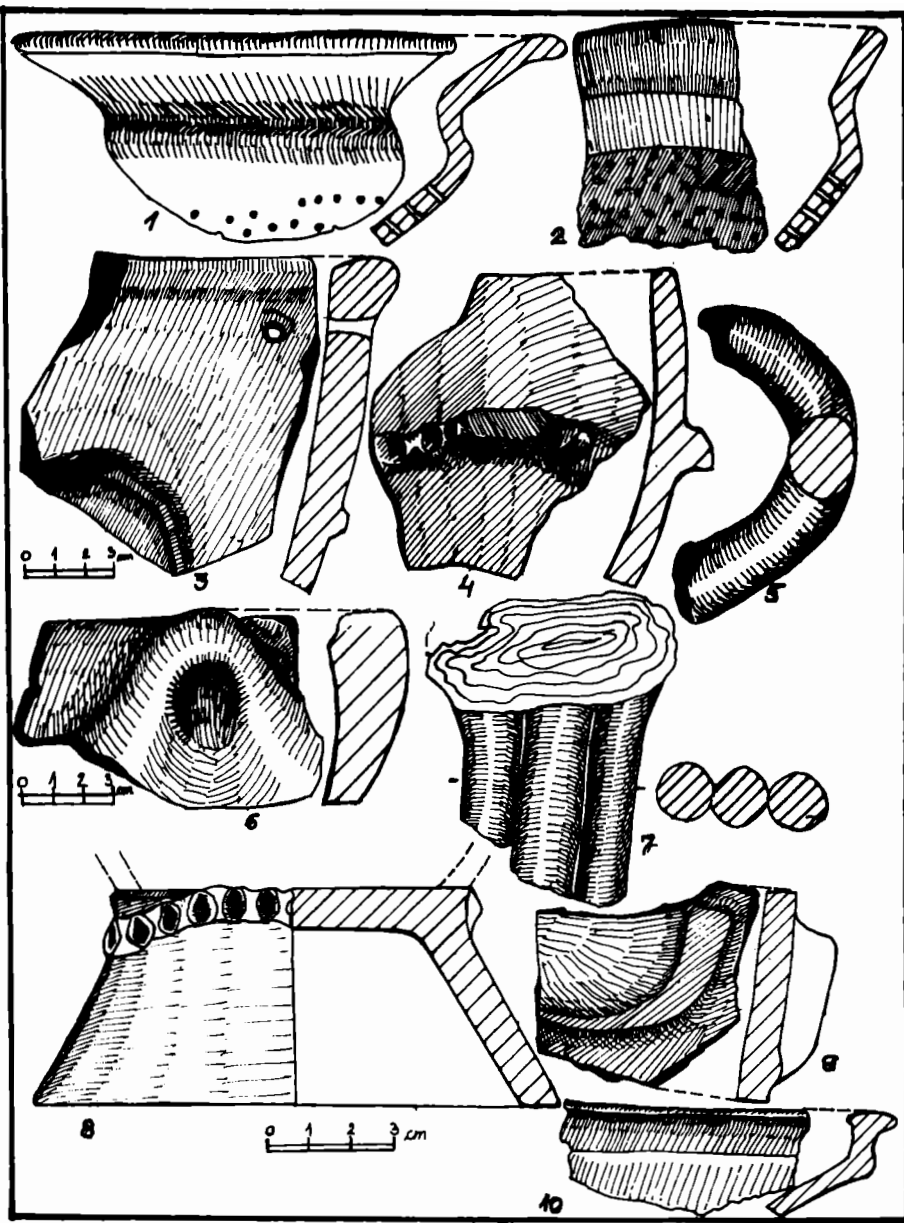

Fig.9 Vase getice: 1-2. fragmente de strecurători, 3,6,9-10. fragmente de castroane și străchini, 4. fragment de borcan, 5,7. toarte, 8. picior de vas; 1,3,6-7,9-10 modelate la roată; 2,4-5,8 modelate cu mână.

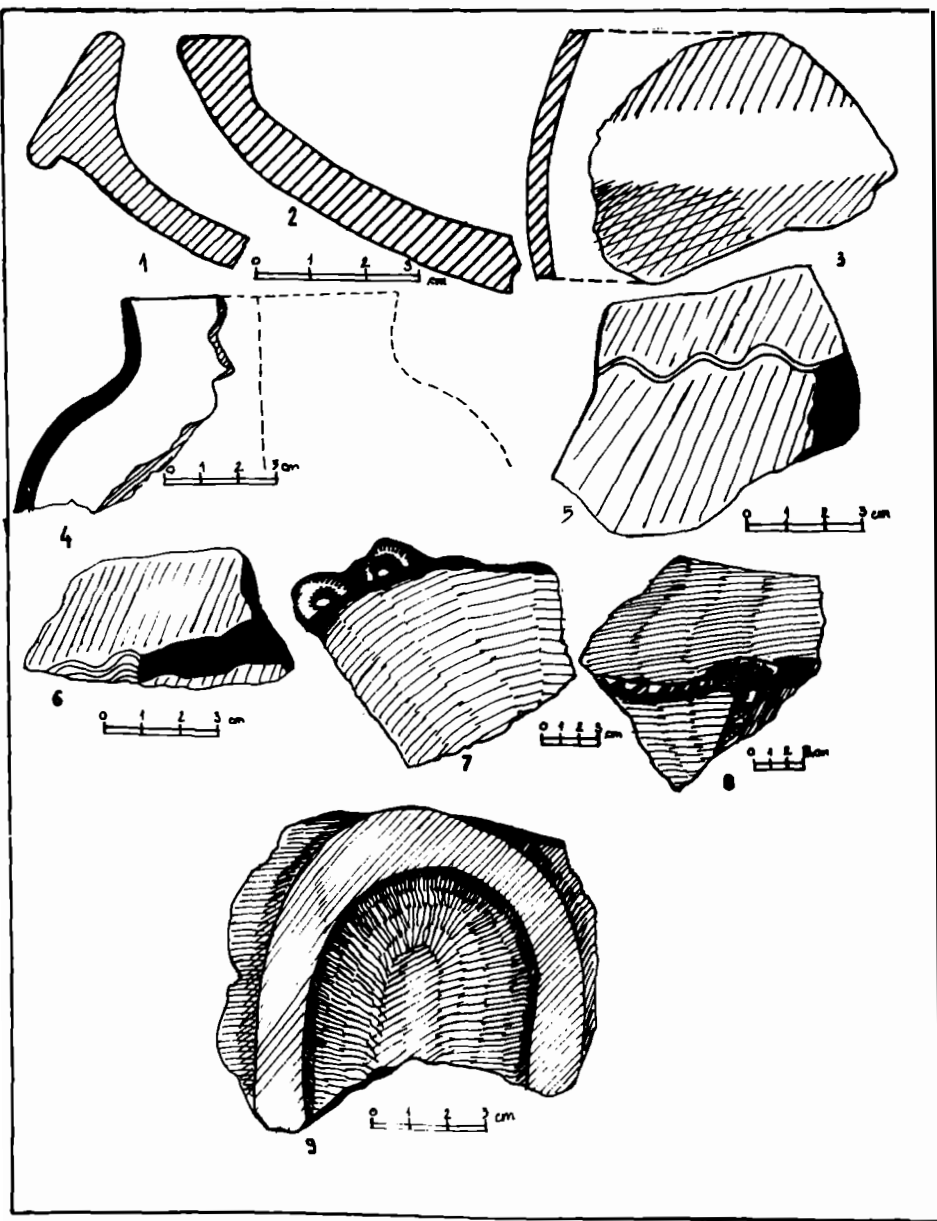

Fig.10 1,4,7-9. vase getice; 2-3,5-6. vase elenistice; 1-3,5-6 modelate la roată; 4,7-9 modelate cu mână.

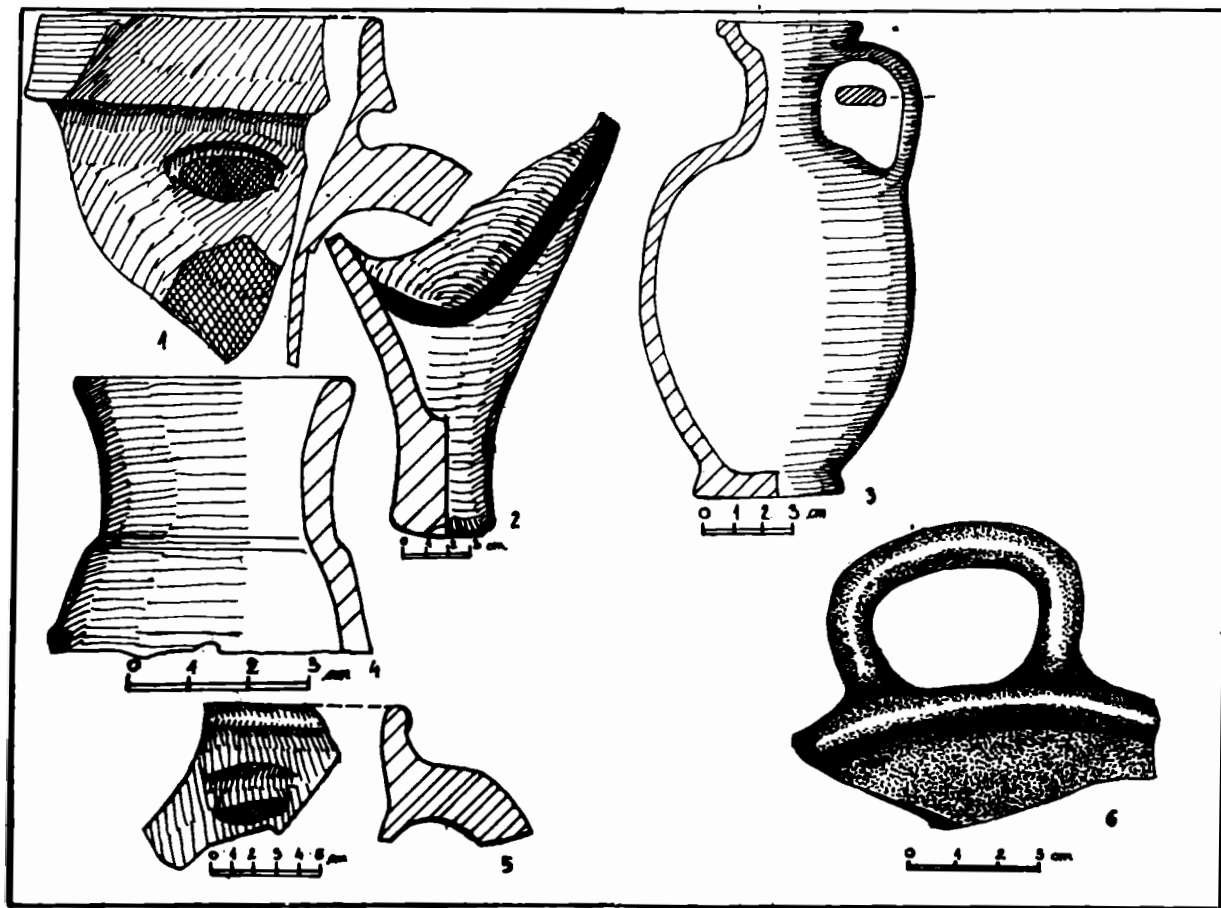
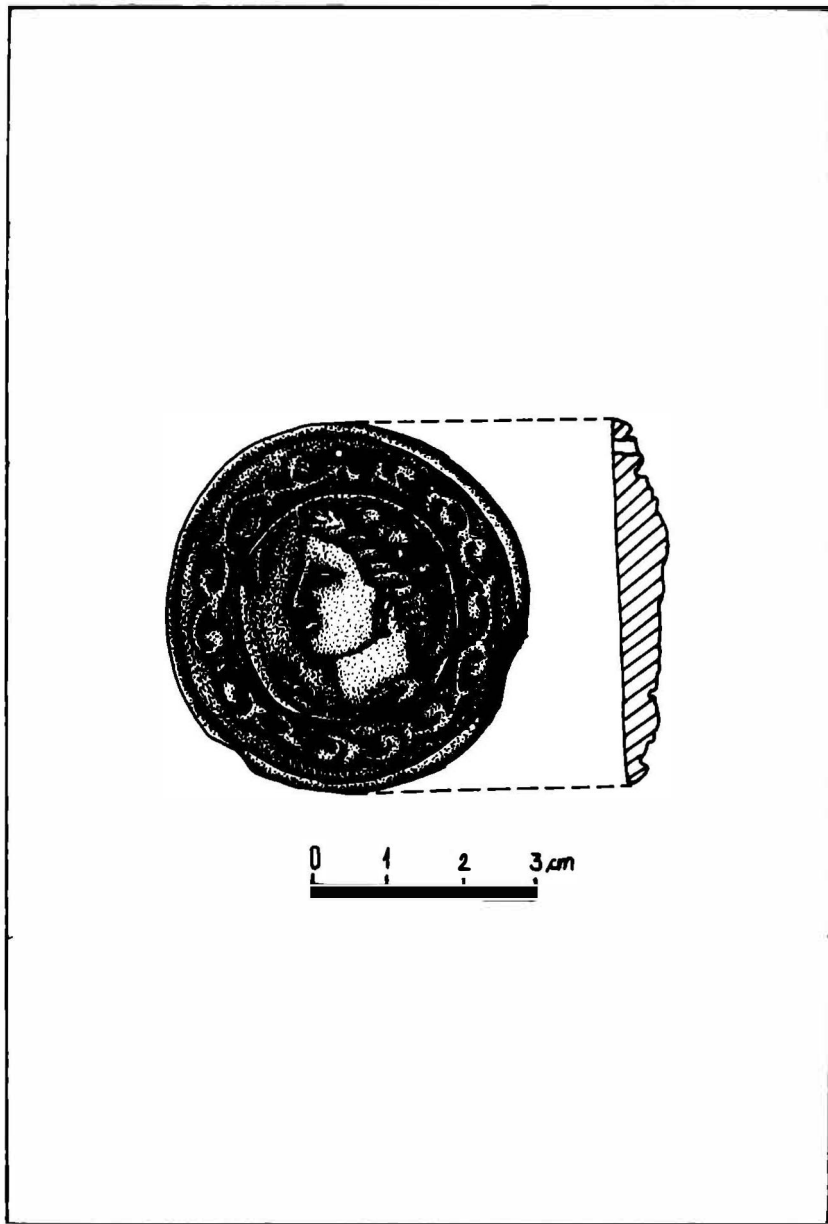

Fig.11 Importuri elenistice: 1-2,5. fragmente de amfore, 3. lekythos, 4. căniță, 6. likanē.

Fig.12 Medalion ceramic cu reprezentarea lui Dionysos.

CERCETĂRILE ARHEOLOGICE DIN AȘEZAREA GETICĂ DE LA UNIREA "RĂU", JUDEȚUL CĂLĂRAȘI (campania 1991)

**Valeriu SÎRBU, Vasile OPREA,
Dumitrel PÂNDREA**

Așezarea getică se află în Balta Călărașului, la km 3 pe malul stâng al brațului "Rău" al Dunării și la circa 2 km est de comuna Unirea. Este o așezare nefortificată ce se întinde de la nord spre sud pe o distanță de peste 2 km, așa cum se observă în profilul stâng al brațului "Rău", dar marginile spre vest nu s-au putut determina, deoarece complexele arheologice se află sub o depunere aluvionară groasă de 0,5-1,20 m. oricum, prin suprafața de câteva hectare și prin inventarul descoperit până acum este evident că aici s-a aflat o importantă așezare getică. Trebuie să precizăm că așezarea se află într-un proces accelerat de distrugere datorită lărgirii permanente a debitului apei pe brațul "Rău"; numai suprafața distrusă în primăvara anului 1991 se ridică la peste 1.500 m².

Campania 1991

Acest fenomen de eroziune implică o cercetare rapidă în următorii ani a ceea ce a mai rămas din așezarea getică de aici. Datorită situației amintite și lipsei unor fonduri substanțiale, cercetările din anul 1991 s-au limitat la cercetarea și salvarea complexelor arheologice și a inventarului lor din profilul malului stâng al brațului "Rău".

Stratul arheologic: în partea sudică el este mai subțire, de 0,30-0,60 m, are un singur nivel și conține mai puține complexe arheologice, pe când în jumătatea nordică grosimea lui este de 0,50-1,20 m, conține numeroase complexe arheologice și, în anumite zone, are două nivele, separate de o depunere aluvionară. Faptul că depunerea aluvionară crește progresiv de la sud spre nord, de la 0,50 m la peste 1 m, ea orizontalizând acum terenul, ne arată că în antichitate aici terenul era în ușoară pantă (a existat o măgură?). Stratul de epocă getică are o culoare cenușie conține cioburi de vase getice și grecești, oase de animale și fragmente de vetre sau de la pereții locuințelor, arsură etc.

Complexele arheologice sunt numeroase, dar, în 1991, am reușit să desenăm și prelucrăm doar 17: o locuință adâncită, 3 bordeie, un cuptor de uz gospodăresc,

un probabil cuptor de ars ceramicăși 11 gropi, complexe ce reprezintă numai o parte din cele ce se observau în ruptura malului.

C.4 Loc.1 Locuința se observă în profil, pe axa N-S, pe o lungime de 2,65 m, fiind adâncită în pământ cu 0,25-0,35 m (Fig.1). În jumătatea sudică a locuinței se afla o groapă puțin adâncită ($D = 0,60$ m, $A = 0,20$ m), spre fundul căreia s-au găsit oasele unui braț de copil, în poziție anatomică, iar gura ei era acoperită cu un strat subțire de löess (la nivelul podelei). Lângă partea nordică a acestei gropi se afla o gropișă circulară ($A = 0,45$ m, $D = 0,18$ m), probabil lăcașul unui stâlp pentru susținerea acoperișului. Întrucât o parte din locuință era distrusă, iar noi n-am săpat-o decât parțial, nu putem reconstrui situația inițială. Sigure rămân, însă, următoarele observații: depunerea unui braț (?)¹ de copil într-o groapă situată lângă stâlpul central al locuinței ("sacrificiu de fondare"?).

Trebuie să menționăm că tot în acest strat getic, rupt de Dunăre, au mai fost găsite resturi de schelete umane, între care 2-3 cranii, dar ele au fost dispersate². Necunoscând nici contextul și nici analizele antropologice, nu putem discuta aceste descoperiri. Este, însă, probabil să fie vorba de acea categorie denumită "oseminte umane în contexte funerare", ce reflectă sacrificii umane sau ritualuri de expunere/descompunere a cadrelor defuncțiilor³.

Dintre cele trei bordeie vom aminti doar pe B.2, ce avea pe axa N-S 3,15 m și adâncimea de 0,50-0,55 m, iar în centru o mică groapă tronconică ($A = 0,30$ m, $DG = 0,80$ m), probabil pentru susținerea acoperișului.

S-au păstrat, în ruptura malului, și resturile unui cuptor, probabil de uz gospodăresc, săpat în pământul viu, având diametrul bazei de 1,18 m și înălțimea de 0,63 m, cu o grosime a pereților de 5-6 cm, puternic arși; umplutura lui conținea multă cenușă și cărbune, câteva fragmente de borcane cu brâu în relief âlveolate din sec. IV-III î.Hr.

Sunt de remarcat și resturile unui cuptor de ars vasele, format din două gropi apropiate cu un orificiu de comunicare la bază; s-au păstrat și câteva bucăți din grătar, care avea o grosime de 3,3 cm și orificii cu diametre de 1-1,5 cm.

Cele 11 gropi, păstrate și cercetate numai parțial, erau de formă rotundă sau tronconică, cu adâncimi și diametre între 0,50-2,00 m. GR.3 (df = 1,90 m, $A = 1,10$ m), de formă tronconică, avea o umplutură curioasă: fundul și pereții, până la gură, pe o grosime de 20-25 cm, conțineau pământ negru cu multe cioburi getice, vatră și lipitură arsă, iar în centrul gropii era numai löess, fără nici un fel de inventar. GR.2, de formă cilindrică ($D = 0,70$ m, $A = 0,45$ m), era umplută aproape numai cu resturile unei vetre masive, fragmentată, și multe pietre de râu, oase de animale și cioburi de vase dacice (Fig.2).

I. CERAMICA

A. Ceramica getică⁴: a) Formele de vase modelate cu mâna constau din vase mari și borcane din argilă comună, ornamentate cu brâuri în relief alveolate, orizontale sau ondulate, întrerupte de proeminențe conice sau apucători ovale, sau numai din apucători masive sau butoni cilindrici, incizii oblice sau în val, vase mari, cenușii, unele cu gaură evazată și cu toarte masive, castroane și străchini cu gura invazată și buza lată, puține cupe cu picior (Fig.5/3). Tot aici este cazul să prezentăm și un fragment dintr-un vas, probabil pentagonal, din argilă comună, cu multe cioburi pisate, cu peretele gros de 16-18 mm, cu urme de ardere secundară (Fig.3/1)

b) Formele de vase modelate cu roata, din ceramică cenușie, sunt reprezentate de kratere, căni și castroane, iar din argilă cărămizie prin căni, cupă cu picior, castroane (Fig.3/4, 5/3, 6/8-9).

B. ceramică grecească:

a) amfore. Este de remarcat numărul mare de amfore, întregi și fragmentare, în bună parte șampilate, provenind din Heracleea Pontică, Sinope, Thasos, Rhodos și alte centre neidentificate. Dintre acestea vom menționa două amfore întregi din Heracleea Pontică, una având o șampilă englică, verticală, pe gât cu numele ARISTOKRATES (circa 250-240 î. de Hr.)⁵ (Fig.7), două părți superioare de amfore din Sinope, având ca astiom pe MANYHITEOS, fiul lui PROTAGORAS și producători pe HEFAISTOS (circa 250-145 î. de Hr.)⁶, (Fig.10), o toartă de amforă șampilată din Thasos, simbol o pasăre și cu numele ARISTEIDES (circa 305-290 î. de Hr.)⁷ (Fig.6/1) și o toartă din Rhodos cu șampila rotundă, simbol floare de rodie și numele preotului eponim, probabil, DAMOKLES (circa 269-193 î. de Hr.)⁸ (Fig.6/2). Toate tipurile de amfore se datează, îndeosebi pe baza șampilelor, de la sfârșitul sec. IV î. de Hr. până la începutul sec. II î. de Hr.

b) alte recipiente. Un lagynos restaurabil, de culoare gălbuie și vopsea maronie-roșietică (Fig.11/3), un altul fragmentar (Fig.6/5) și fragmente de la alte câteva recipiente ca lekané (Fig.11/6), cănișă (Fig.11/4) sau de la vase a căror formă este dificil de stabilit cu exactitate.

II. DIVERSE

Ancoră sau greutate pentru plasă, din piatră plată (L = 0.19 m, l = 0,145 m, gr. = 0,27 m) cu orificiu la unul din capete, câteva fragmente de râșnițe, o fusaiole fragmentară (Fig.6/4), o verigă din bronz (Fig.5/5).

Datare Pe baza ansamblului inventarului, îndeosebi a șampilelor de amfore grecești, locuirea getică de aici se poate data din a doua jumătate a sec. IV până la începutul sec. II î. de Hr.

Din datele pe care le cunoaștem până în prezent, așezarea getică de la Unirea "Rău" este cea mai importantă din Balta Călărașului, iar faptul că în următorii ani va fi distrusă complet prin eroziunea brațului "Rău" impune o săpătură arheologică urgentă și de amploare.

Menționăm că, exceptând perioada getică, aici s-au mai descoperit puține fragmente ceramice Boian II Giulești, Cernavoda II și Coslogeni⁹, dar numai în jumătatea sudică, ceea ce documentează locuiri și din aceste epoci.

Cercetările de aici vin să aducă date inedite despre o importantă așezare situată pe o insulă dintre brațele Dunării, tip de monument mai puțin cunoscut în lumea geto-dacilor¹⁰. Trebuie menționat că această așezare se află doar la câțiva kilometri de cele două așezări getice contemporane de la Satu Nou (Jud. Constanța), situate pe malul drept al Dunării¹¹.

De altfel, pe Brațul Borcea și în Bălțile Călărașului și Ialomiței se află o adevărată salbă de așezări getice ce au cunoscut în sec. IV-III î. de Hr. o epocă de reală prosperitate¹². Suprafața așezărilor, grosimea stratului arheologic, cantitatea și varietatea importurilor grecești, îndeosebi amfore¹³, dar și monede¹⁴, tipologia ceramicii getice etc., sunt dovezi elocvente despre prosperitatea comunităților autohtone și intensele relații comerciale cu centrele grecești pontice sau egeene.

Campania 1994

Observațiile din 1994 au arătat că procesul de distrugere a așezării getice de aici, datorită eroziunii malurilor, este mult mai rapid decât prevăzusem în 1991. În anumite zone, cu aspect de golf, probabil că eroziunea malului a atins limita de vest a așezării, distrugând-o, deci, în totalitate. Există zone unde eroziunea din anii 1991-1994 a atins o lățime de 2-4 m, ceea ce înseamnă că, pe o lungime de peste 2 km, s-au distrus circa 3 ha din situl arheologic.

Grosimea depunerii aluvionare peste stratul arheologic, puținele complexe care se mai observau, dar și ele în bună măsură distruse, și, puținele resurse financiare avute la dispoziție nu ne-au permis să întreprindem, nici în acest an, cercetări sistematice de complexe. A trebuit să ne mulțumim, din nou, cu cercetarea unor resturi de complexe rămase în maluri și cu recoltarea pieselor din stratul distrus.

La aproape 1km în aval s-a identificat un nou complex C.18. Bordeiu nr.3 (Fig.12) și, în continuare, pe o distanță de circa 200 m, resturi arheologice sporadice (cioburi, oase de animale, fragmente de lipitură arsă și de vetre) într-un strat cenușiu, gros doar de 0,20-0,50 m. Aici depunerea aluvionară are o grosime de aproape 2 m.

Bordeiul nr.3. Fiind în bună parte distrus, plus că n-a fost săpat în întregime, nu i se pot preciza nici dimensiunile și nici forma. S-a constatat că a fost săpat de la baza nivelului de epocă getică, iar groapa, pe direcția sud-nord, avea lungimea de peste 4 m și adâncimea de circa 1,40 m; în partea sudică avea o treaptă de coborâre, deci aici s-a aflat intrarea (Fig.12). În umplutura gropii bordeiului, care, în parte, aparține unei etape ulterioare, s-au găsit puține materiale arheologice: cioburi de borcan cu brăuri alveolate și proeminențe modelate cu mâna, de castroane cenușii modelate cu roata, getice, câteva fragmente de amfore pontice, oase de animale și fragmente de vetre (Fig.12).

Unelte și ustensilele sunt extrem de puține: o greutate din cărămidă (Fig.13/1), o cută din piatră (Fig.13/2), un împungător din os (Fig.13/2) și o rondea perforată (Fig.13/4).

Ceramica getică, similară cu cea descoperită în 1991, cuprinde recipiente specifice sec. IV-III î.Hr.: borcane cu brăuri alveolate și proeminențe, străchini și castroane, câni, vase mari de provizii etc. (Fig.14;15/1-4) încât nu vom mai insista în descrierea ei. Vom prezenta doar două fragmente mai rar întâlnite. S-a găsit un fragment de pithos din argilă cărămizie, modelat cu roata, cu buza în trepte (Fig.15/9) și un fragment din gura unei amfore autohtone din argilă cenușie, modelată cu roata (Fig.15/8); ambele piese au bune analogii la Sevtopolis, în sudul Balcanilor, datate la sfârșitul sec. IV începutul sec. III î.Hr.¹⁵.

Dintre importurile grecești vom menționa doar gura și gâtul unei amfore de tipul Heracleea Pontică (Fig.15/10), două fragmente de amfore de tipul Cos (Fig.15/6-7), o toartă de amforă șampilată dintr-un centru neidentificat (Fig.15/5) și un rekythos de culoare castanie la exterior și roșietică în interior (Fig.15/11).

Întrucât între limita nord-vestică a așezării și aceste noi descoperiri malul este adânc erodat, având un aspect de golf, nu putem ști dacă stratul arheologic continua sau era întrerupt.

Deși cercetările noastre au fost de mică amploare este necesar să facem câteva observații de ordin general asupra comunității getice de aici deoarece, în curând, ea va fi complet distrusă, deci alte cercetări nemaifiind posibile.

Comunitatea getică s-a așezat în baltă pe un teren ușor mai ridicat decât zona din jur, complexe înșirându-se pe malul, probabil firav în antichitate, al brațului "Rău" pe o lungime de peste 2 km. Dacă avem în vedere lățimea brațului "Rău" de acum și dispariția complexelor în zona cu malul stâng în formă de golfuri, atunci lățimea, pe direcția est-vest, a locuirii n-a putut depăși 300 m. Chiar și în acest caz, complexe de locuire se întindeau pe o suprafață de mai multe hectare. Desigur că nu poate fi exclusă și o roire a comunității în acest perimetru, dar în lipsa unor cercetări sistematice de amplasare fenomenul

nu poate fi sesizat; mai ales dacă avem în vedere și perioada relativ restrânsă cât s-a locuit aici.

Cronologia amforelor și a ștampilelor de amfore, confirmată și de restul importurilor grecești, datează locuirea getică de aici de la sfârșitul sec. IV până la sfârșitul sec. III începutul sec. II î.Hr. Materialele getice descoperite până acum se pot încadra în această perioadă, lipsind piese care să se poată data, exclusiv, într-o epocă posterioară.

Fenomenul încetării locuirii se constată în toate comunitățile din baltă sau de pe malul stâng al Dunării¹⁶.

NOTE

1. Întrucât restul locuinței a fost distrus de apele Dunării, nu putem ști dacă s-a depus numai brațul.

2. Informații de la d-l Ioan Munteanu din Fetești, căruia îi mulțumim, pe această cale, și pentru piesele colectate.

3. V. Șirbu, *Credințe și practici funerare, religioase și magice în lumea geto-dacilor*, Brăila-Galați, 1993, p.31-36,93.

4. Pentru repertoriul formelor ceramice getice din sec. V-III î.Hr. vezi, îndeosebi: I.H. Crișan, *Ceramica daco-getică*, București, 1969; Em. Moscalu, *Ceramica traco-getică*, București, 1983; G. Simion, *Thraco-Dacica*, 1, 1976, p. 143-163; M. Irimia, *Thraco-Dacica*, 6, 1985, 1-2, p. 75-85; M. Mircev, *Izvestija Institut*, 25, Sofia, 1962, p. 97-164.

5. V. Canarache, *Importul amforelor ștampilate la Istria*, București, 1957, nr.460; M. Gramatopol, Gh. Poenaru-Bordea, *Dacia*, N.S., 13, 1969, nr. 808; N. Conovici, M. Irimia, *Dacia*, N.S., 35, 1991, p. 141, nr.5.

6. M. Gramatopol, Gh. Poenaru-Bordea, *op.cit.*, nr. 592-594 (astinom) și nr. 304,354 (producător); N. Conovici, M. Irimia, *op.cit.*, nr. 128-130 (astinom) și nr.85 (producător).

7. Datarea după Al. Avram, *Ștampilele thaslene de la Histria*, Teză de doctorat, București, 1992.

8. V. Lungu, *Dacia*, N.S., 34,1990, 1-2, p. 216-217, AIII/12; dacă, însă, este vorba de IPOKLES, ștampila se datează la mijlocul sec. III î.Hr.

9. Deoarece nu s-au făcut săpături arheologice în această zonă, nu putem aprecia nici întinderea și nici durata acestor locuri.

10. Așzări getice situate în baltă se mai află, de exemplu, la Grădiștea-Coslogeni (N. Conovici, *Cultură și civilizație la Dunărea de Jos*, 2, 1986, p.136; M. Munteanu, *Istros*, 7, 1994, p...) și la Bordușani, Jud. Ialomița (Cercetări G. Trohani).

11. M. Irimia, N. Conovici, *Thraco-Dacica*, 10, 1989, 1-2, p. 115-154.

12. N. Conovici, *op.cit.*, p.129-137.

13. C. Mușețeanu, N. Conovici, A. Atanasiu, *Dacia*, N.S., 22, 1978, p.174-199; N. Conovici, *op.cit.*, p. 129-137.

14. B. Mitrea, în *Omagiu lui Petre Constantinescu Iași cu prilejul împlinirii a 70 de ani*, București, 1965, p. 73-79; N. Conovici, *SCIVA*, 30, 1979, 1, p. 88-89.

15. M. Cicikova, în *Sevtopolis*, 1, Sofia, 1984, fig.28,30-31 și fig.8/1-3.

16. N. Conovici, *op.cit.*, p. 132, fig.1

LES FOUILLES ARCHEOLOGIQUES DANS L'ETABLISSEMENT GÈTE DE UNIREA "RĂU" DEP. DE CĂLĂRAȘI (Résumé)

Etablissement non fortifié, situé sur une île du Danube, d'un type de monument peu connu chez les Gëto-Daces, il s'étend sur une distance de 600 700 m sur le rive gauche du bras "Rău". On en a feillé 18 complexes: une habitation, 4 huttes, un four à usage menager, un four pour cuire les vases ceramiques et 11 fosses.

La ceramique gëte modelée à la main est représentée par des bocaux et grands vases de provisions, bols, ecuelles, coupes à pied, et celle tournée par des kraters, cruchos, bols, coupes à pied etc.

Les importations greques consistent surtout en amphores, les unes marquees, qui proviennent de l'Heraklee Pontique, Sinope, Thases, Rhodos et d'autres centres difficiles à identifier.

Reposant sur l'ensemble de l'inventaire, et surtout sur les marques greques, l'habitation gëte d'ici peut etre daté depuis la milieu du IVe siècle jusqu'au la fin du III commencement du II siècle av. J.C.

LISTE DES ILLUSTRATIONS

Fig.1 Habitation no.1. Légende; dépôt alluvionnaire, 2 couche gëte; 3 loess, 4 terre jaune, 5 remplissage fossç, 6 remplissage habitation, 7 fosse de pilier, 8 pierre, 9 tesson gëte, 10 phalanges d'enfant.

Fig.2 Fosse no.2. Legende; depot alluvionnaire, 2 couche gete, 3 loess, 4 remplissage de fosse, 5 charbon, 6 pierre, 7 fragment d'âtre, 8 os d'animal, 9 tesson gete, 10 vase fragmente.

Fig.3 Fragments de vases getes; 1-3,5 modeles à la main, 5 tourne.

Fig.4 Fragments de vases gëtes modelés à la main.

Fig.5 1-4 Fragments de vases gëtes, 5 poids en pierre.

Fig.6 1-2 Anses marquees d'amphores de Thasos, Rhodos, 3-4 "fusaioles", 5 lagynes hellenistique, 6 cou de jarre hellenistique, 7-9 fragments de vases getes tournes.

Fig.7 Amphore à marque englyphique de Heraklée Pontique.

Fig.8 Amphore d'Heraklée Pontique.

Fig.9 Amphores fragmentaires d'Heraklée Pontique.

Fig.10 Amphores fragmentaires a anes marquees de Sinope.

Fig.11 Hutte. Légende: 1 couche végétale, 2 dépôt alluvionnaire, 3 couche d'époque gète, 4 l'œss, 5 remplissage hutte, 6 fragments céramiques gètes, 7 fragments d'amphores greques, 8 os d'animaux.

Fig.12 Outil et ustensiles. 1-2 poids et grès en pierre, 3 alêne en os, 4 rondelle perforée.

Fig.13 Fragments de vases gètes modelés à la main. 1-3,6 bocaux, 4,7 bols, 9 pithos.

Fig.14 1-4, 8-9 Fragments de vases gètes, 6-7 fragments d'amphores de type cos, 10 amphore fragmentaire de l'Heraklée Pontique, 11 lekythos grec.

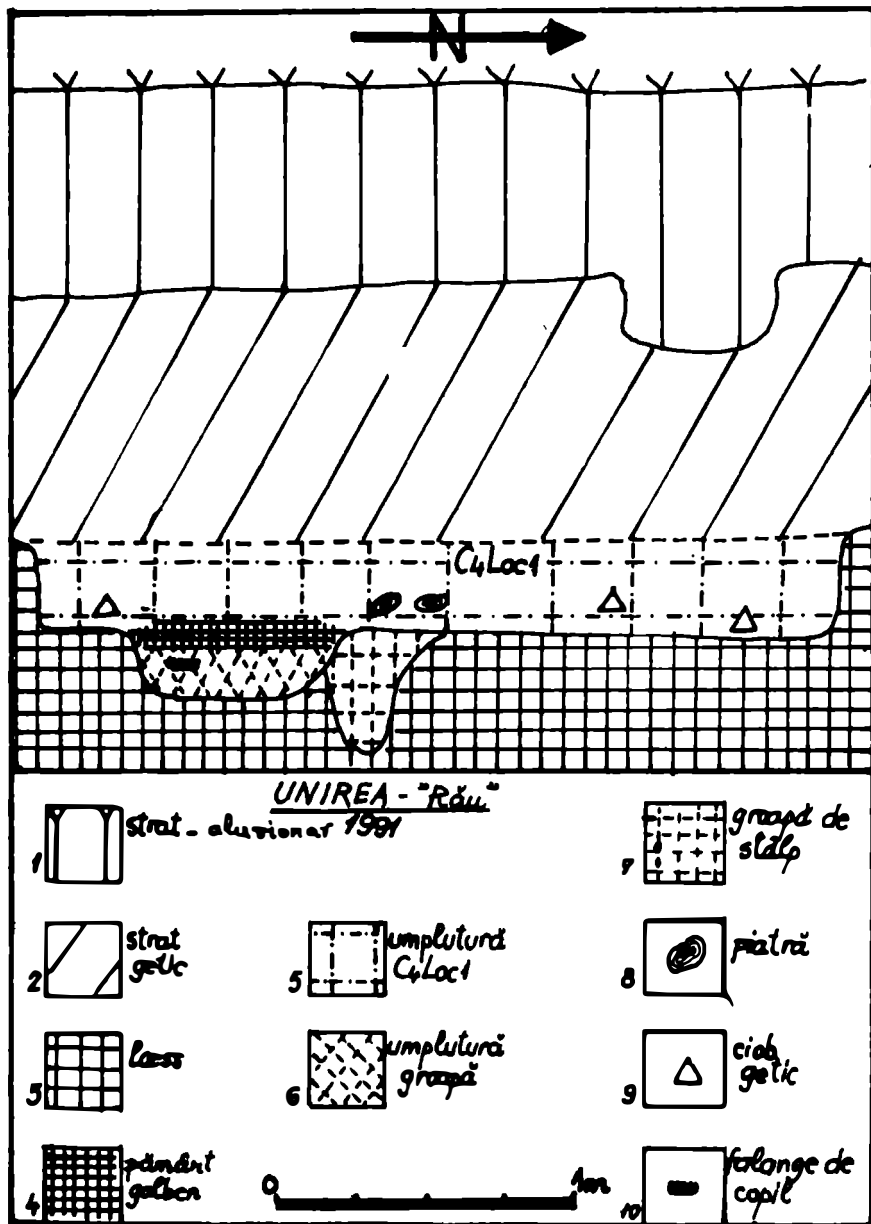

Fig.1 Locuința nr.1. Legenda: 1 strat aluvionar, 2 strat getic, 3 loess, 4 pământ galben, 5 umplutura locuinței L.1., 6 umplutură groapă, 7 groapă stâlp, 8 piatră, 9 fragmente ceramice getice, 10 falange de copil.

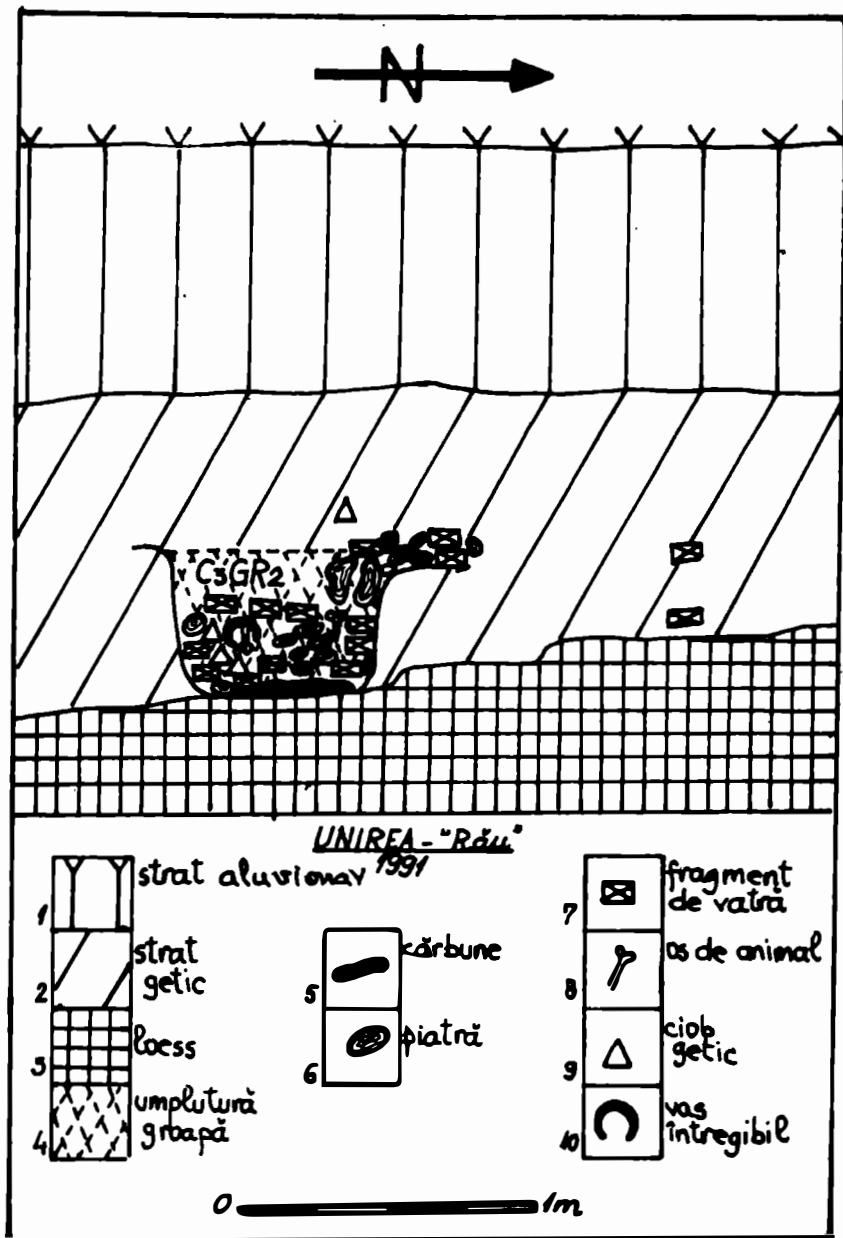

Fig.2 Groapa nr.2 Legenda: 1 strat aluvionar, 2 strat getic, 3 loess, 4 umplutură groapă, 5 cărbune, 6 pietre, 7 fragmente de vatră, 8 os de animal, 9 fragmente ceramice getice, 10 vas getic întregibil.

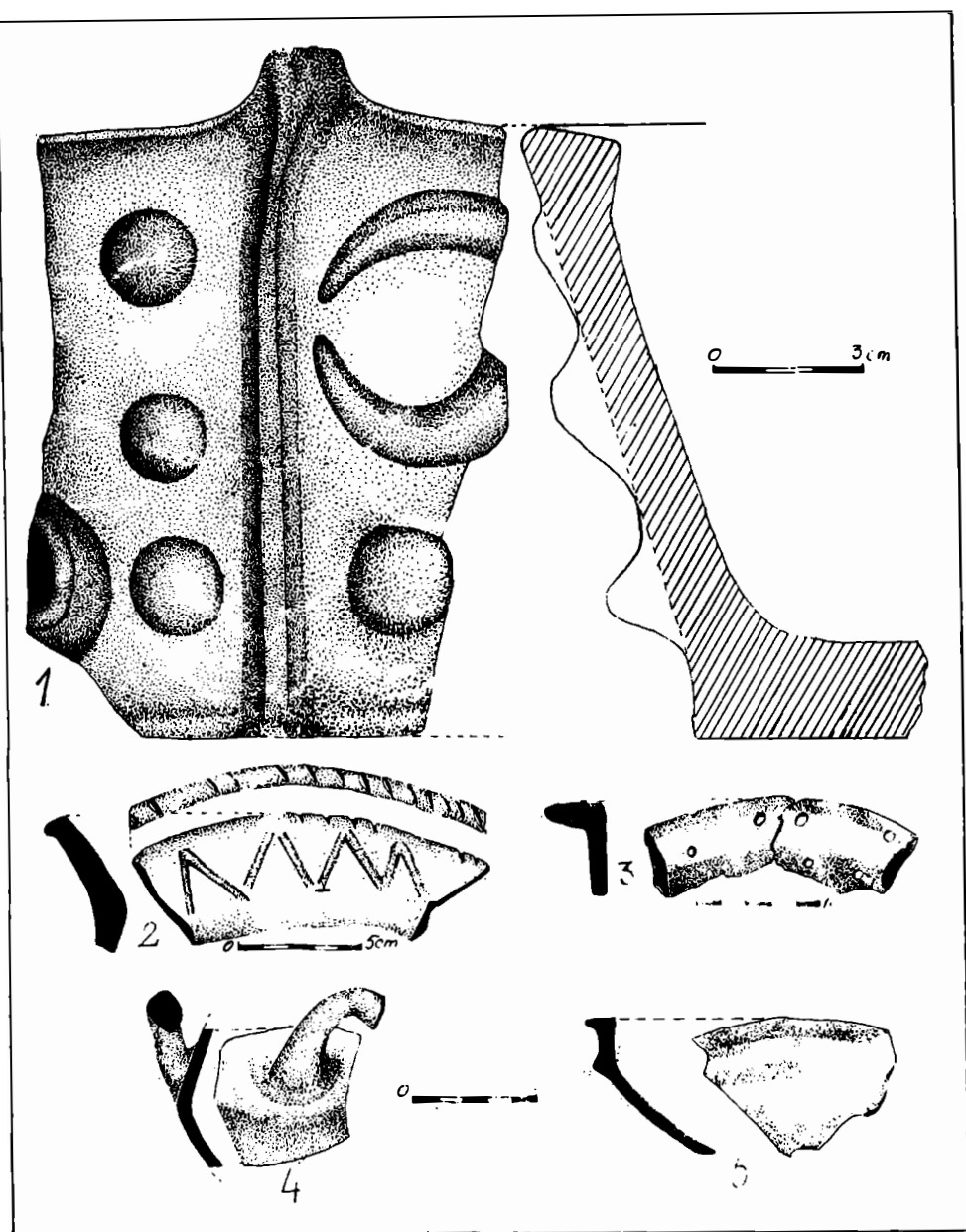

Fig.3 1-5. Fragmente de vase getice.

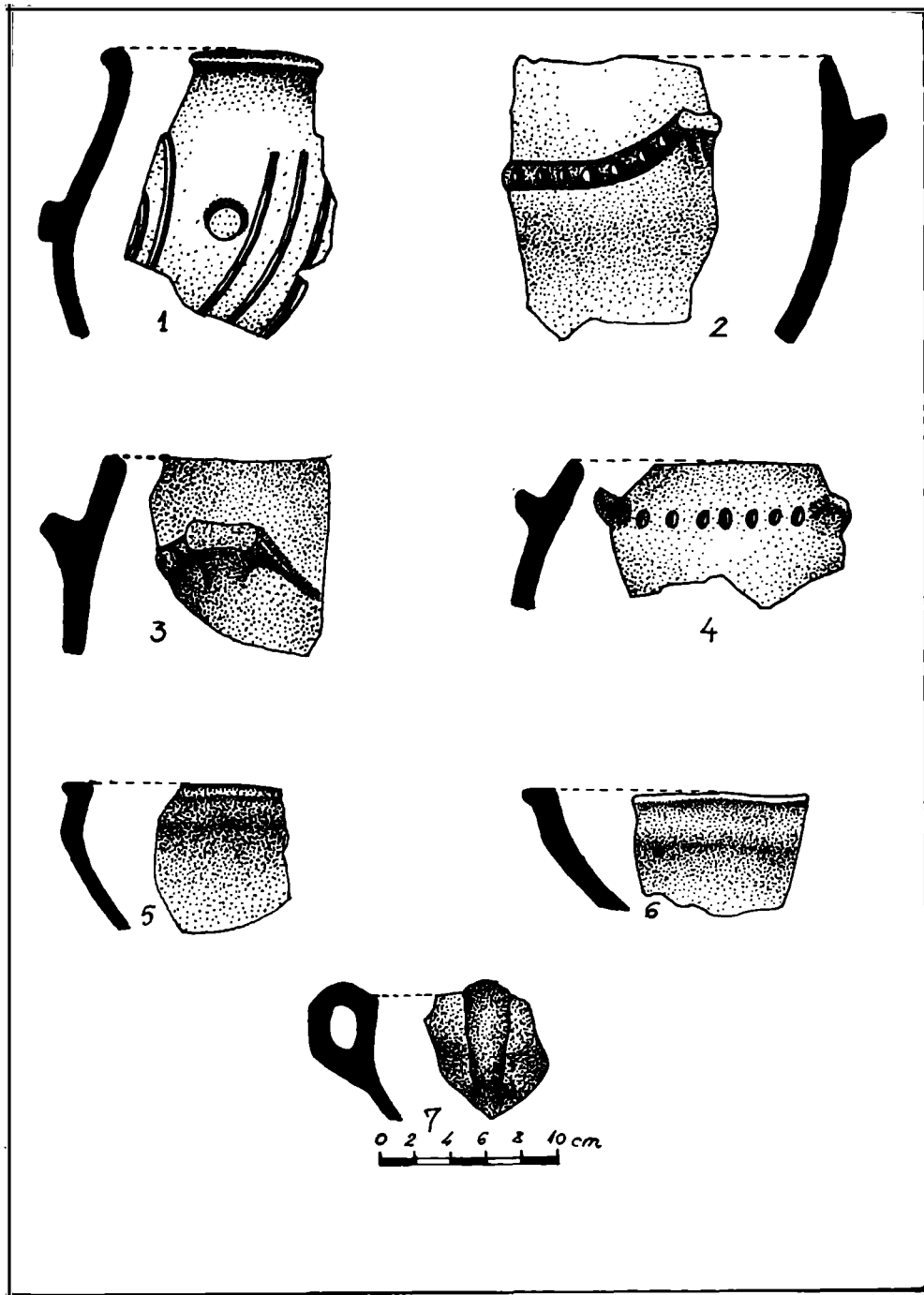

Fig.4 1-7. Fragmente de vase getice.

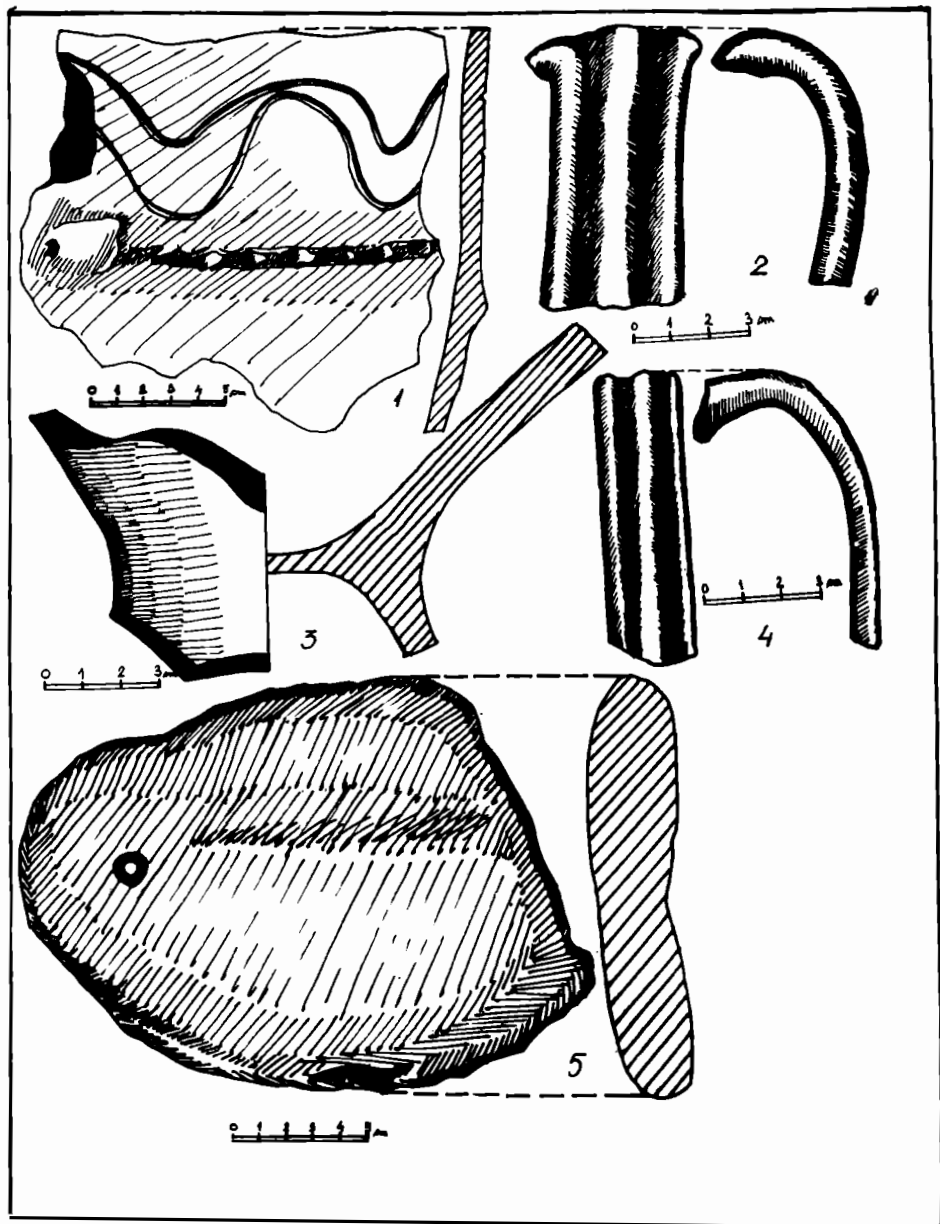

Fig.5 1-4. Fragmente de vase getice; 5 greutate pentru plasa de pescuit

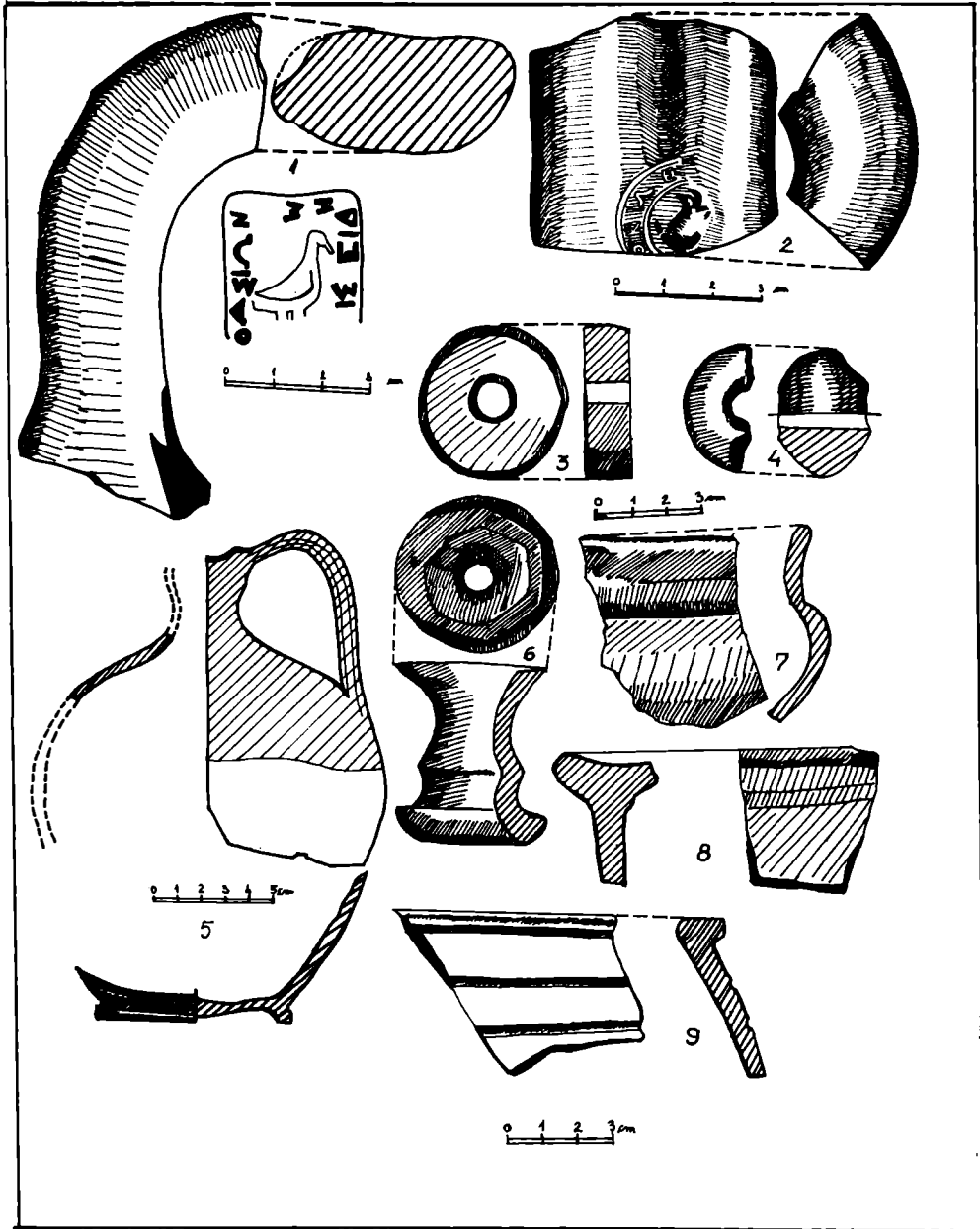
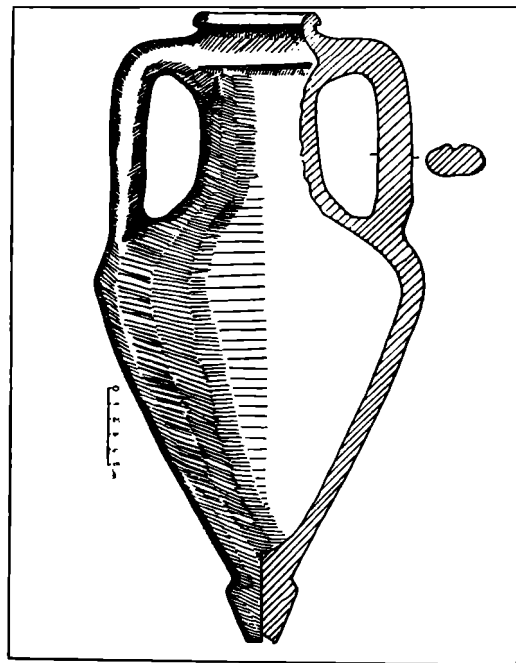
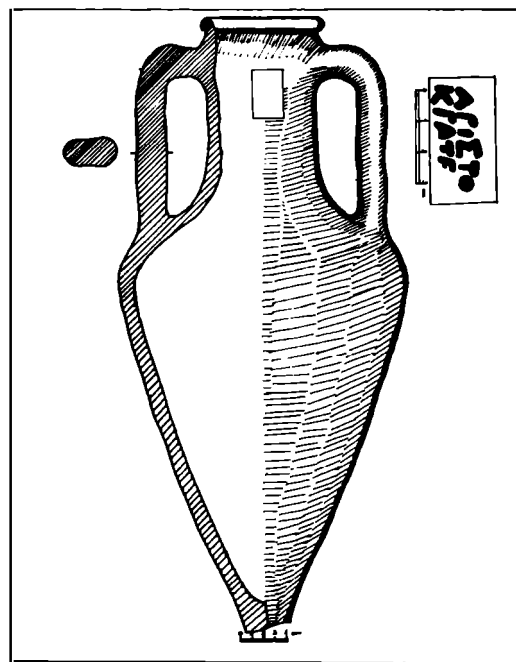

Fig.6 1 Toartă de amforă șampilată din Thosos, 2 toartă de amforă șampilată din Rhodos, 3-4 "fusaiole", 5 lagynos elenistic, 6 gât de urcior elenistic, 7-9 fragmente de vase getice.

Fig.8 Amforă din Heraclea Pontică.

Fig.7 Amforă cu ștampilă englică din Heraclea Pontică.

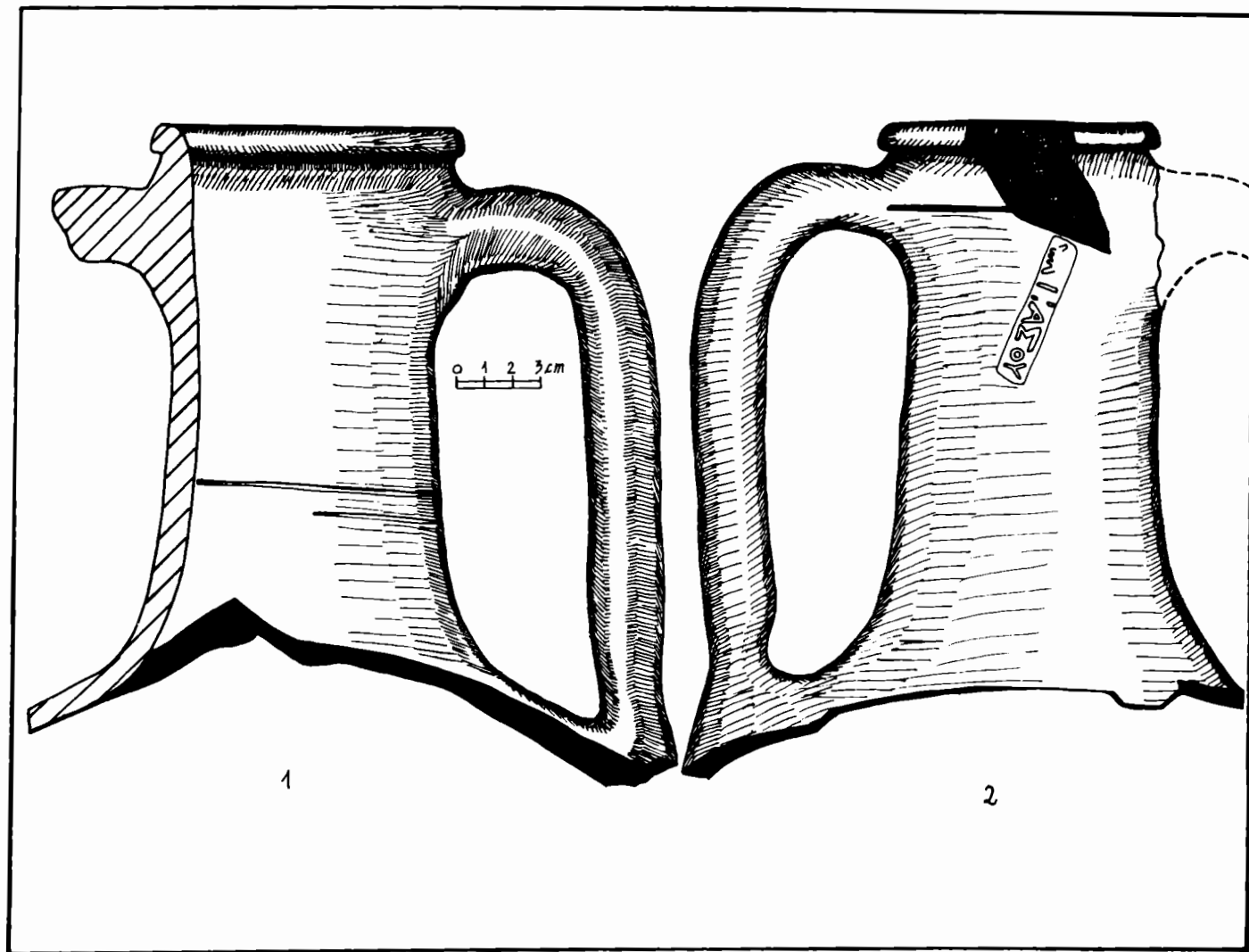

Fig.9 Amfore fragmentare din Heraclea Pontică.

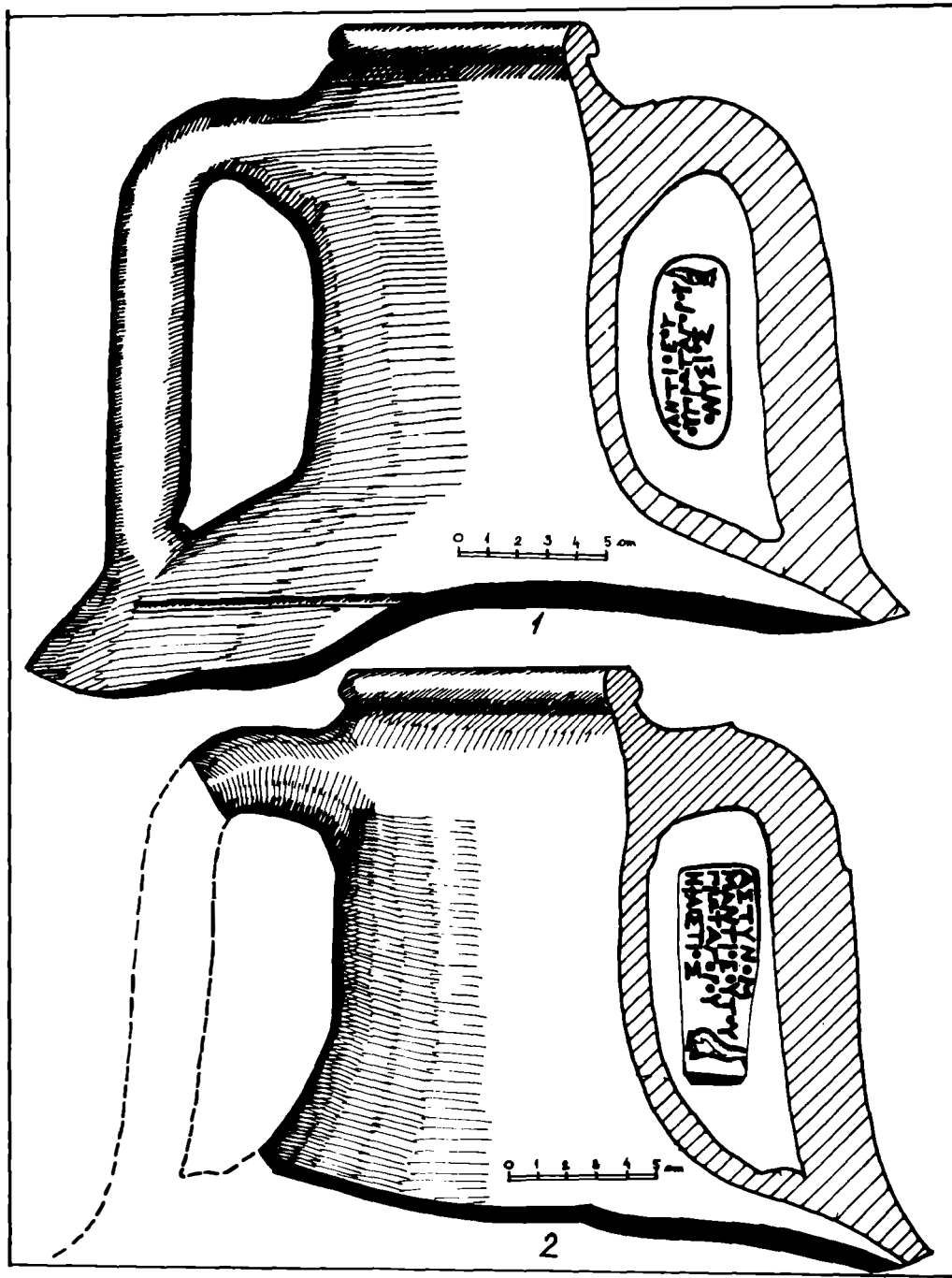

Fig.10 Amfore fragmentare ștampilate din Sinope.

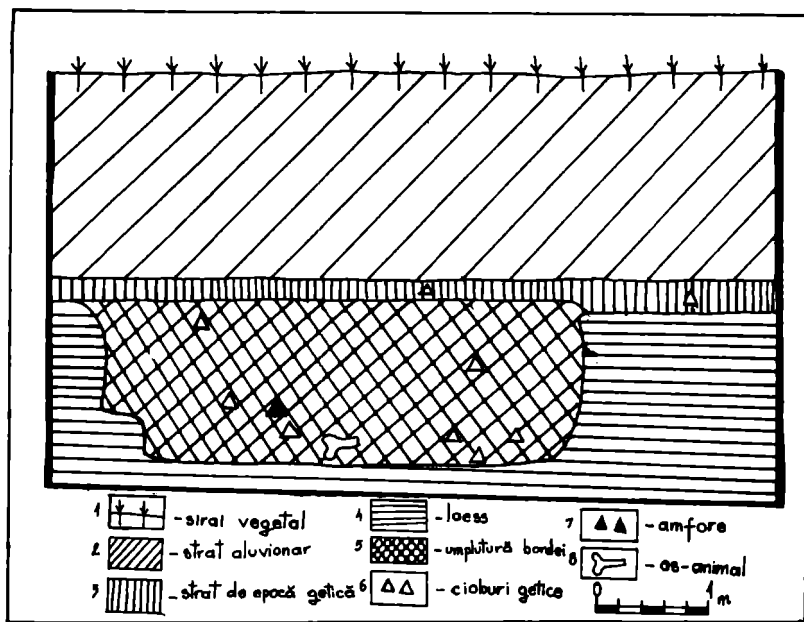

Fig.11 Bordei. Legendă: 1 strat vegetal, 2 depunere aluvionară, 3 strat de epocă getică, 4 loess, 5 umplutură bordei, 6 fragmente ceramice getice, 7 fragmente de amfore grecești, 8 oase de animale.

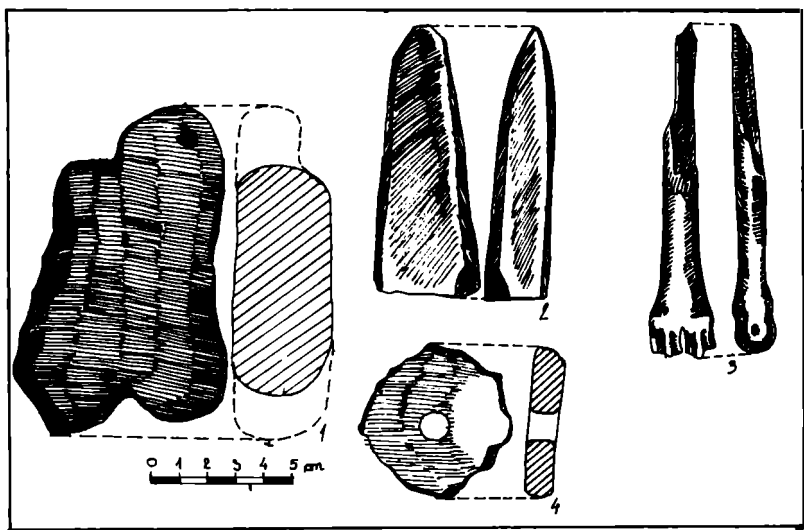

Fig.12 Unelte și ustensile. 1-2 greutăți și cutoare din piatră, 3 împungător din os, 4 rondea perforată.

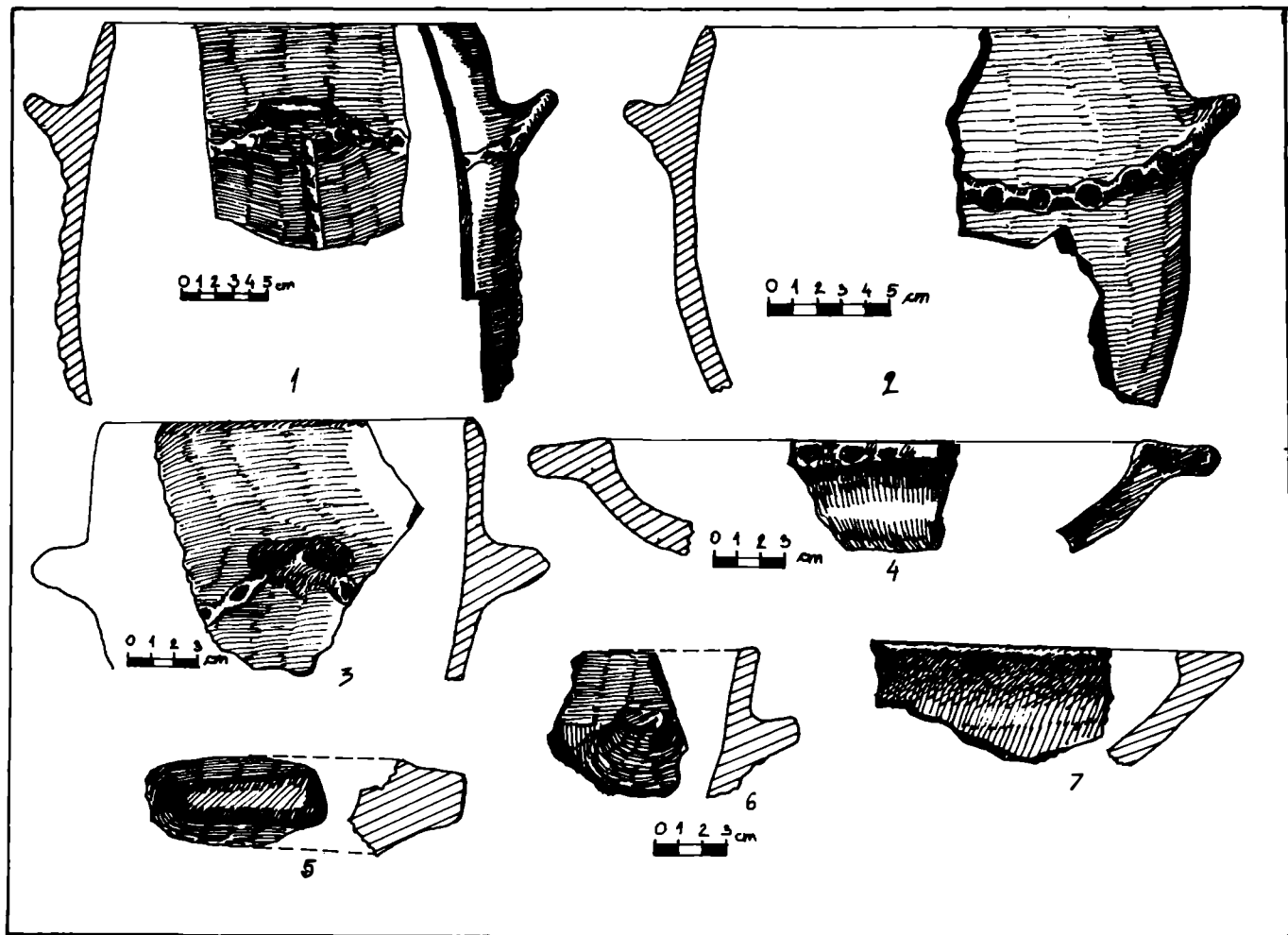

Fig.13 Fragmente de vase getice modelate cu mâna.

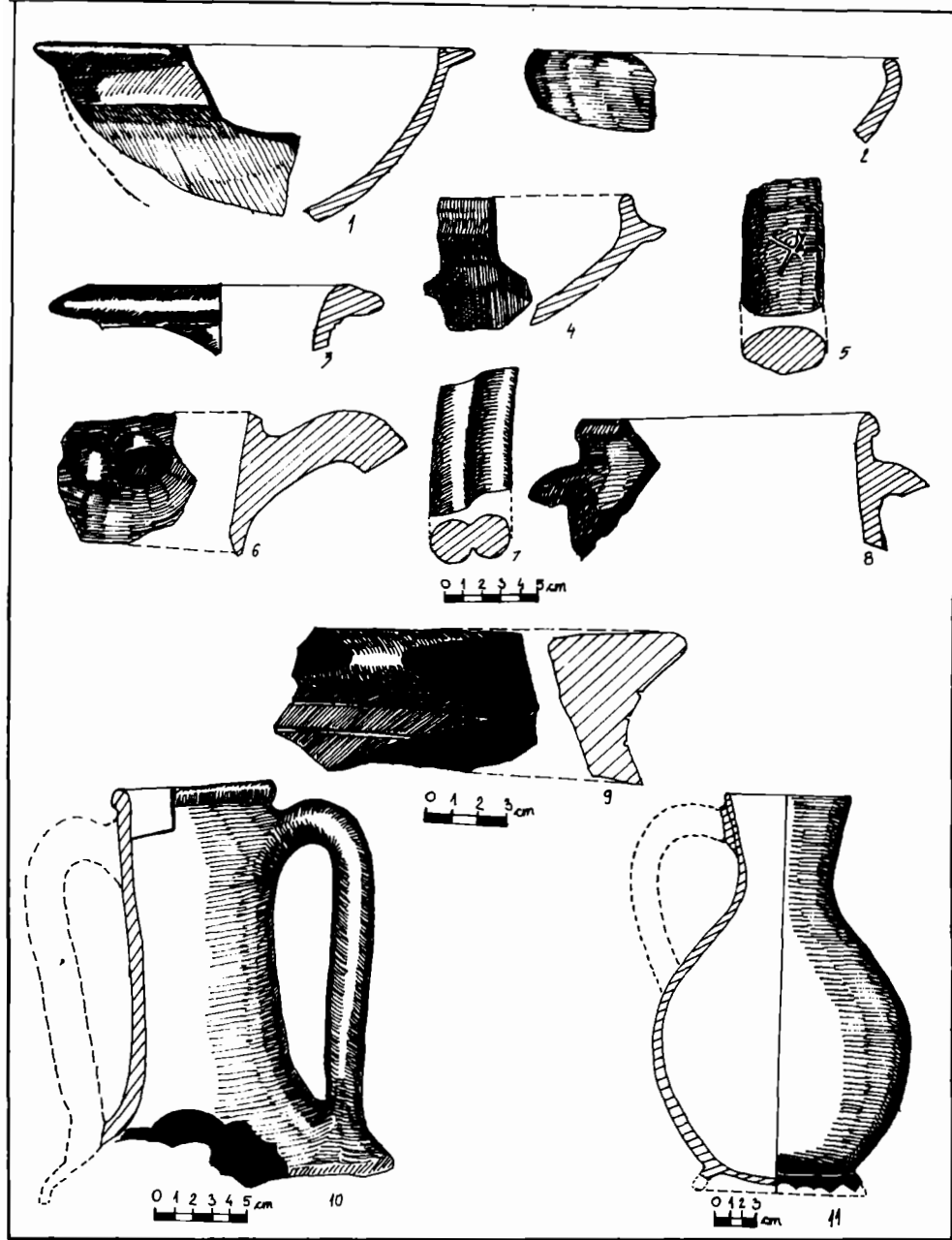

Fig.14 1-4, 8-9 Fragmente de vase getice, 6-7 fragmente de amfore de tipul Cos, 10 amforă fragmentară din Heraclea Pontică, 11 lekythos grecesc.

GROPILE RITUALE CU ANIMALE DE LA CĂSCIOARELE (jud. Călărași); DATE ZOOARHEOLOGICE

M.Șt. UDRESCU, Elena DOBRE

Descoperirea, printre altele, și a unor gropi rituale cu animale în nivelul dacic de la Căscioarele a răsplătit în bună parte eforturile cercetărilor interdisciplinare care se fac în ultimii ani în această zonă. Este vorba de patru gropi de acest fel, dintre care trei au fost descoperite la mică distanță între ele în perimetrul așezării dacice din punctul Coinea II, (gropile 1, 2 și 10), iar una în punctul Șuvița Hotarului (groapa 1)¹⁾.

Groapa 1 (sec. IV î.e.n.). Groapa conținea scheletul întreg al unui cal (*Equus caballus*). Din observațiile autorilor descoperirii, animalul a fost depus pe partea dreaptă a corpului, capul fiind frânt în regiunea cervicală și apoi întors cu 180° (spre SSE) și așezat pe omoplatul stâng, deoarece altfel, presupun autorii, n-ar fi putut intra în groapa trapezoidală în profil, cu diametrele gurii de 1,70 x 1,82 m, iar ale fundului de 1,86 x 1,90 m. Picioarele animalului se aflau în poziție întinsă, cu excepția celui anterior drept, care era flectat atât la nivelul articulației humero-radio-ulnare, cât și la cea radio-carpo-metacarpiană. Din păcate, friabilitatea accentuată a scheletului, determinată probabil de condițiile de fosilizare, cât și, mai ales, de vârsta relativ tânără a animalului, a împiedicat reconstituirea și dimensionarea, chiar și parțială a scheletului cefalic. Au putut fi prelevate în schimb unele dimensiuni ale scheletului post-cranian (tabelul 1).

Exemplarul depus a fost sacrificat la vârsta de 4 ani²⁾ și este vorba, cu mare probabilitate, de un mascul. Talia medie – 132,5 cm (N = 6) – calculată pe baza oaselor lungi (Indice Kiessewalter), plasează exemplarul depus în această groapă în grupa cailor "de duzină", întâlniți relativ constant în așezările geto-dace³⁾.

În același pachet, amestecate cu piesele scheletice ale calului, au fost identificate mai multe fragmente osteologice care provin de la un exemplar tânăr de iepure (*Lepus europaeus*). Este vorba de: un radius stâng, un radius cu ulna dreaptă, o tibie cu fibula și calcaneul drept, un femur cu tibia stângă și un metapodiu. Se poate presupune astfel că au fost depuse în aceeași groapă, alături de scheletul calului, și părți din corpul unui iepure, și anume membrele

anterioare și posterioare. Având în vedere că prezența resturilor scheletice ale celei de a doua specii nu a fost sesizată de autorii descoperirii, se poate presupune că iepurele a fost depus sub cea dintâi (cal) și numai o recoltare atentă și relativ completă a materialului osteologic a făcut ca să fie recuperate cele câteva piese scheletice de iepure.

Pe de altă parte însă, ținând cont de vârsta tânără a exemplarului și de poziția sa probabil "ascunsă" sub corpul mult mai voluminos a calului, s-ar putea tot așa de bine presupune că s-a depus corpul întreg al iepurelui, nu numai părți din el, probabilitate către care tindem să înclinăm.

Groapa 2 (sec. III-II î.e.n.). Această groapă a ridicat cele mai multe probleme în ceea ce privește identificarea și interpretarea pieselor osteologice descoperite în interiorul său. Au putut fi recunoscute mai multe specii de animale:

- un schelet complet de vulpe (*Vulpes vulpes*);
- un schelet aproape complet de iepure (*Lepus europaeus*), animal adult;
- un schelet incomplet de iepure (*Lepus europaeus*), animal tânăr. În

afara celor două hemimandibule au mai fost identificate: membrul anterior drept (scapulă), membrul anterior stâng (humerus), membrul posterior drept (caxal, femur, tibie), membrul posterior stâng (coxal, tibie). Fără îndoială și acest exemplar a fost depus în întregime, dar friabilitatea scheletului a împiedicat probabil recuperarea sa completă din cadrul descoperirii.

- un schelet incomplet de porc (*Sus domesticus*), animal foarte tânăr. Ne-au parvenit pentru studiu numai câteva dintre oasele sale: humerus, radius și ulna dreaptă, radius și ulna stângă, tibie stângă și un fragment de femur. Resturile scheletice ale acestui exemplar pot proveni fie dintr-o depunere parțială (cele patru membre), fie dintr-o depunere completă; cea de a doua presupunere pare mai verosimilă, având în vedere că vârsta sa foarte fragedă a putut împiedica recoltarea sa completă.

Se cuvine menționată, fără a acorda o semnificație specială, prezența scheletelor a două broaște țestoase. Printre piesele osteologice primite pentru studiu, au apărut și câteva fragmente cu aspect de deșeuri menajere. Unele dintre ele au putut fi identificate: o vertebră lombară și un fragment diafizar de tibie de ovicaprine, o ulnă de porc și o vertebră de pește; aceste fragmente, precum și cele câteva rămase neidentificate au fost mai probabil antrenate odată cu pământul de umplutură.

Groapa 10 (sec. III-II î.e.n.). Au fost identificate în această groapă resturile scheletice ale unui porc domestic (*Sus domesticus*), depus, așa cum rezultă din observațiile autorilor descoperirii, pe partea stângă a corpului, pe direcția est-vest, cu capul spre est. Animalul a fost sacrificat în intervalul 9-12 luni.

Groapa 1 (sec. II î.e.n.) de la Șuvița Hotarului. Această groapă conține scheletul complet al unui porc (*Sus domesticus*) a cărui vârstă a putut fi apreciată pe baza dentiției de pe mandibulă în intervalul 9-12 luni (M2 neajuns la nivel)⁴).

Lipsa unor intervenții umane cu unelte tăioase pe nici una dintre piesele scheletice atribuite celor două exemplare depuse în groapa 1 (cal și iepure), ale celor patru exemplare din groapa 2 (vulpe, doi iepuri de vârste diferite – unul adult și unul tânăr – și porc), ale exemplarului din groapa 10 (porc tânăr) de la Coinea II, sau pe resturile scheletice ale exemplarului depus în groapa 1 (porc tânăr) de la Șuvița Hotarului, sugerează că sacrificarea acestor animale a putut fi făcută prin intervenția în părțile moi ale corpului animalelor. Este încă dificil de concluzionat asupra semnificației acestor descoperiri. S-a vorbit – mai ales în cazul depunerilor rituale de câini – despre posibilitatea considerării lor drept substituite ale unor specii de importanță economică (bovine, ovicaprine, suine) și aceasta pentru faptul că, până nu demult, câinele era specia cel mai des prezentă în cadrul unor astfel de descoperiri; prin această prizmă *mentalitatea economică* ar fi prevalat asupra *mentalității rituale* (era de preferat, de exemplu, să sacrifice și să înhumeze un câine în locul unei vaci în cadrul unei manifestări rituale menite să salveze animalele din gospodărie de răpitori, de boli sau de alte primejdii). dacă înhumările de animale sălbatice ar putea fi interpretate ca manifestări rituale făcute cu scopul de a asigura succesul vânătorii sau pentru a evita pagubele pe care animalele sălbatice le făceau turmelor de animale domestice sau semănăturilor (folosirea unor animale sălbatice de *talie mică* – vulpi și iepuri – ar putea fi și ea considerată o ilustrare a *mentalității economice* prevalente față de *mentalitatea rituală*; în locul unui cerb, era de preferat să folosească o vulpe sau un iepure), semnificația depunerii porcului domestic rămâne încă sub semnul necunoscutului.

Cercetarea interdisciplinară a unor astfel de descoperiri va lărgi sfera datelor oferite pentru o cât mai corectă interpretare a gropilor rituale cu animale descoperite în perimetrul așezărilor geto-dace.

NOTE

1. Pentru detalii privind condițiile descoperirii, datarea complexelor etc., vezi articolul publicat în același volum, autori: V. Sârbu, Elvira Safta, P. Damian.
2. Catrani Gh., Curtov I., *Determinarea vârstei la animale*, București, 1958.
3. Haimovici S., *Les caractéristiques des chevaux découverts dans la nécropole Gète de Zimnicea*, An. St. Univ. Iași, t. XVII, 1971, p. 169-185.
4. Silver I.A., *The Ageing of Domestic Animals*, în "Science in Archaeology", ed. Brothwell D., Higgs E., Clark G., 1969, England, p. 283-302.

LES FOSSES RITUELLES AVEC DES ANIMAUX DE CĂSCIOARELE (DÉPT. DE CĂLĂRAȘI); DONNÉES ZOOARCHÉOLOGIQUES (Résumé)

Les auteurs présentent les données fournies par l'examen du matériel ostéologique animal provenant de quatre fosses rituelles avec des animaux découvertes dans le niveau dacique de Căscioarele (dépt. de Călărași).

Les premières trois fosses ont été découvertes dans le point nommé Coinea II. Elles contenaient: la fosse no. 1 (IV-e siècle av.n.è.) deux animaux – un cheval (*Equus caballus*) et un lièvre (*Lepus europaeus*); la fosse no. 2 (III-II-e siècles av.n.è.) quatre animaux – un renard (*Vulpes vulpes*), deux lièvres et un cochon (*Sus domesticus*); la fosse no. 10 (III-II-e siècles av.n.è.) un animal – un cochon. La dernière fosse – no. 1 (II-e siècle av.n.è.) – découverte dans le point Șuvița Hotarului – contenait un cochon. La signification de telles fosses rituelles avec des animaux est pris en discussion par rapport à d'autres découvertes de la même période préhistorique; la *mentalité rituelle* des géto-daces était plutôt une *mentalité économique*.

Tabelul 1: Datele metrice ale scheletului de cal (*Equus caballus*) depus în groapa 1 de la Coinea II.

Mandibula					
P1-M3			183		
Scapula					
Lung.proc.art.			87		
Diam.min.cav. art.			52		
Diam.min.cav.art.			46,5		
Lat.min.col.			57,5		
Radius					
Lat.prox.			78		
Lat.supr.art.			69		
Tibie	dr.	st.	Metacarp	dr.	st.
Lung.mx.	334	334	Lung.mx.	214,5	
Lung.lat.	302,5	304,5	Lung.lat.	206	207,5
Lat.prox.	91,5	92	Lat.prox.	47,5	49,5
Lat.diaf.	41,5	41	Lat.diaf.	34	34
Lat.dist.	67,5	67,5	Lat.dist.	48	48
Talia (Kiess.)cm	131,9	132,8	Talia (Kiess.)cm	132,0	133,0
Falanga I	ant.	post.	Metatars	dr.	st.
Lung.mx.	81,5	79	Lung.mx.	258	256,5
Lat.prox.	51	51,5	Lung.lat.	250	248
Lat.supr.art.	48	50	Lat.Prox.	48	49
Lat.diaf.	35,5	33	Lat.diaf.	31,4	32
Lat.dist.	44,5	42	Lat.dist.	47,5	47,5
			Talia (Kiess.)cm	133,2	132,2

Tabelul 2: Datele metrice ale scheletului de vulpe (*Vulpes vulpes*) și de iepure (*Lepus europaeus*) din groapa 2 de la Coinea II.

VULPES VULPES

LEPUS EUROPAEUS

Mandibula

Lung. seriei dentare	59,5	18
P ₁ -P ₄	33,5	
M ₁ -M ₃	27	
Lung.M ₁	15	
Înalt.post M ₁	14	
Gros. la jum. M ₁	7	

Humerus	dr.	st.	dr.	st.
Lung.max.		129	114,5	114
Lat.prox.		18,5	19	19
Lat.diaf.	8	8	7	7
Lat.dist.	20,5	20,5	14	14

Radius

Lung.max.	121		123	
Lat.prox.	11	11	10	10
Lat.diaf.	8	8	7,5	7,5
Lat.dist.	14			

Femur

Lung.mx.	135	135		143,5
Lat.prox.		25		32,5
Lat.diaf.	8,5	8,5		10,5
Lat.dist.	20	20		21,5

Tibie

Lung.mx.	143	143,5	164	163,5
Lat.prox.	22	22	22	22
Lat.diaf.	8	8	9,5	10
Lat.dist.	14,5	15	18	18

STATELE PROTOELENISTICE DIN NORDUL ȘI VESTUL PONTULUI EUXIN

Radu FLORESCU, Cristian MATEI

Izvoarele literare menționează începând din secolul al V-lea î.e.n. existența unor state în nordul și vestul Pontului. Informațiile clare și lipsite de echivoc, confirmate în egală măsură de descoperirile arheologice au determinat pe istoricii moderni¹⁾ să accepte existența și caracterul acestor formații politice fără a le pune la îndoială. Discuția științifică, însă, nu a stăruit asupra caracterului acestor state și nici nu a încercat să elucideze în ce măsură tipul specific de organizare politică și socială nu este cumva mai larg răspândit.

În stadiul actual al cercetărilor, aceste state prezintă următoarele trăsături comune:

1. Sunt toate state teritoriale cu formă de guvernământ monarhic²⁾, nu state cetăți (*πολεις*) cu guvernământ republican.³⁾

2. Apariția lor este anterioară cuceririi macedonene, respectiv apariției statelor elenistice.⁴⁾

3. În cadrul lor apare o interesantă simbioză între structuri socio-politice locale și structuri specifice cetăților grecești.⁵⁾

4. Spre deosebire de regatele elenistice, populația acestor state are statut de oameni liberi (*cives*), nu de țărani dependenți.⁶⁾

5. Conducerea aparține elementelor autohtone⁷⁾ – uneori puternic elenizate – cetățile grecești fiindu-le subordonate.

Analiza cazurilor binecunoscute, este încă mai concludentă, permițând o lărgire a discuției.

Raportat la un întemeietor legendar – Teres – statul Odrys apare încă de la pornirea expediției persane în Hellespont drept o unitate politică puternică, iar în vremea războiului peloponesiac, izvoarele sunt în măsură să ne dea informații numeroase și pertinente: este un stat întins și puternic care-i apare lui Tucidide ca stabil și în creștere; s-a dezvoltat de la un nucleu inițial reprezentat de teritorii etnic al odrysilor prin integrarea treptată a celor mai multe etnii tracice, integrare în care forța armată a jucat un rol important; regii apar ca puternici din punct de vedere financiar și războinici activi.⁸⁾ Tabloul este completat de o serie de trăsături secundare: există și traci care rămân în afara autorității politice exercitate de regii odrysi – așa numiții traci autonomi, dar și aceștia suferă ascendentul

vecinului mai puternic servind în armata acestuia, ca mercenari, în schimbul unei solde sau în pradă.⁹⁾

Deasemenea, geții, în raport cu odrysii, au o situație care comportă discuții. Dacă Herodot afirmă fără echivoc că statul Odrys se întindea până la Dunăre incluzându-i și pe geți,¹⁰⁾ Tucidide în schimb, deși stabilește aceleași hotare pentru odrysi, distinge pe geți împreună cu celelalte popoare dincolo de Haemus și de dincoace de Istru, de tracii care locuiesc între Haemus și Rhodope și se găseau sub stăpânirea lui Sitalkes.¹¹⁾ Este probabil ca geții să fi avut o situație totodată autonomă și importantă corelativ regatului Odrys.¹²⁾

Altă trăsătură, dezvăluind complexitatea situației, este aceea a existenței unor formațiuni politice paralele și asemănătoare regatului Odrys: paeonii și doloncii, așa cum reiese din episoadele din Herodot care vorbește despre tirania lui Miltiade la dolonci¹³⁾ și despre marșul armatelor lui Darius în Paeonia¹⁴⁾. În sfârșit, societatea tracă apare pe baza unor indicații – adevărat, sumare – deosebit de complexă din punct de vedere economic și social. Astfel Tucidide însuși, cetățean atenian, este proprietarul unei părți dintr-o mină de aur de la Scapehylae, teritoriu aflat sub autoritatea regelui odrys.¹⁵⁾ Revenind la exemplul doloncilor, aceștia își aleg un suveran străin, tiran, anume Miltiade cel bătrân, atenianul – ca să realizeze în acest fel unitatea politică a unui teritoriu care la Herodot apare ca puternic urbanizat și elenizat, dar insuficient de bine organizat militar, de o importanță economică deosebită: Chersonesul Tracic.¹⁶⁾ Informațiile izvoarelor consemnează concis momente caracteristice dintr-o îndelungată evoluție istorică fără a oferi explicații cauzale sau analize de structuri. Indirect însă, acestea pot fi remodelate prin comparația diferitelor date din izvoare de diverse naturi.

Procesul de constituire a regatului odrys, în mare parte prin cucerire, apare ca fiind condiționat de doi factori, de două procese relativ anterioare unificării politice a tracilor: primul este elenizarea cel puțin a aristocrației tracice, coincidând, nu întâmplător, cu desăvârșirea colonizării grecești în Pontul Stâng;¹⁷⁾ al doilea este cucerirea persană a Traciei și reacția locală față de stăpânirea străină care în multe cazuri trebuie să fi favorizat cucerirea odrisă.¹⁸⁾ Același proces de eliberare de sub jugul persan, a favorizat și relațiile cu Atena, înlesnind dezvoltarea unei economii de tip antic legată direct de marile piețe din sud.¹⁹⁾

Este evident că unificarea Traciei sub odrysi a avut drept bază o structură a puterii stabilă și funcționând cu eficacitate și regularitate. Informațiile din acest punct de vedere sunt mai sărace, dar cel puțin în vremea lui Seuthes I, regele odrys dispunea de venituri importante cifrate la 400 de talanți din aur și argint, proveniți din tributuri, precum și din daruri care atingeau o cifră încă mai înaltă, după Tucidide.²⁰⁾

Dacă ținem seama de toate celelalte circumstanțe: populație de oameni liberi, nucleu original constând din teritoriul etnic al odrysilor, apariția unor fenomene asemănătoare în alte state din aceeași vreme și similare, cum este regatul Bosporan²¹⁾, pare probabil, pe de o parte, că nucleul puterii regilor odrysi a fost domeniul lor personal, iar pe de altă parte că acest domeniu constă din proprietatea asupra unor valori deosebite, cum ar fi minele de aur, și mai puțin din pământuri de cultură care ar fi necesitat o mână de lucru numeroasă, servilă sau dependentă.

În mod similar se pune și problema forței armate: recrutarea fiind rezolvată prin obligația impusă popoarelor cucerite de a oferi contingente de combatanți, acestea trebuind să fi avut drept nucleu pe odrysi – etnia regală – exceptată probabil de la obligațiile de tip fiscal.²²⁾

Aristocrațiile locale ale populațiilor cucerite trebuie să fi avut un statut asemănător odrysilor, în măsura în care se raliaseră regelui odrys și-i recunoscuseră puterea. Dacă ținem seama că în serviciul regelui se aflau și străini – în marea majoritate greci²³⁾ – pare probabil că ne aflăm în fața unui proces de transformare a vechii aristocrații locale, bazată pe proprietatea funciară și pe consanguinitate, într-o aristocrație birocratică, de curte care la rândul ei, își crea o bază funciară și se înscrisa într-un sistem genealogic. În sfârșit nu trebuie omiși din această înșiruire mercenarii, cel mai adesea recrutați din vecini, dar și trupe superior înarmate, grecești.²⁴⁾

În esență statul odrys ne apare ca o formă de organizare politică, intermediară între monarhia despotică de tip oriental și polisul grecesc. Autoritatea regală se exercită asupra unor comunități de oameni liberi cu care de altfel sunt asimilate și cetățile grecești care cad în raza de putere a acestei autorități. Ea este acceptată pentru că asigură funcționarea normală a unor circuite economice pe care le poate controla prin forță. Această condiție reiese din faptul că cetățile grecești acceptă plata tributului față de regele odrys, împrejurare coroborată de o inscripție care, e adevărat, se referă la geții din nordul Dobrogei și de dincolo de Dunăre²⁵⁾, dar care ilustrează o situație întrutotul asemănătoare: inscripția solilor de la Histria unde apare clar definită situația în care regele local Zalmodegikos poate controla prin forță veniturile cetății, cu alte cuvinte sursele lor.

Asemănătoare apare și situația regatului Bosporan.

Binecunoscută, repetat și îndelungat analizată și comentată, descrierea ei nu mai este necesară aici.²⁶⁾

Regatul Bosporan se dezvoltă pe baza precedentului tiraniei archaianactizilor la Panticapaion. Puterea acestora, uzurpată de un mare aristocrat autohton, permite apoi o creștere teritorială a statului prin anexiuni ale unor teritorii agrare aparținând etniilor locale, *sindii* și *maeotii* și prin adeziunea altor cetăți grecești. Forma îmbrăcată de puterea supremă este aceea a unei uniuni personale multiple. Suveranul bosporan

monopolizează magistratura supremă devenită viageră în mai multe cetăți grecești, fiind în același timp regele unor etnii locale: *αρχοντες Βόσπορος καὶ Θεοδοσίης καὶ βασιλεόντης Σινδῶν Μαιτῶν* (în unele inscripții *Μαιτῶν παντῶν*).²⁷⁾

Și aici, unificarea într-un singur stat este consecința dezvoltării economice și a angrenării întregii zone într-un circuit economic important al Mediteranei: aprovizionarea cu grâne a cetăților grecești și în primul rând a Atenei.

Acest element fundamental este coroborat de alte procese paralele și corelative și anume dezvoltarea economică a populației locale, antrenată, la rândul ei, în circuitul economic cu produse de pescărie²⁸⁾ și dependența militară și economică a cetăților de formațiile socio-politice din interior. Baza puterii este și în acest caz constituită dintr-un mănunchi de atribute: domeniul regal, format în primul rând din pământuri de cultură și angrenat în comerțul cu grâne; monopoluri cum este cel al comerțului cu grâne și cel al produselor meșteșugărești; dreptul de a bate monedă; comanda militară și capacitatea de a recruta și întreține trupe.

Ca și în regatul odrys, locuitorii sunt oamenii liberi trăind în comunități civile, subordonate însă autorității regelui. În regatul spartokizilor ca și în regatul odrys, apare succesiunea la tron cu dreptul patrimonial și cu posibilitatea de împărțire a regatului între coerezi. După Alexandru se pare că modelul elenistic a fost urmat întărind unitatea centrală, în acest sens părând a vorbi înlocuirea monedei de *polis* a Panticapaionului cu monede purtând efigia personală a suveranilor spartokizi.²⁹⁾

Este evident că procesele de formare și dezvoltare a statelor odrys și spartokid, fără a fi identice, sunt asemănătoare. Ele reprezintă, cum s-a afirmat și mai sus, o formă de tranziție între regatul despotic și *polis*, asociază formații politice de tip *ethnos* cu cetăți grecești, sunt caracterizate de o mare diversitate și complexitate de raporturi interne și au ca nucleu inițial un domeniu regal și un grup de privilegii regale.

Deși nu la fel de clare și detaliate, informațiile epigrafice și din autorii antici permit să se afirme existența unei formațiuni politice similare la geți.

Nu este cazul să se reia discuția binecunoscutului pasaj din Diodor³⁰⁾ – completat cu mențiunile din Strabon – care atestă existența unui rege get capabil să înfrunte cu succes armatele suveranului macedonean Lysimach: Dromichaïtes. Autoritatea lui se întindea – potrivit aceluiași mărturie – pe ambele maluri ale Dunării. Descoperiri arheologice ale unor așezări contemporane cu evenimentele amintite de Diodor, atestă existența unui fenomen cultural similar cu cel întâlnit în Tracia ultimilor regi odrysi din a II-a jumătate a secolului al IV-lea î.e.n.: mormintele tumulare bogate (Sveștari, Varna, 2 Mai, Mangalia, Agighiol, Peretu, Găvani) și tezaurele princiare (Agighiol, Peretu, Găvani, Poiana-Coțofenești, Cucuteni-Băiceni, Craiova, Porțile de Fier, Brezovo)³¹⁾ constituind împreună un aspect cultural

specific unui grup aristocratic – militar și ierarhizat, deosebit printr-o serie de detalii, de cel de la sud de Balcani și vest de Iantra.

Dacă ținem seama de ierarhizarea internă, dezvăluită de două tezaure de aur în raport cu șase de argint³²⁾, pare foarte probabil ca, în cazul geților, să avem de a face cu o formație politică similară celei odryse. Istoria ei poate fi reconstituită doar în linii mari. Inițial doar *ethnos* în cadrul regatului odrys, dar având încă de pe atunci o importanță deosebită, geții capătă ulterior – în vremea lui Tucidide – un statut de relativă autonomie, desprinzându-se treptat din cadrul politic al regatului care, către sfârșitul secolului al IV-lea î.e.n. se dezagrega.³³⁾

La început limitați la zona dintre Haemus și Istru, în paralel cu procesul de autonomizare, geții își extind autoritatea și asupra celorlalți traci nordici, de dincolo de fluviu, unde îi cunoaște Alexandru.³⁴⁾ În felul acesta apare o nouă formațiune politico-militară având un suport etno-cultural unitar și care poartă numele geților. De această formație se vor izbi bastarnii în migrația lor și în urma conflictului, unitatea politică a geților va fi spartă. Este probabil că în urma ei au supraviețuit o serie de formații mai mici locale, getice, cum sunt cele ale lui *rex Histranorum*, Rhemaxos, Zalmodegikos³⁵⁾. Alte grupuri getice au fost probabil antrenate în structurile războinice ale bastarnilor instalați în Dacia ciscarpatică ca o formațiune războinic-prădalnică.³⁶⁾

Oricât ar fi de schematică schița de mai sus, din mărturiile epigrafice și arheologice apare clară existența în a doua jumătate a secolului al IV-lea î.e.n. a unui regat getic de același tip cu cel odrys sau bosporan, constituit din comunități de oameni liberi subordonați unui monarh, prezentând aceleași caracteristici cu cele ale unui regat de tranziție între regatul despotic și *polis*.

Deși documentele directe lipsesc, pentru epoca lui Dromichaïtes lupta comună a geților și a cetăților grecești împotriva lui Lysimach sugerează o legătură directă între aceste cetăți și regele get. Documentele mai târzii afirmă cu claritate existența acestui tip de relații și le definesc drept raporturi de subordonare a cetăților grecești față de regii geți, aidoma celor existente între acestea și regii odrysi.

Plecând de la atare premisă și ținând seama de statutul de oameni liberi, de cetățeni, ai supușilor regilor odrys și get – în acest sens este semnificativă anecdota lui Diodor despre judecarea lui Lysimach – apare ca foarte puțin probabilă existența unor populații locale aservite, dependente, pe teritoriul cetăților din Pontul Stâng,³⁷⁾ date fiind raporturile expres menționate în inscripții: cetățile grecești depind de suveranii locali și nu invers. Bogăția tezaurilor princiare getice și diversificarea lor valorică, constituie mărturii concludente atât privind diferențierea și ierarhizarea societății getice, cât și existența unor surse de bogăție, domenii și privilegii similare celor din regatul odrys și bosporan.

Întreaga discuție de mai sus nu poate fi corect condusă decât dacă plecăm de la premisa unei dezvoltări sociale și politice complexe, pornind de la celulele de bază de tipul comunității agrare de oameni liberi, grupate în jurul unor centre cu funcții cel puțin parțial urbane, la rândul lor legate între ele prin circuite economice și politice, uneori ajungând până în sudul mediteranean.³⁸⁾ Ipoteza ades întâlnită explicit sau implicit, aceea a unei descendențe lineare dintr-un grup primitiv și a unei creșteri de tip biologic, nu poate da seamă de realitățile atât de complexe cum sunt cele pe care izvoarele, chiar relativ sărace și rare, ni le dezvăluie. Din acest punct de vedere formațiunea getică a lui Dromichaïtes ne apare ca un stat de tip antic, aflat într-o etapă de dezvoltare arhaică și nu ca o uniune de triburi, iar geții ne apar ca o formațiune politică dezvoltată din nucleul inițial al unei etnii complexe și nu ca un trib.³⁹⁾

Analizele și considerațiile ipotetice de mai sus au urmărit să scoată în evidență probabilitatea existenței unui grup de state antice având trăsături comune (regat condus de un monarh local, comunități de oameni liberi, asocierea acestor comunități și a polisurilor grecești sub autoritatea regelui, domeniu și privilegii regale, raporturi tributale între rege și comunitățile supuse) și anticipând statele elenistice într-o anumită măsură.

Propunând pentru acest tip de formațiuni politice denumirea de *state protoelenistice*, autorii consideră că definirea tipului este importantă atât pentru delimitarea complexității lumii antice cât și pentru corecta încadrare a fenomenelor social-politice de pe teritoriul țării noastre. Conceptul oferă o nouă lumină asupra controversatei probleme a geților, a locului și rolului lor în istoria antică a României. În accepția definită mai sus, geții apar ca o formațiune politică caracterizată de o anumită unitate etno-culturală – traci de nord, latenizare – și nu ca descendenți liniari și consanguini ai unui grup primitiv. Statul get s-a constituit printr-un îndelungat proces istoric sub hegemonia unui *ethnos* sud-dunărean. Acest proces caracterizat de treptată desprindere a tracilor nordici din marea masă a tracilor și din formațiunea politică a odrysilor are ca trăsături definitorii dezvoltarea unui aspect local al culturii Latene și constituirea unui stat propriu în a doua jumătate a secolului IV î.e.n. În decursul procesului, centrul de greutate al formațiunii politice s-a mutat de la sud de Dunăre, în podișul moldovenesc, probabil, iar spiritualitatea getică s-a diferențiat tranșant de cea tracică, generând manifestări specifice în domeniul ideologiei religioase, unde procesul a fost dominat de personalitatea puternică a unui reformator religios: Zamolxis, cât și în domeniul reprezentărilor plastice unde este găsită o modalitate de exprimare proprie, diferită atât de cea grecească cât și de cele tracică și scitică.

Dar conceptul de stat protoelenistic ridică și alte probleme și anume:

1. Măsura în care însuși statul macedonean dinaintea perioadei marilor cuceriri ale lui Alexandru poate fi definit ca protoelenistic.
2. Măsura în care alte formațiuni tracice – dolonci, paeonii – ar putea fi clasificate în cadrul aceleiași tip.
3. Raporturile dintre statele protoelenistice și celelalte formațiuni politice neelenistice, perimediteraneene, anterioare elenismului, cum sunt ilirii și sud-italicii.
4. Raportul dintre statele de acest fel și cele prădalnice – bastarnii, celții din Tylis, eventual sciții de la Neapolis – și rolul acestora din urmă în lumea antică.

NOTE

1. Dintre numeroasele studii cu caracter sintetic sau dintre lucrările speciale dedicate acestei probleme, le menționăm doar pe cele devenite deja clasice: H. Cary, *Histoire des rois Thraces et de ceux du Bospore Cimmerian éclairée par les médailles*, Paris, 1752; A. Schaefer, *Demosthenes und seine Zeit*, Leipzig, vol. I-III, 1885, 1887; A. Solari, *Sui dinasti degli odrisi (V-IV s.a.C.)*, Pisa, 1912; E.H. Minns, *Scythians and Greeks. A Survey of Ancient History and Archaeology of the North Coast of the Euxine, from the Danube to the Caucasus*, Cambridge, 1913; M.I. Rostovtzeff, *Iranians and Greeks in South Russia*, Oxford, 1922; F. Jacoby, *Odryses*, în EGH, I, 1923; V. Pârvan, *Dacia: An Outline of the Early Civilisation of the Carpatho-Danubian countries*, Cambridge, 1928; idem, *Getica o preistorie a Daciei*, București, 1926; G.I. Kazarow, *Thrace*, în CAH, VIII, 1930; B. Lenk, *Thrake*, în RE VI A, 1936; idem, *Odryesai*, în RE, XVII, 1937; W. Ruge, *Odryses*, în RE, XVII, 1937; I. Wiesner, *Die Thraker, Studien zur einem versunkenen Volke des Balkanraumes*, Stuttgart, 1963; V.D. Blavatski, *Pantikapei. Ocerki istorii stoliy Bospora*, Moscova, 1964; Chr.M. Danoff, *Dolonci*, în KL. Pauly, 8 Lief., 1965; Al. Fol, *Trakiisko voenno izkustvo*, Sofia, 1965; D.M. Pippidi și D. Berciu, *Din istoria Dobrogei. I. Geți și greci la Dunărea de jos din cele mai vechi timpuri până la cucerirea romană*, E.A. RPR, București, 1965; V.V. Lapin, *Greceskaia kolonizatsiia Severnogo Pricernomoria*, Kiev, 1966; A. Wasowicz, *Olbia pontique et son territoire*, Paris, 1975; I.T. Kruglikova, *Selskoe hozjaistvo Bospora*, Moscova, 1975; H.M. Danov, *Tracia antică*, București, 1976.

2. Numeroase izvoare atestă guvernământul monarhic la odrysi, la tracii din Bosporul Cimmerian și la geți: Tucidide, Ist., II, 97, 1, Strabon, VII, 3, 5 și VII, 3, 8; Diodor XII, 50, 1; XVII, 14, 2 și XX, 25, 1; Polibiu, fr. 102; Trogus VII, 3, 1 și XVI, 1, 19.

3. Pentru organizarea instituțională a polisurilor grecești rămâne ca lucrare de referință G. Glotz, *La cité grecque. La développement des institutions*, Albin Michel, Paris, 1928.

4. Regatul odrys este înființat în sec. V î.e.n. de către Teres (Cf. Hdt., XV, 80 și VII, 137 și Tuc. II, 29); Spartocos I, întemeietor de dinastie în Bosporul Cimmerian, domnește între 438/7-433/2 (Cf. CIRB, p. 832); Dromichaites, contemporanul lui Lysimach, își începe domnia probabil în a doua jumătate a sec. IV î.e.n. urmând cu siguranță o tradiție regală.

5. Cf. tratatul dintre Apolloniași și regele odrys (?) Sadalas de la începutul sec. III î.e.n.: Mihailov Georgi, *Contribution à l'histoire de la Thrace du IVe et IIIe siècle avant notre ère*, Serta Kazaroviana, partea a II-a, p. 149-165, precum și IGBR, 1, 389; ISM, 1, 8 și 15.

6. Argumentul principal este de *silentio*; nici un izvor antic nu pomeneste despre eventualul statut de dependență a populației acestor regate.

7. V. supra, nota 2.

8. Caracterizați astfel de toate izvoarele care îi pomenesc pe regii odrysi.

9. Thuc., VII, 162.

10. În scrierile autorilor greci, începând cu sec. VI î.e.n. și continuând până în sec. II î.e.n., nu există nici o mențiune directă despre geții nord-dunăreni; geții sunt prezentați ca locuind în regiunea dintre Haemus, Istru și Pont: Hdt., IV, 93; Thuc., II, 96, 1; Ps.-Scymnos, 738-740.

11. Thuc., I, 94.

12. Hdt., IV, 93; Thuc., II, 96, 1.

13. Hdt., VI, 34, 40.

14. Hdt., V, 14, 16.

15. Thuc., IV, 105.

16. Hdt., VI, 34.

17. Între formarea statului odrys și întemeierea coloniilor grecești din vestul Pontului există o congruență cronologică: Histria – 657 î.e.n.; Apollonia – sec. VI î.e.n.; Mesembria – sf. sec. VI î.e.n.; Callatis – sf. sec. VI î.e.n.

18. Wenedikow, Iwan, *Thrakien in Gold der Thraker. Archäologische Schätze aus Bulgarien*, Mainz am Rhein, Philipp von Zabern, 1979, p. 14.

19. *Ibidem*.

20. Thuc., II, 97.

21. V. mai jos, p. 4.

22. Thuc., II, 96.

23. Cf. *IGBR*, 43, 6 – sec. I î.e.n. dar și Xenofon, *Anabasis*, VII, 2-8.

24. *Ibidem*.

25. *ISM* 1, 15.

26. V. supra, nota 1.

27. Brandis, Pauly-Wisowa, col. 4758-4762.

28. Săpăturile arheologice au adus dovezi incontestabile pentru a atesta pescuitul ca una dintre ocupațiile de bază ale autohtonilor. Polibiu, Hist., IV, 38, 4, menționează între principalele mărfuri de lux importate din coloniile nord și vest pontice, peștele sărat.

29. H. Cary, *op. cit.*

30. Diodor, XXI, 11.

31. Cf. Radu Florescu, *L'art de l'antiquité daco-romaine*, București, Meridiane, 1986, p. 27-29 și 40-44.

32. Dreptul de a purta podoabe de aur și de a tezauriza metalul prețios era probabil un monopol regal. În acest sens Vezi L. Bârză, *Continuitatea creației materiale și spirituale a poporului român pe teritoriul fostei Dacii*, EA R.S.R., 1979, p. 22.

33. Thuc., II, 9, 6.

34. Arian, *Anabasis*, I, 3, 5.

35. Pt. rex Histrianorum v. Trogus la Iustinus, IX, 2-3; pt. Rhemaxos v. *ISM* 1, 15; pt. Zalmodegikos v. *ISM* 1, 8.

36. Despre bastarni, Polibiu, XXVI, 9, 2; Ps.-Scym., 794; Strabon, II, 5, 12; VII, 1, 1; VII, 3, 13; VII, 3, 17; Tit. Liv., XLII, II, 4; Res Gestae, IV, 52; Plut., Aem. Paulus, 12.

37. Considerăm că teoria prof. D.M. Pippidi (*Contribuții la istoria veche a României*, Ed. St., București, 1967, p. 138 și urm. = *Le problème de la main-d'oeuvre dans les colonies grecques de la Mer Noire in Scythica Minora. Recherches sur les colonies grecques du littoral roumain de la Mer Noire*, EA R.S.R., Adolf M. Hakkert B.V., Buc. Amsterdam, 1975, p. 73) privind existența unei mâini de lucru servile de origine autohtonă în teritoriul cetăților pontice de pe coasta de Vest – pe cât se pare – rod al bunăvoinței regilor odrysi și geți, este departe de a fi impecabilă. Argumentul folosit pentru a demonstra o asemănare între situația populației autohtone de pe teritoriul coloniilor grecești din Pont și hiloții spartani sau penestii thesalieni, este de ordin lingvistic, documentul epigrafic luat în discuție fiind decretul chersonesitan în cinstea lui Diophantos, fiul lui Asclepiodoros (IOSPE, I², 352) care îi pomenește pe tauri în calitate de *παροικοι*. În acest caz prof. Pippidi a pus

semnul egal între termenul *παροικοι* și cel de barbari aserviți cetăților grecești. Termenul fusese explicat de A.B. Ranovici' (Elenismul și rolul său istoric, ESPLS., București, 1953, p. 121 și 176: "Agricultorii rămași în satele lor erau obligați să plătească un tribut, *φορος*, orașului așa cum făceau, de pildă, frigienii în Zeleea; cei care se mutau la oraș erau numiți *παροικοι*, termen des întâlnit în inscripții; acești *παροικοι* puteau să obțină cu timpul dreptul de cetățenie"), având exact aceeași valoare și pentru perioada în care se datează decretul în cinstea lui Diophantos.

38. M. Palotino, *Originile Romei. Expoziție de arheologie. Italia*, București, 1980, p. 27, înțelege prin *populus* faza primitivă a grecescului polis între *ethnos* și *populus* fiind pus semn de egalitate.

THE PROTO-HELLENISTIC STATES TO THE NORTH AND WEST OF THE PONTUS EUXINUS (Summary)

Ancient literary sources mention the existence of some states to the North and West of the Pontus Euxinus, beginning in the 5th century B.C. These states have the following common characteristics:

1. All of them are territorial states with a monarchical form of government, not the republican form of Greek city states (*πολεις*).

2. These states appeared before the Macedonian conquest, before the appearance of the Hellenistic states.

3. The appearance of these states introduced an interesting symbiosis between local socio-political structure and the structures of Greek city-states.

4. The population of these states had a free-man *status*, in contrast to the dependent peasants of the Hellenistic kingdoms.

5. Leadership belonged to the native elements, sometimes strongly hellenized, the local Greek cities being under their rule.

The authors examine here three wellknown cases of ancient states: Odrys, Get and Bosporan.

These states had all characteristics enunciated here above.

The analysis and hypothetical considerations made about these states have the purpose to put in perspective the existence of a group of states with common features which anticipate, in a way, the appearance of the Hellenistic Kingdoms.

The authors are proposing for this type of states the name of *Protohellenistic* states, thinking that the definition of this type is important as well for the delimitation of the complexity of the ancient world, as for a correct interpretation of the socio-political phenomena on the ancient territory of Romania.

This concept offers to a new light on the controversial problem of the Gets, about their place and role in the ancient history of Romania.

NOTES ON THE ACTIVITY IN THE PORT OF ANCIENT TOMIS

Cristian MATEI

The construction of modern Constanța over the ancient Tomis represented a drawback in research of the ancient city, a drawback that could be only partly overcome by the endeavours of the archeologists¹⁾. Our image of the beginnings and development of the town in ancient times is incomplete and formed-similar to a mosaic in which many of the *tesserae* are missing especially during the last 20 years²⁾. The few literary and epigraphic sources have only partly contributed to elucidate certain aspects of the economic, social and spiritual life of the ancient Pontic town.

The exceptional geographic position of Tomis, on a promontory, like the blade of a knife³⁾ directed south-south east-ward, offered already in antiquity a place of call, a harbour for seamen⁴⁾, granting moreover to the town throughout history a foremost place not only among the Black Sea ports but also among the large ports of the world. The role of the port in the development of the ancient town whose economic and social life revolved around its harbour⁵⁾, necessitated a general picture of this activity, an image which would certainly be completed by subsequent research.

The first traces of a stable settlement on the headland dates back to the second half of the sixth century B.C., close to the waters of the that formed a natural port, linked directly to the town. From the very beginning Tomis must have been an *emporion*, a harbour and a trading port, without any special arrangement, probably ensuring defence by a *teichos*, the same as other settlements of this kind⁷⁾. It appears in the stage of *emporium* in the first epigraphic document (263 B.C.)⁸⁾, that shows the town to be a bone of contention between Callatis allied with Histria on the one hand, and Byzantion on the other. Among the various theories concerning the causes of the conflict, the most plausible appears to be that considered as the main cause the vast trading possibilities of Tomis at that time¹⁰⁾.

The founding in the third century B.C.¹¹⁾, on the Hinogu hill, near to the present day town of Cernavodă, of the stronghold of Axiopolis, whose name derives from the ancient course of Axios (black river), that flowed very close to Tomis¹²⁾, would explain the particular importance of the Black Sea port around the year 260 B.C. Recent investigations on the hydrogeography of Dobrogea¹³⁾

and its medieval cartography¹⁴⁾ lead to the actual existence, no longer hypothetical, of a direct connection on the waterways between the Danube and the Sea, between Axiopolis-Cernavoda and Tomis-Constanța.

In the 17th century, Carasu valley (Black water¹⁵⁾ medieval name of the ancient Axios) appears on the map under the name of *Lago di Carasu*, clearly showing a navigable route between the Danube and the Black Sea, thus suggesting that this water link existed all the more so in ancient times¹⁶⁾. In these conditions Tomis became the main port connecting the Sea with the Danube, taking the place of Histria which was confronted by silting up of its harbour¹⁷⁾ and diminished activity. Lending support to this conclusion is the fact that starting in the 3rd century B.C. both Tomis and Axiopolis showed an increased development following upon the direct trading connections between them, both benefitting by the fruitful active trade along the Danube, a vital artery in the Hellenistic period, the ships penetrating with their Greek wares in the indigenous lands¹⁸⁾.

The transition of Tomis from the stage of *emporium* to that of *polis* probably previous to the first epigraphic mention of the town council (*βουλη*) in the 2nd century B.C. led to the development and establishing of the port.

The Tomis peninsula has the advantage of offering a natural basin to which the inhabitants contributed by adding a breakwater and building piers along the shore. Unfortunately, the building of the new port in the 19th century destroyed the vestiges of the antique port, and the only possibility of upraising the buildings and structures of the ancient port in the open sea used for closing the basin is by analogy with other ports in similar geographic positions. Moreover, the shore line itself underwent constant changes under the action of natural agents and earthquakes, part of the peninsula being covered by the sea²⁰⁾. The western arm of the gulf has disappeared following the building of the new port²¹⁾. The arch of the gulf was closed by another promontory to the west, still visible today but which in antiquity started from the second and third gate to the modern port, exactly where a hundred years ago one could clearly discern the remains of a pier, as also marked on a map representing the plan of the port of Constanța before the works for the new port started (Plate I)²²⁾. The 1886 plan reveals the break down process associated with subsidence of the western arm of the gulf, with the characteristic retreat of the shore to the south of Constanța²³⁾. Collapse of the western arm started at the site where the plan shows the existence of an older pier which the authors of the plan consider to be Genovese, but which was probably ancient, since it continues the wall of Tomis assumed to pass there (Plate II).

It may be assumed that the breakwater was attached to the two arms of the gulf, lengthening them so as to close the basin. Similar natural gulfs, used

as ports in ancient times, were to be found at Fiumicino, the port of Rome (Plate III, 6)²⁴⁾, Centumcellae (Plate III, 1)²⁵⁾, Teracina (Plate III, 4)²⁶⁾, Caesarea in Palestine (Plate III, 5)²⁷⁾, Caesarea in Mauretania (Plate III, 3)²⁸⁾, Leptis Magna in Lybia (Plate III, 2)²⁹⁾. Dredging and the building of a pier for the new port towards the Casino totally destroyed the ancient breakwaters so that it is no longer possible to reconstruct their shape and size. The physico- geographical characteristics of the Tomis gulf would suggest that the ancient breakwaters were built in a straight line.

The shores of the Tomis gulf were consolidated by piers for a landing place. Some thirty years ago V. Canarache described the remains of monumental walls, 2 meters high in places, built of huge blocks of stone, between the second and third entrance to the modern port. He considered these walls to be the remains of the ancient breakwater³⁰⁾. These walls can still be seen today near to the fence surrounding the new port, but their orientation does not suggest that they belonged to the piers, but rather to a tower or large building, connected with the port, and lying along the enclosure wall.

The same as old ancient ports Tomis must also have had a beacon or lighthouse, similar to the lighthouse that appeared on the coins of Histria³¹⁾ during the empire. Nothing precise is known about the wharves, shops and handicraft workshops that must have existed in the port during the Hellenistic period. Archeological diggings during the sixties of the cliffs facing the Ovidiu square revealed a tall Roman building (fourth century A.D.), with shops and warehouses on the ground floor and a large terrace paved with mosaic on the first floor. The building was certainly a trading center. Joined to this building were the *thermae*, contemporary with the mosaic. By analogy with some of the more important ports of the Empire, Forum Iulii³²⁾ and Leptis Magna³³⁾, it may be assumed that within the same area other buildings were raised administrative, hospital, temple³⁴⁾, handicraft works. As it was a favourable harbour of refuge against storms, it may be assumed that in the antique Tomis, already in the Hellenistic period, workshops existed for repairing the ships and shipyards for building and equipping ships³⁵⁾. What has been assumed only for the Hellenistic period, begins to be outlined in the Roman period when a *σῆχος τῶν ἐν Θόμει ναυκληρῶν* was found in Tomis³⁶⁾, in the second century A.D.³⁷⁾, as well as independent shipbuilders such as Theocritus the son of Theocritus³⁸⁾.

The multiple meanings of the word *ναυκληρος*³⁹⁾ let us see not only the broad meaning of the term indicating transport contractor, but also the more restricted meaning designating the last operations before the ship sails off on its way: its equipment⁴⁰⁾. The antique texts give a number of details regarding the material used for building traders; the hull was preferably made of pinewood,

or the wood found in the region⁴¹⁾, the masts and yards were made of fir-tree or pine wood, as well as the oars⁴²⁾, the boards being caulked with plant fibers or wool stuck with wax or vegetal tar⁴³⁾. The ships' hull was rubbed with wax, tar or a mixture of these two substances⁴⁴⁾.

Some archeological findings attest to the existence within the Tomis area of forests in the period of autonomy⁴⁵⁾, the forests continuing to exist in the center and south of Dobrogea under the Romans, as revealed by the Column of Trajan on which several kinds of trees⁴⁶⁾ are represented in the scenes of the Dobrogea campaign. Laberius Maximus' Horotesia also attests to the existence of forests in the north of Dobrogea in the first century A.D., and in addition gives details regarding certain species among which are the fir-tree and the pine⁴⁷⁾.

The existence of Dobrogea forests is also confirmed by the adoration of the hunting deities in the Pontic cities⁴⁸⁾.

Under these conditions it may be assumed that at least part of the wood necessary for repairs and the building of ships came from the region, the other part was brought from the left banks of the Danube along the navigable Carasu, or overland.

The discovery in rooms 3 and 4 of the Building with mosaic of eight two armed iron anchors, of the admiralty type⁴⁹⁾, 120 amphorae with iron nails and cramps, pine resin, resin turpentine, as well as several large pieces of colophony⁵⁰⁾, thus completes the list of materials used for the building and repair of ships. Within the mosaic building in as far as one can judge by the material discovered there and shops and workshops for repair and fittings. The repairs for the quick works could be done with the ship afloat, but for repair and careening of the hull and keel, the ships were drawn ashore and leaned over, or for the smaller crafts careened in drydocks that sheltered them in winter time, as was the case of the reconstructed docks in the Attic port of Zea (Plate IV, 2)⁵¹⁾.

The building material in the edifice with mosaic, in the immediate vicinity of the landing wharf, clearly showed that here was the town agora⁵²⁾. A Tomis decree speaks about a college of *archontes*⁵³⁾ who might be the magistrates whose task it was to organize a fair on the great Panegyries of Tomis⁵⁵⁾.

Most of the imported as well as the exported wares: cereals, wine, oil, honey, fish, wood, ceramics, marble, common metal objects entered and left the ancient port loaded on ships. Sculptured monuments and the monetary pondera of Tomis help us to gain an insight regarding the types of ship that anchored, or were repaired or built in the port of Tomis⁵⁶⁾. Among them are ships recorded of the *corbita*, *candicaria*, *lapidaria*, *scapha piscatoria* or *scapha speculatoria*⁵⁷⁾ type.

The discovery in the spring of 1987 in a grave dating back to the Roman period, of a bronze *strigil* upon which two ships were incised⁵⁸⁾ (Plate V), completes the catalogue of ships of the ancient Tomis known up to date.

The first of the two ships on the *strigil* formed part of the category of symmetrical crafts, with a single mast⁵⁹⁾, listed among the merchant, *navis oneraria*, the *corbita* type⁶⁰⁾. The hull was symmetrical a basket-like shape⁶¹⁾, with a high prow (*stolos*) at the extremity of which a sharp triangle was carved with its tip inward, suggesting curving of the prow in this direction (*akrostolion*)⁶²⁾. On the hull two oblique lines divided in three parts, the prow part being hatched with thin lines that suggested the volume, the mass of the front part, the middle part was marked by two horizontal lines suggesting the panels of which the hull is built, and the third, the stern contained the governing system from which only half of the rudder oar could be seen. The stern ended in a stylized *cheniscus*⁶³⁾, with three oblique, unequal yards from which a scarf hung. The captain's cabin (*diaeta*) was likewise in the stern, represented by two concentric circle sections, decorated towards the stern by three circular marks. Six small, triangular incisions towards the prow, suggesting hightening of the side plating.

The rigging had a single mast (*malus*) fixed in the center of the ship. Towards its upper extremity was the yard (*antenna*) fixed to the mast by lifts (*ceruchi*). One of the ends of the yard (*cornua*) was fixed to larboard and starboard by two arms (*versoriae*). The mast was anchored by six ropes (*candelae*) towards the prow and three towards the stern. Two sails were fixed to the mast and a triangular one (the *supparum*) on the upper part of the yard, and a large rectangular one (*uela*, *carbassa*) to the lower part of the mast. Both the large sail, swollen by a wind blowing from the stern, and the smaller sail are decorated by thin, finely chiseled lines⁶⁴⁾.

An anchor of the admiralty type with two arms hangs from the stern, slightly curved outwards⁶⁵⁾.

A second ship below the other is smaller and stylized but can be listed in the category of the *oneraria* class, *corbita* type.

Of hemispheric, symmetrical shape, the ship has an exaggeratedly long *akrostolion*, curved outward, with a short *aphlaston* curved inward and slightly widened at the end. A broken line above edge of the hull suggests the lower end of a sail, not shown because of the lack of space, or a sail furled around a mast resting on its supports (?)

There is no reason to doubt that large ships of the *oneraria* class, such as those attested to have anchored in the antique Callatis⁶⁶⁾, also landed at the breakwaters of Tomis.

The exceptional economic importance of Tomis was increased twofold with time especially after the firm settling of the Roman rule in Dobrogea due to its strategical importance which, starting from the second century A.D., conferred upon the city its position of center of the Dobrogea shore line defence⁶⁷⁾. The epigraphic documents only partly clarify the military status of the Tomis port but nevertheless show that Tomis was one of the harbours of the Moesia fleet⁶⁸⁾ whose task was surveillance of the Danube and western shores of the Black Sea northward up to Chersonese⁶⁹⁾.

That the Moesia fleet also had sea ships is demonstrated by the Noviodunum inscription where *Liburna Armata* ⁷⁰⁾ is mentioned, as well as the Column of Trajan which shows *Liburnae* vessels used along the Danube in the first Dacian war.

The retreat from Tomis of certain veterans of the fleet such as Valerius Valens, and especially the appointment as prefect of the Moesia fleet of P. Aelius Ammonius⁷²⁾, former prefect of the *Flavia Gaetulorum* stationed at Tomis, appears to indicate apart from the unquestionable fact that it was the largest port on the Black Sea shores - the presence of a permanent Moesian fleet in Tomis in the third century A.D.⁷³⁾. Moreover, the exceptional importance of the town in the third-fourth centuries A.D., as well as the communication along the waterway with Axiopolis, where *nautae universi Danubii* is attested to, has a double character, both civilian and military⁷⁴⁾. It is not excluded that here, at Tomis should have been the High Command of the *Classis Flavia Moesica*.

NOTES

1. A. Rădulescu, *Pontica* 10, 1977, p. 54.
2. Systematic excavations could only be carried out over a restricted area in the Constantza promontory. For the excavations reports see A. Rădulescu and C. Scorpan, *Pontica* 8, 1975; C. Scorpan, *R.R.M.*, 15, 1, passim; A. Rădulescu, *Pontica* 10, 1977, pp. 53-57; A. Rădulescu and I. Bitoleanu, *Istoria românilor dintre Dunăre și Mare, Dobrogea*. Ed. șt. și Encicl., Buc., 1979, p. 46.
3. I. Stoian, *Tomitana. Contribuții epigrafice la studiul cetății Tomis*. EA R.P.R., 1962, p. 16.
4. R. Vulpe, *Pontica*, 2, 1969, p. 151.
5. We subscribe to the idea of M.I. Finlay *The ancient economy*, London, 1975, p. 129: "Ready access to the sea or to a more important river was only a necessary condition for growth of the town, but was not a sufficient condition".
6. More accurately 546-494 B.C., see A. Rădulescu, *Pontica* 10, 1977, p. 57 and n. 10; idem *Istoria românilor* p. 46.
7. Dinu Adameșteanu, *La Basilicata antica*, ed. Di Mauro, 1974, p. 66.
8. FHG, III, p. 537, fr. XXI, see I. Stoian, *op. cit.*, p. 20.
9. I. Stoian, *op. cit.*, p. 21; R. Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobrudja*, Buc., 1938, p. 85-86.

10. R. Vulpe, *Pontica*, 2, 1969, p. 155; Al. Suceveanu, *Viața economică în Dobrogea romană*. EA. R.S.R., Buc., 1977, p. 123, 142 and n. 404. A similar conflict between Apollonia and Mesambria for the port of Anchialos is related in a Histria decree in honour of Hegesagoras (ISM, I, 1983, nr. 64).

11. For the Hellenistic period under Lysimach, see W. Thomascheck RE, 2 (1895), p. 2628 and follow.; V. Pârvan, *Getica*, Ed. Meridiane, Buc., 1982, p. 68; I. Barnea, SCIV, XI, 1960, 1. pp. 69-78; R. Vulpe *Histoire ...*, p. 81; idem, *Pontica* 2, 1969, p. 157.

12. Claudius Aelianus, 12, 45.

13. C. Scarlat, Muzeul Național, III, Buc., 1976, pp. 101-114.

14. P.I. Panait and A. Ștefănescu, *Pontica*, 17, 1984, pp. 169-176.

15. I. Ujvari, *Geografia apelor României*, Ed. Șt., Buc., 1972, p. 562.

16. In 1912 between Cernavodă and Mircea Vodă was the swamp of Carasu valley; from this point till Castelu, to the West, it was water as it may be seen on C. Schuchard's map (*apud* R. Vulpe, *Histoire ...*, pl. XLVII).

17. Strabon, *Geografia*, 1, 3, 4; Polibiu, Ist., 4, 41. About this event see also D.M. Pippidi, *Contribuții la istoria veche a României*, Ed. Șt. și Enciclopedică, Buc., 1967, p. 35 and follow.

18. Apollonios of Rodos, Arg., IV, 282-284.

19. I. Stoian, *op. cit.*, p. 79-81.

20. Recent under water researches in the area between the modern Casino and the pier of the new harbour, has demonstrated that here were constructions which belong to the ancient city. References at these researches at M. Irimia, *Pontica* 3, 1970, p. 19.

21. V. Canarache, *Edificiul cu Mozaic din Tomis*, Constanța, 1966, p. 4.

22. *Dobrogea. Cincizeci de ani de viață românească*, Buc., 1928, Ed. Cultura Națională, p. 456, fig. 127.

23. *Enciclopedia Geografică a României*, Ed. Șt. și Encicl., 1982, p. 387.

24. H.D.L. Viereck, *Die Römische Flotte. Classis Romana.*, Koehlers Verlagsgesellschaft, MBH Herford, 1975, p. 266. fig. 173.

25. Lehman-Hartleben, *Klio*, 14, Leipzig, 1923, *passim*.

26. *Ibidem*.

27. *Ibidem*.

28. *Ibidem*.

29. Ward-Perkins, J.B., JRS, 38, 1948, fig. 5.

30. V. Canarache, *Tomis*, Ed. Meridiane, Buc. 1961, p. 22.

31. B. Pick, *Die antiken Münzen Nord-Griechenlands*, I, 1, 1898. p. 176, nr. 511. For the lighthouse of Histria see also D.M. Pippidi, St. Clas., 9, 1967, pp. 228-230.

32. C.G. Starr, *The Roman Imperial Navy*, London, 1960, p. 12.

33. Ward-Perkins, *op. cit.*

34. L. Casson, JRS, IV, 1965, p. 33 and follow.

35. In an inscription during the Roman period see I. Stoian, *op. cit.*, p. 78, no. 2, where the term appears, designating in the Hellenistic period the best organized ports. For valences of the term see: J. Rouge, *Le commerce maritime dans la Méditerranée*, Paris, 1965, p. 115-117.

36. IGRR, I. p. 205, No. 610; V. Pârvan, *Die Nationalität der Kaufleute im römischen Kaiserreiche*, Breslau, 1909. p. 86; Gr. Tocilescu, *Fouilles et recherches archéologiques en Roumanie*, Buc., 1900, p. 2222 and follow.; R. Vulpe, *Histoire* p. 236; I. Stoian, *op. cit.*, p. 41.

37. Gr. Tocilescu, *loc cit.*

38. IGRR, I, p. 214, no. 645; MINAC, No. inv. 31.

39. Maurice Besnier, in DA., IV, 1, p. 20: 1. The owner of a ship that rents it to a fitter-out; 2. The fitter-out of a ship when he is also the owner or the tenant; 3. the captain of

the ship appointed by the fitter-out to administer and command the ship. M.A. Bailly, *Dictionnaire grec-français*, Paris, 1894, also mentions another meaning that of *pilot*.

40. I. Manole, Gh. Ionescu, *Dicționar marinăresc*, Ed. Albatros, Buc., 1982, p. 41: to fit-out a ship to equip it with all necessary gears and fittings.

41. Teophr. *Hist. plant.* V, 7, 1.

42. Plin., XVI, 39, 195, 201, 202; Teophr., *Hist. plant.* V, 1, 6.

43. Plin., XXIV, 9.

44. Plin., XVI, 11, 52, 56; Ovidiu, *Metamorph.*, XI, 514-515.

45. V. Canarache, *Tomis*, p. 32, relates about the discovery in the rural area around Tomis of tree trunks 2-3 m long, prevalently oaks.

46. C. Stoiculescu, *Dacia NS*, 1-2, Buc. 1985, p. 96, annex 1, scenes 36, 37, 39. For the contemporary period see *Encicl. Geografică a României*, p. 394, that describes the existence in SW Dobrogea of forests of deciduous trees of submediterranean type.

47. ISM, I, p. 187. nr. 67 (ex. A), r. 20; cf. and notes of D.M. Pippidi, p. 204.

48. The cult of the goddess Artemis-Diana in Tomis and Callatis is attested to in Al. Suceveanu, *op. cit.*, p. 88 and n. 125; p. 93 and n. 189.

49. For this type of anchor see D.A., I, 1, p. 266 and follow.; H.D.L. Viereck, *op. cit.*, p. 135 and fig. 128, 129.

50. V. Canarache, *Edif. cu Mosaic*, p. 28 and 40; M. Bucovăla, *Das grosse römische Mosaik von Tomis*, Constanța, 1977, p. 29 a. follow., fig. 21 and 23.

51. H.D.L. Viereck, *op. cit.*, p. 297, fig. 41.

52. V. Canarache, *Edificiul cu Mosaic*, p. 4.

53. According to Aristotle, *Polit.*, VI, 5, 2, a body of magistrates was above all, supervising and policing the market and the transactions between the citizens. It may be added that the *agoranomoi* inspected all the wares, except for the cereals for which a special magistrature existed, that of the *sitophylakes* (E. Caillemier in *DA* 3, 1881, *Agoranomoi*, p. 155).

54. Dittenberger, *SIG*, 2, II, p. 182, n. 11.

55. In this connection see I. Stoian, *op. cit.*, p. 166. For the great Panegyries attested to in Tomis, *idem* p. 41 a.p. 176 and I.I. Russu, *Dacia II. N.S.*, 1957, p. 185.

56. For description of the types of ships on the sculptured monuments and Tomis coins, see V. Bounegru, *Istros*, 1, 1980, p. 183-190; *idem* in *Münsterische Beiträge zur Antike Handelsgeschichte*, Münster, III, 2, 1984, pp. 1-17, no. 3, 5, 6, 12, 16.

57. Schematic treatment of this type on a Tomis monetary pondera does not allow us to establish to which of the two categories it belongs.

58. The discovery belongs to Virgil Lungu, whom we wish to thank once again for the amiability with which he offered us the object to study.

59. This type of ship has a precise designation in the ancient sources: those with two and three masts are called *diarmenos* (Synesius, *Scrisori*, IV) and *triarmenos* respectively (Plin. *Nat. Hist.*, XIX, 5), ships with more masts were not known in antiquity. In this connection see also J. Rouge, *Recherches sur l'origine du commerce maritime en Méditerranée sous l'empire Romain*, Paris, 1966, p. 49 and follow.

60. For this type see P.M. Duval, *MEFR*, Paris, 61, 1949, p. 133 and follow., J. Rouge *op. cit.*, p. 74; E. Rossbach, art. *Corbita*, in *D.A.*, X., p. 1505; H.D.L. Viereck, *op. cit.*, fig. 113.

61. The very name of the ship, *corbita*, probably derives from basket.

62. The upper end of the prow was called *akrostolion*, the upper end of the stern *aphlaston*, as a rule embellished with anthropomorphous masks, zoomorphous figures, discs I. Pekáry, *Boreas*, 6, 1983, p. 119-127 groups them in five types: I head of animal; II head of bird; III discs; IV anthropomorphous masks; V various protomes.

63. Ornament in the form of a swan head and neck. V.J. Schefferi Argentoratensis, *De Militia nauali ucterum*, Upsala, 1654, p. 158 and follow.; P.M. Duval, R.A., Mèl. Ch. Picard, Paris, 1948, fig. 15 and 16; I. Pekáry, *Boreas* 5, 1982, pp. 273-279; idem *Boreas* 7, 1984, p. 184 and follow.

64. The same decoration, with small parallel lines on a relief in Copenhagen (I. Pekáry, *Boreas* 6, 1984, p. 184) and on a Tunisian mozaic (L. Foucher, *Navires et barques figurées sur des mosaïques decouvertes à Sousse et aux environs*. Notes et Documents, XV, Tunis, 1957, fig. 5 and 7).

65. The two armed anchor is called *αμφισιομος* or *αμφιβολος*, being as a rule suspended in front or on the side of the ship. For bibliography see above no. 49.

66. C. Scorpan, *SCIV*, 21, 4, 1974, p. 645.

67. Al. Suceveanu, *RRH*, 2, p. 232.

68. Thus also recorded by H.D.L. Viereck, *op. cit.*, p. 255. C.G. Starr, *The Roman Imperial Navy*, London, 1960, p. 135 and follow. excludes the possibility that Tomis should be the port of the Moesic fleet, yet in note 42 of the same chapter he places Tomis at the head of the list of the most important ports of the Danube fleet...

69. Where there existed a naval basis of *Classis Moesica* as appears to be attested to by inscription put up by the trierarch T. Aurelius Secundus (CIL, III, 14214 and 14215). See also V. and G. Webster, *The Roman Imperial Army of the first and second centuries A.D.*, London, 1969, p. 155 and follow.

70. Gr. Florescu, *RIR*, 16, 1946, 1, p. 13.

71. CIL. III, 6552, Suppl. Epigraf., 104. = ISM, II, nr. 199 (35).

72. I. Stoian, *op. cit.*, p. 209, nr. 1; H.G. Pflaum, *Les carrières procuratoriennes equestres sous le Haut-Empire romain*, II, Paris, 1960, p. 854, nr. 329; ISM, II, nr. 106 (72). Paris, 1960, p. 854 and follow., nr. 329.

73. D. Kienast reaches the same conclusion in *Untersuchungen zu den Kriegsflotten der römischen Kaiserzeit*, Bonn, 1966, p. 117, no. 109, conclusion based on the inscription of P. Aelius.

74. A. Aricescu, *Annata în Dobrogea romană*, Ed. Militară, Buc. 1977⁴, p. 71.

CERCETĂRI FIZICO-CHIMICE PRIVIND MORTARUL DE ROSTUIALĂ FOLOSIT LA INSTALAȚIA PORTUARĂ ANTICĂ DE LA CAPIDAVA

Nicolae Șt. NOICA*, Cristian MATEI**,
Ioan DINA***, Marcela MUNTEAN****

Instalația portuară antică (sec. II-VI e.n.) de la Capidava este unica instalație portuară romană timpurie cercetată până în prezent pe întregul curs al Dunării. Cercetările arheologice începute în acest sector în anul 1987¹⁾, au continuat în anul 1988²⁾ și în continuare până în prezent, dezvelind cheiul antic pe o lungime de peste 50 m, precum și pe toată lățimea sa de 2,52 m. Pe o mare suprafață a zidului sparge-val, aflat în antichitate în contact direct cu apele Dunării, se păstrează un mortar de o calitate excelentă cu un aspect apropiat de cel al betonului modern. Într-o porțiune de 5,8 m spre capătul din amonte al cheiului se observă o refacere a zidului sparge-val – refacere executată probabil în a doua jumătate a secolului III e.n. – cu alte mijloace și materiale, deosebite de cele folosite inițial, mortarul de roșuială lipsind în porțiunea refăcută.

Rețetele antice prezentate de Vitruvius (*De architectura*) pentru mortarele folosite la construcțiile hidraulice relevă folosirea în compoziția acestora a țiglei pisate și cernute (*De arch.*, II, 5, 4), a prafului de Puteoli care *amestecat cu var și piatră spartă dă tărie nu numai clădirilor obișnuite, ci chiar digurilor care zidite în mare se întăresc sub apă* (*De arch.*, II, 4, 1 și 2), sau a prafului de Cumae provenit din regiunile dintre "Cumae și promontoriul Minervei", destinat special zidurilor care vor sta sub apă (*De arch.*, V, 12, 6).

Cercetările efectuate până în prezent în România de către prof. dr. ing. Șerban Solacolu în 1935-1936 la pilele podului lui Traian, de către prof. Steopoe la Mangalia, Sarmizegetusa și Celei, iar mai recent de către E. Stoicovici și N. Gudea la Porolissum, castrul de la Pomă³⁾, au folosit metode fizico- chimice simple. Profesorul Solacolu ajunge la concluzia că, liantul folosit la pilele podului lui Traian era *Ciment Roman*, ceea ce confirmă cunoașterea liantului.

Proba de mortar analizată a fost extrasă din partea nerefăcută a zidului sparge-val. Analiza materialului s-a realizat cu ajutorul metodelor de investigație moderne: analiză chimică (metoda termochimică), microscopic electronică, difracție de raze X, microanaliză de raze X. Proba de mortar prezintă la vedere trei straturi: mortarul de legare a moloanelor de zidul cheiului, dur, de culoare albă-gri cu cărămidă pisată pe care l-am numit *mortar de bază*; un strat de mortar pentru

grund de culoare negricioasă pe care l-am numit *strat intermediar*, un strat de mortar de glet de culoare gri, aplicat peste *stratul intermediar*, formând un strat compact, vizibil, numit în continuare *strat superficial*. Cu ajutorul microsondei electronice de raze X echipată cu analizor autonom de raze X s-a obținut o remarcabilă imagine a probei de mortar în secțiune mărită de 600 x care marchează clar existența celor trei tipuri de mortar.

Analizele spectrale de raze X s-au efectuat pe zone dispuse în cele trei straturi de mortar. Din rezultatele obținute se constată în afara elementelor caracteristice liantului de bază și agregatului din mortar, și prezența unei cantități apreciabile de fosfor.

Compoziția medie oxidică a celor trei tipuri de lianți utilizați este prezentată în tabelul alăturat.

Luând în considerație modulii de bazicitate și respectiv compoziția chimică oxidică a lianților, se constată că *stratul intermediar* și cel *superficial* au practic același modul de bazicitate (1,2) plasat în domeniul cimenturilor romane, în timp ce mortarul de bază, cu modul de bazicitate ceva mai mare (1,95), se încadrează în domeniul varurilor foarte hidraulice.

O particularitate a *stratului intermediar* constă în prezența unei proporții însemnate (în jur de 13%) de P_2O_5 care nu se remarcă nici măcar în urme la celelalte straturi de mortar. De fapt, el se găsește în *stratul intermediar* sub formă de pirofosfat de siliciu ($SiO_2P_2O_5$) sau SiP_2O_7 , compus mineralogic care, așa cum se afirmă în literatura de specialitate, corespunde unor temperaturi de sinteză de peste 1180-1200°C. Acest fapt ne conduce la ipoteza că liantul din *stratul intermediar* a fost ars la această temperatură. Situația este în bună concordanță cu gradul de carbonatare al mortarelor indicat în tabelul alăturat. Gradul de carbonatare scăzut sugerează prezența în sistem a unor compuși cu hidraulicitate ridicată. Pirofosfatul, respectiv materia sticloasă, a fost evidențiat la microscopul electronic.

În concluzie se poate spune că:

- liantul din *stratul de bază* este un var foarte hidraulic;
- liantul din *stratul intermediar* și cel *superficial* este ciment roman;
- *stratul intermediar* se remarcă printr-un conținut ridicat de fosfor (silicofosfat) care sugerează folosirea lui pentru impermeabilizare;
- între liantul de bază și cărămida pisată (întrebuițată ca adaos hidraulic) se constată o interacție chimică intensă.

Analizele fizico-chimice asupra mortarului folosit la instalația portuară antică de la Capidava confirmă relațiile lui Vitruvius privind folosirea unor materiale specifice pentru construcțiile hidraulice. Având în vedere faptul că stânca ce servește drept temelie cheiului antic a fost secționată de la ESE spre VNV, pe direcția amonte-aval a construirii cheiului (pentru a se crea adâncimea de pescaj), precum

și aplicarea unor straturi succesive de mortar pe suprafața cheiului dinspre Dunăre, se poate trage concluzia că, lucrarea a fost executată pe secțiuni, folosindu-se probabil una-două sau mai multe casete din care a fost scoasă apa cu ajutorul unor dispozitive speciale, aidoma celor descrise de Vitruvius (*De arch.*, X, 4, 6) ca fiind folosite la astfel de lucrări. În sprijinul acestei ipoteze vine și faptul că, pe nivelul de călcare al cheiului, corespunzând anticului fund al Dunării, în partea dinspre fluviu, au fost găsite în cursul celor două campanii arheologice un număr foarte mare de scoabe și piroane de fier ce au servit probabil spre a prinde între ele chesoanele casetelor.

NOTE

* Trustul de Antrepriză Construcții Montaj și Reparații pentru Industria Chimică București.

** Muzeul Militar Central – Filiala Constanța.

*** Întreprinderea Mașini Grele București.

**** Institutul Politehnic București.

1. În acest sens vezi C. Matei, în *Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos*, nr. 3-4, Călărași, 1987, p. 95-102; M. Lucaciu, C. Matei, L. Dărăban, V.V. Morariu, în *Archaeometry in Romania*, vol. I, București, 1988, p. 51-58.

2. C. Matei, în *Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos*, nr. 5-7, Călărași, 1988-1989 (p. 121-141). În acest material autorul a prezentat primele concluzii ale analizelor făcute pe probe de mortar recoltate din cheiul instalației portuare antice de la Capidava, analize efectuate cu mijloace simple de către Institutul de cercetări pentru Industria Lianților și Azbocimentului, care nu au ajutat decât la cunoașterea superficială, de ansamblu, a caracteristicilor probei de mortar studiate. Prezentul material aduce precizări noi privind compoziția mortarului hidraulic în general și a celui folosit la instalația portuară antică de la Capidava în special, pentru acesta din urmă cercetarea fiind exhaustivă.

3. E. Stoicovici și N. Gudea, în *Acta Musei Porolissensis* VII, Zalău, 1983, p. 185-196.

4. Același sistem a fost folosit după cât se pare, la construirea podului lui Apollodor de la Drobeta. Cf. D. Tudor, *Oltenia romană*, EA R.S.R., București, 1978, p. 64 și urm.

PHYSICS AND CHEMICAL RESEARCHES ON THE PLASTER MORTAR USED AT THE ANCIENT PORT INSTALLATION FROM CAPIDAVA (Summary)

As a result of the archaeological research performed in 1988 in the ancient port installation from Capidava, the quay was uncovered on 12,40 meters in length.

Upstream on 5,8 meters in length the quay was rebuilt, maybe in the 3rd century o.e. On the quay's surface, downstream, the plaster mortar is excellent preserved. From this plaster mortar was excerpted a sample to be analyse. For analyses were used the following methods: chemical analyse (the thermochemical method), electronic microscope, X ray diffraction, microanalyse of X ray.

The sample of plaster mortar presents three coats: a) the base coat; b) the intermediary coat; c) the superficial coat.

In the structure of the intermediary coat there is a high proportion of P_2O_5 (13,08%). This element does not exist in the others coats. The high percentage of phosphorus of the intermediary coat suggest that it was used for make the plaster mortar water proof. This mineralogic constituent with phosphorus corresponding to a high temperature of synthesis (1180-1200°C) which confirm the ancient text of Vitruvius, *De architectura*, where the author speaks about using in the hydraulic mortar's composition of the volcanic ash, *pozzolana*.

DRUMUL HERULILOR DIN ANUL 512 PRIN "ȚARA TUTUROR SCLAVINILOR"

Maria COMȘA (București)

Herulii, populație de origine germanică, pomeniți în izvoarele scrise grecești sub numele de Elouroi, iar cele latine menționându-i cu numele de Eruli, au ocupat inițial zona centrală a Peninsulei Yutlanda, țărmul de vest al Peninsulei Scandinave (aproximativ între orașele actuale Göteborg și Hamstad, iar în profunzime până în preajma actualului lac Varnamo¹⁾.

În secolul al II-lea ei sunt supuși de Goți și debarcă împreună cu aceștia pe țărmul de sud al Mării Baltice, în zona Vistulei inferioare, iar de acolo vor pleca împreună cu ei spre sud-est.

În anul 267 ei sunt atestați deja în preajma Mării de Azov, în zona cuprinsă între coasta de nord-vest a acesteia - Pragurile Niprului și cursul inferior al Donului²⁾.

În această zonă Herulii vor continua să trăiască până la apariția Hunilor în Europa, când vor fi nevoiți (ca și vizigoții, ostrogoții și alanii) să se deplaseze spre vest ajungând în Europa Centrală și unele grupuri chiar în Europa de Vest.

În jurul anului 454 (anul destrămării definitive a Imperiului Hunilor) se aflau în Moravia și Slovacia, ocupând o zonă muntoasă între râurile Morava și Ipel, învecinându-se cu Rugii și Marcomanii la vest și cu Longobarzii la nord³⁾.

Aproximativ în același teritoriu îi amintește pe Heruli și Procopius: *Ei locuiau din vechime dincolo de râul Istru*⁴⁾.

*Cu vremea ajunseseră să-i întreacă în putere și în număr de oameni pe toți barbarii dimprejur și, firește, mergeau asupra lor, îi răpuneau pe rând, îi siluiau și-i prădau. În cele din urmă îi puseră la bir pe Longobarzi, care erau creștini, precum și alte neamuri la fel; nu pentru că era lucru obișnuit la barbarii din părțile acelea, ci fiind îndemnați la așa ceva de pofta de bani și de mândrie. Dar după ce luă domnia Romanilor Anastasios, Herulii nu mai avură împotriva cui să se îndrepte, puseră armele jos și rămaseră liniștiți, și petrecură în această pace un răstimp de trei ani*⁵⁾.

După cei trei ani de pace Herulii au început luptele cu Longobarzii. În această luptă au pierit mulți Heruli și chiar conducătorul lor Rodulf. Urmăriți de Longobarzi, Heruli au pornit prin toată țara de dincolo de râul Istru, mergând

cu copii și femeile lor⁶⁾. Astfel au ajuns în ținutul locuit înainte de Rogi (Rugi), care se amestecaseră cu oastea Goșilor și porniseră spre Italia, ei se așezară acolo. Dar Herulii erau chinuți de foame, pentru că se aflau într-un ținut pustiu și nu mult după aceea se ridicară de acolo și ajunseră în apropiere de țara Gepizilor. La început îi rugară, iar Gepizii le îngăduiră să sălășluiască împreună cu ei și să le fie vecini⁷⁾.

După un anumit timp Gepizii îi atacă pe Heruli. În urma acestui atac Herulii au trecut râul Istru (Dunărea) și *hotărâră să se așeze printre Romanii de acolo, pe vremea împăratului Anastasios, care îi primi cu multă bunăvoință și le îngădui să rămână acolo*⁸⁾.

*Însă nu mult după aceea acești barbari îl supărară, deoarece pricinuiau nedreptăți romanilor din acele părți. De aceea împăratul trimise o oaste împotriva lor. Romanii îi răpuseră în luptă, uciseră pe cei mai mulți dintre ei și ar fi putut să-i măcelărească pe toți. Dar cei rămași în viață veniră să-i roage pe comandanți și cerură să fie cruțați și primiți pe viitor ca tovarăși de arme și slujitori ai Împăratului. Auzind acestea Anastasios îngădui și de aceea s-a întâmplat ca unii Heruli au fost lăsați cu viață; dar aceia nici n-au ajuns aliații Romanilor și nici nu le-au făcut vre-un bine*⁹⁾.

*Când fură răpuși în luptă de către Longobarzi, Herulii purceseră din ținuturile părintești; cum am povestit mai sus, unii din ei se așezaseră în ținuturile Illirilor, iar ceilalți nu vrură să treacă râul Istru, ci își căutară sălășul în locurile cele mai îndepărtate ale lumii locuite pe atunci. Având mai mulți conducători de sânge regesc, ei trecură pe rând peste toate neamurile sclavinilor, apoi străbătură un mare ținut pustiu și ajunseră la așa zișii Varni. După aceștia, meraseră printre neamurile Danilor, fără să fie stânjeniți de barbarii de acolo. Apoi ajunseră la Ocean, se suiră în corăbii, se îndreptară spre Insula Thule¹⁰⁾ și rămaseră acolo*¹¹⁾.

În legătură cu pasajele citate mai sus din opera lui Procopius s-au făcut diferite încercări de localizare a Herulilor în anii 505-512, de delimitare a teritoriului ocupat de Sclavini în anul 512 și de identificare a drumului străbătut de Heruli până să ajungă în patria străveche de unde au plecat.

Astfel, Ludwig Schmidt, îi localizează pe Heruli, cu probabilitate, în zona cuprinsă între Drobeta-Turnu Severin Oltul Inferior și Dunăre. De aici ei au pornit străbătând Muntenia, aproximativ prin sudul Câmpiei Române, își vor continua drumul prin valea Prutului, apoi pe Nistrul superior și pe sub Carpații Nordici pe Vistula superioară și Oderul superior. De aici, prin Silezia, Brandenburg și Mecklenburg vor ajunge în Peninsula Yutlanda (Danemarca)¹²⁾.

K. Jazdzewski consideră că în anul 512 Herulii au plecat din zona Mureșului Inferior, în apropiere de confluența sa cu Tisa. Ei au pornit pe malul stâng al râului în sus până ceva mai la nord de actualul oraș Szolnok. De aici și-au

continuat drumul spre nord-vest prin valea pârâului Zagzyva până în apropierea oraşului actual Hatvan, iar apoi s-au îndreptat spre nord-vest spre cotul Dunării Mijlocii. În continuare s-au deplasat pe malul stâng al Dunării până în zona oraşului actual Bratislava. De aici s-au îndreptat pe valea râului Morava spre nord şi trecând prin poarta Moravă, au ajuns pe cursul superior al Oderului, iar apoi pe cursul mijlociu al Elbei trecând prin *ţara tuturor Sclavinilor*. După ce au străbătut un loc pustiu, situat între Sclavini şi tribul germanic al Varnilor¹³), Herulii au ajuns în Peninsula Yutlanda (Danemarca de azi), iar din nord-estul acesteia, pe mare ajung, în sfârşit, în patria lor străbună, pe coasta de sud-vest a Suediei¹⁴).

D.A. Macinski şi Maria A. Tihanova îi localizează pe Herulii, porniţi spre sud, atât în zona oraşului Sirmium, la sud de Dunăre (şi la sud de limeul dunărean), cât şi la nordul fluviului. După părerea celor doi autori Herulii au străbătut toată coasta subcarpatică de sud şi de est a României. Ajungând pe Nistrul superior s-au îndreptat spre nord-vest. Traversând Vistula Superioară şi Oderul s-au îndreptat spre cursul inferior al Elbei de unde şi-au continuat drumul spre Insula Thule¹⁵).

Mihai Parczewski îi localizează pe Heruli în zona cuprinsă între Sirmium şi confluenţa Dravei cu Dunărea, până în preajma oraşului Drobeta-Turnu Severin. De aici Herulii au pornit prin zona de câmpie (stepă) din apropierea Dunării până la confluenţa Prutului cu Dunărea. În preajma actualului oraş Galaţi au trecut pe malul stâng al Prutului continuându-şi drumul spre nord şi apoi spre nord-vest. Aproximativ în apropierea actualului oraş Siret au trecut din valea Prutului în valea Nistrului superior continuându-şi drumul în direcţie nord-vestică. După ce au traversat Vistula Superioară şi Oderul Superior s-au îndreptat spre cursul mijlociu al fluviului Elba şi apoi spre Peninsula Scandinavă¹⁶).

Joachim Herrmann arată că Herulii, învinşi de Longobarzi au fugit la Gepizi. De aici o parte a lor au încheiat o înţelegere (foedus) cu Bizanţul şi au coborât în Imperiul Bizantin. O altă parte a Herulilor au dorit să se întoarcă în Peninsula Scandinavă, patria lor străbună. Această parte a tribului (Herulilor) s-a îndreptat spre nord, străbătând unul după altul ţinuturile Slavilor (Sclavinilor), apoi au migrat printr-o regiune pustie şi în cele din urmă au ajuns la aşă numiţii Varni. De aici drumul i-a condus la Dani şi în cele din urmă au ajuns la Ocean (Marea Baltică). De aici s-au dus spre insula Thule (Suedia de azi) unde au şi rămas¹⁷).

O altă problemă care se pune este aceea unde se afla în jurul anului 512 *ţara tuturor Sclavinilor*

Autorii menţionaţi mai sus care au fixat drumul Herurilor prin zona subcarpatică a României (L. Schmidt, D. Macinski, M. Tihanova) sau în apropierea

Dunării Inferioare (M. Parczewski) consideră că *țara Sclavinilor* se întindea în toată zona extracarpatică a României, apoi la nord de Carpați până pe cursul superior al Vistulei și chiar al Oderului, după care urma un ținut pustiu până la tribul germanic al Varnilor.

Konrad Jazdzewski restrânge *Țara tuturor Sclavinilor* la zona cuprinsă între Oderul superior și mijlociu și cursul mijlociu al Elbei. După acest autor *pustiul* care urma după *țara Sclavinilor* se afla la nord de Munții Sudeți din nordul Cehiei de azi între Oderul superior și mijlociu și Elba Mijlocie.

M. Parczewski consideră că locul pustiu se afla la vest de provincia poloneză numită Polonia Mică (*Polonia Minor*) unde pe baza datelor arheologice se constată existența unui teritoriu lipsit de așezări umane¹⁸⁾.

În sfârșit, Joachim Herrmann a reconstituit drumul către nord urmat de Heruli începând din Țara Gepizilor (pe Tisa), de unde prin Pasul Jablunka sau prin Pasul Dukla au trecut în zona Vistulei superioare, după care urma ținutul pustiu până în apropierea râului Saale, unde se afla tribul germanic al Varnilor¹⁹⁾.

Din cele relatate mai sus reiese că o parte din autori îi localizează pe Heruli în preajma Dunării inferioare, iar drumul lor spre țara lor de baștină trecea prin zona extracarpatică a României, fie prin zona subcarpatică, fie prin câmpie mai aproape de Dunăre, continuând în ambele cazuri pe Prut, prin nordul Carpaților spre Vistula și Oderul superior și apoi spre Marea Baltică.

Din pasajele pe care le-am citat mai sus din Procopius²⁰⁾ reiese clar că înainte de domnia împăratului Anastasius, Herulii se aflau la nord de Dunărea mijlocie în sud-vestul Slovaciei și în sudul Moraviei de azi. De aici, învinși de Longobarzi, au pornit spre vest în ținutul locuit mai înainte de Rogi (Rugi), care se afla în sudul Cehiei de azi. Nerezistând în acest loc *pustiul* s-au întors din nou spre est (probabil tot prin sudul Moraviei și Slovaciei), ajungând în apropierea Gepizilor, care se aflau pe Tisa superioară și mijlocie.

După un timp între Gepizi și noii veniți s-au iscat neînțelegeri și s-a ajuns chiar la război, Herulii fiind învinși. În urma acestei lupte o parte a Herulilor au intrat în Imperiul Roman de Răsărit (Bizantin) cu asentimentul Împăratului Anastasios, iar o altă parte a lor, nevoind să treacă Dunărea, au hotărât să plece înapoi în patria străbună. Aceștia din urmă, având mai mulți conducători au trecut prin *Țara tuturor Sclavinilor* după care au străbătut un loc pustiu. În continuare au trecut prin apropierea teritoriului ocupat de tribul germanic al Varnilor și după ce au străbătut teritoriul ocupat de Dani în Peninsula Yutlanda (Danemarca de azi) au ajuns în cele din urmă în Insula Thule (pe coasta de sud-vest a Suediei) și s-au așezat aici în locul de unde plecaseră străbunii lor.

Pe baza datelor oferite de Procopius se poate deduce că locul de pornire a unei părți a Herurilor către patria străbună se afla în apropierea teritoriului locuit de Gepizi, așa cum au stabilit K. Jazdzewski și J. Herrmann.

În ceea ce privește traseul drumului străbătut de Heruli de la Tisa spre cursul superior al Vistulei și al Oderului părerea celor doi autori diferă, după cum s-a văzut mai sus.

În ce ne privește (conform cu datele transmise de Procopius) admițând deplasarea Herurilor de la Tisa mijlocie din preajma Gepizilor spre Dunărea mijlocie prin sud-vestul Slovaciei și sud-estul Moraviei, apoi pe râul Morava și în continuare spre nord, ni se pare o variantă mai realistă, deoarece ei străbăteau zone cunoscute lor, spre deosebire de variantele răsăritene începând din Banat sau Oltenia prin zona extracarpatică a României, fie prin zona subcarpatică care presupuneau un drum anevoios și îndelungat în regiuni necunoscute de ei, unele greu de străbătut, fie în preajma Dunării într-un teritoriu supravegheat îndeaproape de Imperiul Bizantin.

Herulii care au pornit spre sud (se pare mai puțini la număr decât cei care au plecat spre patria străveche), așa cum arată Procopius au intrat în Imperiu cu acordul Împăratului Anastasios²¹).

În aceste condiții Herulii nu pot fi localizați nici în Clisura Dunării nici în zona învecinată a orașului Singidunum (Belgrad) din stânga Dunării, aflată în afara limes-ului, și cu atât mai puțin în sudul Olteniei. Odată intrați în Imperiu ei trebuie localizați doar la sud de Dunăre în apropierea limes-ului, și nicidecum la nord de acesta.

După ce au intrat în noul teritoriu între Heruli și Romanii din provincia Illyria au avut loc neînțelegeri, care în cele din urmă au dus la exterminarea a numeroși Heruli de către armata bizantină, ceilalți s-au supus împăratului Anastasius²²).

O pacificare a lor a avut loc însă abia după ce a preluat domnia Împăratul Justinian, care le-a dăruit pământ roditor în preajma cetății Singidunum și în cele din urmă i-a creștinat. În urma creștinării ei își schimbă felul de viață cu deprinderi mai blânde și au devenit tovarăși de arme ai Romanilor (Bizantinilor) împotriva dușmanilor²³), fiind amintiți ca făcând parte din trupele de federați²⁴).

În sfârșit, credem că mai este necesar să vedem în ce măsură izvoarele scrise și datele arheologice ne permit să vorbim în anul 512, deci la începutul secolului al VI-lea de o *țară a Sclavinilor* în zona extracarpatică a României.

Trebuie să menționăm că pentru primele două decenii ale secolului al VI-lea nu avem complexe arheologice slave sau autohtono-slave bine datate în Oltenia, Muntenia și Moldova.

O primă incursiune slavă (probabil a Anșilor) în Imperiul bizantin este consemnată de un izvor scris abia în anul 518, iar Sclavinii, după părerea noastră, au atins linia Dunării inferioare în special în zona Călărași-Durostorum abia în anul 527, la începutul domniei Împăratului Justinian²⁵).

Din cele arătate reiese că nici izvoarele scrise și nici datele arheologice nu ne permit deocamdată să vorbim de o *Țară a Sclavinilor* în zona extracarpatică a României și nici de un drum al Herulilor prin această țară în anul 512.

În urma celor prezentate mai sus noi considerăm că *Țara tuturor Sclavinilor* menționată de Procopius în anul 512 poate fi localizată cel mai probabil în sud-vestul Slovaciei, sudul Moraviei, valea râului Morava și cursul superior și mijlociu al Oderului mijlociu al Elbei²⁶).

NOTE

1. Grosser Historischer Weltatlas, Herausgegeben vom Bayerischen Schulbuch-Verlag, I. Teil, Vorgeschichte und Altertum, 5. überarbeitete und erweiterte Auflage, München, 1972, p. 51.

2. Ibidem; D.A. Macinski, Maria Al. Tihanova, *O mestah obitania i napravlenijah dvizeniji Slavian I-VII vv.* (po pismenym i arheologiceskim istocnikam), Acta Archaeologica Carpathica, XVI, Krakow, 1976, p. 72.

3. Grosser historischer Weltatlas, p. 53.

4. Procopius din Caesarea, *Războiul cu Goții*, II, 14, 1, trad. H. Mihăescu, în seria Scriptores Byzantini, III, București, 1963, p. 103; Procopius, Bella V-VIII, vol. II, ed. Jakob Haury, Lipsiae, Teubner, 1963, p. 208 (+ De bello Gothico, II, 14, 1).

5. Procopius din Caesarea..., II, 14, 8; *Procopius*, ed. J. Haury, II, p. 209 (De bello Gothico, II, 14, 9).

6. Procopius din Caesarea..., II, 14, 20-22, p. 102-103; *Procopius*, ed. J. Haury, II, p. 210-212.

7. Procopius din Caesarea, II, 14, 23-26, p. 104-105; *Procopius*, ed. J. Haury, II, p. 212.

8. Procopius din Caesarea..., II, 14, 27-28, p. 104; *Procopius*, ed. J. Haury, II, p. 212.

9. Procopius din Caesarea..., II, 14, 29-32, p. 104; *Procopius*, ed. J. Haury, II, p. 213.

10. După descrierea lui Procopius *Thule este mare de tot, căci se întinde până e de mai mult de zece ori mai mare decât Britania fiind așezată cu mult mai departe spre Miazănoapte* (Procopius din Caesarea..., II, 15, 5). După noi Thule poate fi identificată cu partea de sud a Peninsulei Scandinave.

11. Procopius din Caesarea..., II, 15, 1-5, p. 105; *Procopius*, ed. J. Haury, II, p. 214-215.

12. L. Schmidt, Geschichte der deutschen Stämme bis zum Ausgang der Völkerwanderung. Die Ostgermanen, ed. 2, Monachium (München), 1941, p. 553; Konrad Jazdzewski, Wzajemny stosunek elementow slowianskich i germanskich w Europie srodkowej w czasie od najscisja Hunov az do usadowlenia sie Awarow nad srodkowym Dunajem, Prace i materialy Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Lodzi, Seria archeologiczna, 5, Lodz, 1959, fig. după p. 52 și p. 54.

13. Varni, trib germanic, este localizat în secolele III-IV de către J. Herrmann (Welt der Slawen, Herausgegeben von J. Herrmann, Leipzig-Jena-Berlin, 1986, harta de la p. 16) în apropiere de coasta de sud a Mării Baltice între cursul inferior al Oderului și al Elbei. Între anii 480-548 D.A. Macinski și M.A. Tihanova îi localizează mai la sud, între cursul inferior al Oderului și cursul mijlociu al Elbei. În sfârșit, K. Jazdzewski îi localizează în prima jumătate a secolului al VI-lea pe cursul inferior al Elbei, avându-i ca vecini spre sud-est pe Thuringi, iar J. Herrmann (op. cit., p. 33) pe cursul inferior al râului Saale, afluent pe partea stângă al Elbei.

14. K. Jazdzewski, op. cit., p. 53-58.
15. T.A. Macinski, M.A. Tihanova, op. cit., p. 83-84 și fig. 5, p. 78.
16. Mihai Parczewski, *Najstarsza faza kultury wczesnosłowiańskiej w Polsce*, Univ. Jagellonski, Roszprawy na habilitacyjne, nr. 141. Krakow, 1988, p. 142-143.
17. J. Herrmann, op. cit., p. 33.
18. M. Parczewski, op. cit., p. 143.
19. J. Herrmann, op. cit., p. 33.
20. Cf. mai sus notele 4-7.
21. Cf. mai sus nota nr. 8.
22. Cf. mai sus nota nr. 9.
23. *După ce luă domnia Justinian, le dăruî pământ roditor și alte avuții, se osteni în toate chipurile să si-i apropie și îi înduplecă pe toți să se creștineze. De aceea își schimbă felul de viață cu deprinderi mai blânde, căutară să se pătrundă de obiceiurile creștinești și-i sprijiniră de multe ori pe romani ca tovarăși de armă împotriva dușmanilor* (Procopius din Caesarea, *Războiul cu Goții*, trad. H. Mihăescu, II, 14, 33-35, p. 104; Procopius, ed. J. Haury, II, p. 213).
24. În alte ținuturi din Dacia, prin încuviințarea împăratului, le cuprinsă Erulii, în preajma cetății Singidunum, unde locuiesc și azi năvălind și pustiind mereu pe Iliri și ținuturile din Tracia. Unii dintre ei au ajuns și oșteni romani fiind rănduiți în așa zisele trupe de *federali* (Procopius din Caesarea, *Războiul cu Goții*, trad. H. Mihăescu, III, 33, 13, p. 188-189; Procopius ed. J. Haury, II, p. 444).
- După părerea lui Bogdan Petriceicu Hașdeu, *Scrieri istorice*, 2, ediție îngrijită de Aurelian Sacerdoțeanu, 1973, p. 210-211, prin *Dacia* în pasajul respectiv din Procopius se înțelege zona din preajma orașului Singidunum (Belgradul de azi) nu teritoriul Daciei romane din nordul Dunării.
25. Maria Comșa, *Situația de la Dunărea de Jos în secolele VI-VII*, Apulum, XII, Alba Iulia, 1974, p. 300-318 + bibliografia citată acolo; Idem, *Einige Betrachtungen über die Ereignisse im 6.-7. Jh. an den Unteren Donau*, Slavia Antiqua, XXI, Warszawa-Poznan, 1974, p. 61-81.
26. Pentru datele arheologice din secolele V-VI atribuite slavilor în zonele respective cf. Zofia Kurnatowska, *Die Sclaveni im Lichte der archäologischen Quellen*, Archaeologia Polona, XVI, 1974, p. 52-53; Michael Parczewski, op. cit., fig. 1 (în afară de text).

LA VOIE DES HERULES PENDANT L'ANNÉE 512 À TRAVERS "LE PAYS DES TOUTES LES SCLAVINS" (Résumé)

Dans cette ouvrage l'auteur mentionne les différents opinions (L. Schmidt, K. Jazdzewski, A. Macinski-M. Tichanova, M. Parczewski et J. Herrmann) sur la route des Hérules, en traversant *le pays des toutes les Sclavins* pendant l'année 512.

Quelqu'uns d'eux (L. Schmidt, A. Macinski-M. Tichanova, M. Parczewski) considèrent que les Herules ont parti des environs du Singidunum, par la zone extracarpatique de la Roumanie, puis par le Dnester superieur la Vistule et l'Oder

superieur la vallé moyenne de l'Elbe vers le pays des Dani (Danemark d'aujourd'hui) et sur mer ils ont arrivé dans l'Île Thule.

D'après l'opinion de K. Jazdzewski une partie des Hérules, ont eu comme point de départ la Tisa moyenne d'où ils ont traversé vers le Danube moyen. Puis longéant la rive de Morava ont traversé, par la Grande Porte Morave, dans la vallé de l'Oder Supérieur et ensuite sur l'Elbe. De là ils ont arrivé dans le pays des Dani (Danemark) et enfin dans l'Île Thule.

D'après J. Herrmann les Hérules passant de la région de Tisa, occupée par les Gépides, ont pénétré par le Passage de Dukla ou de Jablonka dans la zone de la Vistule Supérieure puis longéant l'Elbe ont arrivé sur le territoire de la Danemark actuelle et de là sur mer dans l'Île Thule (Suède).

L'auteur constate, d'après les dates transmises par Procopius (*De bello Gothico*, II, 14; II, 15; III, 33, 13), que le tribu germanique des Hérules a descendu de la Peninsule Scandinave vers le Danube moyen, d'où, battus par les Longobards, ont parti dans la zone de la Tisa moyenne, habité par les Gépides (tribu germanique apparentée aux Goths).

Après quelques années entre les Gépides et les Hérules ont paru des conflits. Ces dissensions ont déterminé une partie d'eux de descendre vers le sud ou ils ont entré dans l'Empire Byzantine avec l'accord de l'Empereur Anastasios. Pendant la règne de Justinien ils ont reçu de la terre fertile autour de la ville de Singidunum (Belgrade) ils ont été christianisé et ils ont devenu fédéré de l'Empire.

L'autre partie de Hérules (la plus grande, traversant le *pays de toutes les Sclavins*) longéant l'Elbe ont pénétré dans le territoire des Dani (Danemark actuelle), puis par mer ont débarqué sur l'Île Thule (en Suède de sud-ouest), leur ancienne patrie.

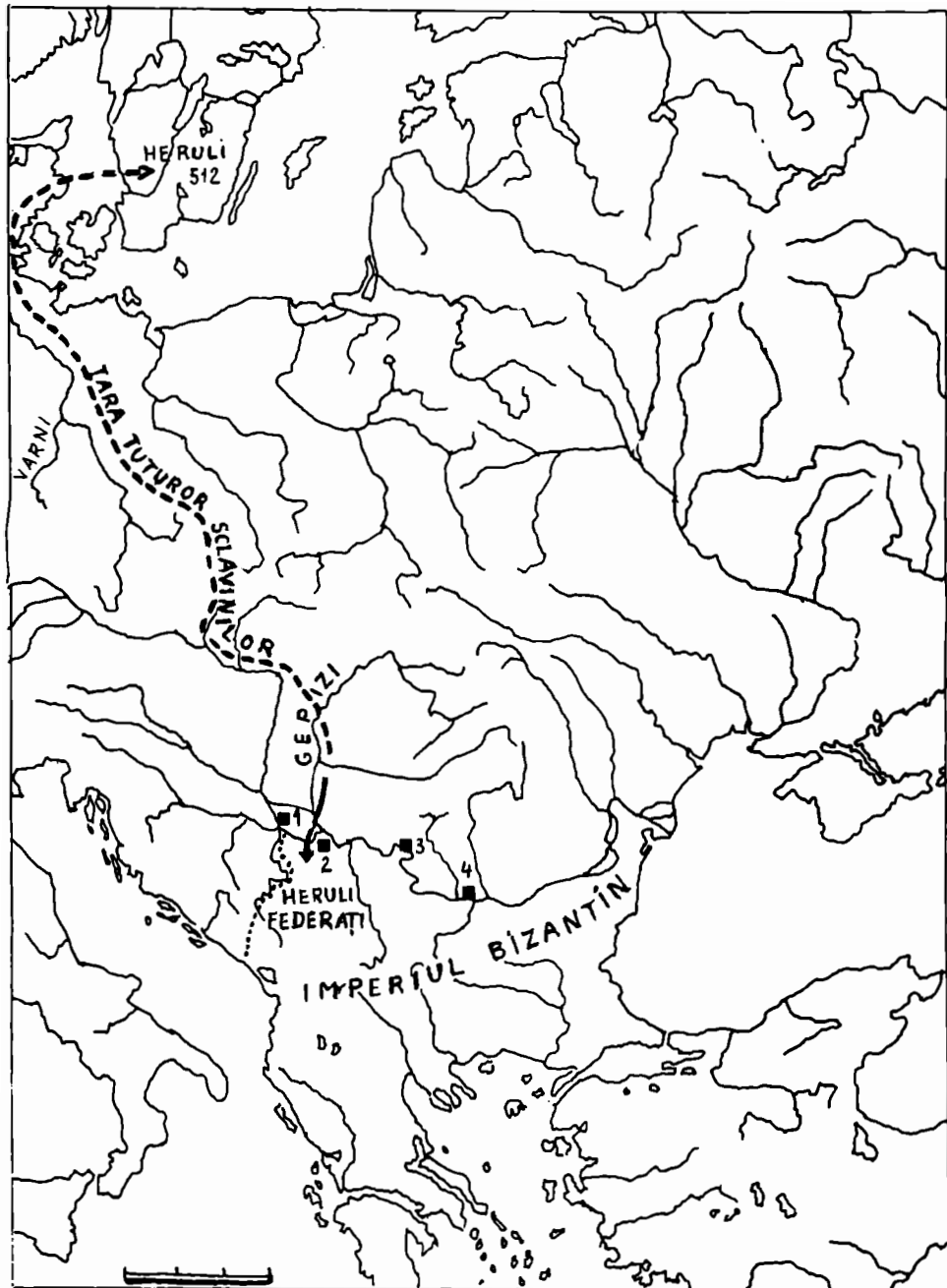
D'après l'auteur, la route des Hérules la plus probable vers leur ancienne patrie commence sur le cours moyen de la Tisa, zone habité par les Gépides, continuant sur le Danube moyen au sud-ouest de la Slovaquie et au sud de la Moravie. Puis par la vallé de la rivière Morava, traversant la Grande Porte Morave et longéant l'Elbe, ils ont arrivé chez les Dani et enfin dans l'Île Thule (Suède de sud-ouest).

D'après l'opinion de l'auteur, jusqu'à présent, il n'y a pas ni des donnés archéologiques ni des sources écrites pour localiser en 512 la route de Hérules et une *pays des Sclavins* dans la zone extracarpathique (Olténie, Munténie, Moldavie) de la Roumanie.

EXPLICATION DE LA FIGURE

La voie des Hérules à travers le pays de *toutes les Sclavins* d'après les sources écrits transmises par Procopius et les recherches archéologiques.

1. Sirmium; 2. Singidunum (Belgrade); 3. Drobeta; 4. Sucidava (Celei).

Drumul Herulilor prin "țara tuturor Sclavilor" pe baza datelor transmise de Procopius și a descoperirilor arheologice.

1. Sirmium; 2. Singidunum (Belgrad); 3. Drobeta; 4. Sucidava (Celei).

ENCOLPION DU BAS MOYEN AGE AVEC SAINT GEORGES-MILITAIRE ET SAINT THEODOR STRATILAT D'APPIARIA

Gheorghe ATANASSOV

La forteresse antique d'Appiaria est située entre le village de Riahovo, la région de Roussé et le village Nova Tcherná, la région de Toutrakan, sur la colline Hisarlaka qui se trouve au bord même du Danube¹⁾. Elle est marquée comme une station de voyage sur la limite danubienne dès le II-III s. dans la Tabula Peutingeriana. Plus tard les chroniqueurs antiques et byzantins en parlent souvent au IV-VI s.²⁾ Les études archéologiques partielles constatent que la vie dans le castel antique cesse vers la fin du VI-VII s. et aussi Théophylacte Simocatte indique spécialement que la forteresse a été prise et incendiée par des avars et des slaves en 574³⁾. Grâce à la découverte de monnaies byzantines de Léon VI (886-912), de phollis anonymes classe A2 de 976-1030 (35) et classe B de 1030 (35)-1042, ainsi qu'un matériel archéologique de masse (céramique et parures), il a été possible la localisation d'un habitat du Bas Moyen âge bulgare, du IX-XI s.⁴⁾ Mais avant de faire des fouilles archéologiques systematiques on ne peut pas répondre si à la place du castel abandonné au VII s. a été créé une nouvelle localité ou bien la forteresse a été renouvelée et au IX-XI s. ici il y a eu une fortification protobulgare. D'ailleurs les trouvailles du terrain témoignent que vers le milieu du XI s. la vie dans la localité cesse ainsi que dans de dizaines d'autres forteresses et localités en Dobroudja après les invasions des Petchénègues⁵⁾.

Non sans raison nous nous arrêtons sur la vie justement dans cette localité. De cette façon nous avons la possibilité réel de fixer, le plus généralement, la datation d'un rare encolpion d'Appiaria dont la limite inférieure ne peut pas descendre au dessous du IX s. et la limite supérieure ne s'élève pas au dessus du deuxième quart du XI s. Quand même c'est une chronologie très imprécise dès monuments de ce type mais elle peut être précisée à la base de parallèles et d'une analyse du style des représentations.

L'encolpion est moulé en plomb et il a la forme d'un quatre-feuilles mais qui peut aussi porter l'idée d'une croix (fig. 1). Entre les branches semirondes s'élèvent de petites saillies en forme de bouclier. Au centre, à l'endroit du croisement, sur l'une des faces dans un médaillon rond, flanqué de deux guirlandes en perles de verre, est présenté en bas relief un buste de Saint Georges. La

figure est détériorée mais quand même on peut distinguer le visage rond, imberbe, les cheveux frisés, drus, en boucles et le nimbe grenu. On voit encore que le saint est habillé en cote de maille sur laquelle est boutonnée une hamide. On peut aussi distinguer clairement dans la main droite une pique inclinée devant le corps et une épée tenue dans la main gauche sous le croisement ce qui fait penser qu'elle est dans un fourreau. Autour de la tête il y a une inscription en orthographe grecque de laquelle n'est pas conservé que le sigle OA (ΓΙΟΣ) à droite du nimbe et ΓΕ (ΟΡΓΙΟΣ) à gauche du nimbe.

Sur l'autre face on voit le buste du Saint Théodor dans un médaillon rond, flanqué de bords bas. Autour de la tête il y a un nimbe et le visage est portraitisé et représenté selon les exigences de l'iconographie-visage ovale, cheveux drus, barbe allongée, moustaches, sourcils épais. Pareillement à Saint Georges il porte une cote de maille et devant la poitrine est boutonnée une hamide. Dans la main droite il tient aussi une pique inclinée devant le corps et de la main gauche le fourreau d'une épée sous le croisement. Autour du nimbe on peut lire clairement une inscription OA (ΓΙΟΣ) ΟΕΘΔΟΡ(ΟΣ). Dans le texte il n'est pas mentionné si le graveur a eu en vue Stratilat (Chef militaire) dont la représentation est inspirée de l'iconographie du Saint provenant de l'Asie Mineure (de Cappadoce) ou bien de Tyron (recrue) dont les traits sont liés à l'iconographie d'Alexandrie. Mais on peut faire des conclusions en se basant sur plusieurs particularités du style⁶⁾. Le visage ovale, les boucles des cheveux distinctement modelés et surtout la barbe divisée en deux fuseaux témoignent que le peintre a connu et strictement suivi l'iconographie de l'Asie Mineure de Saint Théodor Stratilat⁷⁾.

Toute la surface sur les deux faces des branches semirondes et les saillies en forme de bouclier sont remplies par un ornement représentant un coeur qui passe imperceptiblement en palmette de trois feuilles.

Sur le bras vertical on peut remarquer l'endroit de l'orillon de suspension qui a été brisé. Dimensions: hauteur 3,3 cm, largeur 2,9 cm.

La forme même du médaillon est rarement rencontrée dans l'art décoratif du Moyen âge. D'une part elle rappelle une croix mais d'autre part les quatre-feuilles peut s'avérer une allusion au martyrium. Et cela n'est pas étonnant parce que d'après les sources écrites et plus spécialement d'après la littérature hagiographique en Asie Mineure, il existent des martyriums liés aux reliques du Saint Georges ainsi qu'à ceux du Saint Théodor Stratilat⁸⁾. On ne peut pas dire comment ils étaient exactement, mais dans ce cas cela est sans aucune importance parce que le graveur du Moyen âge à peine avait-il une idée de ces constructions. Mais l'idée de la plupart des martyriums comme résultat d'une tradition antique de l'Orient ont été construits en forme de quatre-feuilles s'avère vraisemblable

grâce à la ressemblance de ce plan avec la croix⁹⁾. Une reliquaie de pareille forme du X s., conservée dans la cathédrale d'Amiens confirme une telle supposition. En même temps il faut dire qu'au X-XI s. les quatre-feuilles pénètre très vite dans la peinture en général, comme cadre d'ornements dans lequel sont représentées aussi des scènes et des images différentes de celles liées aux martyrs. Cela est très important surtout pour la peinture en miniature de laquelle il y en a des dizaines de représentations en Byzance ainsi que dans son milieu culturel¹⁰⁾. Enfin aux bords de ces médaillons carrés on rencontre des guirlandes composés de motifs en forme de coeur remplis des palmettes comme celles de l'encolpion d'Appiaria. D'ailleurs cela est un motif préféré des peintres byzantins, de quoi témoignent un grand nombre de sculptures (y compris provenant de Constantinople) de miniatures, de fresques conservées à Cappadoce, de monuments de la plastique décorative etc¹¹⁾.

Son adoption en Bulgarie aussi au X s. est très large en jugeant des représentations sur la céramique de Preslav, la sculpture la miniature¹²⁾ ainsi que sur de centaines d'appliques trouvées sur des ceintures de Bulgarie de Nord-Est¹³⁾.

On remarque une utilisation dans de différents sens du quatre-feuilles comme cadre de différentes représentations religieuses et de la décoration ornementales composée de motifs en forme de coeur remplis de palmettes. Evidemment son sens comme symbole de martyrium peut être éventuellement justifié uniquement s'il encadre des images de martyrs ou bien des scènes de leur vie. L'ordre de grand martyr du Saint Georges et du Saint Théodor présuppose un tel raisonnement mais à cette étape il ne peut être qu'une hypothèse. Si le maître a eu vraiment cette idée en réalisant cette forme de l'encolpion alors les palmettes aussi (les saillies en forme de bouclier ressemblent aussi à des feuilles de palme) peuvent renforcer le thème de l'immortalité des saints militaires grands martyrs parce que dans la Bible même il est dit que le juste va fleurir à l'éternité comme le palmier et comme le palmier éternellement vert va recevoir l'immortalité avec des faits dignes (Psaumes 91, 13). Pour les saints militaires les plus populaires une pareille allégorie est tout à fait justifiée.

Comme nous avons déjà mentionné¹⁴⁾ les encolpions en forme de quatre-feuilles sont rares dans l'art décoratif chrétien. Une ressemblance formelle existe entre la trouvaille d'Appiaria et les encolpions de Kiev¹⁵⁾, Hersones¹⁶⁾, Georgie¹⁷⁾ et un exemplaire conservé dans le palais des armes à Moscou¹⁸⁾. Sur tous ces exemplaires nous remarquons diverses images et scènes-avant tout le Crucifix sur la face et sur l'envers la Sainte Vierge, Saint Spiridon, Saint Nicolas, Saint Eustache mais nulle part des saints militaires-martyrs. Tout cela confirme encore

une fois la considération qu'il n'est pas obligatoire que la forme du quatre-feuilles symbolise une construction matérielle.

La source première des encolpions de cette forme est probablement Constantinople d'où provient encore un monument¹⁹⁾. D'ailleurs il ressemble à celui d'Appiaria non seulement par ses dimensions et sa forme mais aussi par les saillies analogues en forme de bouclier se trouvant entre les cadres et enfin par les motifs ornementaux analogues comprenant un cœur rempli d'une palmette, gravés autour de l'image du saint sur le bras semironds. Nous découvrons les mêmes ornements aussi autour de l'image du saint Spiridon sur l'encolpion du Palais des armes à Moscou. Il faut ajouter aussi que presque tous les encolpions de ce type sont faits en émail ce qui suppose que la trouvaille d'Appiaria est une copie de ces œuvres du haut art décoratif. D'elle vient ainsi l'idée de la guirlande en perles de verre (v. l'exemplaire de Moscou) autour de l'image de Saint Georges).

A part les prototypes et les sources d'influences, les parallèles mentionnés aident à préciser la datation du monument d'Appiaria parce que tous sont déterminés comme provenant du XI s. Une information supplémentaire dans ce sens, nous pouvons recevoir du style et de l'iconographie des saints sur le médaillon même.

Saint Georges et Saint Théodor Stratilat comme un couple sont les saints militaires le plus souvent représentés dans l'art chrétien au cours de tout le Moyen âge²⁰⁾. Au X s. à l'époque des empereurs belliqueux macédoniens, de grands martyrs représentés surtout en hyton et avec des croix sur la poitrine²¹⁾, ils se transforment en militaires et ils se restituent les prérogatives militaires du bas christianisme²²⁾. Les combats incessants avec lesquels se caractérise cette période, exigent des protecteurs militaires et des commandants pour les victoires. Ces fonctions sont prises surtout par Saint Georges, Saint Théodor Stratilat et Saint Dimitar ce qui détermine les changements dans leur iconographie. Les hytons et les habits de patriciens cèdent la place aux côtes de maille et aux armures, les croix aux piques et aux épées et l'expression humble de martyr est remplacée par les poses viriles.

Ainsi au X-XI s. s'imposent trois iconographies militaires de base-fantassins debout, en toute taille, cavaliers combattant le dragon et des représentations de bustes²³⁾. La dernière est appliquée le plus souvent dans des cas spéciaux liés avant tout à une surface de représentation limitée, comme il en est le cas de l'encolpion d'Appiaria. On ne rencontre pas souvent les parallèles de cette iconographie mais il en existent des témoignages surtout au XI s. sur des médaillons avec Saint Théodor de la région de Preslav (fig. 4), de Hersones, de la collection de Hanenko et le plateau en argent de Perm²⁵⁾, ainsi que

sur les représentation des bustes de saints sur le psautier de Vassillii II²⁶⁾ et une icône au monastère de Sinaïa Sainte Catherine²⁷⁾.

Dans le sens de l'iconographie les analogues les plus directs sont sur un triptyque en ivoire du X-XI s. conservé au Louvre²⁸⁾. Il y est représentée la Sainte Vierge flanquée de médaillon avec des bustes de saints. Dans la partie inférieure parallèlement et opposés l'un à l'autre sont représentés Saint Georges et Saint Théodor dans les vêtements de militaires tenant dans la main droite une pique inclinée devant la poitrine et dans la main gauche une épée sous le croisement. Quant au style et à réalisation, les nombreux parallèles des représentations sur le médaillon d'Appiaria peuvent être découverte sur des dizaines de sceaux byzantins en plomb, lesquels possèdent une datation plus précise, nous dirigeant de nouveau vers la fin du X-XI s.²⁹⁾ Voilà pourquoi je suppose que les premières images iconographiques de Saint Georges et de Saint Théodor, du monument dont nous parlons, sont des imitations des sceaux rencontrés souvent dans les forteresses du Bas Danube et surtout à Drastar (fig. 3)³⁰⁾. A la différence des sceaux et de la plupart des oeuvres plastiques, sur le médaillon, on peut remarquer un petit écart de l'iconographie de base. Dans les deux représentations manquent les petites boucliers ronds, très caractéristique et à part la pique les saints tiennent une épée dans un fourreau.

Mais tout cela ne peut pas lever en principal le problème de l'apport à l'iconographie de Saint Georges et de Saint Théodor parce que même rarement on rencontre l'épée dans les ateliers de la capitale (le triptyque du Louvre) ainsi que dans des oeuvres provenant de la province (le verre de Perm et le moule de Stara Zagora).

Je suis persuadé que l'encolpion d'Appiaria est l'oeuvre d'un artisan provincial de la fin du X s. - le début du XI s. et s'avère l'imitation des excellents médaillons en émail des grands centres impériaux et en premier lieu Constantinople. Il est possible qu'il soit réalisé dans cette zone parce qu'à Constantinople et dans les forteresses environnantes (Tzar Assen, Srédichte, Rouïno, Skala) grâce à un grand nombre de semifabriqués, il est prouvée l'existence de la production de croix et d'icônes en plomb³¹⁾. Un autre monument analogue suggère le fait que le médaillon d'Appiaria soit réalisé dans un atelier se trouvant peut être dans cette zone. Sa photo est conservée dans le musée de Dobritch (fig. 2) et on a marqué qu'il est trouvé par hasard quelque part en Bulgarie de Nord-Est³²⁾. On ne peut pas affirmer catégoriquement que les deux médaillons en plomb sont faits la même moule mais il est sûr qu'ils proviennent du même atelier. Et pourtant nous ne pouvons pas déterminer sa localisation parce que ce sont des objets facilement transportables et qui sont dispersés par différentes voies.

Récemment à Stara Zagora (Béroé) a été découverte le moule de médaillons sur lequel est préprésenté Saint Georges dans une iconographie analogue à celle de l'encolpion d'Appiaria³³). Il faut encore ajouter qu'au X-XI s. Saint Georges et Saint Théodor Stratilat sont parmi les saints les plus populaires en Byzance, la vénération envers lesquels a été activisée surtout dans la période de la guerre bulgaro-russe-byzantine en 968-971 en Bulgarie de Nord-Est³⁴). Après la guerre dans les forteresses le long du Danube (il est possible qu'Appiaria soit l'une d'elles) dans les environs de Drastar s'installent les garnisons byzantines lesquelles soutiennent et renforcent le culte vers les saints militaires. Cela trouve des confirmations matérielles à travers un grand nombre d'icônes, de croix et de médaillons avec leurs portraits militaires de Dobroudja³⁵).

L'actualité de St. Georges et de St. Théodor comme des militaires protecteurs reçoit de nouvelles dimensions dans le Bas Danube parmi la population bulgare et les garnisons byzantines dans le deuxième quart du XI s. Ce sont les années d'invasions apocaliptiques des pétchéneques qui mettent fin à la vie en Appiaria (et plus précisément l'invasion de 1036) et s'avèrent comme une sorte de terminus ante quem pour l'utilisation des médaillons³⁶).

NOTES

1. K. Skorpil. *Nekotore iz dorog Vostocnoi Bolgarii*. - IRAIK, X, 1905, s. 450; Cv. Drmsizova-Nelcinova, D. Ivanov. *Archeolgitceska karta na Rusenski okrag*. Sofia, 1983, s. 60-61; R. Georgieva. *Selista po kraibregieto na r. Dunav mezdu Sexaginta Prista i Durostorum prez rimskata epoha*. Vekove, 1977, 3, s. 54.

2. Latinski izvori za balgarskata istoria (= LIBI), I. Sofia, 1958, s. 16, 31, 243-244; Gratski izvori za balgarsskata istoria (= GIBI), II. Sofia, 1959, s. 31, 90, 177, 308.

3. N. Angelov. *Nachodki ot Appiaria, dnes kaletu na 7 km is točno ot s. Riachovo, Rusensko*. IBAI, XVII, 1950, s. 274-276; V. Dimova. *Skulpturni pametnici ot Appiaria*. In: *Izsledvanea v pamiat na Karel Skorpil*. Sofia, 1961, s. 335; K. Skorpil. *Op. cit.*, s. 450-451; V. Besevliev. *Les cites antiques du haut moyen âge*. Etudes balkaniques, 5, 1965, p. 207-220; GIBI, II, p. 308.

4. K. Skorpil. *Op. cit.*, s. 451; N. Angelov. *Op. cit.*, s. 275, fig. 223; Cv. Drmsizova-Nelcinova, D. Ivanov. *Op. cit.*, s. 61.

5. G. Atanasov. *Etnodemografski promeni v Dobrudja X-XVI v*. Istoritceski pregled, 2, 1991, s. 77-90.

6. C. Weigert. *Theodor*. - In: *Lexikon der christlichen Ikonographie*, 8. Rom-Freiburg-Basel-Wien, 1976, Col. 444-451; L. Mavrodinova. *Sv. Todor razvitie i ososbenosti na ikonografskia mu tip v srednovekovnata jivopis*. Izvestia na Instituta po Iskustvoznane III, XIII, 1969, s. 39-41.

7. L. Mavrodinova. *Op. cit.*, s. 39-41.

8. A. Grabar. *Martyrium. I. Recherche sur culte des reliques et l'art chretien Antique*. Paris, 1946, p. 71, 346.

9. Ibidem, p. 175-176.

10. V.N. Lazarev. *Istoria vizantiiskoi jivopisi*. Moskva, 1986, s. 90, tabl. 247; K. Weitzmann. *Die bizantinische Buchmalerei des 9 und 10 Jahrhunderts*. Berlin, 1935, Abb. 67, 200, 276, 560; O. Dalton. *Byzantine art and archeology*. New York, 1961, fig. 151.

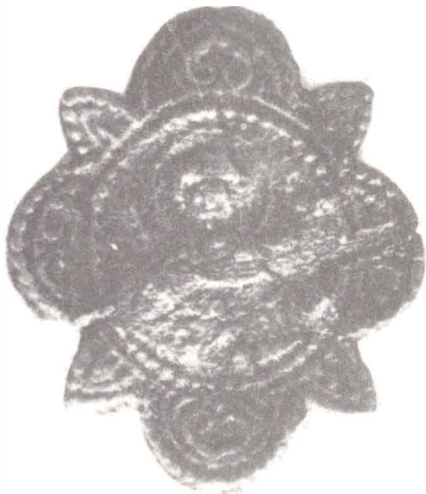
11. A. Megaw, G. Mango, E. Hawkins. *The monastery of Lips (Feneri Isa Gamii) at Istanbul*. DOP, 18, 1964, p. 264-266, fig. 42; M. Restle. *Die byzantinische Wandmalerei in Kleinasien*, III. Recklinghausen, 1967, No 488, 489.
12. N. Mavrodinov. *Starobalgarskoto iskustvo. Iskustvoto na Parvoto balgarsko icarstvo*. Sofia, 1959, s. 206, fig. 227-229; V. Ivanova-Mavrodinova. *Za ukrasata na rakopisite na Preslavskata knijovna shkola*. Preslav 1, 1968, s. 80-84.
13. G. Atanasov. *Srednovekovna kolanna garnitura ot s. Srediste, Silistrenski okrag*. Dobrudja, 2, 1985, s. 130, tabl. I.
14. K. Wessel. *Enkolpion*. In: *Reallexikon zur byzantinischen Kunst*, II 17 (1967), 18 (1968) Stuttgart, col. 157-164.
15. B. I., V.H. Hanenko. *Drevnosti russkie*, I. Kiev, 1899, s. 16, 19, tabl. VI, VIII.
16. *Iskustvo Vizantii v sobraniiah SSSR*, 2. Moskva, 1977, s. 82, No 543.
17. S. Amiranashvili. *Kunstschatze Georgiens*. Prague, 1971, s. 68-69, 71, No 41, 42.
18. A.V. Bank. *Prikladnoe iskustvo Vizzantii IX-XI vv*. Moskva, 1978, s. 136, fig. 120; *Iskustvo Vizantii...*, s. 123, No 636.
19. M. Ross. *Catalogue of the Byzantine and early mediaeval antiquities in the Dumbarton Oaks Collection*, II. Washington, 1965, p. 77, pl. LVI, 105.
20. G. Weiigert. *Op. cit.*, Col. 448; V.N. Lazarev. *Novii pametnik stankovoi jivopisi XII vv. i obraz Georgia voina v vizantiiskom i drevnorusskom iskusstve*. *Vizantiiskii vremennik*, VIII, 1953, s. 200-201.
21. V.N. Lazarev. *Istorija...*, s. 51, ris. 73.
22. K. Balabanov. *Terakotni ikoni od Vinitca*. Skopie, 1991, s. 14-15.
23. L. Reau. *Iconographie de l'art chretien*, III-2. Paris, 1958, p. 571-574; V.N. Lazarev. *Novii pametnik...*, s. 201-205; E. Lucchesi Palli. *Georg*. In: *Lexikon der Christlichen Ikonographie*, 6, 1974, Col. 366-373.
24. G. Atanasov. *Bronzova aplikaziia sas Sv. Todor Stratilat ot srednovekovnata krepost Gerilovgrad*, Preslavsko. *Prinosi kam balgarskata archeologia*, III, fig. 1 (sou presse).
25. T.V. Nikolaeva. *Drevnerusskaia melkaia plastika iz kamnia XI- XV vv*. SAI, E1 60. Moskva, 1983, s. 49, tabl. 103,4; V.P. Darkevič. *Sveitskoe iskusstvo Vizantii*. Moskva, 1975, s. 263, fig. 375.
26. A. Grabar. *L'Empereur dans l'art byzantin*. London, 1971, p. 174, pl. XXIII-1.
27. K. Weitzmann. *The Monastery of Saint Catherine at Mount Sinai. The icons*. Princeton New Jersey, 1976, p. 71-73, 102, pl. XXVIII, XXIX, CXXII.
28. A. Goldschmidt, K. Weitzmann. *Die byzantinischen Elfenbeinskulpturen des X. - XIII Jahrhunderts*. II. Berlin, 1934, s. 78, pl. XXXI 78.
29. G. Zacos. *Byzantine lead seals*. Berne, 1984, p. 207-209, No 353-355, p. 214, No 371, p. 229, No 409, p. 231, No 416, p. 246, No 454, p. 251, No 466, p. 253, No 469, 471, 476, 477; V. Laurent. *Le corpus des sceaux de l'Empire Byzantin*, II. Paris, 1981, p. 582, No 971, 1019; V. Chandrovskaia. *Obraz Sv. Georgiia na vizantiiskih petcati*. In: *II Mejdunarodnoi simpozium po gruzinskomu iskusstvu*. Tbilisi, 1977, s. 1-9.
30. Iv. Iordanov. *Neizdadeni vizantiiski petcati ot Silistra*, I. INM Varna, 19, 1983, s. 105-109, tabl. IV 10, 11, 12, V 14, 15; II. INMV, 21, 1985, s. 101-106, tabl. II 10, V 16; III. INMV, 24, 1988, s. 88, 96, tabl. I 1, II 12.
31. G. Atanasov. *Rannosrednovekovni olovni ikonki sas Sv. Georgi voin ot Iujna Dobrudja*. *Archeologia*, 3, 1992, s. 38; Idem. *Rannosrednovekovni amuleti ot Drastar*. INMV, 24, 1988, s. 79- 80; G. Atanasov, V. Iotov. *Krastove-enkolpioni i medalioni ot rannosrednovekovnata krepost do s. Tzar Asen, Silistrensko*. Dobrudja, 6, 1989, s. 83, tabl. III 3; G. Atanasov. *Christianski pametnici ot rannosrednovekovnata krepost do s. Ruino Dulovsko*. Dobrudja, 8, 1991, s. 35, tabl. II 16.
32. Le renseignement a set monument j'ai reçu de mon collègue Valeri Iotov.

33. D. Iankov. *Srednovekovni modeli-matritici ot Stara Zagora*. In; Prinosi kam balgarskata archeologia, I, Sofia, 1992, s. 228, fig. 2.

34. D'après les sources écrites, Yoan Tzimischi commence sa campagne la plus favorable sur ce territoire le 23 avril (le jour du Saint Georges) et après la prise de Drastar (le jour du Saint Théodir) en l'honneur du Saint Théodor Stratilat l'a nommé Theodoropoul. In: GIBI, V. Sofia, 1964, p. 266-274; *Istoria na Balgaria*, 2. Sofia, 1981, s. 366. D'ailleurs St. Georges est le patron de la dynastie macédonienne et ensemble avec St. Théodor Stratilat, a de pareilles médaillons d'Appiaria, des représentation de bustes sur les drapeaux autour du portrait militaire de Vassilii II sur le psautier de Venise. In: A. Grabar. Op. cit., p. 174.

35. G. Atanasov. *Srebaren medalion s obraxite na pr. Daniil i Sv. Georgi ot rannosrednovekovnata krepost do s. Tzar Assen, Silistrensko*. Archeologia, XXXII, 3, 1990, s. 43, fig. 1; K. Totev. *Edna tvorba na steatitova ta plastika ot Silistra*. - INM Varna, 24, 1988, s. 105; G. Atanasov. *Rannosrednovekovni olovni ikinki...*, s. 35-44. A propos des garnisons byzantines autour de Drastar voir; Iv. Bojilov. *Anonimat na Hase. Balgaria i Vizantia na Dolnia Dunav v kraia na X v.* Sofia, 1979, s. 120.

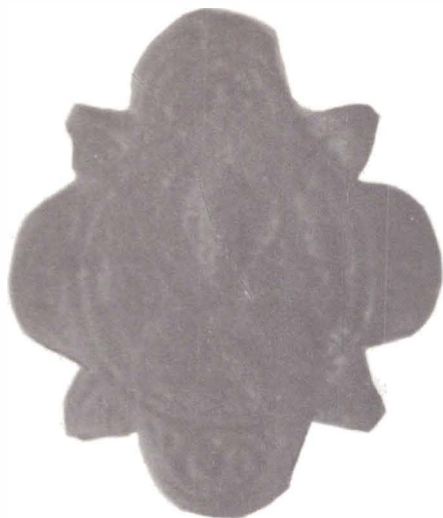
36. P. Diaconu. *Les petchéhègues au Bas-Danube*. Bucarest, 1970, p. 44-54; V. Topkova-Zaimova. *Dolni Dunav granicna zona na vizantiiskia zapad. Kam istoriata na severnite i severoiztochnite zemi kraia na X XII v.* Sofia, 1976, s. 71.

1

Fig. 1. Le médaillon d'Appiaria, (la fin du X le début du XI s.)

2

3

4

Fig. 2. Le médaillon de Bulgarie de Nord Est avec St. Th

odor (d'après une photo de V. Yotov)

Fig. 3. Sceau en plomb avec St. Théodor Stratilat de Roman Diogène de Vetrène (XI. 2)

Fig. 4. Médaillon de bronze avec St. Théodore Stratilat de Varbiza région de Preslav (XI. s.)

NOI DESCOPERIRI MONETARE BIZANTINE ÎN DOBROGEA

Oana DAMIAN

Datele cunoscute până în prezent despre moneda bizantină în Dobrogea secolului al X-lea¹⁾ sunt îmbogățite prin intermediul unor descoperiri²⁾ făcute în două dintre cetățile ridicate "a fundamentis" de către bizantini, Proslavita-Nufăru³⁾ și Vicina-Păcuilui lui Soare⁴⁾.

Prima monedă (fig. 1/1) reprezintă o piesă de aur emisă în perioada asocierii la domnie a împăraților Constantin al VII-lea și Roman al II-lea (945-959)⁵⁾, descoperită la Nufăru cu ocazia campaniei de cercetări arheologice desfășurate aici în 1989 în curtea dispensarului uman⁶⁾, în caseta 1, la adâncimea de 2,65 m.

Av. CONSTANTIN ROMAN AY996'R

Busturile împăraților alăturate, la stânga Constantin al VII-lea, la dreapta Roman al II-lea, purtând coroană cu cruce și ținând împreună o cruce dublă.

Rv. + IHSXPS REX REGNANTI YM

Bustul lui Iisus Christos nimbă, cu cruce, din față, binecuvântând cu mâna dreaptă, iar în stânga ținând evanghelia.

solidus ↓ 4,41 g Ø 19 mm.

(C. Morrison, II, p. 570, tipul 11, pl. XXVII, nr. 15); fig. 1/1.

Monede de aur emise în timpul domniei acestor împărați au mai apărut în spațiul dobrogean la Ezechioi⁷⁾ și Murfatlar⁸⁾, câte un exemplar, la Constanța⁹⁾ - 3 exemplare, precum și la Balcic¹⁰⁾ și Silistra¹¹⁾ - câte 2 exemplare. Se înregistrează de asemenea și o serie de piese cu locul descoperirii neprecizat, în afara mențiunii că au fost găsite în Dobrogea¹²⁾. Acestor descoperiri izolate li se adaugă cele 42 de exemplare provenite din tezaurele de la Greci¹³⁾ (34 de piese) și Valul lui Traian¹⁴⁾ (8 monede). Moneda de la Nufăru apare ca prima de acest tip descoperită în nordul Dobrogei, având în vedere că exemplarul provenind de la Isaccea este de fapt din bronz aurit¹⁵⁾.

Piesa respectivă se adaugă celor deja semnalate în Dobrogea pentru secolele VII-X¹⁶⁾, această regiune neîncetând să facă parte din zona de difuziune a mărfurilor bizantine, ceea ce explică în fond de ce singurele monede ce au circulat aici în secolele amintite sunt emisiunile constantinopolitane¹⁷⁾. Începutul de reviriment înregistrat în pătrunderea monedei bizantine în Dobrogea la cumpăna veacurilor

IX-X¹⁸) va urma un curs ascendent, culminând cu perioada domniei lui Constantin al VII-lea și a asociaților săi¹⁹).

Următoarele două monede (miliaresia) sunt piese de argint emise în perioada domniei lui Ioan I Tzimiskes (969-976) și descoperite, una la Dervent²⁰) (fig. 1/2), cu prilejul cercetărilor arheologice din 1967, cealaltă la Păcuiul lui Soare²¹) (fig. 1/3).

Av.

— ∴ —
+ I W A n n'
E N X . W A V Z O
C R A T ' E V S E B'
B A S I L E V S
R O M A I W'
— ∴ —

Rv. Cruce plasată deasupra a două trepte. În centru, un medalion cu bustul lui Ioan I (cu barbă) purtând *stemma*, îmbrăcat cu *clapotos loros*. La dreapta I/W, la stânga

A/n.
+ I N S Y S X R I S Z Y S N I C A *

În jur trei cercuri tip chenar. Pe cercul intermediar 8 globule.

miliaresion ↓ 2,44 g ø 22 mm.

batere, stare bună de conservare.

(C. Morrisson, II, p. 595, pl. LXXX/AR/03); fig. 1/2.

Același tip.

miliaresion ↓ 2,43 g ø 21 mm.

batere, ruptă în partea superioară, reversul șters; fig. 1/3.

Astfel de piese au mai fost descoperite în Dobrogea bizantină la Constanța²²)

2 monede, Valul lui Traian²³) un exemplar și Medgidia o monedă aflată într-o colecție particulară ce provine probabil din Dobrogea²⁴), precum și Silistra²⁵)

5 exemplare, Preslav²⁶) 8 exemplare și în districtul Sumen²⁷) 11 exemplare. Acestea li s-ar putea adăuga, eventual, exemplarele similare din tezaurul de la Călărași²⁸), în legătură cu prezența cărora la nordul Dunării s-a emis ipoteza conform căreia ele ar proveni de fapt de la Silistra de unde ar fi ajuns la Călărași prin intermediul zarafilor sau al colecționarilor²⁹).

Legat de prezența miliaresion-ului în Dobrogea bizantină, în afara descoperirilor monetare propriu-zise, trebuie amintită și o foiță de plumb circulară, cu diametrul

de 27-31 mm, găsită la Silistra, purtând amprenta unei matrițe pentru baterea monedei de argint, din timpul lui Ioan I Tzimiskes³⁰). Această descoperire, împreună cu relativ marea concentrare de monedă de argint de acest tip în nord-estul Bulgariei³¹), l-au determinat pe cercetătorul bulgar Ivan Iordanov să emită ipoteza existenței unui atelier monetar bizantin care însoțea armatele împăratului Ioan I Tzimiskes în acțiunea de recucerire a regiunilor Dunării de Jos, acțiune culminând cu asediul Dristrei din vara anului 971³²). Existența unei astfel de monetării se explică prin necesitatea dispunerii de către împărat de mari sume de bani destinate plății ostașilor antrenaji în operațiunile militare și care nu puteau fi acoperite doar de emisiunile constantinopolitane³³). Monedele de la Dervent și Păcuiul lui Soare, ca și celelalte descoperiri amintite de pe teritoriul românesc, se adaugă celor din spațiul geografic bulgar, confirmând în fond părerea exprimată de Ivan Iordanov. Ne permitem totuși a avansa, cu rezervele de rigoare, ipoteza potrivit căreia amprenta de plumb a matriței miliaresion-ului ar fi indiciul unei încercări de falsificare a originalului³⁴).

Ultimele monede (fig. 1/4-5) care ne vor reține atenția sunt tot de argint și provin de la Dervent, fiind descoperite cu ocazia săpăturilor efectuate aici în 1965³⁵). Ambele exemplare au fost emise în perioada domniei împăraților Vasile al II-lea Constantin al VIII-lea (976-1025).

Av.

— ∴ —
 + BASIL,
 CWSTATH'
 ΠΟΡΦΥΡΟΘ
 ΠΙΣΤΥΒΑΣ'
 ΡΩΜΑΙΩ'
 — ∴ —

Rv. Cruce (în centru X, pe hastă Ψ) deasupra unui glob și a patru trepte. Bustul văzut din față al lui Vasile al II-lea cu barbă la stânga și cel al lui Constantin al VIII-lea la dreapta, amândoi purtând *stemma*. Vasile al II-lea este îmbrăcat cu *clapotos loros*, Constantin al VIII-lea cu *chlamida*.

ΕΗΤΟΥΤΩΝΙΚΑΤ' ΒΑΣΙΛΕΙΩΝΣΤ'

miliaresion ↓ 1,88 g ø 21 mm.
 batere, stare bună de conservare.

Av.

— ∴ —
+ BASIL,
CCWHCTIT,
ΠΟΡΦΥΤΟΓ,
ΠΙΣΤΟΙΒΑΣ'
RWMAIW
— ∴ —

ruptă în partea inferioară.

Rv. Identic cu al monedei prezentate mai sus.

miliariesion, ↓ 1,95 g ø 22 mm.

(C. Morrisson, II, p. 609, tipul 2, pl. LXXXII/AR/01); fig. 1/5.

În afara acestor monede, în spațiul dobrogean mai este semnalată o singură descoperire de acest gen la Mahmudia³⁶⁾, la care se adaugă două piese emise în timpul aceluiași împărați găsite în nord-estul Bulgariei, în districtul Sumen³⁷⁾.

Cele patru monede de argint amintite³⁸⁾ se înscriu în tabloul deja conturat al pătrunderii monedei bizantine în noua provincie, cu precizarea că emisiunile respective sunt deosebit de importante pentru marcarea momentului cuceririi ținuturilor Dunării de Jos în timpul lui Ioan I Tzimiskes și al continuității dominației bizantine în perioada de început a domniei lui Vasile al II-lea.

Aceste descoperiri îmbogățesc imaginea circulației monetare bizantine în regiunea Dunării de Jos în secolele VII-X, mărturie a menținerii legăturilor între Imperiul bizantin și această zonă³⁹⁾, a controlului imperial asupra gurilor fluviului⁴⁰⁾, a interesului constant al imperiului pentru litoral și linia Dunării, pe care le-a supravegheat și chiar le-a stăpânit efectiv⁴¹⁾ în secolul X, ca și în cele următoare.

NOTE

1. Vezi în acest sens I. Barnea, în I. Barnea, Șt. Ștefănescu, *Din istoria Dobrogei. Bizantini, români și bulgari la Dunărea de Jos*, vol. III, București, 1971, mai departe DID III, p. 19-23; 325-330; idem, *Dobrogea în secolele VII-X*, Peuce, 2, 1971, p. 214; O. Iliescu, în I. Barnea, O. Iliescu, Corina Nicolescu, *Cultura bizantină în România*, București, 1971, mai departe *Cultura bizantină*, p. 175-181, 250-256 și bibliografia descoperirilor; Gh. Poenaru Bordea, R. Ocheșeanu, Al. Popcea, *Monedele bizantine*

din colecția Muzeului de istorie națională și arheologie Constanța, mss, 1977; E. Oberländer-Târnoveanu, *Monede bizantine din secolele VII-X descoperite în nordul Dobrogei*, SCN, VII, 1980, p. 163-165; Gh. Poenaru-Bordea, I. Donoiu, *Contribuții la studiul pătrunderii monedelor bizantine în Dobrogea în secolele VII-X*, BSNR, 75-76, 1981-82, 129-130, p. 237-251; G. Custurea, N.S. Andronescu, *Unele considerații asupra circulației monetare în Dobrogea în perioada 969-1092*, Pontica, XIV, 1981, p. 221-236; G. Custurea, *Unele aspecte privind penetrația monedei bizantine în Dobrogea în secolele VIII-X*, Pontica, XIX, 1986, p. 273-277; idem, *Schimbările economice în regiunea danubiano-pontică în secolele VII-XI*, Pontica, XXIV, 1991, p. 386-393; Gh. Manucu-Adameșteanu, *Tomis-Constantia-Constanța*, Pontica, XXIV, 1991, p. 299-327. Acestea li se adaugă cronicile descoperirilor monetare publicate în revistele Dacia, SCIV, SCIVA, Pontica și Peuce. Vezi de asemenea I. Iordanov, în *Dobrudza. Etudes ethno-culturelles*, Sofia, 1987, mai departe, *Dobrudza*, p. 182-193 și anexele I și II.

2. Identificările au fost făcute în conformitate cu Cécile Morrisson, *Catalogue des monnaies byzantines de la Bibliothèque Nationale*, tome II, Paris, 1970, mai departe C. Morrisson, II.

3. Pentru informații în legătură cu cercetările de la Nufăru vezi raportul de săpătură preliminar publicat de Silvia Baraschi, N. Moghior, *Date noi despre fortificațiile medievale timpurii din complexul arheologic de la Nufăru-Ilgani (Cercetările din 1978-1983)*, SMMIM, 17-18, 1984-1985, p. 144-151. Pentru identificarea așezării de la Nufăru cu Proslavița vezi Silvia Baraschi, *Sur la topographie ponto-danubienne au Moyen Age, I, Proslavica*, RRH, XVIII, 1-2, 1989, p. 52-68. Pentru problemele circulației monetare de la Nufăru vezi E. Oberländer-Târnoveanu, Gh. Mănușu-Adameșteanu, *Monede din secolele XII-XIV descoperite la Nufăru, jud. Tulcea*, Peuce, 9, 1984, p. 257-266; Gh. Mănușu-Adameșteanu, *Circulația monetară la Nufăru în secolele X-XIV*, Peuce, 10, 1991, p. 497-554.

4. Pentru cetatea de la Vicina-Păciul lui Soare vezi P. Diaconu, D. Vilceanu, *Păciul lui Soare. Cetatea bizantină*, I, București, 1972; P. Diaconu, Silvia Baraschi, *Păciul lui Soare. Așezarea medievală (secolele XIII-XV)*, II, București, 1977; P. Diaconu, *Păciul lui Soare-Vicina*, Byzantina, 8, Thessalonice, 1976.

5. Identificarea primară a monedei i-o datorăm domnului Gh. Poenaru Bordea, căruia îi mulțumim. Piesa ne-a fost oferită spre publicare de regretata cercetătoare Silvia Baraschi, responsabilă șantierului de la Nufăru (vezi și Gh. Poenaru Bordea, B. Mitrea, *Découvertes monétaires en Roumanie 1989 (XXXIII)*, Dacia, NS, XXXIV, 1990, p. 307, nr. 120).

6. Pentru cercetările din această zonă vezi o serie de informații la Silvia Baraschi, N. Moghior, *op. cit.*, p. 147-149. Vezi de asemenea Silvia Baraschi, Oana Damian, C. Andonie, P. Damian, *Date noi privind fortificațiile medievale timpurii de la Nufăru*, sub tipar.

7. B. Mitrea, *Découvertes récentes et plus anciennes de monnaies antiques et byzantines en Roumanie*, Dacia, NS, XIII, 1969, p. 550, nr. 66; idem, SCIV, 20, 1969, 1, p. 171, nr. 66.

8. Gh. Poenaru Bordea, Al. Popcea, *Monede bizantine din colecția Muzeului de arheologie Constanța*, mss. (apud I. Barnea, DID III, p. 20, nr. 47); vezi de asemenea Gh. Poenaru Bordea, R. Ocheșeanu, Al. Popcea, *op. cit.*, nr. 1009 (apud Gh. Mănușu-Adameșteanu, *Tomis-Constantia-Constanța*, Pontica, XXIV, 1991, p. 304 și n. 25). Folosim această ocazie pentru a-i mulțumi domnului Gh. Mănușu-Adameșteanu de a ne fi pus la dispoziție manuscrisul studiului său.

9. Gh. Poenaru Bordea, Al. Popcea, *op. cit.* (apud I. Barnea, DID III, p. 20, n. 44); vezi de asemenea Gh. Poenaru Bordea, R. Ocheșeanu, Al. Popcea, *op. cit.*, nr. 1010, 1024, 1028 (apud Gh. Mănușu-Adameșteanu, *op. cit.*, p. 305, n. 26).

10. I. Iordanov, *op. cit.*, p. 186, tabl. I, p. 188, 203, annexe I.

11. *Ibidem*, p. 186, tabl. I, p. 188, 205, annexe I.

12. B. Mitrea, *op. cit.*, Dacia, NS, VII, 1963, p. 597, nr. 51; *ibidem*, SCIV, 14, 1963, 2, p. 472, nr. 51. Acestei piese i se pot adăuga 3 monede de aur aflate în colecția muzeului din Constanța (Gh. Poenaru Bordea, R. Ocheșeanu, Al. Popcea, *op. cit.*, nr. 1008, 1046, 1047 apud Gh. Mănușu-Adameșteanu, *op. cit.*, p. 304 și n. 25). Vezi de asemenea și cele 7 exemplare găsite în Dobrogea și menționate de I. Iordanov, *op. cit.*, p. 189, tabl. II.

13. B. Mitrea, *op. cit.*, SCIV, 16, 1965, 2, p. 618; I. Barnea, DID, III, p. 23 și 330; O. Iliescu, *op. cit.*, p. 185, cat. nr. 412; Gh. Poenaru Bordea, R. Ocheșeanu, Al. Popeea, *op. cit.*, Gh. Poenaru Bordea, I. Donoiu, *op. cit.*, p. 245-247.

14. B. Mitrea, *op. cit.*, Dacia, V, 1961, p. 593; I. Barnea, DID III, p. 23; O. Iliescu, *op. cit.*, p. 185, cat. nr. 407; Gh. Poenaru Bordea, R. Ocheșeanu, Al. Popeea, *op. cit.*, Gh. Poenaru Bordea, I. Donoiu, *op. cit.*, loc. cit.

15. Al. Popeea, *Monede bizantine din nordul Dobrogei*, SCN, VI, 1975, p. 239; *ibidem*. Peuce, IV, 1973-75, p. 180, nr. 31.

16. Vezi n. 1.

17. Vezi P. Diaconu, *Quelques problèmes de la période comprise entre le VIIe siècle et le commencement du Xe (Dobroudja)*, Dacia, NS, XVIII, 1974, p. 293, unde sunt amintite diferențele față de spațiul nord-pontic și chiar față de Moldova centrală în care au circulat și monede arabe.

18. Gh. Poenaru Bordea, I. Donoiu, *op. cit.*, p. 244-245.

19. *Ibidem*, p. 245-246; E. Oberländer-Târnoveanu, *op. cit.*, p. 165.

20. Moneda descoperită la Dervent este amintită (cu precizarea dimensiunilor, greutateii și locului descoperirii) de către O. Iliescu în *Cultura bizantină*, p. 185, cat. nr. 410. Absența unor imagini ale piesei respective ne-a determinat să reluăm publicarea ei.

21. Moneda, ca și cea deja amintită de la Dervent, ne-au fost oferite spre publicare de către domnul P. Diaconu căruia îi mulțumim.

22. Gh. Poenaru Bordea, A. Smaranda, *Monede bizantine descoperite în Dobrogea intrate într-o colecție din București*, BSNR, 70-74, 1976-80, 124-128, p. 646, nr. 2; G. Custurea, *Schimburile economice în regiunea danubiano-pontică în secolele VIII-XI*, p. 391, 393.

23. B. Mitrea, *op. cit.*, Dacia, NS, XIX, 1975, p. 316, nr. 96.

24. Tudor Papasima, *Monede bizantine din câteva colecții particulare*, Pontica, XXIV, 1991, p. 397, nr. 3; Gabriel Custurea, *op. cit.*, p. 391 și n. 111.

25. Pentru 5 exemplare vezi I. Iordanov, *Oloven otpechatok ot maritza za srebarni miliarensii na Ioan I Tzimiskii (969-976)*, Numizmatika, 4, 1980, p. 17. Alte 10 piese se găsesc în colecția Pericle Papahagi aflată la Muzeul Național de Istorie a României (cf. E. Oberländer-Târnoveanu, *Aspecte ale istoriei politice și economice a Dobrogei în sec. VIII-X în lumina monedelor bizantine din colecția Acad. Pericle Papahagi*, comunicare la Sesiunea anuală de comunicări științifice a Muzeului Național de Istorie a României, 14-15 decembrie 1993).

26. *Ibidem*.

27. I. Iordanov, *Dobrudza*, p. 189. Precizăm că același autor, în articolul său din Numizmatika, 4, 1980, p. 17, amintește doar 5 exemplare în districtul Sumen.

28. I. Dimian, *Câteva descoperiri monetare bizantine pe teritoriul R.P.R.*, SCN, I, 1957, p. 199 amintește 5 exemplare. O. Iliescu, *op. cit.*, p. 185, cat. nr. 409 menționează 6 exemplare. "Tezaurul" de la Călărași mai este adus în discuție și de C. Preda (*Circulația monedelor bizantine în regiunea carpato-danubiană*, SCIV, 23, 1972, 3, p. 398, n. 22), Gh. Poenaru Bordea și C. Popa (*Noi date numismatice privind prezențele bizantine în Câmpia Română în secolele IX-XI*, Ilfov File de istorie, București, 1978, p. 138), precum și de P. Diaconu (*Pătrunderea pecenegilor în Câmpia Română și argumentul numismatic*, SCIVA, 35, 1984, 1, p. 70).

29. P. Diaconu, *op. cit.*, p. 71.

30. I. Iordanov, Numizmatika, 4, 1980, p. 16-18, fig. 1.

31. *Ibidem*, p. 17.

32. *Ibidem*.

33. *Ibidem*.

34. O atare situație nu ni se pare exclusă având în vedere descoperirea la Isaccea, pentru mijlocul veacului al X-lea, a acelei monede de la Constantin VII Roman II, la care "sub pojghița de aur se vede arama" (Al. Popeea, *op. cit.*, p. 180).

35. Ambele monede au fost incluse, cu date despre locul și anul descoperirii, dimensiunile și greutatea lor, în catalogul publicat de O. Iliescu în *Cultura bizantină*, p. 185, cat. nr. 411. Faptul că autorul nu oferă și imagini ale monedelor în cauză, ne-a determinat să ne permitem, ca și în cazul miliaresion-ului din vremea lui Ioan I Tzimiskes de la Dervent (vezi n. 20), reluarea publicării pieselor respective.

36. Informație Gh. Mănucu-Adameșteanu pentru care îi aducem mulțumirile noastre.

37. I. Iordanov, *Dobrudza*, p. 189, tabl. II.

38. Vezi și monedele de argint din timpul împăraților Ioan I Tzimiskes și Vasile al II-lea descoperite la Vetren, în apropierea Silistrei (G. Atanasov, *Istoriceskij pregled*, 48, fasc. 8-9, Silistra, 1992, p. 15).

39. I. Barnea, *DID* III, p. 214.

40. P. Diaconu, *La Dobroudja et Byzance à l'époque de la genese du peuple roumain (VIIème-Xème siècles)*, Pontica, XIV, 1981, p. 218-219.

41. I. Barnea, *op. cit.*, p. 214; Gh. Poenaru Bordea, I. Donoiu, *op. cit.*, p. 247.

NOUVELLES DECOUVERTES MONETAIRES BYZANTINES EN DOBROUDJA (Résumé)

L'auteur présente quelques découvertes monétaires byzantines: une pièce en or emise par les empereurs Constantin VII Romain II (945-959), trouvée à Nufăru, dép. de Tulcea (fig. 1/1), et quatre exemplaires en argent provenant des empereurs Jean I Tzimiskes (969-976) et respectivement Basile II Constantin VIII (976-1028), trouvés à Dervent et à Păcuiul lui Soare, dép. de Constantza (fig. 1/2-5).

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1 – Monnaies byzantines découvertes à Nufăru (1), Dervent (2, 4, 5) et Păcuiul lui Soare (3), émises par les empereurs Constantin VII Romain II (1), Jean I Tzimiskes (2-3) et Basile II Constantin VIII (4-5).

Fig. 2 – La carte des découvertes monétaires mentionnées.

1

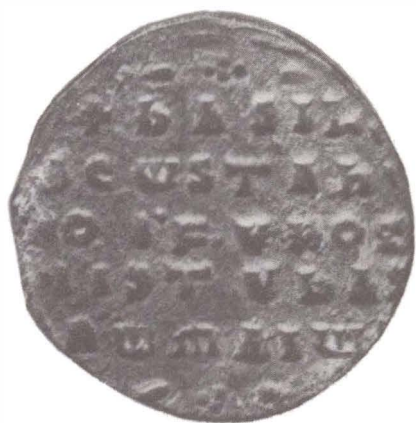

2

3

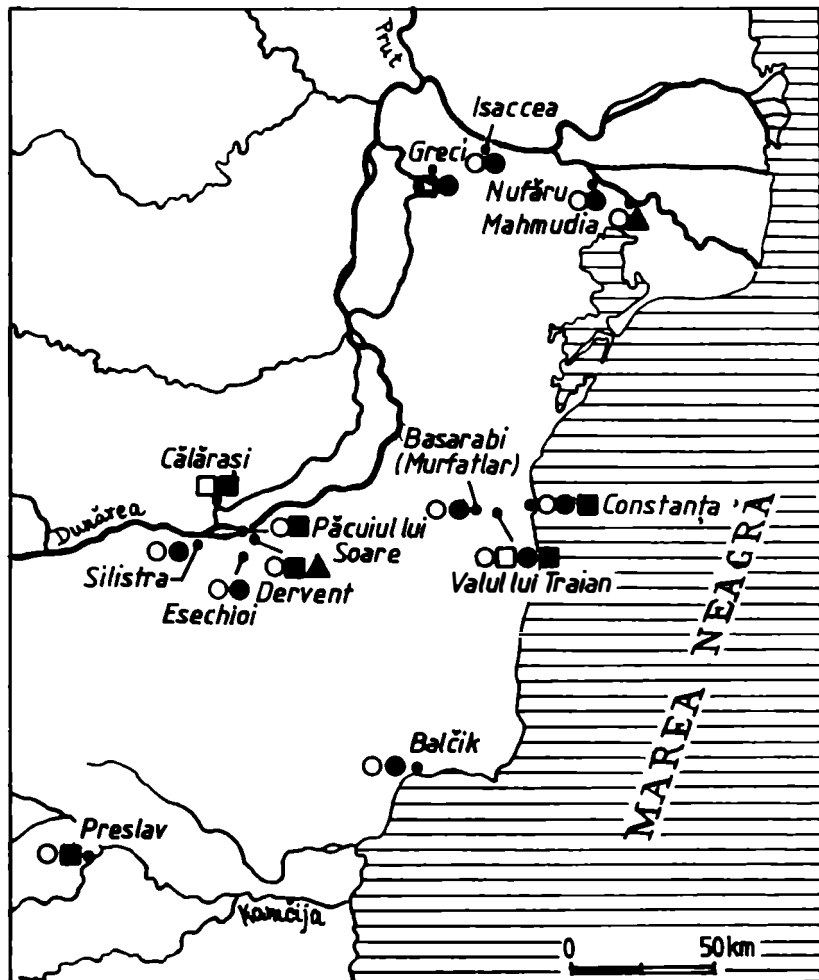

4

5

Fig.1 -Monede bizantine descoperite la Nufăru (1), Dervent (2,4,5) și Păcuiul lui Soare (3), emise în timpul împăraților Constantin VII Roman II (1), Ioan I Tzimiskes (2-3) și Vasile II Constantin VIII (4-5).

- LEGENDA:**
- Descoperiri monetare izolate.
  - Descoperiri monetare în tezaure.
  - Monedă aur Constantin VII – Roman II.
  - Monedă argint Ioan I Tzimiskes.
  - ▲ Monedă argint Vasile II – Constantin VIII

Fig.2 -Harta descoperirilor monetare bizantine menționate în lucrare.

Par Valéry YOTOV (Dobritch, Bulgarie)

Au VIIe, VIIIe siècles parmi les tribus de l'Eurasie se répand un nouveau type d'arme: le sabre. Il est le résultat de l'évolution de la glaive, mais aussi la conséquence du perfectionnement de l'équitation, de la technique du combat et de certaines innovations techniques, par exemple l'étrier et la selle.

Etant l'arme du cavalier, le sabre contribue à la hégémonie militaire, établie en Europe de l'est par les nombreux peuples turkmènes légèrement armés. Cependant, on discute toujours à quel tribu donner la première place en ce qui concerne l'invention et le perfectionnement du sabre. Dans la partie européenne de la CEI, en Hongrie et en Tchécoslovaquie on a découvert plus de 300 sabres qui peuvent être datés du haut moyen âge. Dans ce contexte les sabres médiévaux du Bas Danube sont très peu nombreux. Jusqu'à présent on ne connaissait que le sabre du tombeau 27 de la nécropole à Novi Pazar, une partie du tranchant de sabre de la même nécropole¹⁾ et quelques pointes de sabres des premières fouilles à Pliska²⁾.

Sur la schéma de l'arme médiévale, le sabre est classé parmi les armes offensives pour combat corps à corps et il est destiné à porter des coups tranchants et perçants. Le sabre se distingue du palache et de la glaive, qui sont du même groupe, par une curbure de la lame, par une inclination de l'axe de la poignée vers la partie tranchante et par quelques autres éléments.

Vu le petit nombre des sabres, leur détermination doit être conforme aux classifications dans la littérature archéologique étrangère³⁾, et leur datation au milieu archéologique dans lequel ils ont été trouvés.

1. La sabre de la nécropole à Novi Pazar (dessin 11) nous est connu grâce à un dessin pas très bien fait et grâce à une description sobre sans doute à son mauvais état après les fouilles⁴⁾. Dans son article "L'armement des slaves et des protobulgares" L. Bobčeva propose un dessin et une description différents⁵⁾. On peut accepter comme sûres la grande longueur du sabre (96 cm) et la largeur de la lame (3,5 cm). Je dois souligner tout de suite que si le sabre a été découvert dans un autre milieu archéologique, on devrait le dater après le Xe siècle. Etonnant est l'affirmation de St. Stancev que le sabre se distinguait des sabres avars puisqu'il avait une poignée inclinée. Tout au contraire. Les sabres avars sont longs (jusqu'à 90 cm) mais droits et leurs poignées ne sont pas inclinées⁶⁾. De la description de L. Bobčeva, qui a peut-être

vu le sabre, et du dessin dans son article on comprend que le sabre n'a qu'un seul tranchant et que les quillons de la garde sont recourbés vers la lame. Je considère que la datation du sabre de la nécropole à Novi Pazar doit être conforme surtout à la date de la nécropole la fin du VIIIe siècle⁷⁾. De cette façon elle nous présente un type transitoire des anciens sabres du VIIe siècle, comme les sabres avars et le sabre du trésor de Perechtepinsko, vers les sabres du VIIIe, IXe siècles qui deviennent plus recourbés et plus courts.

2. Dans le musée d'histoire à Razgrad on garde un sabre en bon état (dessin 12). Les renseignements sur sa découverte sont contradictoires mais, sans doute, il provient de la cité médiévale sur l'antique Abritus⁸⁾. Le sabre est long de 73 cm. La lame est presque droite avec un léger recourbement dans sa partie inférieure. La pointe est cassée mais on remarque qu'elle était aiguisée bilatéralement. La poignée, cassée elle aussi, est légèrement inclinée vers la partie tranchante. La garde représente un cylindre aplati qui s'élargit et se termine par deux élargissements sphéroïdaux. Par la forme de la lame et la position de la poignée ce sabre se rapproche du soi-disant type "sabre hasar", connu par les nombreux exemplaires des nécropoles saltoviennes et du Caucase du nord et datés en tant que groupe du VIIIe et du IXe siècles⁹⁾. Il faut que je prête attention à la garde spécifique dont je n'ai pas pu trouver d'équivalent parmi les sabres publiés de la CEI, Hongrie, et la Tchécoslovaquie. Deux gardes identiques ont été découvertes dans la forteresse au village de Rouino avec des outils¹⁰⁾. Il convient de dater le sabre de Razgrad de la fin du IXe et du début du Xe siècles. Pour le moment, au moins, peut-être ce sabre présente il le plus exactement ce type d'arme, utilisé au moyen âge sur le Bas Danube.

3. Un sabre en très bon état a été découvert en 1989 lors des fouilles archéologiques dans la forteresse de la basse antiquité et dans une cité du haut moyen âge près du village de Debrene, dép. de Dobritch (dessin 13)¹¹⁾. La description de ce sabre donne la possibilité de désigner et de préciser presque tous les éléments caractéristiques pour ce type d'arme. Le sabre est long de 86 cm. La lame est légèrement recourbée et ses deux tiers sont aiguisés unilatéralement, le reste bilatéralement. La poignée est inclinée vers l'axe du tranchant. Elle se termine par un pommeau piriforme. Conservées sont deux plaques qui ont une section en arc et qui, avec deux raccords et des tours de fil fin ont tenu des plaques en bois ou en os sur la fusée. La garde est de fer aussi. Sa partie moyenne est légèrement grossie et les quillons, qui sont recoués vers la lame, se terminent par des sphères. Il est évident que sous la garde il y avait une plaque qui servait pour faire entrer le sabre dans la gaine d'une manière plus serrée. Sur la lame on voit des traces de la gaine

en bois et qui plus est de la gaine est conservé un des crampons et un bout cylindrique.

Le sabre de Débréné a beaucoup d'analogues surtout en Hongrie, en Russie du sud et en Ukraine, que les chercheurs constituent à part dans un groupe et datent du Xe et du XIe siècles¹²⁾. Le plus célèbre exemplaire c'est le soi-disant "sabre de Charlemagne", qui se distingue par sa riche décoration¹³⁾. Le sabre de Débréné et l'exemplaire de Vienne ont la même forme de la lame, de la garde et de pommeau. Des gardes ayant la même forme ont été découvertes dans la forteresse du haut moyen âge près du village de Rouino et dans la cité du haut moyen âge près du village d'Odartzi.

Le matériel archéologique, trouvé lors des fouilles à Débréné, avec 4 monnaies de Léon VI (886-912) date la cité de la courte période entre la fin du IXe et le début du Xe siècles. Il faut que nous acceptions une telle datation pour le sabre aussi. A propos des nombreux équivalents hongrois de ce sabre il convient de rappeler qu'en 895-896 les terres de Dobroudja du sud furent l'objet de deux invasions dévastatrices hongroises. Le plus souvent on trouve les sabres du type auquel appartient également celui de Débréné dans des tombeaux hongrois bien que certains considèrent qu'en Ukraine existait un centre de leur production.

4. Il y a quelques années dans le musée d'histoire à Sumen on a reçu un sabre, trouvé dans la cité médiévale, près du village Tzani Guincévo, dép. de Sumen (dessin 14)¹⁴⁾. Le lame est légèrement courbée. La position de la pointe est insolite: elle est recourbée vers le tranchant. La poignée est légèrement inclinée. Sur elle existent toujours deux raccords. Dans sa partie moyenne la garde est rhombique et ses deux quillons se terminent par des sphères. Sous la garde la lame est ferrée d'une courte plaque de cuivre, servant, comme en est le cas avec le sabre de Débréné, de l'introduire d'une manière plus serrée dans la gaine.

Un signe sûr pour dater ce sabre c'est la garde qui se rapporte au type II^b, caractéristique pour le XIIe et le XIIIe siècles¹⁵⁾. Mais d'autre part le sabre est long de 101 cm, la lame est large de 3 cm et elle n'est pas très courbée ce qui est caractéristique pour les sabres du Xe et du XIe siècles. Au XIIIe siècle les sabres atteignent une longueur de 110-115 cm et une largeur de 4 cm.

La découverte du sabre dans une cité où il n'y a pas de vie après le XIe siècle est encore une raison pour qu'il soit daté du Xe, XIe siècles.

5. Dans le musée d'histoire à Roussé on garde la partie supérieure d'un sabre (dessin 15). Son lieu de découverte est inconnu. La poignée est inclinée vers le tranchant et possède deux raccords qui attachaient la fusée.

Le tranchant du sabre est large de 2,8 cm. La partie moyenne de la garde est gonflée, les deux quillons sont fortement baissées et se terminent par des sphères. Une pareille garde est trouvée lors des fouilles archéologiques dans la cité du haut moyen âge près du village Kladentzi, dép. de Tervel.

Les traits caractéristiques mentionnés datent le sabre du Xe, XIe siècles.

Lors des fouilles archéologiques, et par hasard aussi, ont été découverts d'autres éléments de sabres. Ce sont surtout de gardes, morceaux de gaines, bouts, etc. Dans sa majorité ils ont des formes et des particularités identiques aux éléments des sabres examinés ou bien ils répètent des types connus par la littérature.

En liaison avec le thème en question on peut faire d'intéressantes observations sur une miniature dans le Ménologe de Basile II, tout comme sur certaines amulettes, trouvées et publiées récemment, représentant des cavaliers.

Les soldats peints dans le ménologe de Basile II sont des fantassins. On est impressionné par l'énergie avec laquelle ils portent le coup. L'arme qu'ils utilisent est long de 70 à 80 cm et sa lame est étroite. Elle n'est pas très courbée. Selon toute probabilité, vu le caractère du coup, c'est un sabre qui peut être comparé, en tant que type, avec celui de Razgrad.

Une amulette de bronze de cavalier, trouvée dans la forteresse du haut moyen âge au village de Tzar Asen, dép. de Silistra¹⁶⁾ (dessin 16) nous présente d'une façon persuasive la manière de porter le sabre au moyen âge. Le sabre se trouve à gauche du corps du cavalier. Les crampons, liés par des courroies, le tiennent en position horizontale et non pendant en bas.

A propos de ces deux exemples il convient de noter que beaucoup d'auteurs s'appuient sur la constitution de différents éléments comme sur des traits distinctifs pour la datation et la classification des sabres mais ce qui est plus important c'est qu'une des grandes différences de principe entre le sabre et la glaive c'est le caractère du coup et la manière de porter l'arme. C'est-à-dire qu'avec la glaive on portait surtout des coups perçants. Dans les dessins et les reliefs antiques la glaive, qui était l'arme du fantassin, est présentée d'ordinaire à droit du corps.

En haut moyen âge grâce à la selle dure, ouvrage des peuples turkmènes, et surtout grâce à l'utilisation des étriers (du Bas Danube je connais plus de 40 étriers du haut moyen âge) le cavalier armé de sabre pourrait se battre ayant une grande liberté de mouvements du corps, du bras et du poignet ce qui lui assurait beaucoup d'avantages. Sans doute le sabre fut une arme très importante et très coûteuse ce qui explique, peut-être, pourquoi on le trouve rarement.

A la fin je dois noter que la base de toute recherche pareille restent les exemplaires des sabres entiers. Pour le Bas Danube ils sont encore peu nombreux mais la diversité dans les particularités typologiques et les différentes datations m'obligent de rappeler l'avis compétent de Merpert qu'on ne peut pas parler d'aucun centre uni en ce qui concerne l'origine des sabres, ni d'un tribu qui ait eu le monopole de cette arme¹⁷⁾.

NOTES

1. Ст. Станчев, Ст. Иванов. *Некрополът го Нови Пазар*. С., 1958, с. 97.

2. К. Шкорпил *Оружие* - ИРАИК, X, 1905, с. 320.

3. Н. Кирпичников. *Древнерусское оружие* 1. Мечи и сабли IX - XIII вв. САИ, Е1-36, м., 1966а, с. 61-73; Г.Ф. Корзухина. *Из истории древнерусского оружия XI века*. - СА, XII, 1950, 63-93; A. Ruttkay. Waffen und reiterausstattung des 9. bis zur ersten halfte des 14. jahrhunderts in der Slowakei (II). - Slovenska Archeologia, XXIV-2, 1976; L. Covach. Op.cit.

4. Ст. Станчев, Ст. Иванов. Цит. съч. с. 103, табл. XXVIII. Je m'arrete sur ce sabre a cause de sa presentation insatisfaisante.

5. Л. Бобчева. *Въоръжението на славяни и прабългари* - ВИСБ, XXVI 3, 1957, с. 70, обр. X I.

6. Sur les sabres avars voir A. Trugly. *Graberfeld aus der Awarischen reiches bei der schiffswrft in Komarno*. - Slovenska Archeologia, XXXV-2, 1987, 287

7. Ст. Станчев, Ст. Иванов, цит. съч. с. 109.

8. Je remercie St. Stanilov, le premiere qui a dirige mon attention sur ce sabre.

9. Г.Ф. Корзухина. Цит. съч. с. 75.

10. Je remercie G. Atanassov qui a mis a ma disposition les gardes de la forteresse du village de Rouino, dep. de Silistra.

11. Les fouilles sont sous la direction de S. Torbatov et V. Parouchev. V. Parouchev prepare une publication a part du sabre. Je les remercie de m'avoir donne la possibilite de l'inclure dans cet expose.

12. Г.Ф. Корзухина. Цит. съч. с. 75.

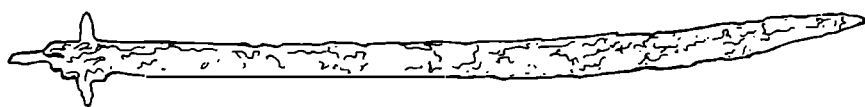
13. Sur ce sabre voir: А.Н. Кирпичников. *Так называемая сабля Карла Великого* - СА, IX, 2, 1965, с. 168 - 276 et la litterature y mentionnee.

14. Je remercie G. Atanassov, archeologue au Muse d'histoire à Silistra, à qui je dois ces renseignements.

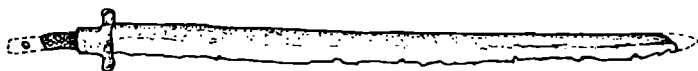
15. Н. Кирпичников. Цит. съч. с. 67.

16. L'amulette a ete mise à ma disposition par G. Atanassov - archeologue au musee d'histoire a Silistra.

17. Н.Я. Мерперт. *Из истории оружия племен Восточной Европы в раннем средневековье* - СА, XXXIII. 1955, с. 166.

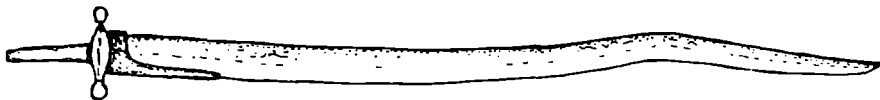
1

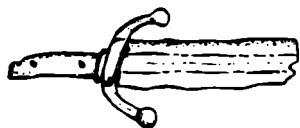
2

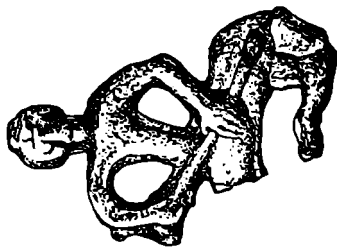
3

4

5

6

NOUVELLES RECHERCHES ARCHÉOLOGIQUES À CĂTĂLUI-CĂSCIOARELE, Dep. de Călărași

George TROHANI, Paul DAMIAN, Valeriu SÂRBU

Pendant l'été 1988 ont été reprises les fouilles archéologiques sur l'emplacement de l'ancien monastère Cătălui qui se trouve sur le territoire de la commune Căscioarele, dép. de Călărași¹⁾. Les fouilles ont été déterminées par les amples ravaux fonciers qu'on exécutaient tout au long de la haute terrasse du Danube. En même temps on a désiré vérifier des découvertes antérieures, éventuellement faire des nouvelles découvertes. Et les résultats ont dépassé les attentes. Mais voici, d'abord, les sections tracées et les zones étudiées (fig. 1).

1. S.A, longue de 25 m, tracée à 25,50 m nord-ouest du coin de nord-est de l'enceinte du monastère. L'intention a été de delimitier, vers le nord, l'étendu d'éventuels complexes d'habitation (fig. 2).

2. A 28 m est de l'enceinte orientale du monastère, parallèlement avec la lisière de la forêt *Tufele Grecului* on a tracé, sur le bord d'une terrasse fouillée avec le tracteur, la S.B, longue d'environ 50 m (fig. 2).

3. Au coin de nord-ouest de l'enceinte du monastère on a réétudié les murs découverts antérieurement. En même temps par la s. XLII nord on a désiré étudier les parties du nord de l'habitation Glina no. 1 et de la fosse géto-dace no. 1 découvertes également auparavant.

4. La zone de nord du pronaos de l'église des phases II et III de son évolution.

5. La zone sud de la tour-clocher pour étudier les murs de cet endroit.

6. Le plateau sud d'une vigne qui borde l'enceinte du monastère. Ici on a tracé trois sections: S1=17 x 1,50 m, orientée nord-sud; S2=22 x 1,50 m et S3=10 x 1,50 m orientées est-ouest. L'intention était d'identifier des traces d'habitat dans cet endroit. Par époque et par zone, voici les résultats:

I. L'ÂGE DU BRONZE. La civilisation Glina.

Dans la s. XLII Nord on n'a pas identifié la partie nord de l'habitation Glina no. 1. Donc, cette partie, se trouve dans la portion de 1 m, non fouillée, d'entre les deux sections XLII.

Plusieurs lames, racloirs et des nucléés (noyaux) en silex (fig. 3/5, 7-8) sont de tradition néolithique. Les déchets prouvent un travail local pour obtenir ces outils.

En terre cuite on peut mentionner seulement une fusaiole bitronconique (fig. 3/3). En échange la céramique découverte dans le niveau situé entre minus 1,35-1,80 m appartient à la catégorie grossière avec beaucoup de sable, petites pierres, tessons pilés, des traces de calcaire et de mica. En ce qui concerne les formes généralement connues – predominant le chaudron avec une large ouverture, le bord droit ou en vague et le corps tronconique. On rencontre, de même, le vase avec la partie supérieure en forme d'entonnoir. Le décor est formé par des trous-boutons (fig. 3/1-2, 4, 6). D'après ces données on peut confirmer la datation dans une phase tardive de la civilisation Glina.

II. LA DEUXIÈME EPOQUE DU FER. La civilisation géto-dace.

Les traces de cette époque appartiennent à deux niveaux d'habitats.

a) Au niveau inférieur, qui date entre les moitiés du III-e et du II-e siècles av.J.C. appartient la fosse Latène no. 1 – sa limite nord se trouve dans s. XLII nord. La forme est cylindrique. On a fouillé jusqu'à une profondeur de 2,50 m (1,50 m sous le niveau antique) et on n'est pas arrivé au fond. C'est donc possible qu'il s'agit d'un puits.

b) Au niveau supérieur, qui date de la fin du II-e jusqu'à la fin du I-er siècle av.J.C., éventuellement du commencement du I-er siècle ap.J.C., appartient une petite fosse Latène no. 5 en forme de cloche – diamètre 1,30 m et 0,80 profondeur sous le sol antique. Située à l'extrémité nordique des fouilles elle prouve que tout le bord gauche du lac Cătlui a été habité par les géto-daces (fig. 2).

En ce qui concerne les objets (fig. 4/1-2, 4-5) on doit mentionner une fibule en bronze (fig. 4/1) à charnière. Découverte dans le niveau d'habitat, son pied a le bout conique et décoré avec deux lignes incisées. La port-agrafe est rectangulaire, le corps très arché et avec la section triangulaire. Elle date de la seconde moitié du I-er siècle av.J.C. – le commencement du I-er siècle ap.J.C. A côté d'un fragment de Kantharos, découvert auparavant²⁾, décoré de motifs floraux incisés et incrustés avec du blanc, ces objets contribuent à une meilleure datation de la fin de l'établissement géto-dace, c'est-à-dire au seuil d'entre l'ancienne et la nouvelle ère.

c) Sur le plateau situé au sud de la vigne on a découvert trois fosses Latène no. 6, 7 et 8.

La fosse no. 6 (S3C 4-5; D=1,60 m; profondeur=1,10 m) est circulaire dans le plan et archée en profil. Elle contenait des nombreux tessons géto-daces et hellénistiques des fragment d'âtre, quelques os d'animaux et des pierres (fig. 5/2). A part la céramique on a découvert un racoir en fer (L=14,2 cm; L=1,7 cm) et un fragment de couteau en fer, très oxydé.

La céramique est très variée, mais fragmentaire.

1) travaillée à la main: 5-6 bocaux avec boutons, 2-3 tasses, une fruitière avec des protubérances sur le bord- céramique noire; une autre tasse et une autre fruitière- céramique brune.

2) tournée: 2 fruitières, une passoire, un kantharos – gris; 1-2 pithos – rougeâtre.

3) un fragment d'un bol gétique à décor en relief motifs anthropomorphes, végétaux et symboles solaires (fig. 5/1).

Le corps humain est représenté par deux triangles, le coup haut, les yeux et la bouche incisées, les mains manquent. Au-dessus de la tête un cercle avec quatre rais, à droite une croix de Malte. A gauche et à droite de la tête deux motifs végétaux.

La céramique hellénistique est représentée par trois amphores du type de Pseudocos et un fragment de bol, rougeâtre, avec des cannelures sous le bord, noircies.

La datation de ces découvertes – fin du II-e – première moitié du I-er siècle av.J.C.

III. L'ÉPOQUE PREFÉODALE.

La hutte no. 3 située sur le plateau de sud de la vigne (S1, C.1- 2). Le plancher est à une profondeur de 0,10-0,15 m. Détruite en grande partie pendant l'époque féodale, mais on a pu établir qu'elle était rectangulaire (L=+3 m, l=+2 m) (fig. 6). Elle a fini par être incendiée. Au coin du nord-est, à 10 cm au-dessus du plancher, se trouvait un four, circulaire, avec des torchis au-dessus, du charbons et du cendre. L'âtre était d'une couleur blanche, vitrifié.

Les quelques fragments de bocal, d'une pâte avec beaucoup de sable, et le four avec des torchis ressemblent avec des découvertes antérieures³⁾ datant du VI-e siècle.

On doit mentionner ici aussi la découverte dans la partie du sud de S.A. d'un fragment céramique du type Dridu (fig. 4/3) des IX-e-X-e siècles.

IV. L'ÉPOQUE FÉODALE

L'église – dans le pronaos de la IIe phase (XVIIe siècle), au nord du caveau no. 2 qui contenait un enfant, les fouilles de 1988 ont abouti à la découverte du *caveau no. 6* d'une forme rectangulaire (2,32 x 0,80 m et d'une profondeur de 0,90 m) et ayant les parois en briques. La voûte, archée, était à peu près complètement détruite, des fragments de briques étant découverts dans tout le caveau. Son contenu, très important, consistait d'un personnage principal à côté duquel étaient déposés, par reïnhumation, à gauche et à droite, autres deux personnes (fig. 7/4). Dans la terre de remplissage, à part quelques clous (fig. 8/14-17), qui provenaient du cercueil qui ne s'est pas conservé, tout près de la surface, on a découvert un demigrosz polonais en argent (fig. 16/3) du temps du roi Cazimir IV (1444-1492)⁴) et une splendide bague-sceau en or. La base du chaton est décoré avec des motifs végétaux en émail blanc et vert; le chaton, qui se continue directement de l'anneau, est rond et contient au centre, incisée, une croix grecque ancrée. A part celle il y a une légende circulaire, en négative: *XPICOCKOY(li)HA*, c'est-à-dire Hrisoscoulina (fig. 14).

Cette découverte doit être corroborée avec la grande pierre tombale (2,15 x 0,81 x 0,21 m) découverte dans ces endroits, d'un grès-calcaire, écrite en roumain:

† SUPT ACEASTA PEATRA ZACU OASELE BANULUI TEODOSIE S(I) NU VINTILA VORNECUL SI SA-AU PRISTAVIT IN ORAS IN BUCUREST(I) IN LUNA LU IUNIE 22 DM. SI LA CAPUL PETREI, DEN SUS, ZACU OASELE A DOI COCONI, A LUI GHEORGHI SI TEODOSIE... SI ACEASTA PEATRA PUSA DE JUPANEASA HRISOSCOLINA BANEASA AL RAPOSATULUI TIODOSIE BANUL (en cyrillique).

La pierre est écrite le 24 avril 7156 (1648)⁵). On observe donc une parfaite concordance entre cette inscription et les découvertes du caveau no. 6 fait qui nous conduit à supposer que d'ici elle a été prise et portée dans la cour de l'église de Căscioarele.

L'enceinte environnante

L'existence d'une construction dans le coin de nord-ouest, pendant la I-ère phase (XVIe siècle) de l'évolution du monastère Cătlui, supposée par les restes de pavage constatés antérieurement a été confirmée par la découverte d'une portion d'un mur en briques qui gardait au sud cette construction. Après sa désaffectation à la fin du XVIe siècle, sur cette place, on a effectué au XVIIe siècle plusieurs enterrements (s. 58, 70-73). Des débris de cette construction

on a récupéré plusieurs objets. En premier lieu on doit remarquer un membre très grand et varié de clous et pitons en fer (fig. 8/2-12, 18-20), ainsi que un crochet de ligne pour pêcher (fig. 8/13) en fer.

D'argent est un anneau, demiovale en section, décoré avec deux lignes incisées tout au long. Le chaton, colé, carré, contient un décor incisé formé d'une croix florale, avec les bras sur les diagonales du carré, qui interrompt une bordure de demioives avec des lignes transversales (fig. 9/3).

En ce qui concerne la céramique on doit remarquer la présence, a peu près en exclusivité, des vases-bocaux avec le bord vertical ou un peu oblique vers l'extérieur. Le décor, situé sur la partie supérieure du corps, se compose de taches de couleur blanche, de bandes horizontales également blanche, parfois des lignes horizontales ou ondulées et incisées. Rarement, sous le bord sont imprimées des oves avec des lignes transversales. L'émail est rarement utilisé jaune au moutard ouvert et associé avec des lignes obliques incisées (sur un chaudron) (fig. 10/1-5; 11/3-4).

D'un réel intérêt sont les fragments de carreaux de poêle et les plaques décoratives en terre cuite, non émaillées, avec beaucoup de mica en composition, qui peuvent être datées avec plus de précision maintenant au XVI-e siècle, restreignant ainsi la datation plus large annoncée avant.

On rencontre tant des carreaux qui proviennent du milieu du poêle ainsi que de la corniche. Les premiers, avec le fond concave et vide à l'intérieur, sont rectangulaires (21,5 x 17,2 x 5,5 cm). La moitié inférieure contient un motif géométrique ajouré et décoré avec des lignes ou des hachures excisées. La moitié supérieure redonne un motif architectural fenêtres en "anse de panier" dans la zone d'en haut (fig. 13/1=15/2).

Des carreaux semblables, mais jamais entiers et qui par suite n'ont pu être reconstitués en totalité jusqu'aujourd'hui, ont été découverts à Tirgșor⁶⁾ (XV-e-XVI-e siècles), Tînganu⁷⁾ (XVI-e-XVII-e siècles) et, en quelque sorte, à Măicănești⁸⁾ (XVI-e siècle).

D'autres fragments de carreaux, quadrilatéraux qui représentent un chevalier qui emplane sa lance dans un personnage renversé sous les sabots du cheval, identiques avec une pièce du Musée National d'Art de Bucarest (19 x 16 x 1,5 cm) peuvent être mieux reconstitués maintenant. Représentant un saint vainqueur "d'un empereur païen" Saint Démetre avec Caloian ou Saint Mercure avec Julien l'Apostate sont considérés par une partie des chercheurs⁹⁾ comme étant des plaques de poêle et datant des XV-e-XVI-e siècles, tandis que par d'autres¹⁰⁾ comme icônes en terre cuite et datant des XVII-e-XVIII-e siècles. Etant découvertes au même endroit avec les carreaux nous inclinons vers la première hypothèse (fig. 12/2=15/3, 5, 6; 13/2=15/4).

De même pour la première fois on a pu reconstituer maintenant un carreau de corniche (fig. 12/1=15/4). Carré (18 x 18 cm) il est décoré sur la partie inférieure avec des spirales entre l'acées et ajourés. La partie supérieure, contenant environ un tiers de l'hauteur, se compose de trois triangles décorés de lignes obliques excisées, lignes qu'on trouve aussi sur les spirales de la partie inférieure. Un pièce pareille mais non ajourée, datant du XVI-e siècle, a été découverte au monastère Bradu, dép. de Buzău¹¹⁾.

Les recherches de la zone nord de l'enceinte ont confirmé l'existence d'une maison bâtie au XVII-e siècle (II-e phase) au nord de la première enceinte. On a fouillé seulement la moitié ouest et on a pu découvrir quatre chambres-cellules sur la place desquelles, pendant la III-e phase (XVIII-e-XIX-e siècles), on a effectué des enterrements (spécialement des enfants).

Parmi les objets découverts nous mentionnons un boulet en pierre (fig. 9/5) qui prouve le siège du monastère effectué par les tartares en 1689. En os est un bouton demisphérique; en fer plusieurs clous. Un fragment de fresque, provenant de l'intérieur de l'église, contient des bandes de couleur blanche et marron.

D'un intérêt à part sont les vases-carreaux avec le fond tronconique et le bord carré. Trouvés dans un nombre assez grand, mais tous fragmentaires, beaucoup d'entre eux ont l'intérieur émaillé en marron. Ils datent du XVII-e siècle, lorsqu'étaient utilisées dans les cellules de cet endroit, des plaques décoratives en terre cuite, nonémaillées et décorées avec des motifs géométriques lignes et cercles incisés (fig. 13/3-5).

Une autre zone étudiée en 1988 est celle qui constitué le coin sud-ouest de l'enceinte ou on a pu identifier une maison avec des murs en briques adossés à la côte sud de la tour-clocher. Bâtie pendant la III-e phase (XVIII-e siècle) elle dispose au moins de deux chambres (fig. 7/2). La présence d'un vignoble dans cet endroit nous a empêché de continuer la recherche.

Des pièces découvertes nous mentionnons: un fragment de tuile, un manche de couteau en os (fig. 9/6), demicirculaire et décoré de trois groupes à deux lignes incisées transversalement; un fragment de pipe (fig. 9/4) d'une pâte très fine avec un décor incisé et imprimé; des chaudrons (fig. 11/6-7).

Vers la limite d'ouest de la s. XLII Nord, en utilisant la fosse géto-dace nr. 1, on a constaté l'existence d'un puits avec les remparts en brique. Utilisé pendant la II-e phase (XVII-e siècle) il a été après bouché avec des débris: briques, vases céramiques, pierres et de la terre. On a pu fouiller jusqu'à 3 m de profondeur. Comme découvertes nous mentionnons: une tuile et une brique sur la quel est incisé le contour d'une cognée (hache) (fig. 11/1-2).

LE VILLAGE

Dans la partie sud de la s.A on a identifié *l'habitation (hutte) féodale nr. 7* (fig. 2). Demienfouillé, le plancher contenait plusieurs marches. Au milieu, sur le côté est, se contouraient les traces d'un pieu qui soutenait le toit en deux eaux. Parmi les pièces découvertes nous mentionnons: un couteau en fer (fig. 8/1), des vases peints avec des bandes blanches, un vase-carreau avec le fond tronconique, le fond d'une écuelle avec un émail vert et vert-moutard (fig. 10/7), une pipe décorée avec des lignes horizontales qui entourent d'autres lignes courbes incisées (fig. 9/2). D'après ces pièces l'habitation date du XVII-e siècle (II-e phase).

Dans la s.B, située à lisière de la forêt "Tufele Grecului" on a identifié la fosse de *l'habitation-hutte nr. 6* de 1,80 m nord-sud et datant du XVII-e siècle (fig. 2).

Toujours ici on a découvert un grand *four* carré (2,75 m nord-sud x 2,90 m est-ouest). L'ouverture était située dans la coin de sud-ouest. Sur l'âtre, situé à une profondeur de 1,60 m sous le sol actuel, il y avait plusieurs pierres, relativement grandes, fortement brûlées et qui provenaient de la voûte. Les murs, gros de 15 cm; se conservent seulement sur une hauteur de 0,30-0,40 m (fig. 2).

D'après les objets découverts un fragment de faux en fer, un vase avec le bord oblique en dehors et décoré sur l'épaule avec des bandes horizontales de couleur blanche (fig. 11/5), un autre vase semblable mais contenant en plus des lignes ondulées et des bandes d'émail vert, un bord et un fond d'écuelle avec un décor floral et émaillé en jaune, marron et vert foncé (fig. 10/8-9)

et d'après la stratigraphie, le four date du XVIII-e siècle, donc de la III-e phase de l'évolution du monastère. Après sa désaffectation, à l'intérieure a été enterré un chien.

LE CIMETIÈRE

Pendant les fouilles de 1988 on a réouvert deux sépultures étudiées partiellement avant et on a identifié huit autres nouvelles.

La sépulture nr. 54 - réouverte, enfant; dans la bouche un denier hongrois en argent émis à Kremnitz, en 1550, par le roi Ferdinand I¹²). On constate donc que la monnaie date du milieu du XVI-e siècle, mais l'inhumation a eu lieu au XVIII- e siècle, après la désaffectation des cellules d'entre les deux enceintes du nord. Nous précisons cela parce que la fosse de la sépulture se trouve en plein niveau de briques démolies (fig. 16/2).

La sépulture no. 58 réouverte, partiellement. On a pu ainsi constater qu'étant déposée sur le pavage de briques du coin-ouest de la cour entourant l'église, pavage exécuté pendant la deuxième phase (XVII-e siècle), l'inhumation a eu lieu au XVIII-e siècle (III-e phase).

La sépulture no. 66 située au bout d'ouest de la S.XLII Nord, contient un inhumé avec les mains sur la poitrine. Aux alentours du bassin on a découvert cinq perles en verroterie bleuâtre (diam. 1,5 mm). A l'oreille gauche était attaché un denier hongrois émis à Kremnitz en 1690 ayant l'effigie du roi Leopold I¹³). Le sud-est de la fosse de la sépulture, affectant la moitié inférieure du pied droit, est coupé par la fosse de la *sépulture no. 67*, partiellement découverte. Les mains étaient déposées sur la poitrine, la tête a disparu à cause de l'écroulement de la terre, le terrain étant en pente.

D'après la stratigraphie on peut établir que la S.66 date du commencement de la III-e phase, tandis que la S.67 de la fin de la même phase.

La sépulture no. 68 partiellement découverte, située au milieu de la S.XLII Nord sur sa côte du nord, a la main droite sur le ventre. Au tour de la tête on a découvert cinq épingles en bronze qui servaient à fixer la voile (fig. 9/4). Au coude droit on a découvert un para ottomane frappé à Constantinople au temps du sultan Mahmud I (1730-1754)¹⁴) (fig. 16/1). La sépulture date ainsi de la III-e phase (XVIII-e siècle).

La sépulture no. 69 partiellement découverte, est située au sud de la S. 68. La main gauche est plissée sur la poitrine et sur un de ses doigts on a découvert un denier hongrois émis à Kremnitz au temps du roi Ferdinand I (1526-1563)¹⁵).

La sépulture no. 70 située au sud de la S.58 et dans des conditions pareilles, datant donc de même de la III-e phase (XVIII-e siècle). On a découvert seulement le crâne.

La sépulture no. 71 partiellement conservée seulement le corps avec les mains sur le ventre - se trouve tout près du coin de nord-ouest de l'enceinte. Située à 0,80 m de profondeur, sous un niveau de débris de la III-e phase, il paraît qu'elle date de la II-e phase mais il n'est pas exclu qu'elle date de la I-er phase.

La sépulture no. 72 située dans la zone nord-ouest de la première enceinte, à 0,85 m de profondeur, a été partiellement découverte; les mains étant posées sur l'abdomen. Sans inventaire. Par le fait qu'elle superpose un mur mince formé d'une seule rangée de briques qui date de la première phase, la sépulture est attribuée à la II-e phase (XVII-e siècle).

La sépulture no. 73 située au sud de la précédente, à 0,95 m de profondeur, a été découverte à peu près entièrement. Les mains étaient déposées

sur le bassin. La partie supérieure du corps est accompagnée au nord et au sud d'un mur fragmentaire de briques qui paraît représenter un caveau. Sans inventaire, la sépulture date de la II-e phase (XVII-e siècle). Pour la fixation de la datation on doit tenir compte du fait qu'elle est superposé de débris nivelés pendant la III-e phase (XVIII-e siècle).

La sépulture no. 74 découverte sur le plateau du sud du monastère (S3C.1-2) à une profondeur de 0,85 m. Les mains sur poitrine. Sans inventaire. La fosse est rectangulaire avec les coins arrondis.

*

Toutes ces nouvelles découvertes contribuent à une meilleure connaissance des différentes époques de l'histoire de ces endroits très riches en vestiges humains.

NOTES

1. En ce qui concerne les fouilles antérieures à voir Gh. Cantacuzino et G. Trohani, dans *Cercetări Arheologice*, III, M.I.R., 1979, p. 261-320. L'énumération des différents complexes présentés dans cet article continue celle des découvertes antérieures.

2. *Ibidem*, p. 274, fig. 13/8.

3. M. Comşa et B. Ionescu, dans *SCIV*, 9, 1960, 2, p. 419-422; Gh. Cantacuzino et G. Trohani, op. cit., p. 274-276, fig. 14-15.

4. Hutten-Czapski, 175.

5. Gh. Cantacuzino et C. Bălan, *Revista Muzeelor*, V, 1968, 5, p. 547-553. Nous tenons à remarquer le fait que de la lecture de l'inscription ressort que le grand ban Teodose est mort le jour de 22 juin 1647 et non 1648 comme on affirme dans l'article mentionné. En 1648, le 24 avril, est écrite la pierre tombale et mise sur le caveau, donc dix mois après le décès.

En même temps c'est le cas de mentionner ici l'existence dans les collections du Musée National d'Art de Bucarest d'un calice en argent doré, provenant du Monastère *Dintr-un lemn*, dép. de Vâlcea, qui contient, en relief, l'inscription: † *Pomeneste Doamne sufletul robilor lui Dumnezeu Theod(o)sie si jupanița lui Hrisosculina* (cf. *Inscripțiile medievale ale României*, I, orașul București, nr. 938).

6. N. Constantinescu, *MCA*, VI, 1959, p. 742, fig. 12/1-4).

7. P.I. Panait, *București*, VI, 1968, p. 88-92, fig. 3/4-5 et 4/4.

8. *Ibidem*, p. 73, fig. 13/8.

9. B. Slătineanu, *Ceramica feudală românească*, București, 1958, fig. 77; idem, *Studii de artă populară*, București, 1972, p. 306, fig. 102.

10. M. Goleescu, *Buletinul Muzeului Militar Național*, V, 1941-1942, 9-10, p. 53, fig. 3.

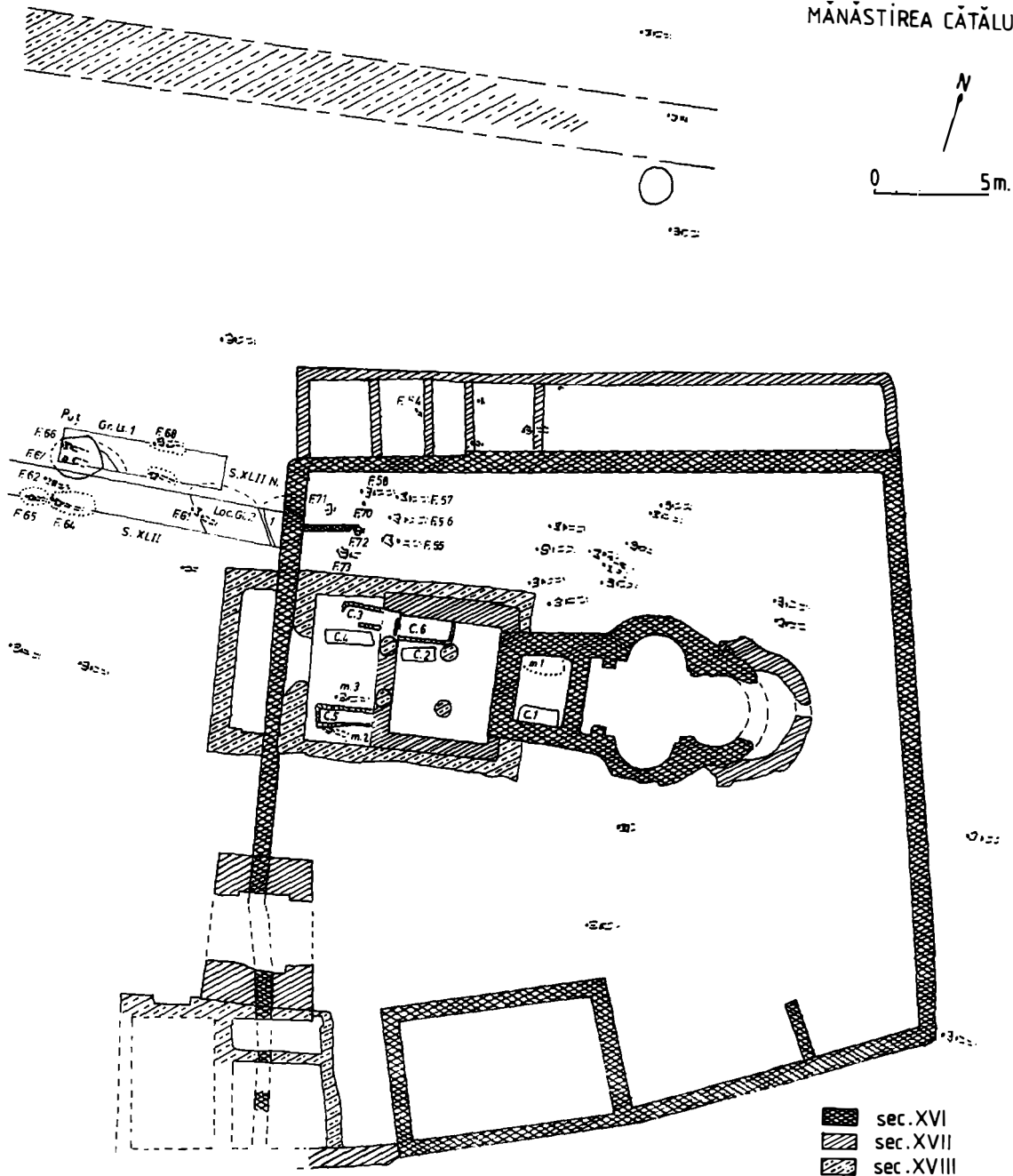
11. Fouilles Ion Chicideanu.

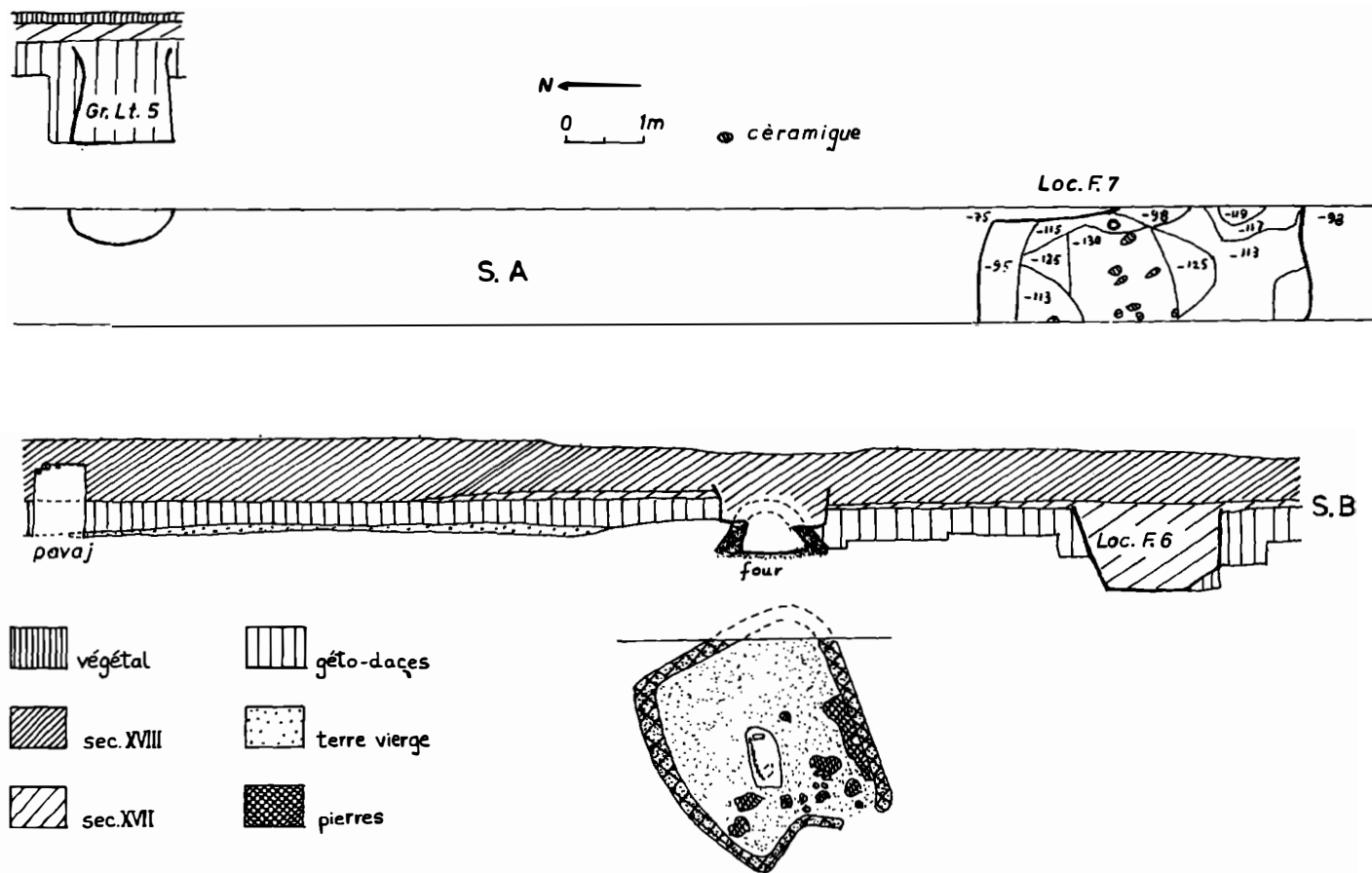
12. Huszar, 935.

13. *Ibidem*, 1501.

14. Nuri Pere, 578.

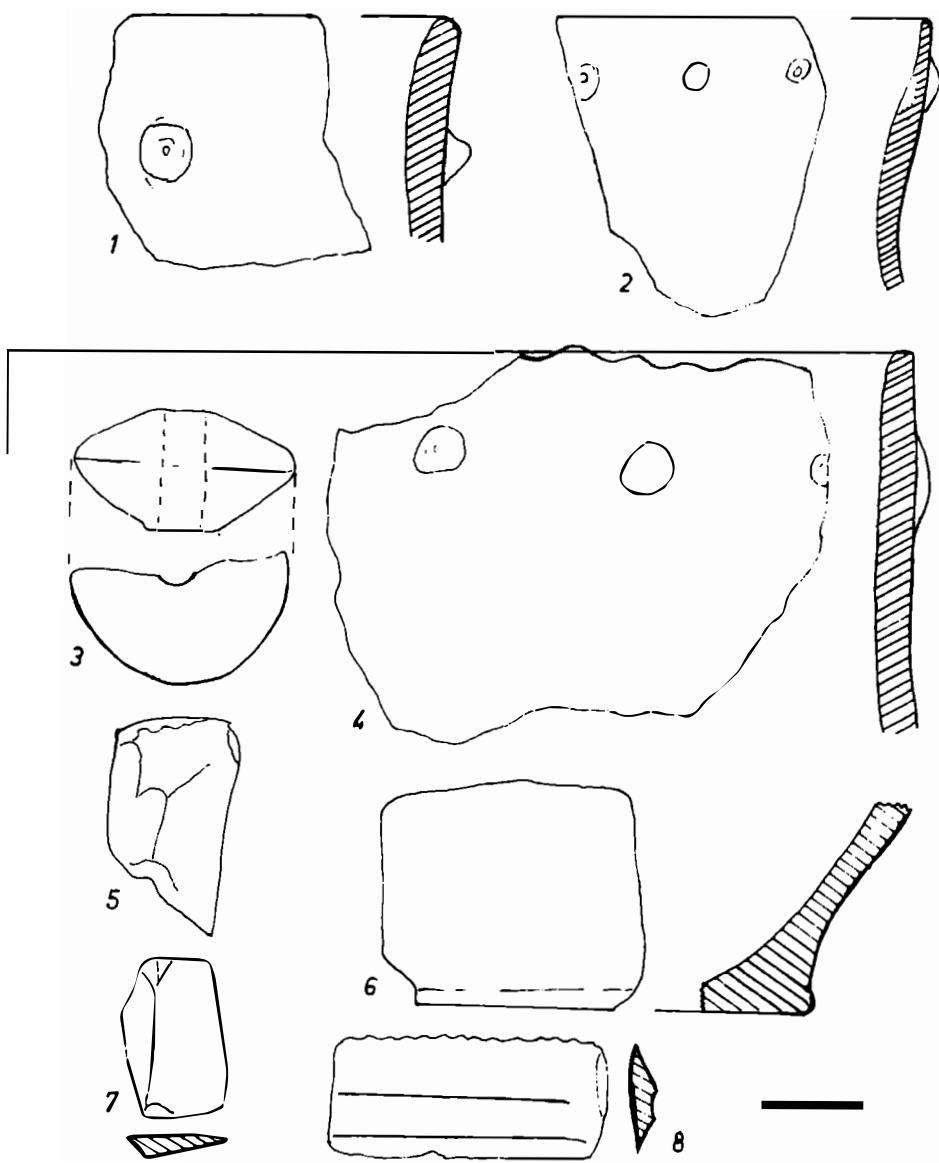
15. Huszar, 935.

Fig.2. Plan et profil des sections A et B.

Fig.3. Objets de l'âge du bronze, civilizatio Glină.

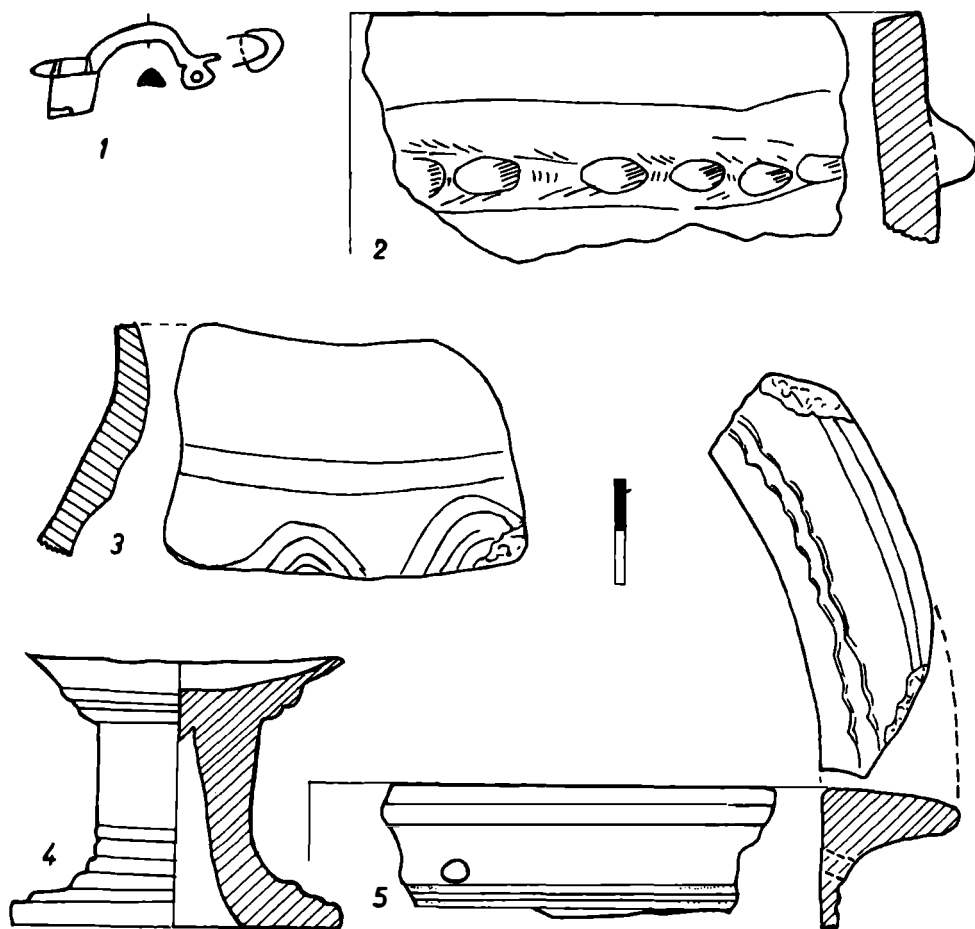
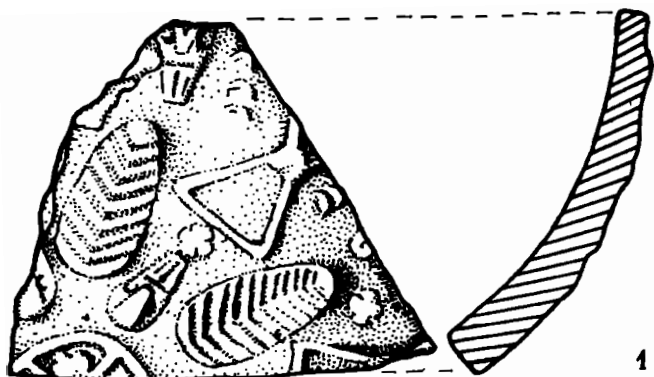
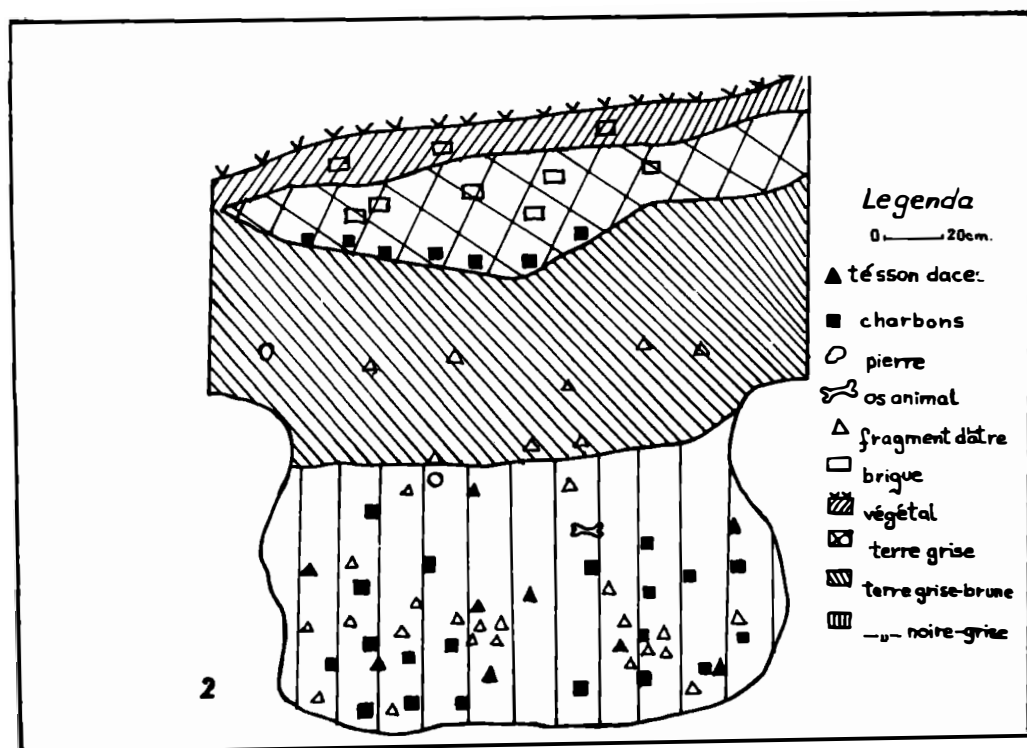

Fig.4. Objets géto-daces (1-2, 4-5) et des IXe-Xe siècles de n.é(2), (3).

1

2

Fig.5. 1, Bol à décor en relief; 2. La fosse géto-dace nr.6.

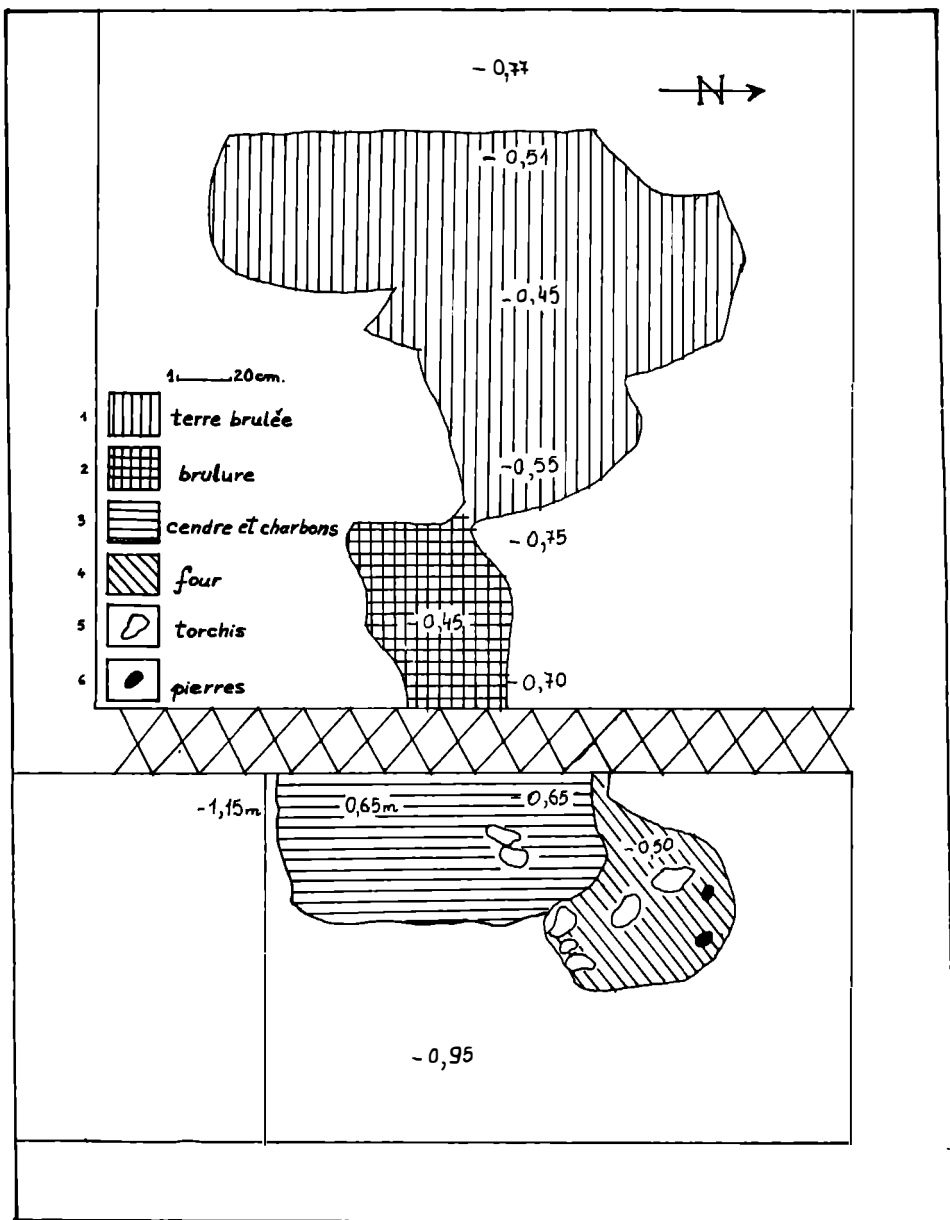
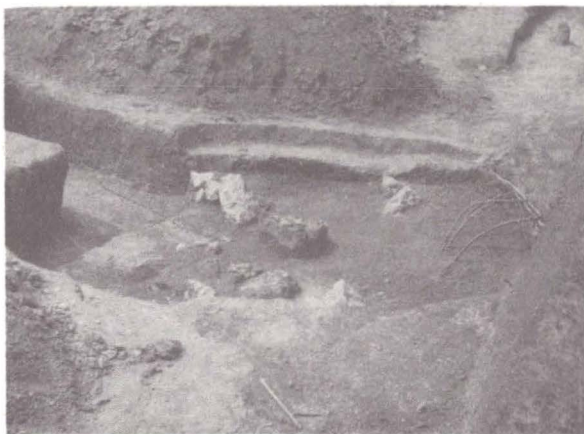

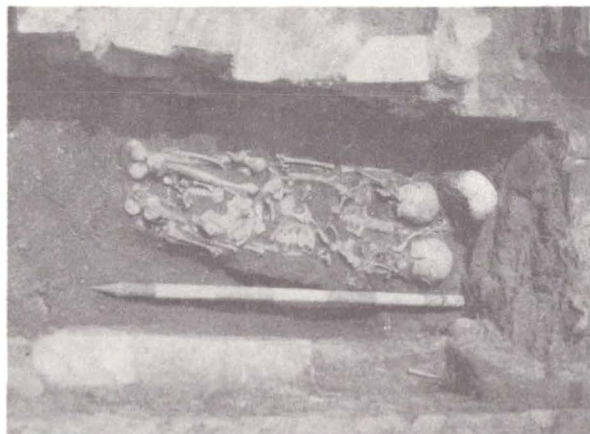
Fig.6. Le plan l'habitation préfeodale no.3.

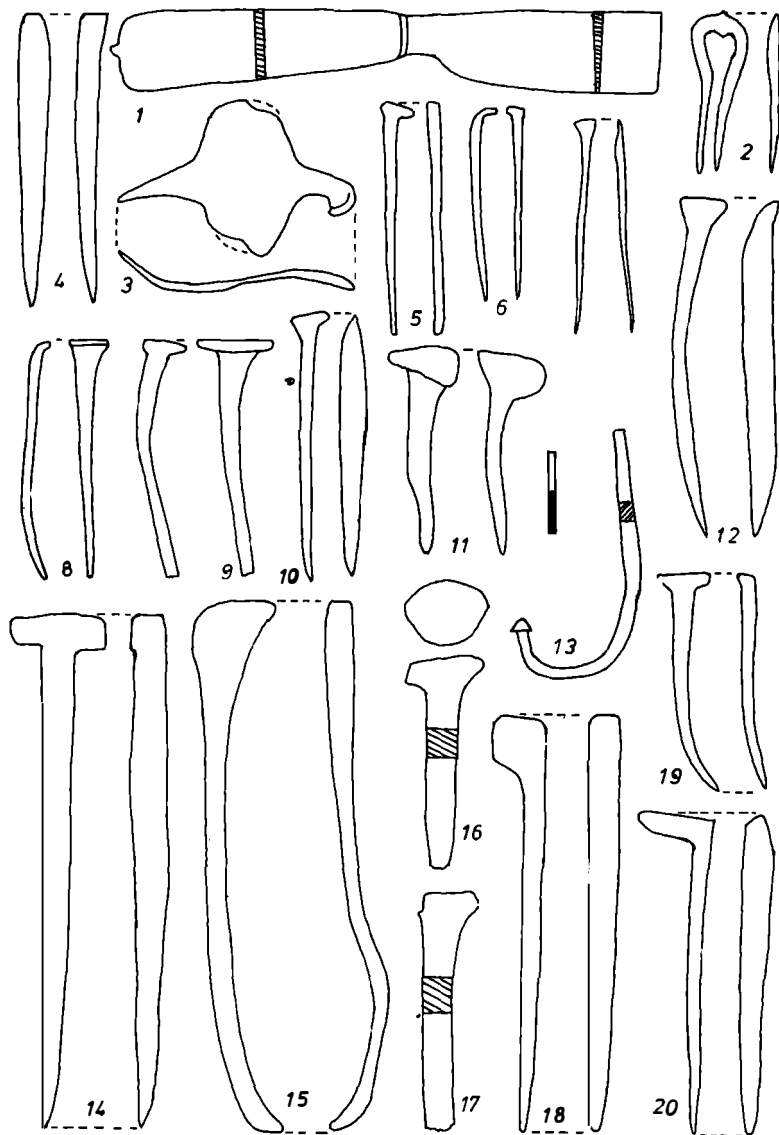
1 2

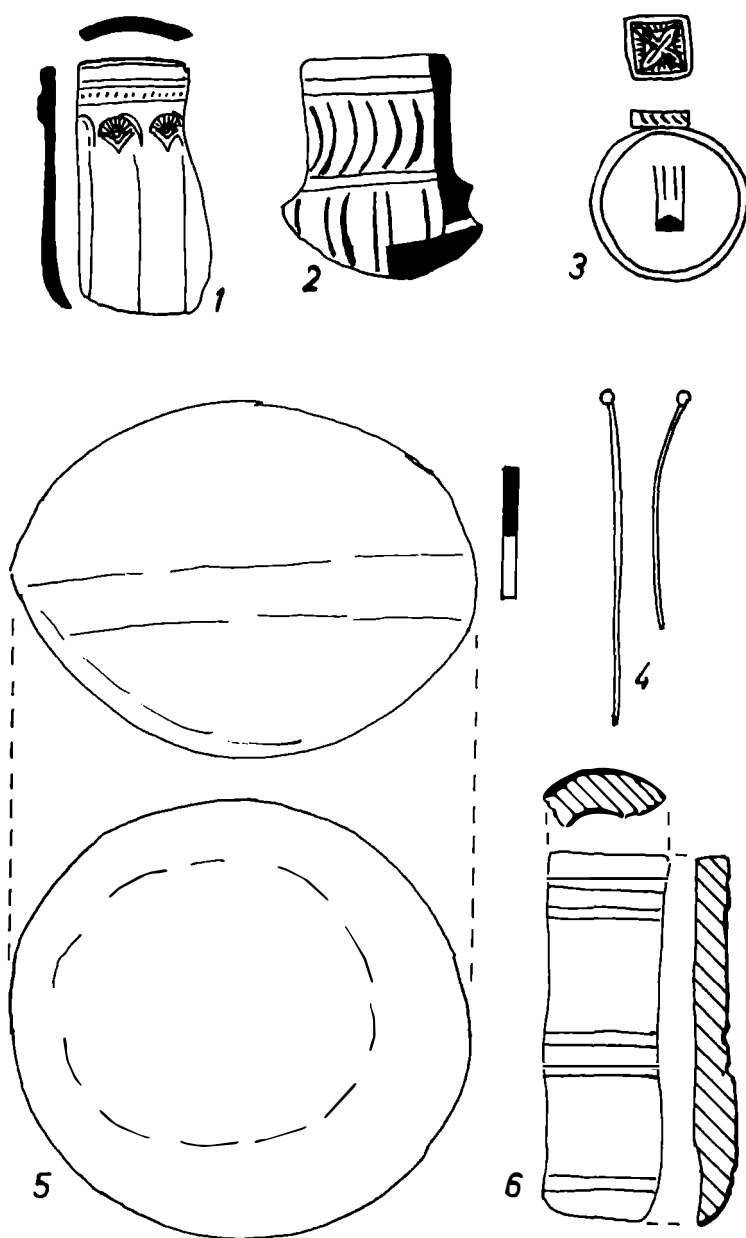
3 4

Fig.7. 1) La zone archéologique Cătălui-Căscioarele; 2) La partie méridionale des fondations du clocher; 3) Four du XVIIIe siècle; 4) Le caveau no.6.

Fig.8. Objets en fer des XVIe-XVIIe siècles.

Fig.9. Objets des .XVIe-XIXe siècles.

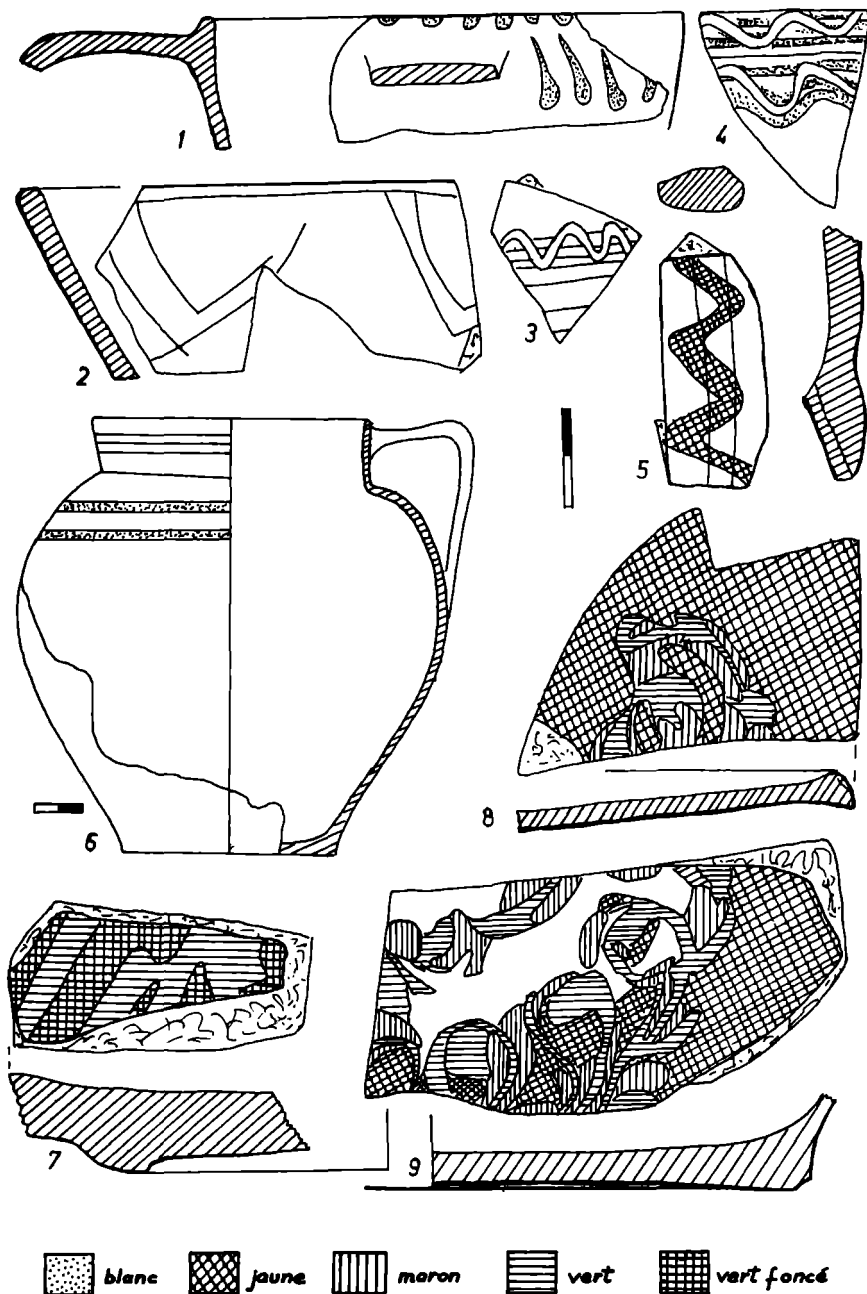

Fig.10. Céramiques des XVI-XIXe siècles.

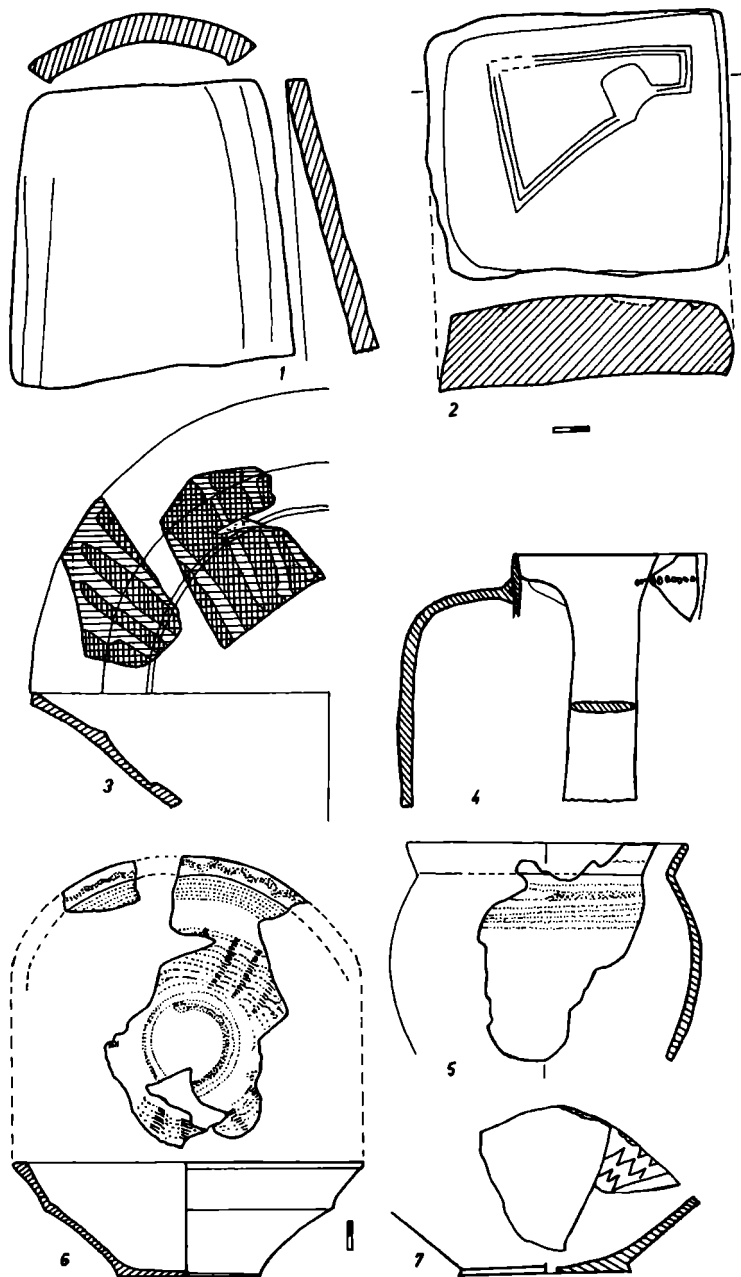
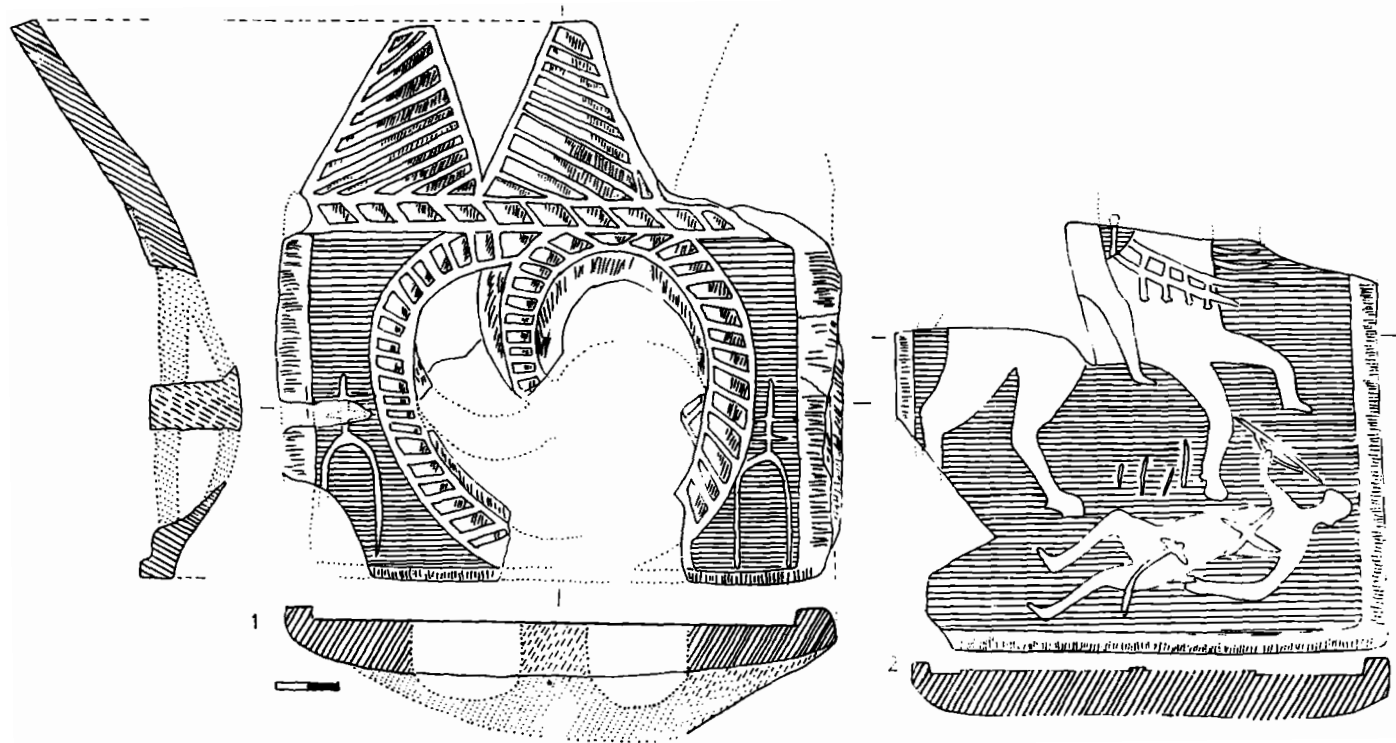
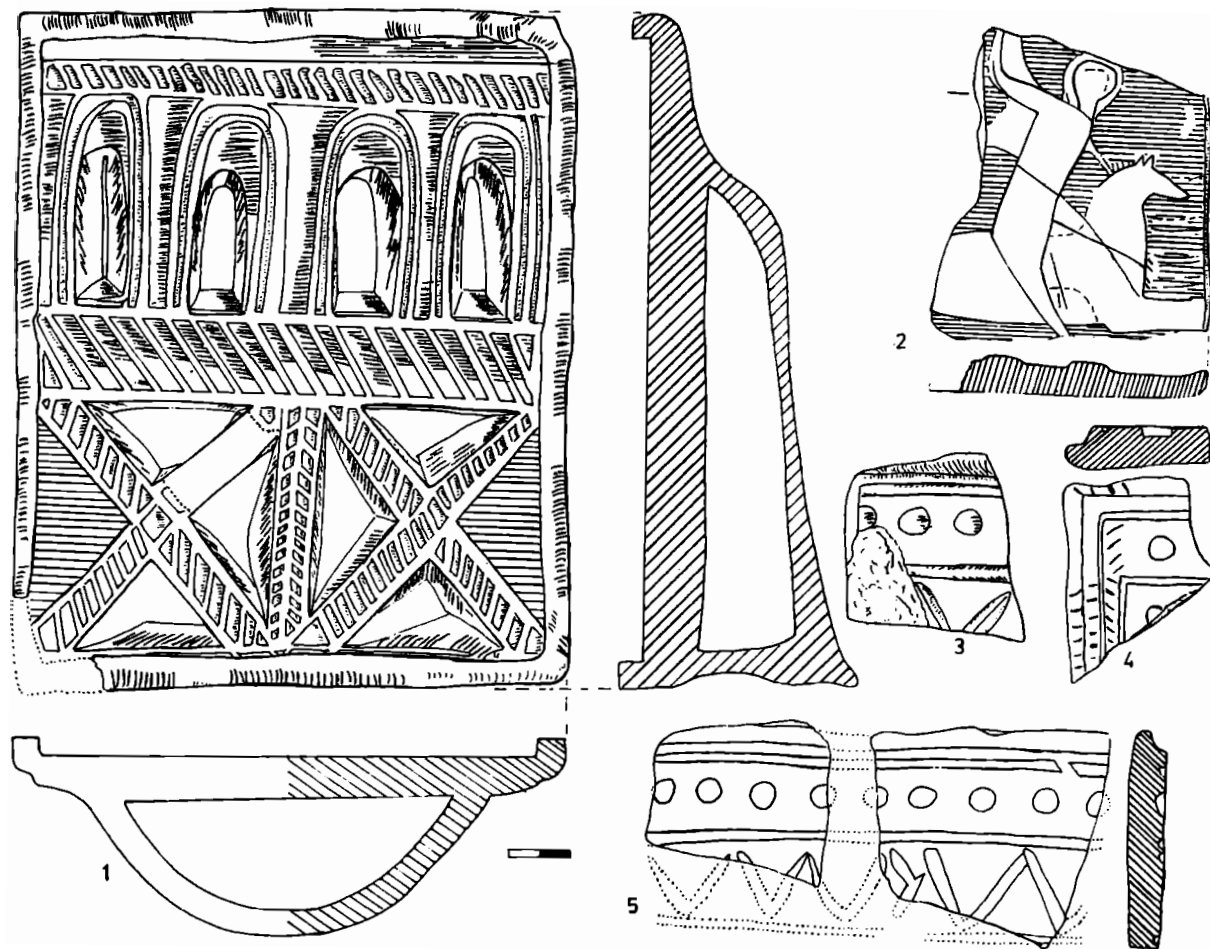

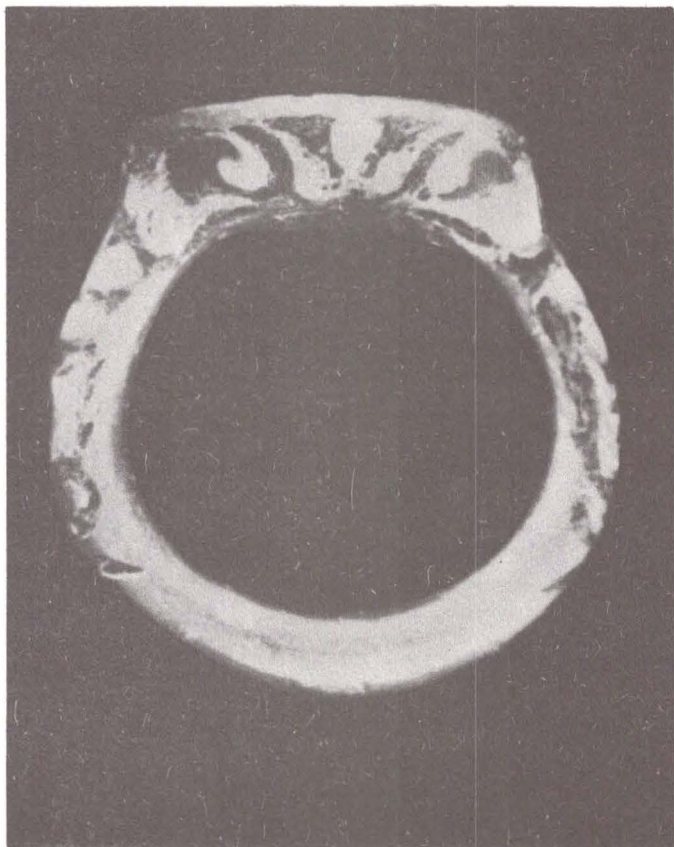
Fig.11. 1) Tuile; 2) Brique à decor incisé; 3-7) Vases céramiques.

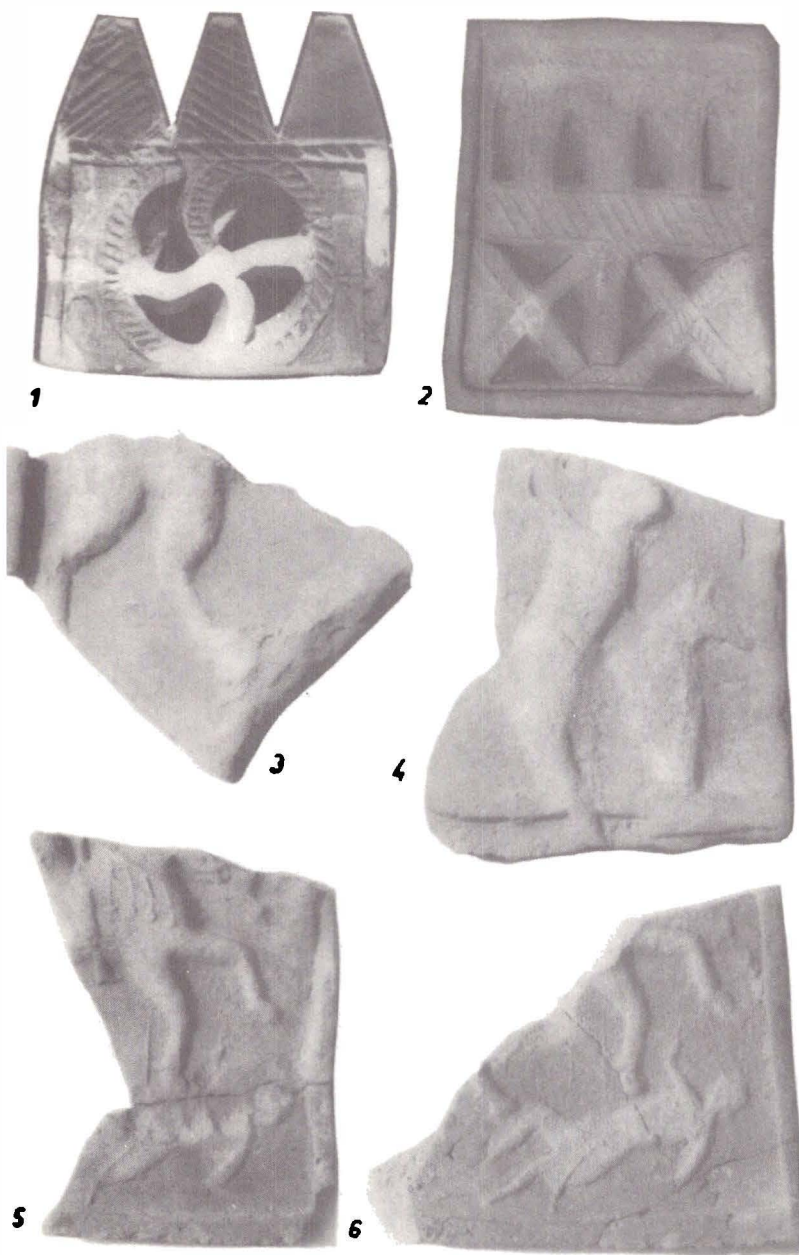
Fig.12. Carreaux de poêle.

Fig.13. Carreaux de poêle.

Fig.14. L'anneau-sigile en or de Hrisoscoulina.

Fig.15. Carreaux de poêle.

1

2

3

Fig.16. Monnaies découvertes dans les tombes.

CAPITOLUL II

ISTORIE ȘI CULTURĂ

DIN RELAȚIILE ECONOMICE ȘI DEMOGRAFICE DINTRE CĂLĂRAȘI ȘI SILISTRA

Pirin BOIAGIEV

După cucerirea Silistrei de către turci, timp de cinci secole, emigrarea peste Dunăre rămâne singura alternativă a silistrenilor pentru o viață confesională și națională mai liberă, mai suportabilă.

În primele veacuri ale dominației otomane, hinterlandul Silistrei nu era limitat de hotare de stat. Prin tradiție, bălțile, brațul Moși (Borcea), "insulele la răsărit de oraș, erau considerate ca proprietatea silistrenilor". În antichitate, brațul Borcea era proprietatea Silistrei, mai întâi a populației, apoi a autorităților fiscale, iar într-un timp a comandantului cetății¹). Dar încă din timpul sultanului Selim I (1512-1520), din cauza protestelor voievozilor, boierilor și ale mănăstirilor Țării Românești, care considerau că aceasta este o știrbire a hotarelor de stat, românii au fost obligați să prezinte înaintea Sublimei Porți acte de proprietate. În caz contrar, venitul de la pescuit și trestie revenea autorităților fiscale otomane²). Aceste violări de frontieră au continuat peste două secole. Turcii dârstoreni puseseră stăpânire peste bălțile la vest și est de Silistra, pe malul stâng al Dunării, până la lacul Greaca. Problema a fost limpezită abia sub Nicolae Mavrocordat, care, reîntors din captivitate din Austria, restabilește "hotarele cele bătrâne", iar dârstoreni au fost obligați "să-și ridice stăpânirea după pământul Țării Românești"³). În 1763 are loc un proces între nazârul Silistrei și domnul Țării Românești pentru abolirea stăpânirii militarilor dârstoreni asupra lacurilor și moșiilor din hinterlandul de pe malul stâng al Dunării⁴). Ștefan Racoviță apără drepturile țării și-l convinge pe sultan să emită, la 6 iulie 1764, un firman care restabilește hotarul de stat la Lichirești, în fața Silistrei⁵).

Insistăm asupra acestei probleme, pentru că este un aspect al unei străvechi unități economice a teritoriului celor două orașe de pe ambele maluri ale Dunării.

Este bine cunoscut faptul că Țara Românească și Moldova erau considerate "chelarul imperiului", aprovizionau Constantinopole cu "zahere", asigurau hrana giganticei capitale⁶⁾. Unul din porturile principale prin care se scurgeau grânele Valahiei era Silistra. de aceea în fața Silistrei, pe malul stâng al Dunării, se aflau trei porturi românești cu vamă la vest, Cornățelul⁷⁾, iar la est Ciocănești și Lichirești. În 1791 se ordona ca de la Silistra să fie trimise în porturile din Țara Românească 5 bacuri pentru a fi încărcate cu sare și zaherea⁸⁾.

Cele mai vechi relații economice între cele două regiuni sunt în legătură cu aprovizionarea cu sare a Dobrogei și a Deliormanului prin Silistra. Țara Românească era străbătută, de la nord spre sud, de trei drumuri principale de export de sare în ținuturile bulgărești: drumul Diului spre Vidin, drumul Holonicului spre Nicopole și drumul Dristei spre Silistra⁹⁾. Pentru Silistra, cele mai apropiate zăcăminte de sare erau în valea Prahovei și a afluenților săi Teleajenul și Telega. Cele mai vechi ocne de sare erau Săraru, Ghițioala, Teișani, părăsite în sec. XVIII-lea, pentru a începe exploatarea salinelor Slănicul și Telega. De acolo începeau drumurile spre Sud, către Dunăre spre Giurgiu, Oltenița, Cornățelu, Lichirești, Brăila. Drumul spre Cornățelu și Lichirești era drumul Dristei. În 1724 pe drumul acesta Telega, Hitnoara Sranoe, pe valea Ialomiței, prin Alexeeni, pe Lungu (Dâlga), până la Lichirești și de acolo la Silistra negustorul Leurnez a transportat 71000 ocale de sare¹⁰⁾. Drumul Dristei coincidea cu drumul mocanilor transilvăneni spre pășunile Dobrogei. Era un vechi drum militar roman. Trecea Ialomița aproape de Slobozia și avea o derivație spre Cornățelu¹¹⁾. Importul de sare nu era numai pentru nevoile locale. Silistra aproviziona un teritoriu întins - Deliormanul. În toponimia satului Plecina (Cavagilar) aproape de Razgrad se păstrează numele "drumul călărășean al sării"¹²⁾.

Primele trei războaie ruso-turce din sec. al XIX-lea sunt legate și de eroica participare la lupte a silistrenilor și de soarta tragică a Silistrei. În anii 1810-1812 operațiunile militare din regiunea Silistrei sunt de mare importanță și participarea corpurilor de voluntari bulgari, în care intră neconținut voluntari din Silistra și din satele limitrofe este decisivă. Orașul este cucerit de două ori (la 30 mai 1810 și la 11 octombrie 1811), dar și părăsit de două ori. La prima retragere, orașul este distrus, mai ales tot ce putea fi folosit ca o reședință de apărare. Iată cum contele de Lagarde descrie Silistra distrusă în 1811. "Între mormane de ruine și cenușă, mărturie a ororilor războiului, a cărui victimă era acest oraș asediat și incendiat" rătăcesc doar câțiva din locuitorii reînțorși, care își zidiseră cocioabe, proptite pe ruinele moscheelor și băilor¹³⁾. Malul stâng al Dunării era împânzit de așezări provizorii ale emigranților silistreni pe pământurile mănăstirești, boierești sau de stat. Lângă Lichirești, unde se stabiliseră mulți silistreni, ei întemeiază un nou oraș, Nicolaev¹⁴⁾. Divanul Țării

Românești este sesizat de către proprietarii și arendașii lacurilor și moșiilor unde se așezaseră silistrenii de încălcarea drepturilor lor. Paharnicul Ștefan Belu apără interesele mănăstirii Colțea, proprietara moșiei Lichirești, și ale arendașilor postelnicul Dan și căpitanul Ștefan, izgoniți de noii coloniști, care nu le permiteau să pescuiască în lacuri¹⁵).

Silistrenii ca și toți emigranții bulgari din timpul războiului din 1806-1812 din Țara Românească fac demersuri pe lângă autoritățile românești și comandamentul rus, pentru a-și asigura un statut de emigranți privilegiați, cu anumite scutiri de impozite și cu drepturi economice și culturale. Mareșalul Kutuzov numește ca epitrop general al emigranților pe Al. Coroneli, care numește pentru județele cu mai mulți emigranți pe comisarii săi la București pe Atanas Necovici, pentru Brăila și Galați pe căpitanul Logofăt, pentru Giurgiu pe căpitanul Caravia, pentru Ialomița - pe secretarul de colegiu Dumitru Macedonski¹⁶). Kutuzov însărcinează o comisie, formată din mitropoliții în emigrație Sofronie al Vraței și Chiril al Dristei și din "deputatul" emigrației bulgare Atanas Necovici să formuleze propuneri pentru reglementarea juridică a tuturor problemelor economice, juridice și culturale ale emigranților. La 28 mai 1811 coloniștii silistreni din Nicolaev și Lichirești, pe de o parte, pe de altă parte emigranții din Sviștov, care întemeiaseră pe malul stâng orașul Sviștovul cel Nou, iar la 29 mai 1811 mitropolitul Sofronie, în numele "tuturor bulgarilor, stabiliți aici" (la București și în Țara Românească) prezintă mareșalului Kutuzov expuneri cu doleanțele lor¹⁷). Aceste expuneri sunt cel dintâi document despre scopurile burgheziei bulgare în formație de a-și asigura anumite privilegii pentru activitatea lor comercială, ca și condiții materiale și juridice pentru dezvoltarea învățământului și culturii în limba maternă a emigrației bulgare în Țara Românească. Ei vor o autonomie față de administrația țării. Pe drept cuvânt, mareșalul Kutuzov, care cere informații suplimentare, studiază problema cu seriozitate, răspunde ca aceste pretenții depășesc competența și drepturile sale. După înlocuirea lui Kutuzov cu generalul Cigacov, țărani emigranți devin impozabili și supuși iobăgiei. de aceea, după semnarea tratatului din București, majoritatea coloniștilor bulgari din Țara Românească se retrag odată cu trupele rusești și se stabilesc în Rusia¹⁸). Totuși, destui sunt cei care rămân, printre care mulți silistreni, stabiliți în județul Ialomița și în Lichirești.

În timpul ocupației ruse a Silistrei (1829-1836) după pacea de la Adrianopole, unii emigranți silistreni din Ialomița cumpără casele turcilor care părăsesc orașul, și se întorc în orașul lor natal, cu toate încercările autorităților Țării Românești de a-i reține¹⁹). Dar există și cazuri când silistrenii, stabiliți în Călărași, profită de împrejurarea că Silistra este administrată de ruși, vin la Silistra numai ca să-și vândă proprietățile lăsate la voia întâmplării. La 31 august 1831 Marincio

Ivan vinde pentru 3000 de lire turcești o casă cu 4 camere, magazin, pivniță și curte, proprietatea bunicului său Nicola Abagi. O cumpără cetățeanul silistrean Mosco Dimitrov²⁰⁾.

Dar la 30 august 1836 trupele rusești de ocupație părăsesc Silistra și satele adiacente. Începe un nou exod, chiar cu câteva luni înainte de predarea cetății autorităților otomane²¹⁾. La 6 iunie 1836, un grup de fruntași silistreni adresează, în grecește, o petiție către principele Alexandru Ghica, cerând, în numele unei părți importante a populației, decizi să părăsească orașul, permisiunea de a se stabili în orașul Călărași. Pentru a fi scutiți de orice îndatoriri față de moșieri, ei sunt dispuși să plătească cât se cuvine pentru pământul unde se vor așeza. Preferă să locuiască în Călărași, dat fiind legăturile strânse economice și demografice care există din vechime între cele două orașe. Nu vor să se îndepărteze prea mult de patria lor, cunosc demult Călărașii și nu fac distincție între Silistra și Călărași. Promit că vor face din micul oraș, în care se vor așeza, un oraș mare ca Brăila. Semnatarii cererii sunt: Hagi Tanas Toncovici, Costa Hristu (în grecește), Hristu Calciu, Anghil Ivanuf, Dobri Calinovici, Dimitris Sava (în grecește), Ștefan Triful, Petrache Cîntăreț, Ivan Ivanovici (în grecește), Hagi Ivanciu Sava. Rezoluția autorităților, în franceză, este să se ceară părerea lui Rückmann, ca nu cumva guvernul turc să protesteze²²⁾. Cel puțin unii din doritorii de a emigra au rămas la Silistra, ori s-au reîntors. Petrica Cîntăreț este Petre Mihai, cântăreț bisericesc, care în 1849 devine primul învățător român la Silistra.

Dar o mare parte a populației părăsise orașul. În 1837 el era aproape pustiu. N-avea decât 4000 de locuitori²³⁾.

NOTE

1. Irène Beldiceanu Steinhel, N. Beldiceanu. *Acte du règne de Selim I, concernant quelques échelles de Valachie, de Bulgarie et de Dobroudja*. Südost Forschungen, band XXIII, 1964, München, p. 105.

2. B. Cvetkova. *Za režima na stopanskata obljana meždu rumanus skite i balgarskite zemi prez XVI vek. Balgaro-rumanski vrazki i otnosenija prez vekovete*. I. Sofija, 1960, s. 136.

3. Radu Popescu. *Istoriile domnilor Țării Românești*. Cronicari munteni. București, 1973, p. 165-166.

4. M. Guboglu. *Catalogul documentelor turcești*. I. București, 1960, doc. 722.

5. C.C. Giurescu. *Istoria Românilor*. București, 1944, III, p. 285; Fl. Ivanciuc. *Contribuții documentare la o mosie ialomișeană în sec. XVII-XVIII: Lichirești*. Ialomița. Studii și comunicări de muzeologie, arheologie-istorie și etnografie. Slobozia, 1977, p. 106.

6. M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru. *Contribution à l'étude de l'approvisionnement en blé de Constantinople au XVIIIe siècle*. Studia et acta orientalia. Bucarest, 1957, p. 13-37.

7. C.C. Giurescu. *Un vechi oras al Țării Românești. Cornășel*. Studii și articole de istorie. București, 1957, v. II, p. 95-130.

8. Biblioteca națională "Chiril și Metodii", Sofia, secția orientală, PK, No. 13, Vidin, p. 77.

9. B. Cvetkova. *Proučvanie na gradskoto stopanstvo prez XV-XVI vek*. Sofija, 1972, p. 55; D.K. Dzuresscu. *Ob eksportu soli iz rumynskih gosudarstv v Balkanski poluostrov pri feodalizmu*. Revue des études sud-est européennes. Bucarest, 1962, I, No. 3-4, p. 431-433.
10. C.C. Giurescu. *Istoria Românilor*. București, 1946, III, p. 611-612; R. Vulcănescu, P. Simionescu. *Drumuri si popasuri străvechi*. București, 1974, p. 51.
11. C.C. Giurescu, *op. cit.*, p. 438; R. Manolescu. *Comerțul Țării Românești si Moldovei cu Brasovul (sec. XIV-XVI)*. București, 1965, p. 252.
12. B. Vackov. *Interesna nahodka-poliptik*. Vekove, Sofija, 1974, 8, p. 60.
13. B. Cvetkova. *Frenski pytepsi za Balkanite*. Sofija, 1981, p. 103.
14. V.D. Konobeev. *Bylgarskoto nacionalnoosvoboditelno dvizenie. Ideologija, programa, razvitie*. Sofija, 1972, p. 163.
15. St. Romanski. *Bylgarite v Vlasiko i Moldova. Dokumenti*. Sofija, 1930. coc. 8 din 8 și 9 iulie 1811; V. Trajkov, N. Žečev. *Bylgarskata emigracija v Rumynija. XVI vek - 1878 godina i ucistioto i v istopanskija, obstestveno-politiceskija i kulturnija zivot na rumynskija narod*. Sofija, 1986, p. 64.
16. N.I. Kazakov. *Iz istorii rusko-bolgarskih svjazej v period vojni Rossii s Turciej (1806-1912)*. *Voprosy istorii*. Moskva, 1956, No. 6, p. 54-54; V. Trajkov, N. Žečev. *Op. cit.*, p. 63.
17. V.D. Konobeev. *Op. cit.*, p. 130, 142, 148, 160-166; V.D. Konobeev, E.M. Šatohina. *Iz istorii politiceskih svjazej Rossii s rukovoditeljami nacionalno osvoboditel'nogo dvizenie Bolgarii v 1806-1812 g.* *Izvestija na Instituta za istorija*. Sofija, 1968, 20, p. 377-386; C.N. Velichi. *La contribution de l'émigration bulgare de Valachie à la renaissance politique et culturelle du peuple bulgar. (1762-1850)*. Bucarest, 1970, p. 81, 85.
18. V.D. Konobeev. *Op. cit.*, p. 150-165.
19. St. Romanski. *Op. cit.*, doc. 55, 57, 58, 60-63.
20. P. Stefanov. *Neizvestni dokumenti za Silistra ot XIX vek*. *Izvestija na Narodnija muzej v Varna*. Varna, 1984, 20 (35), p. 113-114.
21. Documente Hurmuzaki, X, p. 478, doc. XXXVIII din 25 septembrie 1836.
22. N. Iorga. *Note si documente cu privire la istoria Românilor*. XI. Cercetări și regeste documentare. București, 1900, p. 39-41.
23. Iv. Snegarov. *Turskoto vladicesvo-prečka za kulturnoto razvitie na bylgarskija narod i drugite balkanski narodi*. Sofija, 1958, p. 66, nota 141.

EVENIMENTELE DIN BALCANI (1908-1913) ÎN REFLECTAREA PRESEI DIN CĂLĂRAȘI

Stoica LASCU

În urmă cu opt decenii, semnarea la București a Tratatului de Pace (28 iulie/10 august 1913) ce avea să ducă la liniștea popoarelor și să impună o nouă ordine teritorială, echitabilă între statele din zonă - ca urmare a pierderii mării majorității a teritoriilor europene aparținând Imperiului Otoman, dispărut ca atare de pe harta continentului - a consfințit aplanarea uneia dintre potențialele crize internaționale, generatoare de un conflict generalizat, a unui război european care, acum, a fost evitat¹⁾. S-a evidențiat, în acel context, rolul istoric pozitiv jucat de țara noastră, asumarea cu responsabilitate a unor acțiuni politico-diplomatice și în extremis chiar militare, în scopul stabilității păcii în sud-estul european, a impunerii unui echilibru geostrategic corespunzător cu interesele naționale, economice și teritoriale ale țărilor respective, în consonanță cu evoluția istorică și echilibrul necesar interstatat²⁾. De altminteri, justetea hotărârilor Tratatului de Pace de la București a făcut ca, cu puține excepții, liniile granițelor trasate atunci să-și dovedească viabilitatea; pe de altă parte, evoluția spectaculoasă, în cascade, a istoriei Europei centrale și sud-est europene, în ultimii patru ani, ne îndrituiește a face apel la circumstanțele istorice premergătoare izbucnirii primei conflagrații mondiale a secolului, evenimentele din Balcani, de atunci, putându-ne ajuta la o înțelegere mai apropiată de adevăr a situațiilor contemporane; am putea, astfel, și contracara mai eficient și prompt acele teze și aserțiuni făcute public peste hotare, care nu concordă cu adevărul istoric în ceea ce privește contextul evenimentelor și istoriei statelor balcanice, a relațiilor dintre ele -, în care subiectivismul și vădita direcționare/manipulare a trecutului concură spre impunerea unei imagini deformată a complexității evenimentelor acelor ani, ținând scopuri contemporane subînțelese, care sunt oricum blamabile în lumea de astăzi. O lume a înțelegerii între popoare, a respectării unor tradiții comune, a evidențierii unor trăsături istorice comune, a conlucrării de bună vecinătate într-o Europă ce tinde, tot mai mult, spre integrare multiplă și echilibre regionale și interstatate³⁾.

Simptomatic pentru orașul dunărean Călărași, învecinat cu orașul bulgar Silistra, evenimentele din Balcani din anii 1908- 1913 (dar și din anii precedenți) au fost receptate, precum întreaga presă română, ca o consecință a existenței mozaicului etnic în regiune, pe fondul necesității menținerii unui echilibru de

putere între state și al necesității protejării intereselor României strategice și naționale. Iată, în acest sens, conținutul unui articol din septembrie 1908, pus sub titlul *Noua situație în Turcia* ⁴⁾: "În Macedonia, de multă vreme Grecii și Bulgarii sunt în permanentă luptă. Și unii și alții sunt animați de idei de cucerire, și de desnaționalizare. Lupta s'a dat nu atât între ei, cât mai ales contra populațiunei liniștite, care nu voia să fie nici bulgară, nici greacă. Pe această populațiune au schingiuit-o mai mult bandele Bulgărești și Grecești.

Românii din Macedonia nu urmăresc să facă din țara lor un stat românesc adaugă, îndreptățit, autorul, nesemnlat, al acestui articol-editorial dar nu voesc să devină nici Greci nici Bulgari. Locuitori pacinici și supuși credincioși ai Sultanului, ei voesc să fie și să rămână cetățeni osmani, fără însă să-și piarză limba și naționalitatea.

Din cauza slăbiciunei imperiului turcesc, multe au avut Românii de îndurat de la vecinii lor creștini.

Acum, prin noua organizațiune ce s'a dat Imperiului, veleitățile de cucerirea Macedoniei, din partea vecinilor, s'au tăiat, bandele s'au împușinat sau au dispărut și Românii, prin urmare, trebuie să fie mulțumiți de proclamarea constituției.

Interesul tuturor Românilor, și d'acolo și d'aici, este ca Imperiul Turc să fie cât mai puternic, ca Constantinopole să fie numai al Turcilor, *căci numai astfel Românii din Macedonia se vor putea menține în mijlocul slavismului* (subl. n.), gata în totdeauna d'a-i înghiți.

Schimbarea organizațiunei în Turcia se cuvine s'o primim ca un bun augur pentru viitor bun. Numai dacă constituția ar fi durabilă și revoluționarii turci nu s'ar desbina, după cum de alt fel ne arată istoria că au făcut toți revoluționarii".

Se regăsesc în acest articol și luare de atitudine din partea presei călărășene, premoniții ce-și vor dovedi, în anii următori, o materialitate expresă, mai ales în privința soartei românilor sud-dunăreni din granițele statelor creștine din Peninsula Balcanică, după 1913. Până atunci, însă, evoluția evenimentelor din zonă era cu atenție urmărită și explicitată opiniei publice călărășene. Astfel, este sesizat faptul că evenimentele din Balcani, respectiv mai ales relațiile bulgaro-turcești ca urmare a proclamării, la 5 octombrie 1908, a Independenței Bulgariei - "pot turbura pacea europeană". Analistul ziarului săptămânal "Liberalul" pornește de la premisa că acest act de afirmare a suzeranității țarului Ferdinand I, însoțit de încorporarea Bosniei și Herțegovinei de către Imperiul Austro-Ungar și unirea Cretei cu Grecia, "toate sunt lovituri mari și îndrăznețe ce s'au dat Turciei și tratatului din Berlin, opera tuturor puterilor celor mari"⁵⁾. În această situație, internaționalizarea evenimentelor din Balcani n-ar putea, totuși, să fie luată în considerare, interesele Marilor Puteri impunând o intervenție pentru

recunoașterea statu-quo-ului realizat; "cu toată surpriza - poate mai mult prefăcută ce le-a produs aceste evenimente și cu toate nemulțumirile ce vor fi având, e foarte puțin probabil că vor scoate sabia ca să apere tratatul ce li s'a sfâșiat". Aceasta cu atât mai mult cu cât, în fapt, "Rusia nu poate fi, în sufletul ei, de cât satisfăcută de lovitura dată de Bulgaria de care nu e de crezut că a fost streină", iar "Austria și-a făcut deja partea leului și nu ar putea imputa Bulgariei nerespectarea tractatului din Berlin. Cât pentru cele alte puteri deja se vor fi găsit sau se vor găsi alte compensațiuni". Părerea editorialistului călărășean era că înțelegerile dintre Marile Puteri vor salva pacea, în condițiile în care interesele lor erau într-un fel sau altul satisfăcute, prin diverse rapturi teritoriale, mai mult sau mai puțin mascate. "Cât pentru agitațiunile din Serbia și Muntenegru s'ar putea prezice, cu siguranță, că nu ele vor fi în stare, chiar dacă dela vorbe ar trece la fapte, să readucă lucrurile cum au fost mai înainte", constatare sumbră, dublată, în credința autorului, că "în diplomație nu te susține nimeni, numai din dragoste; trebuie să fie un interes la mijloc sau o temere", concluzionându-se: "Pentru cei mici, cum suntem noi, e greu să atragi simpatiele celor mari fără sacrificii"⁶⁾.

În viziunea amintitei gazete călărășene, evenimentele din Balcani, din toamna anului 1908, nu se vor regăsi în vreun areopag european, în ciuda acceptului, principal, din partea Marilor Puteri Europene, căci la o eventuală masă a tratativelor va ieși la iveală "contrarietatea de interese a diferitelor state"⁷⁾. În aceste împrejurări, zvonurile pentru o eventuală convocare a unei conferințe nu-și au substanța; chiar în cazul desfășurării ei, "Un lucru însă se poate afirma cu siguranță: ce s-a făcut se vor considera ca fapte implinite și prin urmare vor rămâne neatinse. Germania a declarat deja că nu înțelege a lua parte la conferință decât cu condițiunea ca să nu se discute nici o cestiune la care Austro-Ungaria ar face vr'o obiecțiune. Aceasta înseamnă că răpirea Bosniei și Herzegovinei, pentru care bieții Sârbi și Muntenegreni se agită, nici nu va fi adusă în discuțiunea conferinței. Cea mai mare nedreptate ce s'a săvârșit este deja consfințită"⁸⁾.

Și oficiosul local conservator ia atitudine față de evenimentele din Balcani, informând mai pe larg despre desfășurarea lor, în 1908. Astfel, se arată că "Pe când marile puteri europene nu știau ce atitudine să ia ca să silească pe Turci să introducă reforme în Macedonia și să garanteze liniștea publică prin stărpirea bandelor de antărți cari asasinau și jefueau populația pașnică, iată că Sultanul făcu Europei și lumii întregi surprinderea de a acorda o constituție introducând ast-fel reforme nu numai în Macedonia, dar în întreg imperiul.

Acest mare act explică "Deșteptarea Ialomiței" de sigur că nu se datorește numai presiunii puterilor și stăruinței lor de a pacifica Macedonia.

El se mai datorește, și încă în foarte mare parte, revoluției corpului al treilea de armată turcă trimisă să pacifice Macedonia. Ofițerii din acest corp s'au unit cu partidul tinerilor turci cari cereau reforme, și Sultanul s'a văzut de o dată în fața unui pericol mai grav de cum ar fi fost amenințarea unui războiu sau invaziunea armatelor unei puteri streine⁹⁾.

Proclamarea independenței Bulgariei și anexarea Bosniei și Herțegovinei de către Austro-Ungaria prilejuiesc, firește, comentarii de substanță; astfel, este exprimată îngrijorarea perfect îndreptățită, de altfel, așa cum au probat-o evenimentele ulterioare că "Bulgaria nu se va opri aci. Ea va urmări mai departe visul ei de a deveni o Bulgarie mare și va lupta să-și anexeze Macedonia, sau o parte din ea, unde este multă populație slavă". Detaliind pozițiile fiecăreia din Marile Puteri Europene, autorul articolului intitulat *Copilul "cuminte"* este de părere că "în politică, ca și în toate operele omenirii energia este totul. Cei care au energie și îndrăzneală urmăresc un scop și îl îndeplinesc, învingând orice piedici. Cei cari n'au energie și curaj, se pierd neobservați și desprețuiți". Explicația aceasta a evenimentelor istorice, prin reducerea motivațiilor doar la unul dintre vectorii declanșării și susținerii lor, nu este întâmplător introdusă în demersul analitic al contextului politic și istoric internațional. Ea viza sensibilizarea opiniei publice românești, a cercurilor diriguitoare din cadrul societății în fața politicii agresive pe care o promovau unele state în acea perioadă, o conduită materializată pe dreptul forței și a faptului împlinit. De aceea, în concepția autorului articolului menționat, blândețea și "cumințenia", toleranța neamului românesc trebuiesc însoțite, într-o perioadă a agresivităților teritoriale și naționale, de o mai energică revitalizare a politicii de apărare a intereselor proprii. "În situația asta suntem noi, românii (de neluați în seamă, datorită, chipurile, lipsei de energie și curaj n.n.); fiind-că, timizi cum suntem din fire ceea-ce se explică prin lipsa noastră de energie (o hiperbolizare, firește, ce ar vrea să slujească susținerea argumentației inițiale n.n.) - am ținut tot-d'auna să jucăm rolul *băeșilor cuminte*, din familiile numeroase. Băeșii cuminte nu fac nebunii, nu se joacă zgomotos, șed liniștiți și tot-d'auna ascultători; iar guvernanta și mama de familie le arată o deosebită considerație și le dă o bomboană mai mult o bomboană care nu costă mult. Dar mama de familie și guvernanta de și au momente de supărare cu copiii energici, au și satisfacerea de a-i vedea că cresc bine și se impun atenției tuturor. Pentru că băețul *cuminte* este un copil lipsit de energie, lipsit de voință, lipsit prin urmare de vitalitate, pe când cel sburdalnic este sănătos și plin de viață". Acestei alegorii nedrepte, în fondul ei, cu dinamismul și vitalitatea unui popor plin de înțelepciune și creștinească toleranță îi urmează și detalierea unor concreteți istorice. Astfel, autorul arată: "Cei cari au călătorit prin țările vecine știu că sate Românești

compacte și ținuturi însemnate locuite de români se găsesc din Polonia în Dalmația și din Tesalia până dincolo de Chiev. Toată această imensă suprafață pe care sunt semănați românii, a(r) (fi) putut fi teritoriu românesc și statul român să numere astăzi 50 sau 60 de milioane. Ce a trebuit însă pentru aceasta? Energie!

Fiind-că acest popor n'a avut destulă energie și activitate susținută, a rămas un stat coprins în niște granițe strimte, înăbușit de toate părțile de popoare mari și expansive; desorientat și timid.

Am pierdut pe rând Bucovina și Basarabia; n-am fost în stare nici măcar să impunem vecinilor noștri respect pentru năzuințele firești ka orce popor: de a se închea cu toate elementele lui omogene.

O mână de bulgari din Tulcea își afirmă naționalitatea lor, cu tărie, cu îndrăzneală, în fața autorităților noastre. Noi aici în regat, nu în Ungaria, tremurăm de grijă ca nu cum-va ungurii să ne bănuiască de iredentism!" Evidențiind și alte momente ale istoriei moderne, defavorabile unității neamului românesc

fără a circumstanția, însă, împrejurările internaționale și spațiul geostrategic în care este plasat poporul nostru, statul român, la intersecția atâtor interese ale marilor imperii vecine -, autorul își exprimă, pe bună dreptate, îngrijorarea față de previzibilele alianțe statale în zonă, potențial periculoase pentru România: "Pe viitor, cine nu poate vedea în ce clește teribil vom fi strânși, din cauza înțelegerii și sprijinului reciproc al celor două state vecine: Austria și Bulgaria?!

Austria?

Ași! Cine poate crede aceasta că Austria, buna noastră amică și aliată, pentru al cărui sprijin politic sacrificăm de 32 de ani mari interese economice pentru a îmbogăți pe negustorii și fabricanții nemți, Austria să fie contra noastră? Austria al cărei monarch, Regele nostru a trăit toată viața în cele mai strânse legături de prietenie?

Nici o dată!

Austria este guvernanta care ne zâmbește că stăm ca un copil cuminte, pentru ca ea să aibă cât mai mult timp liber să petreacă.

Să nu uităm însă că copiii *cuminte* sunt condamnați la o moarte prematură sau la o viață ticăloasă și stearpă¹¹⁾.

Sigur, autorul acestui articol era în cunoștință de cauză cu istoria mai veche a țării, nu neșansa de a fi "așăzați între trei vrășmași cari căutau să ne înghită, între Turcia, Rusia și Austria. Însă adaugă el a sosit vremea ca această temere să n'o mai avem și ca să ne afirmăm și drepturile noastre și năzuințele noastre ca popor¹²⁾. Or comandamentele vremii reclamau, în viziunea îndreptățită a patriotului călărășean, o mai tranșantă politică externă din partea guvernului român, punându-se în prim-plan apărarea intereselor naționale ale

țării. "Se înțelege că nu putem cere guvernului să tragă sabia pentru faptul că Bulgaria s'a declarat independentă și pentru că Bosnia și Herțegovina au fost anexate la Austria. Însă putem cere unui prim-ministru (*nota bene* acesta fiind liberal, interpunerea politicianistă din partea periodicului conservator călărășean este vizibilă și, să adăugăm, forțată) al țării să fie mai rezervat în laudele și în consfințirile ce face unor acte cari se pun mai pre sus de dreptul internațional și despre cari toate statele mari fac rezerve formale și unele din acestea nu se sfiesc a le blama.

Putem cere oamenilor noștri de stat să urmărească, chiar cu sacrificii bănești, a strânge legăturile țării cu românii din provinciile subjugate și a întreține acolo oameni de propagandă, așa cel puțin cum au făcut cu românii macedoneni, de unde n'avem mari speranțe să ne vie vre un folos sau vre un ajutor". De asemenea, autorul arată că aceeași trebuință națională o resimt și frații din provinciile subjugate, intervenția României putându-se pune măcar pe același plan al intervenției "Rusiei și Austriei în Balcani pentru reforme și pentru civilizație în favoarea unor populații cari nu sunt nici ruși nici nemți, cu acelaș drept poate interveni un guvern român în favoarea românilor din Ungaria și Rusia. Iar când un ministru strein s'ar mira de interesul ce'l punem noi pentru românii din țările subjugate, i s'ar putea răspunde frumos: ce au cele două puteri de amestecat în peninsula Balcanică și cu cât popoarele din granițele lor stau mai bine de cât acelea din Turcia?"¹³⁾

Efortul informațional al gazetei călărășene este, în toamna anului 1908, constant și remarcabil, cititorilor furnizându-li-se și alte comentarii ori știri, originale sau reproduceri¹⁴⁾. Astfel, prezentarea teoriei colonialiste, tipic imperialiste, a fostului ministru de externe englez, Chamberlain, potrivit căruia "statele mari vor deveni tot mai mari și statele mici vor deveni tot mai mici", este serios criticată, evidențiindu-i-se neajunsurile și greșelile de fond ale unei conduite bazate pe dreptul forței. "Însă nu numai mijloacele violente pot să rezolve o problemă internațională. Putem face demersuri diplomatice stăruitoare, și pe calea aceasta să câștigăm în partea noastră pentru această dreaptă cauză, pe cele-lalte state ale Europei, pentru ca să ajungem la emanciparea fraților noștri subjugăți". Așadar, evenimentele din Balcani constituiau un motiv în plus pentru impulsionarea eforturilor diplomației românești în sensul satisfacerii idealului național: "Pentru aceasta trebuie să ne întemeem pe forțele noastre și să avem îndrăsneală.

Dacă n'am pierit în timpul marilor furtuni cari au bântuit Europa, putem fi siguri că nu vom pieri nici acum", concluzionează "Deșteptarea Ialomiței"¹⁵⁾.

În anii ce vor urma, presa călărășeană va informa, în continuare, opinia publică despre situația din Balcani, mai ales reproducând extrase din gazete

din Capitală¹⁶⁾; pledând pentru întărirea legăturilor cu Italia, cu care avem identitate de rasă, de interese și relațiuni strânse: "Și unii și alții avem frați subjugăți aceluiași stat și prin urmare interese de a conlucra la ocrotirea lor. Și unii și alții avem aceeași teamă, ca Austria să nu înainteze până la Salonic. Italienii, ca Austroungaria să nu ocupe și Albania și prin urmare tot litoralul vecin al Adriaticei, ceea ce ar pune pe Italia în stare de inferioritate pe Adriatica, iar noi, ca nu cumva Austroungaria ajungând la Salonic, în scop de a trăi în armonie cu bulgarii, să nu-i împingă în Dobrogea"¹⁷⁾; relatând despre *Înarmarea femeilor sârbe*, considerându-se că "În istoria modernă e primul caz că femeile se organizează în număr mare pentru războiu", perceptându-se, deformat că "Este un simptom al patriotizmului dus la fanatism. Femeile sârbe, vre-o două mii, se pregătesc de mai multe săptămâni cu exercițiul armelor, pentru ca în momentul când patria va face apel, ele să poată da ajutor soților și fiilor lor. O doamnă bogată, văduva unui patriot sârb a agitat această idee și a întemeiat prima legiune de femei în număr de 200. Un colonel se spune în continuare a cedat rugărilor comitetului de inițiativă și a pus la dispoziția beligerantelor viitoare ofițeri instructori și arme. Zilnic se fac exerciții de tir și de mânuirea armelor și domnește o disciplină exemplară. Sunt hotărâte să nu dezarmeze până nu va ceda dușmanul (subl. n.)"¹⁸⁾; se consemnează cu satisfacție, sfârșitul *Conflictului cu Grecia*, cauzat de "vandalisme din portul Pireu", criză pe parcursul căreia "Trebue recunoscut că în acest conflict, guvernul a avut o completă susținere din partea tuturor Românilor, cât și din partea partidelor și bărbaților de orice culoare politică, ceea ce i-a dat puterea ca să susțină mai cu energie drepturile noastre. Această aprobare unanimă, dovedește că atunci când sunt în joc interesele și demnitatea țării sau familiei Regale, toți lasă la o parte certurile sau resentimentele și pun umărul ca să eșim cu bine din orice împrejurări critice (subl. n.). Mai mult, "Sfârșitul conflictului în bine deși chiar dacă nu aveam ce pierde totuși ne bucură, căci dorința noastră este ca să stăm bine cu toate statele, între care și cu Grecia, cu care nu avem nimic, nici de împărțit nici pentru ce să ne certăm"¹⁹⁾.

În contextul evoluției evenimentelor din sud-estul Europei, când devenea tot mai evident că partea europeană a Turciei avea să fie împărțită între statele creștine, pentru țara noastră chestiunea aliaților și alianțelor se punea cu o acuitate sporită. Este o preocupare ce răzbate și din paginile presei timpului - *recte*, a celei din Călărași, îngrijorată, pe bună dreptate, de pericolul slavismului sud-dunărean, acolo unde trăiau atât de mulți frați ai noștri. Ca și în urmă cu doi ani, și acum în 1910 este reiterată semnificația și importanța unei alianțe cu Turcia; a unui stat cu care dese conflicte din secolele Evului Mediu nu au putut altera, în perioada modernă, existența unor relații civilizate, mai

ales după obținerea, pe câmpul de luptă, a Independenței, în 1877. "Acest ultim războiu ne-a adus Regalitatea și a pus capăt certurilor dintre noi și turci, cu cari nu mai avem azi contact de hotare. El ne-a mai dat acces la mare și astăzi pavilionul Român fâlfâie peste mări și oceane, deschizând noi orizonturi dezvoltării noastre economice.

Conflictul dintre noi și turci, rezolvit atât de bărbătește, nu ne-a pus însă la adăpost nici pe noi, nici pe ei, de alte griji privitoare la țările noastre.

Un inamic comun ne stă în față, care, dacă astăzi se pare a nu fi atât de supărător, el va deveni cu siguranță în viitor; și acest inamic este Slavismul". De aceea, autorul editorialului călărășean este de părere că "Am lucrat ca dușmani cu turcii, este timpul să lucrăm ca prieteni. Astăzi deci, vestea că "vin turcii", trebuie să ne bucure și ne bucură. Ast-fel se explică elanul de entusiasm cu care escursionistii și studenții turci, ce ne sunt oaspeți, au fost primiți la București. Aceste vizite, cum și cele făcute de români la Constantinopol, ne fac să ne cunoaștem mai bine și vor strânge raporturile de prietenie ce trebuie să domnească între noi.

Cu regimul constituțional ce există acum în Turcia, va fi ușor să regulăm, în mod echitabil și loial, chestiunea învățământului și pe cea religioasă a aromânilor din Macedonia, chestiunea vacurilor din Dobrogea, cum și convențiile comerciale și consulare.

Dar în afară de aceste chestiuni, destul de importante și ele, este o alta care primează și pe care trebuie să o avem în vedere, dintr-un ordin cu totul superior apreciază "Deșteptarea Ialomiței" că e vorba de existența și a noastră și a Turciei în viitor.

În contra Slavismului trebuie, se impune, să ne unim ca să ne apărăm". Se apreciază, în încheierea articolului că o viitoare apartenență și a Turciei la Tripla Alianță, precum și o eventuală alianță militară româno-turcă, sunt de natură ca "inamicul să fie mai puțin îndrăzneț și pacea va fi garantată pentru mult timp, dacă nu pentru tot-d'auna, dându-ne și nouă și popoarelor balcanice posibilitatea unei continue și neturburate dezvoltări (subl. n.)²⁰).

Deteriorarea climatului internațional, în toamna anului 1911, prin declanșarea ostilităților italo-turce, pentru stărpirea Tripolitaniei, repune în atenția opiniei publice îngrijorarea față de o posibilă extindere a conflictului în sud-estul Europei, mai ales că Marile Puteri erau evident favorabile Italiei. "Și, în adevăr, Turcia va trebui să cedeze, căci pericolul cel mare pentru Statul Turc nu este pierderea Tripolitaniei, cât amenințările ce-i vin din peninsula balcanică, unde Grecia întâi de toate, apoi Bulgaria, Serbia și Muntenegru, pândesc momentul când să ridice armele contra Turciei.

Fiecare din aceste stătuțe mici auceva de rupt din corpul Turciei Europene, și grija puterilor este să nu se întinză focul în Balcani, nu din cauză că doresc cu tot denadinsul păstrarea integrității Turciei sau faimosul "statu-quo", dar pentru că socotelile nu sunt încă făcute, para nu este încă coaptă (subl. n.).

Nenorocirea Turcilor este însă, că nu vor fi lăsați să se organizeze temeinic pe baze constituționale. Dacă nu chiar acum, după exemplul Italiei - diagnosticul comentatorului călărășean va fi validat, după cum se știe, de către desfășurarea evenimentelor (n.n.) -, dar în scurt timp vor izbucni în peninsula Balcanică noi conflicte care au de scop depărtarea Turcilor de Europa.

Aceasta este fatal", conchide, premonișios, organul de presă al conservatorilor călărășeni²¹⁾.

Pe măsură ce conflictul italo-turc se cronicizează, complicarea relațiilor dintre Turcia și celelalte state din Balcani reține atenția, cu îndreptățită îngrijorare, a ziarului "Deșteptarea Ialomiței"; astfel, în primăvara anului 1912, analizându-se stadiul amintitului război, se aprecia că "primăvara vine și odată cu ea apar nori și semne de furtună pe cerul Europei", considerându-se însă că "După chipul cum se prezintă lucrurile acum, sunt mari temeri că războiul dintre Italieni și Turci să nu fie înlocuit cu un războiu mai mare, în care să fie amestecate multe puteri europene și în care să fim târâți și noi Românii"²²⁾. Mai apoi, declanșarea celui de-al doilea război balcanic, în octombrie 1912, va duce la înmulțirea articolelor circumstanțiate chestiunilor balcanice, în special a relațiilor României cu Bulgaria pe larg și din varii puncte de vedere relevante.

Astfel, în articolul *Două rase: una în fața alteia. Românii și Bulgarii* ²³⁾, întins pe o întreagă pagină a ziarului săptămânal "Deșteptarea Ialomiței", sunt consemnate interesante aprecieri asupra caracterului și istoriei poporului vecin; ideea generală este aceea a atragerii atenției asupra exclusivismului național al bulgarilor, lipsa lor de toleranță conjugându-se cu "spiritul lor de vendetă și pornirea dușmănoasă a lor popor și stat contra românilor popor și stat". Iată, însă, câteva dintre aceste considerații puse sub semnătura M. (probabil

Th.C. Mănescu, redactorul responsabil al gazetei): "(...) Și noi am uitat toate aceste mizerii suferite de strămoșii noștri, nu tocmai depărtați; iar bulgarii ne spun mereu: Nu uitați Istoria.

Dar este cestiune de rasă. Noi uităm, dar rasa bulgară nu uită. Noi am tratat în Dobrogea cu o extremă blândețe pe turci, supușii statului român de la 1878, iar bulgarii pun astăzi pe femeile turcilor să frământă pâine pentru armata care se luptă contra turcilor ceea-ce românii s'ar fi simțit degradați la o asemenea idee, căci sentimentul umanității este la români mult superior de cât la bulgari, și aceasta este și o dovadă de superioritate de rasă.

Or, adevărul științific este că educația pe care timpul o face raselor umane, se face în sensul și direcția aceasta, a toleranței, a uitării trecutului dureros se avansează, la Călărași, o concepție de abordare și redare a istoriei de o surprinzătoare modernitate, atât de actuală, în primul rând, astăzi (n.n.) -, a întovărășirii pentru ușurarea traiului și pentru fericire, a propierei tuturor neamurilor ce aparțin speciei umane. Totul ne duce într'acolo: înmulțirea și perfecția mijloacelor de comunicație ne apropie acum de antipozi mai mult de cât eram cu o sută de ani în urmă aproape de Viena sau de Paris; progresele științelor și industriei ne fac să vedem tot mai limpede ce mare nebunie universală este războiul cu mașinile lui distrugătoare din zi în zi mai teribile; cu explozivele lui, și cu rezultatele desastroase ce lasă în urmă, în familii, în comerț, în industrie". Această pledoarie pentru pace și înțelegere între popoare, atât de necesară mai ales ca urmare a lărgirii orizontului informațional dar și pe fondul accelerării posibilităților de distrugere în caz de război - este necesară, în economia articolului de față, căci aceste realități ale lumii de atunci erau contrazise de atitudinea vecinilor din sud, așa cum este ea surprinsă, în continuarea articolului: "Dar bulgarii sunt mai puțin toleranți de cum au fost turcii. Bulgarii au putut trăi sub turci patru sute de ani, păstrându-și limba, naționalitatea și biserica, atunci când în contra turcilor Europa era neputincioasă. Iar în ce ne privește pe noi românii, există și până astăzi în Bulgaria peste o mie de sate locuite de români și acești români au păstrat sub turci naționalitatea lor, pe când *astăzi bulgarii nu le permit nici să vorbească românește; școlile române le-au desființat, și cele cari au mai rămas: la Turtucaia și la Sofia, sunt neconținut supuse la toate mizeriile* (subl. n.).

Spre a vedea cât de departe merg bulgarii cu intoleranța lor pentru tot ce este românesc, voiu cita scrie autorul un exemplu care este destul de eloquent.

Sunt aproximativ zece ani, mergând într-o zi de vară la Silistra, însoțit de câți-va prieteni, am găsit acolo un român cu soția lui de asemenea româncă, cari trecuseră acolo de puțină vreme, și țineau o mică bucătărie în deal la "Chiuciuc-Mustafa". Amândoi soții vorbeau între ei și cu copiii lor, mici încă, numai bulgărește, copiii nu știau românește. Indignați în contra purtării acestui om care ne mărturisise că este român originar din satul Călărașii-Vechi, l'am întrebat de ce nu vorbesc românește cu copiii.

El însă, uitându-se cu frică împrejur, ne-a răspuns: *Nu putem Domnule, ne urăsc bulgarii și nu mai vine unul în prăvălia noastră, și murim de foame, dacă nu vom vorbi numai bulgărește.*

Ne-ar veni nouă, românilor, în cap ideea aceasta de a urâ și persecuta pe un strein, pe un bulgar se întreabă, pe bună dreptate, autorul articolului

că vorbește cu ai săi limba sa maternă!? Noi suntem atât de nepăsători, în această privință, că am găsit în satul bulgăresc Ciocănești poate se mai găsesc și astăzi femei bătrâne și bărbați cari nu știau românește cu toate că de o jumătate de veac avem acolo o școală românească întreținută de sat.

Din toată purtarea lor rezultă că bulgarii sunt un pericol pentru noi, pentru statul român - hiperbolizează, totuși, patriotul român din Călărași, îngrijorat, firește, de reacțiile belicoase a unor cercuri politice și ziaristice bulgare față de statul și poporul nostru -, și că *mai curând sau mai târziu acest popor are să ne aducă mari supărări* (subl. n.), mai ales că se simt protejați și speră să fie ajutați de imperiul rus, în contra noastră²⁴).

Încă din primele zile ale anului 1913, în paginile gazetei "Deșteptarea Ialomiței" își fac loc multe materiale asemănătoare, fie reproduse din presa bucureșteană²⁵), fie din ziare străine²⁶), fie conținând proprii comentarii. Astfel, într-unul dintre acestea, același Th.C. Mănescu crede că în fața expansiunii slavilor, sudici și nordici, "Pentru noi ideea salvatoare este existența și întărirea monarhiei habsburgice (*Sic!*), în care avem atâția români, cari tot au o viață politică independentă, pe când românii din statele slave sunt destinați pieririi, dacă nu vor sosi mai repede împrejurări favorabile pentru desrobirea lor.

Idealul nostru pare a fi că, după o nouă orientare ce ne impune căderea imperiului turc și mărirea statelor slave din Balcani, o confederație Austro-ungaro-română, dacă oamenii de stat autriaci ar înțelege să dea o nouă vigoare Monarhiei²⁶). Firește, o asemenea soluție nu putea întări românismul în aria sa teritorială nord-dunăreană, soluția avansată fiind determinată de pericolul slav, receptat cu acuitate de către comentatorul conservator din Călărași, care avertizează: "*În această stare de spirit, nu numai că nu este exclus un războiu cu bulgarii, dar el este inevitabil.* El va fi între noi și bulgari; el a fost și va mai fi între bulgari și sârbi, și fără îndoială, va fi unul între greci și bulgari.

Avem oare motive să ne temem de bulgari?

Răspunsul la această întrebare depinde de împrejurări.

Astăzi putem ține cu ei un războiu victorios, chiar dacă ei ar fi aliați cu sârbii contra noastră.

Însă amenințările și sfidarea ce ne aruncă bulgarii - apreciază T.C. Mănescu au ca punct de reazăm speranța lor în ajutorul Rusiei, ajutor care li se va da negreșit pe ascuns, cum li s'a dat și în războiul cu turcii, dacă Rusia nu va fi sau nu va îndrăzni să'l dea pe față de teamă să nu provoace intervenția Austro-Ungariei²⁷). Dezvoltându-și raționamentul, autorul consideră că doar o alianță cu Austro-Ungaria poate fi pavăză pentru pretențiile bulgarilor, mai ales că Rusia nu va mai interveni "pe față în împrejurările actuale, cu toate amenințările ce ar face". Iată de ce, se consideră că o alianță, totuși cu bulgarii,

"le-ar folosi numai lor, ca să poată lua cât mai mult din sfărâmăturile imperiului turc, ca să poată lua Salonicul în detrimentul grecilor, Monastirul în detrimentul sârbilor, și alte teritorii cari s'ar cuveni Albaniei"; în consecință, se socotește că o astfel de alianță ar fi neviabilă: "Când ar fi vorba ca bulgarii să ne fie de ajutor la înfăptuirea idealului nostru național, să fim siguri că nu i-am găsi acasă, pentru că sunt un popor viclean, care nu-și respectă cuvântul dat, și nici chiar semnătura pusă pe un tratat de alianță"²⁸).

Firește, sunt numeroase relatările de pe câmpul operațiunilor primului război balcanic, relevându-se *Grozăviile săvârșite de Bulgari și de Greci (după raportul inspectorului general francez al jandarmilor turci)*, cum se subintitulează un articol titrat *MĂCELURILE ÎN BALCANI*:²⁹) "Războiul coprinde în sine vărsări de sânge și grozăvii. Dar ceva nou și neobișnuit în veacul al XX-lea este să vezi până și armate neregulate, biruitoare, măcelărind oameni neînarmați, cari n'au luat măcar parte la războiu. Și nici o Putere nu ridică glasul împotriva sălbăticiilor ce se făptuesc, în tocmai ca în vremea războiului de treizeci de ani!"

Pe lângă consemnarea operațiunilor militare și a unor aprecieri pe marginea desfășurării lor "Deșteptarea Ialomiței" acordă spații largi și conțenciosului teritorial româno-bulgar. Și - e cazul a o spune - aprecierile redactorului responsabil al gazetei sunt mai pertinente decât multe din opiniile presei din Capitală, socotită mai ales cea zis "independentă" a "face servicii negative țării", prin modul în care prezintă chestiunea Silistrei, calchiată după presa franceză, care, la rândul-i, face servicii Bulgariei. Mai întâi, autorul arată că tactica bulgară este de a atrage atenția asupra unui litigiu secundar cum este cel al Silistrei, căci ei "știu de multă vreme că Silistra va fi într-o zi a României. În vederea acestei eventualități ei n'au făcut nici o îmbunătățire orașului sau portului, și l'au menținut în starea care era sub turci. Două milioane, capital comunal, al Silistrei, guvernul bulgar le-a luat în ajunul războiului și noi am publicat la timp delcarația unui fruntaș bulgar din Silistra, care a zis că de aceea nu s'a făcut la Silistra nici o îmbunătățire, fiindcă bulgarii n'au voit să facă aceste îmbunătățiri pentru români, care o vor ocupa într-o zi. În schimb bulgarii au construit o mare clădire pentru un liceu de băieți pe care încă de mult l'au înființat, tot așa au înființat un liceu de fete. Și despre aceste școli presa franceză a spus că sunt cele mai bune din toată Bulgaria.

Se poate vedea de aci cât de departe au mers cu prevederea bulgarii apreciază autorul și cât de just au aplicat ei planul lor, spre a-și pregăti în viitor tot ce le trebuie pentru ca, cedând împrejurărilor și forței, *scopul lor național să fie urmărit mai departe, până în ziua când speranța lor de a-și încorpora Dobrogea, să devie o realitate* (subl. n.).

N'au făcut nimic pentru oraș fiind că aceasta nu-i interesează. Românii au să facă destul pentru ridicarea Silistrei, cum au făcut pentru Constanța și pentru toate orașele din Dobrogea. Bulgarii însă observă, nu fără amărăciune și simț critic autorul au făcut ceea-ce Românii n'au să facă: au făcut școli bulgărești care să fie, *și să rămână și sub români* (subl. n.) centre de cultură națională bulgărească. Și le-au făcut la Silistra aceste școli, spre a fi, după cedarea acestui oraș, focarul de cultură națională pentru bulgarii din toată Dobrogea.

Căci bulgarii știau își dezvoltă, ziaristul din Călărași, observațiile, atât de judicioase în contextul epocii și în perspectiva istorică că Românii nu vor putea să refuze școalelor bulgare din Silistra, toleranța pe care și românii o vor pretinde pentru instituțiile de cultură română din centrele populate de românii din Bulgaria actuală și cei din Macedonia, care va urma să cadă în lotul Bulgariei.

Toată discuția, prin urmare - conchide autorul, în prima parte a articolului, atât de important, credem, pentru a cunoaște, peste timp, coordonatele judecății și a informațiilor furnizate opiniei publice călărășene, în urmă cu opt decenii pe care bulgarii o duc împrejurul cedării sau necedării Silistrei, este numai o abilitate, o cestiune de tactică, care a izbutit să amețească pe deșteptii de la foile noastre "independente", așa că aceștia îi dau zor să discute întrucât Silistra este sau nu o poziție strategică necesară apărării Dobrogei contra unui eventual atac al bulgarilor³⁰⁾.

Partea a doua a acestui articol pledează pentru obținerea unei granițe strategice sigure, nu înglobând doar Silistra, care cum am văzut era oricum cedată de către partea bulgară, ci o zonă extinsă, respectiv "mai sus de Turtucaia pe Dunăre și mai la sud de Balcic pe coasta Mării Negre", având în vedere că "Silistra și forturile ei nu ne pot garanta *pe noi* contra unui atac cu succes al bulgarilor, *dar Silistra și forturile ei*, în mâinile bulgarilor sunt o amenințare pentru noi, un pericol permanent și de neînălțurat. Aceasta este deosebirea".

Sugestiv este și articolul, purtând aceeași semnătură, intitulat *Bulgarii ne urăsc fără motiv*³¹⁾, în care este vestejită atitudinea ziarelor sofioete dar și a fruntașului social- democrat român dr. Cr. Racovski -, ce stârnesc animozități în rândurile opiniilor publice ale celor două țări în jurul deciziei și acceptului guvernului bulgar de cedare a Silistrei, căci aceasta nu "însemnează robia poporului din Silistra!", comentându-se sarcastic că, în caz contrar "Implicit, anexarea Dobrogei la România, după războiul de la 1877, a însemnat robirea poporului din Dobrogea! Și Racovski, care a făcut și face parte din populația Dobrogei, a căzut și el, încă de atunci, în robia Românilor! Și *robul* acesta are totuși libertatea să vorbească și să uneltească în contra statului român, în contra națiunii române, adresându-se chiar românilor în propria lor țară!" Nu mai puțin categoric este

și finalul articolului, în care se arată că ura bulgarilor vine și din revenirea, la 1878, a Dobrogei la Țara-mamă, când tot atunci era răpită acesteia din urmă partea de sud a Basarabiei, "ce era un teritoriu mult mai bogat și cu o populație mult mai curat românească. Dar ei uită că la 1877 n'aveau, nu Dobrogea, dar nici măcar o patrie a lor reamintește Th.C. Mănescu istoria vecinilor noștri sudici în care să poată dispune de soarta lor, ei uită că până atunci erau robii turcilor și că pentru desrobirea lor s'a vărsat mult sânge românesc, și uită încă ospitalitatea frățească ce au găsit sute de ani, în acest pământ românesc apărut de vitejia și udat cu sângele părinților noștri, adăpost, pâine și apărare. Atunci, când bulgarii veneau să caute adăpost la noi, nu se simțeau căzuți în robia noastră, cum li se pare astăzi că ar cădea în robie populația din Silistra unde la 1877 erau mai mulți români decât bulgari (subl. n.)"³²).

Definitiv pentru starea de spirit, în primăvara anului 1913, la sfârșitul primului război balcanic, în rândurile opiniei publice călărășene, așa cum este ea reflectată în paginile oficiosului local conservator, ni se pare a fi articolul intitulat *România față cu războiul dintre aliații balcanici*,³³) aparținând, de asemenea, lui Th.C. Mănescu. Comentându-se rezultatele conflictului abia încheiat, sunt reținute nu doar "pagubele incalculabile" ale României, ca urmare a "stagnării comerciale care a ruinat mii de comercianți" datorită afectării exportului, cât noile raporturi de forțe între statele sud-estului european, defavorabile siguranței teritoriale și economice a României; practic, "statul român, care era cel dintâi între statele balcanice, rămâne al doilea după Bulgaria ca întindere teritorială.

În adevăr, Bulgaria, care avea 96.000 kilometri pătrați a mai anexat acum 57 mii și pretinde că i se cuvine încă 40 de mii kilometri din ținuturile Macedoniei ocupate de sârbi și greci. Pentru a ocupa aceste ținuturi, Bulgarii nu vor să declare război sârbilor și grecilor, dar de fapt sunt în război cu acești foști aliați ai lor și caută să-i scoată pe unii din Salonic și pe alții din Monastir, Prilep, Ohrida și alte orașe pe cari bulgarii le revendică în baza tratatului de alianță ce există între ei și sârbi și pe motivul că acele localități sunt locuite de bulgari, iar nu de sârbi". Or, în aceste împrejurări, autorul exprimă deschis temerea că "peste zece sau douăzeci de ani /Bulgaria/ va fi o putere militară de temut", la această întindere teritorială și creștere a influenței sale contribuind prin ajutorul acordat în ultimele decenii la eliberarea de sub turci și modernizarea structurilor statului vecin și țara noastră: "Nu se poate zice că noi n'am contribuit la mărirea Bulgariei; și nu va fi decât vina noastră, dacă într-o zi Bulgarii ne vor plăti cu gloanțe recunoștința lor"... Cuprinsul articolului se constituie, în fapt, într-o critică la adresa guvernului român care nu a fost pregătit spune autorul din punct de vedere militar, în primul rând, a face față diferendelor balcanice; astfel, în momentul declanșării primului

război balcanic, "Noi nu ne-am adus aminte la Septembrie 1912, nici de ingratitudea bulgarilor, nici de interesele fraților noștri din Macedonia, unde aveam o situație privilegiată sub turci, că puteam susține cultura, existența și propagarea elementelor românești în peninsula balcanică. Ni s'a spus: «voim să facem războiul Turciei pentru liberarea creștinilor și nu pentru cuceriri teritoriale», și noi am răspuns: *privim cu simpatie întreprinderea aceasta*. Și atât! Am sperat că la momentul *oportun* vom spune cuvântul nostru și că *atunci glasul nostru va fi ascultat*". În credința comentatorului călărășean, România n-a împiedicat, totuși, declanșarea conflictului datorită faptului că "armata nu era pregătită, și noi eram streini de urzirile ce se împleteau în jurul nostru; iar cei mai "intelenjenți" dintre noi zâmbeau la vestea că bulgarii, sârbii și grecii îndrăsnesc să se măsoare cu turcii; și poate că unii așteptau ca alianța balcanică, înfrântă de turci, să ne cheme în ajutor, pentru ca atunci să răspundem: «venim, dar cu anume condițiuni».

Trebue să mărturisim că am fost cam naivi.

Dar adaugă, pe bună dreptate, autorul articolului este iarăși adevărat că, după ce a început războiul între aliații balcanici și Turcia, nu puteam să sărim în spatele bulgarilor fără să ne fi atras dezaprobarea întregii lumi civilizate³⁴).

Așa cum nu era, de altfel, greu de prevăzut, contenciosul etnico- teritorial balcanic va cunoaște o nouă răbufnire violentă prin declanșarea conflictului dintre Bulgaria și foștii aliați. "Se dovedește dar ce am afirmat noi, că bulgarii se bat cu sârbii și cu grecii pentru a scoate pe aceștia din localitățile ocupate, și aceasta fără declarație de război", concluzionează articolul *Războiul dintre aliații balcanici* ³⁵); sosise momentul, apreciază Th.C. Mănescu, ca România să ia atitudine, ținând seama de "interesele ei în Balcani" și de pasivitatea Europei față de schimbarea raportului de forțe.

Mobilizarea armatei române, la 20 iunie, și trecerea trupelor la sud de Dunăre, la 28 iunie, implicarea României în conflictul dintre statele creștine, sensibilizarea opiniei publice, pregătirea și întreținerea unei stări emoțional-patriotice specifice unor astfel de situații sunt pe larg, de asemenea, reflectate în paginile gazetei "Deșteptarea Ialomiței". Astfel, sub titlul *Momente mari* ³⁶), este consemnată atmosfera pozitivă în care populația Călărașului a perceput semnificație mobilizării. "Efectul ce a produs asupra populației a fost grandios. Toți orașenii au arborat pe la casele lor drapelul național, iar bucuria și entuziasmul se vedeau întipărite pe fețele tuturor.

Cu aceeași voie bună a fost primită știrea și de către țărani, cu toate că mobilizarea venea într'un timp cu totul nepotrivit, căci bogata recoltă a cerealelor din acest an nu este încă strânsă, și secera grâului abia începută.

Încă de Vineri au început să vină rezerviștii, iar Sâmbătă și Duminică orașul era inundat de lume, cum nu s'a pomenit vre-o dată. Cu un avânt eroic

și cu strigăte de *Trăiască România!* intrau rezerviștii în grupuri compacte în oraș și mergeau la cazarmă ca să (fie îmbrăcați. O săptămână întreagă orașul a fost în sărbătoare³⁷⁾. Descriind starea de spirit, animată de responsabilitate față de destinul țării, încărcată de un autentic patriotism, gazeta amintită evidențiază devotamentul țăranilor față de îndatoririle ostășești și chemarea sub drapel, însoțită de privațiunile specifice stării de război. "Dar, o dată cu mobilizarea care a semănat entuziasmul, au venit și rechizițiile care au adus nota reală a jertfelor ce începeau a fi simțite. Ca să lupte pentru mărirea patriei, cetățeanu care își lasă acasă soția, copii, poate în lipsă, ogorul nemuncit, mamă plânsă, vine ca la nuntă cântând și chiuind. Rechizițiile însă îi amintesc că el nu este chemat la petrecere, ci la o mare și supremă datorie pentru salvarea patriei. Totuși țăranii se resemnează și aduc vitele lor, cu simțământul adevărat și real al sacrificiului. Patria, care i-a cerut fiii, îi cere și vita de muncă, tovarășul și prietenul nedespărțit al plugarului³⁸⁾.

Sunt publicate, de asemenea, materiale oficiale, articole de îmbărbătare pentru cei mobilizați sau rămași acasă, un mobilizator și patriotic *Apel către Călărășeni*: "Subscriși, constituindu-ne într'un Comitet spre a veni în ajutorul moral și material al familiilor oștenilor din Călărăși, cari au fost mobilizați, facem printr'aceasta un călduros apel către toți concetățenii noștri, spre a depune obolul lor, pentru ajungerea scopului sus arătat.

Numărul membrilor acestui Comitet este nelimitat; prin urmare orice cetățean se poate înscrie.

Lista sau listele de subscripțiuni ce se vor lansa, vor purta semnătura D-lui Prefect, care face parte din acest Comitet, a D- lui Trajan Marinescu, secretarul comitetului, pecetea Prefecturei și va indica numele persoanei căreia s'a încredințat.

Nu ne îndoim că așea precum oștenii noștri'și vor face datoria lor deplină pe câmpul de glorie, ne vom face și noi pe a noastră, contribuind fie-care, în limita puterilor sale, la ajutorarea familiilor celor plecați, spre a ne mări țara și prestigiul ei³⁹⁾; între semnături figuri cunoscute ale vieții publice călărășene, precum, Alex. Negutz-Demetrescu, Alex. Bădulescu, Eug. Munte, dr. Samarian, N.C. Ușurelu, Trajan Marinescu, N.N. Seceleanu, C.I. Șeicărescu, Ath. Mitulescu ș.a. De asemenea, este inserat un *Apel* către cetățeni din partea prefectului Alex. Negutz-Demetrescu, în care, între altele, se arată necesitatea ca organele statului să fie receptive la nevoile familiilor celor mobilizați: "Consiliile comunale și în genere toate autoritățile din județ sunt rugate să aibă deosebită grijă asupra familiilor rămase pe urma celor mobilizați, luând toate măsurile posibile și dând ajutorul moral și material pentru a face să fie cât mai puțin simțită lipsa celor plecați pe câmpiile Bulgariei, pentru apărarea țarei și mărirea gloriei

și a neamului românesc⁴⁰⁾. Pe larg sunt popularizate ofertele acelor proprietari care vin în sprijinul susținerii materiale a familiilor țăranilor mobilizați⁴¹⁾, după cum este inserat și un alt *Apel* din partea "Secției din Călărași a *Uniunii evreilor pământeni*, în care se spunea: "*Evrei români!* Patria pentru a-și apăra interesele superioare a trebuit să facă apel la ultima ratio care este mobilizarea și războiul.

Momentul supremei datorii a sosit.

A venit vremea sacrificiilor nobile.

Evrei români!

Dovediți și de astădată sentimentele patriotice cari vă însuflețesc în totdeauna pentru țara în care v-ați născut, unde ați învățat dulcea limbă românească, pentru țara în cari zac osemintele părinților voștri.

Camarazii de armă creștini și evrei, într'o înfrățire generoasă și patriotică, au plecat voioși să dea vitejește pieptu dușmanul țării, și cu eroismul strămoșesc vor face să izbândească cu glorie cauza și armata română.

Iar voi cei-l'alți dați cu inima voioasă obolul vostru pentru trebuințele armatei și pentru familiile celor mobilizați.

Sus inimile!

Trăiască brava armată română!

Trăiască România!⁴²⁾; amintitul Comitet era compus din următorii cetățeni: dr. I. Weissberg (acesta își avea cabinetul de consultații în str. Dobrogei nr. 26), Naftali Levy, Z. Goldstein, Avram Iarchy, Tzadic Levy, H. Goldenberg, Leon Papier, N. Revici.

După cum se știe, intervenția rapidă și energică a României în cel de-al doilea război balcanic a pus capăt conflictului prin încheierea *Tratatului de Pace de la București* (28 iulie/10 august 1913); consemnând "desăvârșirea fericitului eveniment"⁴³⁾, presa ialomițeană își îndreaptă atenția asupra învățămintelor ce se pot extrage din desfășurarea campaniei militare⁴⁴⁾, vis-à-vis de fostul inamic manifestând condescendență, dar și fermitate: "Vecinii noștri nu merită însă compătimire pentru lecția ce li s'a servit, căci cunoșteau prea bine superioritatea noastră și trebuiau să fie concilianți"⁴⁴⁾. Cu alt prilej este combătută acțiunea acelor cetățeni români "dar cu inimă bulgărească, cari de la începutul războiului balcanic au făcut o aprigă propagandă printre români contra oricărei acțiuni față de bulgari, sub cuvânt că am comite o infamie dacă am căuta să luăm o palmă de pământ bulgăresc.

Eată însă că suntem, nu în posesiunea unei palme de pământ «bulgăresc» (par'că bulgarii când au năvălit în peninsula balcanică au adus pământul cu ei în traistă!) dar a unei întinderi ceva mai mari de cât o palmă⁴⁵⁾; articolul cu pricina, intitulat *Ce sunt în stare să facă bulgarii cetățeni români*, îl combate pe dr. Cr. Racovski, care "demonstrase, în manifestul socialist, imoralitatea

acțiunii noastre în Bulgaria".așezând înțelegerea evenimentelor pe făgașul firesc, al apărării interesului național-teritorial românesc: "Și trebuie să ne spue bulgarul Rachovski, cât datorăm noi țărâniei române, și câtă grijă trebuie să avem de ridicarea materială și culturală a țărâniei?"

Noi știm toate acestea, *dar mai știm că această țărânie, pământul ei, avutul ei, viața și libertatea ei, trebuie apărute înainte de or-ce* (subl. n.). Și când avem dovada de ce este în stare să conceapă și să făptuiască seminția lui Krum și Asparuk, care ne-a dat dovezi proaspete de barbarie când au întors armele contra aliaților sârbi a doua zi după ce aceștia au ajutat armata bulgară să cucerească Adrianopolul și să învingă definitiv pe turci; când a ucis populația sârbă dezarmată și a prădat avutul ei noi trebuie să ne gândim înainte de toate la apărarea patrimoniului nostru. *Eram datori față de generațiile viitoare și cu istoria desvoltărei poporului român, să reducem puterile unui popor impulsiv cum este poporul bulgar și să-l punem în neputință de a ne alaca* (subl. n.).

Barbarul învingător nu ne-ar cruța. Barbarul învins n'are dreptul să ne impute că nu l'am lăsat să ne învingă"⁴⁶).

Ultimul număr al gazetei călărășene "Deșteptarea Ialomiței", din anul 1913, are încorporat un pertinent material având titlul sugestiv *Rolul României (în) Asigurarea păcii europene* ⁴⁷). Autorul nesemnat al acestui articol-sinteză vădește o înțelegere adecvat-istorică a evenimentelor ce au caracterizat sud-estul Europei în respectivul an, surprinzând, cu deplină temeinicie, credem, rolul pozitiv al țării noastre în înrâurirea cursului lor. Exprimarea speranței în conlucrarea, de acum înainte, pașnică, a statelor din zonă este reclamată ca o necesitate vitală în folosul progresului economic și al siguranței păcii, după cum respectarea angajamentelor asumate prin Tratatul de la București, în privința respectării dezvoltării culturale și naționale a minorităților - *recte*, a românilor macedoneni

"este un principiu foarte însemnat, de care atârnă liniștea popoarelor din Balcani, și prin urmare pacea Europei, pentru asigurarea căreia România și-a pus în cumpănă toată greutatea ei".

Iată, însă, conținutul *in extenso* al acestui important articol, semnificativ nu doar pentru înțelegerea judecății înaintașilor noștri în urmă cu opt decenii, dar și prin reverberațiile sale contemporane, într-o lume și într-o regiune în care țara noastră se manifestă precum vedem, tradițional ca un factor de progres și democrație, de echilibru și garant al păcii, al valorilor pluralismului democratic din zilele unui final dinamic de mileniu în noua structură geostrategică a Europei. "În socotelile celor două mari grupări de puteri, tripla alianță și tripla înțelegere, rolul României avea o importanță secundară până la pacea de la București. *De la această dată începe să se desineze lămurit marea importanță a statului român, care și-a câștigat un loc de frunte în sfatul puterilor.*

Pentru Europa singura cheazășie a liniștei sale se găsește acum în purtarea României (subl. n.), care a dat dovezi în același timp și de energie și de înțelepciune. Statele balcanice au recunoscut singure, că, numai având concursul țării noastre, ele pot să trăiască cu adevărat libere, scuturându-se de influențe streine, cari le periclitează viitorul.

Chiar și Bulgaria va trebui să caute prietenia României, de la care nu se poate aștepta la nici un rău. Ca țară vecină nu trebuie să se gândească de cât că datorește țării noastre recunoștință. Revenind la sentimente mai bune, poporul bulgar va încerca să se reculeagă pe urma greșelilor săvârșite și să se îndrumeze pe o cale mai sănătoasă, întreținând legături prietenești cu toți vecinii.

Chestiunile de naționalitate, cari mai pot turbura liniștea țărilor balcanice, nu sunt totuși de natură ca să nu se poată găsi deslegare prin bună înțelegere.

Pe temeiul reciprocității, al concesiunilor național-culturale, statele balcanice au posibilitatea de a se împăca. Popoarele din Peninsula Balcanică nu se cuprind nici unul în limitele statelor respective, astfel ca să nu trăiască amestecate două sau mai multe împreună. *Din cauza aceasta o împărțire politică a peninsulei, după grupările etnice, este cu neputință* (subl. n.).

Nici o țară balcanică nu trebuie să-și sporească teritoriul în paguba celorlalte, râvnind la rolul de conducătoare. Ori-ce încercare în scopul acesta trezește în chip fatal sentimentul de solidaritate în sânul țărilor păgubite. *Și foarte cuminte a procedat România, când putea și n'a voit să se întindă prea mult pe socoteala Bulgariei* (subl. n.).

Prin purtarea sa corectă țara noastră a devenit arbitru situațiunei. România va veghea, ca toate statele din Balcani să-și îndrepteze silințele lor spre înțelegerea intereselor comune, *să pună bazele unei înfrățiri, întrecându-se prin muncă și hărnicie pe calea progresului, iar nu să nutrească gânduri vrăjmășești unele împotriva altora* (subl. n.).

Europa privește liniștită la opera întreprinsă de țara noastră și se întrevăd acele zile senine pentru Orientul european, când pacea nu va fi primejduită din această parte. Precum cele două mari grupări ale puterilor europene au asigurat pacea lumii, *tot astfel, România prin stabilirea echilibrului de forțe în Balcani, a garantat pacea în Orient* (subl. n.).

Rolul României a fost și va fi dintre cele mai frumoase. Astăzi popoarele balcanice li s'a deschis un teren nou de muncă, un drum lung spre un viitor strălucit. Și, după ce se vor fi cicatrizat rănila războiului, popoarele își vor fi uitat și dușmănia, împrietenându-se ca niște buni vecini, cari își datoresc ajutor reciproc.

Pentru a putea însă a asigura pacea Europei cu deplin succes, țara noastră va trebui să-și sporească puterile ei militare și economice (subl. n.). Prin bogăție și prin putere România va ști să se achite de misiunea ei în acest colț sbuciumat al lumii. Calea, pe care trebuie să urmeze, este lămurit desenată; ea nu umblă pe căi lăturalnice, și din cauza aceasta țara noastră și-a atras simpatia și admirația popoarelor europene.

Recunoștință datoresc însă popoarele din Balcani țării noastre, și această recunoștință se poate arăta, dacă grecii, sârbii și bulgarii se vor ține de angajamentele luate prin protocolul păcii de la București, prin care aceste popoare se obligă ca să garanteze Românilor Macedoneni libera lor dezvoltare prin școală și biserică (subl. n.). Acesta este un principiu foarte însemnat, de care atârână liniștea popoarelor din Balcani, și prin urmare pacea Europei, pentru asigurarea căreia România și-a pus în cumpănă toată greutatea ei⁴⁸.

NOTE

1. Vezi S. Berstein, P. Milza, *Histoire de l'Europe contemporaine. Le XIXe siècle (1815-1919)*, Hatier, Paris, 1992: 259.

2. *Ibidem*

3. Într-o recentă lucrare care se recomandă a fi "le prototype d'un manuel scolaire d'histoire de l'Europe; le premier euromanuel", nu sunt menționate crizele internaționale de la începutul veacului, implicit nici cea balcanică (*Histoire de l'Europe*, Hachette, Paris, 1992 320-324).

4. *Noua situație în Turcia*, în "Liberalul", I, 30, 21 septembrie 1908 1.

5. *Conflictul din Balcani*, în *Ibidem*, I, 31, 2 octombrie 1908 1.

6. *Ibidem*.

7. *Evenimentele din Balcani*, în *Ibidem*, I, 33, 16 octombrie 1908 1.

8. *Ibidem*; vezi și *Ibidem*, I, 34, 23 octombrie 1908 1; vezi și *Cui profită. Evenimentele din Balcani*, în *Ibidem*, I, 32, 9 octombrie 1908 2.

9. *Evenimentele din Balcani*, în "Deșteptarea Ialomiței", IX, 16, 17 iulie 1908 2-3.

10. Th.C. Mănescu, *Copilul "cuminte"*, în *Ibidem*, IX, 26, 25 septembrie 1908 1.

11. *Ibidem*.

12. *Idem*, *Ce a fost Austria pentru noi*, în *Ibidem*, IX, 27, 2 octombrie 1908 1.

13. *Ibidem*.

14. Vezi, de pildă, *Îngrijorarea României* (apud "Epoca"), în *Ibidem* 2; *Primul ministru englez despre conflictul balcanic*, în *Ibidem* 3.

15. *Civilizația cuceritorilor*, în *Ibidem*: 3.

16. Vezi, de pildă, *Bulgarii despre România*, în *Ibidem*, X, 8, 28 mai 1909 1 ("Un ziar din Capitală publică un rezumat al unei conferințe ținută de un intelectual bulgar, probabil, la Sofia

Ziarul românesc nu arată locul unde s-a ținut conferința despre ideea unei Confederații Balcanice. Conferențiarul, d-l Gr. Vasilev, un cunoscut publicist bulgar, arată că nu toate popoarele pot să intre în această confederațiune, din diferite motive. În primul rând, Turcia nu poate să intre în confederația balcanică, pentru că are prea multe naționalități în imperiu, care toate tind la autonomie.

România, de asemenea crede conferențiarul, că nu va putea multă vreme să ia parte în confederație căci deși este țară destul de puternică și mare, este ocupată cu chestiunea agrară.

Și România va trebui să rezolve odată cu violență această chestiune. *Pe de altă parte România este strâns legată de soarta celor 3 milioane de conaționali din Ungaria a căror soartă nu se va hotărâ asa de curând*").

17. Pr. Dimitrescu, *Să iubim mai mult Roma*, în "Liberalul", II, 49, 26 februarie 1909 1.

18. *De pretutindeni. Înarmarea femeilor sârbe*, în Ibidem, II, 51, 12 martie 1909 3.

19. *Conflictul cu Grecia*, în Ibidem, III, 87, 17 iunie 1910 1.

20. *Vin Turcii*, în "Deșteptarea lalomiței", XI, 18, 12 august 1910 1; vezi și *Interviewul D-lui P.P. Carp*, care, referindu-se în paginile unui ziar vienez la *Situația din Balcani*, arăta: "Eu personal sunt încredințat că întrușiparea viitoare a acestor împrejurări depinde numai de trăinicia regimului june turc și această convingere o nutresc toți cei din Europa cari doresc pace (...). În interesul păcii balcanice, la a cărei turburare s'ar ivi ca posibile și alte complicații, trebuie căutat a nu se pregăti dificultăți tinerei Turcii (...). Pe de altă parte, însă, o repet, că trebuie să ne punem tot-d'auna întrebarea dacă nu cumva prin creșterea dificultăților interne Turcia nu va voi să respire printr'un atac contra vreunui din adversarii săi vecini; și sunt mulți care așteaptă o asemenea eventualitate".

21. *Situația Românilor într-un războiu*, în Ibidem, XII, 26, 25 septembrie 1911 2.

22. *Politica externă. Situație încordată*, în Ibidem, XII, 50, 11 martie 1912 2.

23. M., *Două rase: una în fața alteia. Românii și bulgarii*, în Ibidem, XIII, 22, 4 octombrie 1912 1.

24. Ibidem.

25. Vezi, de pildă, S. Mehedinți, *Legitima apărare* (apud "Minerva"), în Ibidem, XIII, 33, 3 ianuarie 1913 1; M. Mihăileanu, *Limba românească în Balcani* (apud "Conservatorul"), în Ibidem, XIII, 36, 24 ianuarie 1913 2; I. Bărbulescu, *Sufletul alianței Balcanice și istoria României* (apud "Minerva"), în Ibidem, XIII, 32, 20 decembrie 1912 1.

26. *Vezi Bulgarii ne amenință cu războiul!* (apud "Vecernia Poșta"), în Ibidem, XIII, 34, 10 ianuarie 1913 1-2.

27. Th.C. Mănescu, *Noua orientare ce ni se impune*, în Ibidem 1.

28. Ibidem.

29. Ibidem, XIII, 37, 31 ianuarie 1913 1; vezi și *Sălbăticiile Bulgarilor istorisite de un grec supus otoman* (apud "Seara"), în Ibidem, XIII, 40, 21 februarie 1913 2.

30. Th.C. Mănescu, *Nu Silistra ci Turtucaia*, în Ibidem, XIII, 36, 24 ianuarie 1913 1; declarația amintitului fruntaș bulgar este consemnată la rubrica *Informațiuni*, în Ibidem, XIII, 33, 3 ianuarie 1913 3.

31. Idem, *Bulgarii ne urăsc fără motiv*, în Ibidem, XIII, 48, 18 aprilie 1913 1.

32. Ibidem.

33. Idem, *România față cu războiul dintre aliații balcanici*, în Ibidem, XIII, 52, 30 mai 1913 1.

34. Ibidem.

35. Idem, *Războiul dintre aliații balcanici*, în Ibidem, XIV, 2, 20 iunie 1913 1.

36. Idem, *Momente mari*, în Ibidem, XIV, 3, 27 iunie 1913 1.

37. Ibidem.

38. Ibidem.

39. *Apel către Călărășeni*, în Ibidem, XIV, 4, 4 iulie 1913 1.

40. Ibidem 2.

41. Iată câteva exemple: "D-nu N.N. Săceleanu, deputat și mare agricultor din acest județ, a depus la primăria comunei Roseji o petiție prin care se cere a se pune în vedere familiilor locuitorilor învoiți în moșie, și cari sunt mobilizați, lipsiți de hrană, că le va da cele necesare pentru traiu, fără nici o plată, pe tot timpul mobilizării.

Acelaș lucru l'a făcut d. Dumitru N. Săceleanu la comuna Mărculești"; D-l Ionel Nicolescu-Sighireanu deputat, mare proprietar în acest județ, a promis să dea gratuit familiilor soldaților mobilizați din

satul Sighireanu câte un chilogram de mălaiu și un sfert de chilogram legume de fiecare membru al familiei și pe fie-care zi cât va ține campania"; "D-nu Ioan Poenaru-Bordea a dat gratuit la soțiile și copiii celor mobilizați din satul "Poenaru-Bordea" pâine, mălaiu și legumă pe una lună de zile, cât timp vor sta mobilizați, iar după întoarcerea lor la vetre le va da și pământ din moșia sa"; "D-nu N.N. Seceleanu deputat a promis că va da în fie-care zi pentru ajutorul familiilor mobilizaților din acest oraș câte o sută de pâini" (*Informațiuni*, în *Ibidem*, XIV, 4, 4 iulie 1913

3); "Subsemnatul D.T. Apostol deputat declar că dăruiesc de veci în plină proprietate locuitorilor din comuna Sudiți jud. Ialomița cari au fost mobilizați în rășboiul cu Bulgaria una garnitură completă de treerat pe care o puiu la dispoziția lor chiar de acum în gara Muftiu-Brăila" (*Ajutoare pentru familiile mobilizaților*, în *Ibidem*, XIV, 7, 1 august 1913 3).

42. *Un Apel*, în *Ibidem*, XIV, 5, 11 iulie 1913 2.

43. *Regele Carol anunță încheierea păcei*, în *Ibidem*, XIV, 7, 1 august 1913 2.

44. *Atitudinea Bulgariei față de noi în timpul din urmă*, în *Ibidem*, XIV, 17, 31 octombrie 1913 2.

45. *Ce sunt în stare să facă bulgarii cetățeni români*, în *Ibidem*, XIV, 15, 10 octombrie 1913 1-2.

46. *Ibidem*.

47. *Rolul României (în) Asigurarea păcei europene*, în *Ibidem*, XIV, 22, 12 decembrie 1913 1.

48. *Ibidem*

LES ÉVÉNEMENTS DE BALKAN (1908-1913) REFLETÉS DANS LA PRESSE DE CĂLĂRAȘI (Résumé)

Les journeaux les plus importants qui ont paru à Călărași entre 1908 et 1913 reflètent les événements de Balkan: des nouvelles sur les relations interbalkaniques, des commentaires sur les différends de la zone, mais aussi sur l'attitude de la Roumanie, par rapport aux événements de Balkan. La plus part des références sont des extraits du journal des conservateurs du Călărași "Deșteptarea Ialomiței" qui reflète les sentiments de l'opinion publique; la conciliation des différends par des actions pacifiques et demandé l'implication plus active de la Roumanie pour la défense de la frontière de Dobroudja. Dans les pages du même journal nous travons des articles sur la Bulgarie et le peuple bulgare. On condamne les intentions annexionistes de l'état voisin. Enfin, la presse de Călărași a appuyée par des articles patriotiques l'action politique

et militaire de 1913 de la Roumanie en considérant que "la Roumanie a usé de prudence quand elle a pu mais n'a pas voulu s'étendre de plus vers Bulgarie" ("Deșteptarea Ialomiței", 12 décembre 1913).

CONTRIBUȚII CĂLĂRĂȘENE LA MAREA UNIRE

Nicolae ȚIRIPAN

Moment cu ample și adânci semnificații în multimilenara noastră istorie, Unirea cea Mare realizată la 1 Decembrie 1918, a fost rezultatul luptei permanente pe care poporul nostru a purtat-o pentru independență și unitate statală.

După veacuri de suferință și necurmăte lupte a venit războiul *care ne-a adus împlinirea visului de veacuri* ¹⁾, război ce a reprezentat *o dramă bogată în peripecii, în care un neam întreg și-a jucat viitorul și și-a riscat existența, pentru împlinirea unei chemări istorice* ²⁾.

Dar ca acest vis de veacuri să devină realitate a fost nevoie de uriașe sacrificii umane și materiale, de grele jertfe, plătite cu sânge pe câmpurile de luptă ale primului război mondial, în care România a intrat cu singurul scop al eliberării fraților subjugăți și pentru întregirea neamului, întregire care *s-a plămădit din sângele flăcăilor și din ruinele țării. Nu e palmă de pământ care să nu fie stropită de sânge românesc. Nu e Român, căruia secera morții să nu-i fi luat o fînșă dragă, ori căruia pârjolul distrugerii să nu-i fi cotropit o parte mai mare sau mai mică din avut* ³⁾. Acesta a fost prețul plătit pentru ca România să devină Mare.

În apelul pe care regele Ferdinand și guvernul îl adresau poporului român se arată că *Astăzi ne este dat nouă să întregim opera lor* (a înaintașilor n.n.) *închegând pentru totdeauna ceea ce Mihai Viteazul a înfăptuit numai pentru o clipă: unirea Românilor de pe cele două părți ale Carpaților.*

De noi atârnă astăzi să scăpăm de sub stăpânirea străină pe frații noștri de peste munți și din plaiurile Bucovinei unde Ștefan cel Mare doarme somnul lui de veci.

În noi, în virtuțile, în vitejia noastră stă puțința de a le reda dreptul ca într-o Românie întregită și liberă de la Tisa până la Mare, să propășească în pace potrivit datinelor și aspirațiilor gintei noastre.

Români,

Însuflești de datoria sfântă ce ni se impune, hotărâți să înfruntăm cu bărbăție toate jerifele legate de un crâncen războiu, pornim la luptă cu avântul puternic al unui popor care are credință neclintită în menirea lui ⁴⁾.

Prezenți în toate marile momente ale istoriei moderne a României, călărășenii n-au lipsit nici de la acest examen de energie, răspunzând prezent la chemarea istoriei.

Era în noaptea de 14 spre 15 august 1916. Glasul clopotelor de aramă ale bisericilor glasul întregirii neamului -, a răsunat prelung și tânguitor, în toate colțurile țării Mobilizarea. La sunetul goarnelor și tobelor care vesteau chemarea țării, însuflețiți de un puternic patriotism, mii și mii de români, întrezărind ce soartă măreață va avea poporul român când va scăpa și de cătușele ce încă-i împiedica mersul, au pornit ca niște valuri năpraznice, să se bată pentru apărarea țării și a neamului, pentru mutarea pietrei de hotar acolo unde trebuia să fie dintotdeauna.

Începuse ceea ce este cunoscut în istorie ca războiul pentru întregirea României, război la finele căruia vom consemna cea mai mare faptă din istoria poporului român Unirea cea Mare.

Între cei ce au făcut suprema jertfă pe frontul întregirii neamului românesc în luptele din Dobrogea, de la Cerna, Jiu, Olt, zona Câmpulung și apoi în vara anului 1917 la Mărăști, Mărășești și Oituz, înscriind în paginile istoriei file de neasemuit eroism, se numără și miile de călărășeni care la chemarea țării au lăsat totul și au plecat să-și aducă, alături de frații lor, modesta contribuție la împlinirea mărețului ideal.

Din cei plecați, mulți nu s-au mai întors. Cei rămași în viață, s-au reîntors victorioși, cu piepturile pline de decorații strălucitoare, semn al vitejiei lor. Unii întregi la trup, alții schilodiți pe viață, dar toți cu gândul la cei rămași în tranșeele posturilor de luptă, jertfiți pe altarul sfânt al patriei, împreună întregind cartea de aur a eroilor intrați în nemurire. Ei reprezintă o parte din jertfa de sânge pe care acest colț de țară a plătit-o pentru împlinirea dezideratului național, o parte din miile de dureri ce au însângerat inimile celor rămași acasă.

Ar trebui o carte mare pentru a insera numele tuturor celor care, porniți din umbra sălciilor de pe malul Borcei, nu s-au mai întors. Amintind o parte dintre ei considerăm că aducem prinosul nostru de recunoștință tuturor celor care nu s-au mai putut bucura de binefacerea României Mari.

În cartea de istorie a neamului, la loc de cinste stă înscris numele locotenentului Stoicescu Alexandru, originar din Călărași. Absolvent al Școlii Superioare de Comerț din București, în urma examenelor de specialitate obține gradul de sublocotenent în rezervă. La 1 aprilie 1916 este avansat locotenent și încadrat în Regimentul 76 Infanterie partea sedentară. La intrarea României în primul război mondial, dovedind un înalt spirit patriotic, a solicitat trecerea la partea operativă a unității *cerând să fie lăsat să-și apere patria* ⁵⁾. A participat

la luptele de la Turtucaia, de unde scapă trecând înot Dunărea. Este trimis cu regimentul din care făcea parte la Câmpulung, unde ia parte la luptele de pe frontul de la Câmpulung-Dragoslavele din prima decadă a lunii octombrie 1916. S-a remarcat în încleștările din sectorul Căndești-Albești, participând în rând cu subordonații la executarea unor *crâncene contraatacuri la baionetă* ⁶⁾. A fost lovit mortal de două gloanțe de mitralieră. Dând dovadă de o voință rar întâlnită, el reușește să scoată o hârtie din porthart, pe care a scris cuvintele: *Să se continue lupta!* ⁷⁾. A încetat din viață în timp ce era transportat spre un post de prim ajutor. A fost înmormântat acolo, de unde osemintele i-au fost aduse la Călărași și înmormântate în cimitirul eroilor. În semn de recunoștință față de acest fiu al orașului, urmare și a raportului făcut, în anul 1930, de fratele său Nicolae Stoicescu din str. Grivița nr. 179, primăria hotăra ca una din străzile orașului nostru să poarte numele acestui brav erou ⁸⁾.

În ordinul de zi nr. 49 din 1 martie 1918 al comandantului Regimentului Matei Basarab nr. 35 din Divizia a IX-a, Brigada 18 Infanterie, colonelul Arghir Constantinescu, se arată: *Caporalul Ștefănescu Petre, cîg. 1908, din compania a III-a, prin faptele de vitejie săvârșite pe câmpul de onoare, în războiul cel mare din anul 1916/1917 în luptele de la Câmpul Porumbacului Transilvania, s-a arătat demn urmaș al eroilor neamului* ⁹⁾, iar soldatul Marin Marin/907, din compania a II-a prin faptele de vitejie săvârșite pe câmpul de onoare, în războiul cel mare, în luptele de la Mărășești Muscel, s-a arătat demn urmaș al eroilor neamului. Regimentul Matei Basarab nr. 35 înscrie pe acești eroi în «CARTEA DE AUR» a Corpului, pentru ca amintirea faptelor lor să fie un îndemn pentru ostașii care vor avea cinstea să servească sub cutele drapelului, purtat cu avânt în luptele pentru idealul național ¹⁰⁾.

La 2 martie 1920, comandantul Brigăzii 19 Infanterie înainta primăriei orașului Călărași un tabel cuprinzând ostași și ofițeri călărășeni, căzuți eroic pe câmpul de luptă în campania 1916-1918 pentru întregirea neamului românesc. Tabelul era însoțit de raportul comandantului Regimentului 23 Infanterie în care se arăta că *pentru ca numele lor să fie cetit de toată lumea și ca semn de recunoștință din partea noastră, cred nimerit a propune D-voastră ca parte din străzile acestui oraș ce n-au așa importanță istorică să poarte numele acestor nemuritori eroi al Patriei, care s-au jertfit pe altarul datoriei.*

Cred aceasta numai un început și-mi place să sper de asemenea, că se va lua inițiativa ridicării unui monument în amintirea acestora și a altor mulți călărășeni morți pentru același scop.

Această datorie pioasă se cuvine amintirii celor jertfiți Patriei, iar viitorul va servi ca un exemplu viu că eroii neamului nu pot fi uitați niciodată ¹¹⁾.

Dintre cei înscrși în tabel¹²⁾, amintim pe colonelul Constantinescu Constantin și lt.col. Magheru Traian, morți eroic în linia I în luptele de la Tatlageac (Dobrogea) în 7-8 octombrie 1916; căpitanul Măcelaru Nicolae mort luptând vitejește în fruntea unității sale în luptele de la Parachioi (Dobrogea), lupte în care au mai căzut eroic plt.maj. Nicolae Florea, serg. Cristea Ion și soldatul Teodorescu Marin, în perioada august-octombrie 1916; sublocotenentul Maramotescu Marin, mort eroic în luptele de la Cocargea (Dobrogea) la 5 septembrie 1916; plt. Petcu Gheorghe mort eroic în luptele de la Arabagilar (Dobrogea) la 6 octombrie 1916; sublocotenentul Stoenescu Ștefan mort eroic în fruntea unității sale în atacul de la Epurești (Vlașca), atac în care au mai sfârșit tragic sublocotenentul Virgiliu Dumitru în perioada 16-19 octombrie 1916 și sergentul instructor Mușat Costache, mort eroic ca comandant de pluton în atacul de la Epurești (Vlașca) la 18 noiembrie 1916; plutonier-major Rânceanu Traian, mort în înaintare pe Valea Zăbrăuțului, împreună cu sublocotenentul Velicu D. Ilie; soldat Andone Vasile mort eroic în fața tranșelor inamice fiind aflat în recunoaștere, în ofensivă, pe frontul de la Mărășești, la 16 august 1917, precum și soldații Stan Gheorghe și Sacrilă Nicolae morți eroic în luptele de la Panciu din aceeași zi.

Tot în martie 1920, generalul Râșcanu înainta primăriei un raport în care, printre altele, menționa că *sentimentul național și de sacrificiu în un popor s-a întreținut întotdeauna prin răsplata acelor ce fără nici o ezitare și-au pus în serviciul țării, tot ce aveau mai scump, viața lor*¹³⁾. Arătând că în regimentul pe care l-a condus în luptele de la Turtucaia a fost și locotenentul Haneș Gheorghe, fiu al orașului Călărași, sublinia că *acest demn și viteaz ofițer a murit ca un erou în capul unității sale*¹⁴⁾, la 24 august 1916 și roagă pe primar să se dea unei străzi a orașului numele eroului.

Dând curs rapoartelor întocmite de cei doi ofițeri și dorind să eternizeze memoria eroilor călărășeni morți în luptele pentru reîntregirea neamului, Consiliul comunal al orașului Călărași hotăra ca una din străzile orașului să se numească strada locotenent Gheorghe Haneș¹⁵⁾, iar în anul 1925 din inițiativa unui comitet de cetățeni ai orașului, condus de Gheorghe Cristodorescu, cu fonduri adunate prin colectă publică, a început acțiunea de ridicare a monumentului eroilor din orașul Călărași morți în războiul din 1916-1918, operă a sculptorului Theodor Burcă, situat în fața catedralei Sf. Nicolae și care simbolizează *forța veșnic trează a Armatei Române care, după ce a realizat România Mare o va apăra și păstra străjuind-o în toate primejdiiile*¹⁶⁾, monument dezvelit la 14 februarie 1926 cu o mare solemnitate.

La 2 iunie 1938 erau aduse în Călărași osemintele a 900 de eroi din Regimentul 20 Artilerie și 23 Infanterie, căzuți pe câmpurile de luptă din zona

comunelor de pe Valea Prutului, ca să fie îngropate cu cinste și dătină strămoșească în cimitirul din capitala județului.

Slujba religioasă și solemnitatea înmormântării în cimitirul eroilor au avut loc a doua zi, 3 iunie, în prezența notabilităților orașului și județului și a unui impresionant număr de oameni din oraș și din alte zone ale fostului județ Ialomița¹⁷⁾.

Toți cei amintiți, aici, precum și mulți alții ale căror trupuri au rămas pe câmpurile de luptă și nimeni, niciodată, nu le-a făcut un mormânt, reprezintă o parte din uriașele sacrificii umane făcute de popor pentru realizarea dezideratului său național.

Și, în vreme ce zeci și sute de călărășeni dădeau suprema jertfă pe frontul întregirii neamului românesc în hotarele României Mari, cei rămași acasă aveau să suporte, pe lângă dorul de cei plecați, rigorile regimului de ocupație, orașul intrând din dimineața zilei de 27 noiembrie 1916¹⁸⁾ și până în noaptea de 11- 12 noiembrie 1918, când trupele germane și toate serviciile s-au retras *distrugând prin dinamitare calea ferată Călărăși- Ciulnița la curbe și macazuri (..), comunicația telefonică, telegrafică și poștală, iar singurul aliment pe care l-au lăsat era mălaiul de mei, pentru 10-12 zile*¹⁹⁾.

Alături de jertfele celor plecați pe front, prin sacrificiile făcute, prin tot ceea ce au suferit din partea armatelor de ocupație, cei rămași acasă au contribuit și ei la realizarea Marii Uniri.

În intervalul de la 30 august și până la 25 noiembrie 1916 când s-a ordonat evacuarea, orașul și împrejurimile lui a primit 14 vizite ale aeroplanelor dușmane, fiind bombardat de 18 ori cu șrapnele și obuze de 150 mm, aducând pagube însemnate la un număr mare de locuințe particulare și edificii publice²⁰⁾. Palatul administrativ, singur a primit 7 proiectile dărâmându-se una din cele 3 cupole de la frontispiciu²¹⁾ a cărui restaurare nu se mai putea face în 1919 nici cu 200.000 lei. Clădirea liceului "Știrbei Vodă" a fost lovită de obuze dărâmându-se o aripă împreună cu turla din colț, distrugere evaluată la suma de peste 150.000 lei, iar pagubele produse locuințelor particulare se ridicau la peste 1.000.000 lei²²⁾. Un proiectil a căzut în curtea Băncii Naționale din strada București, distrugând dependințele băncii și o parte a imobilelor din jur²³⁾.

Tot cu ocazia bombardamentelor efectuate asupra orașului, după ocuparea Silistrei, cu aeroplan și artilerie, au fost omorâți și răniți mai mulți locuitori²⁴⁾.

Referitor la vexațiunile și imixtiunile armatelor de ocupație în memoriul pe care prefectura județului Ialomița îl înainta Ministerului de Interne la 6 februarie 1919, se arată că *Acte de ofensă și batjocură s-au adus Coroanei, Guvernului și funcționarilor. Parte din cei rămași au fost înlocuiți, iar parte au fost înjurați,*

bătuți și arestați la comandatură pentru că nu aveau puțința să execute în termenul dat ordinele deoarece nu cunoșteau limba²⁵⁾.

Acest fapt este confirmat și de raportul pe care primăria orașului îl înainta aceluiași minister la 28 ianuarie 1919, care menționează arestarea lui N. Venculescu, judecătorul Ocolului I Călărași și Gheorghe Micu, administratorul financiar al județului, ținerea lor în arestul preventiv și eliberarea numai în urma mai multor stăruințe²⁶⁾.

Imediat după ocupație, autoritatea militară a înlocuit funcționarii cu dezertorii fugiți de pe front care le făceau serviciu așa cum cereau, dedându-se la tot felul de delațiuni, asuprind și torturând populația cum le plăcea. În această operă de asuprire ei erau ajutați de tâlmaci, în majoritate evrei și diferiți supuși ai statelor centrale și care de fapt erau conducătorii administrației. S-a mers până acolo încât ștampilele administrației care aveau încrustată stema țării au fost piliate, iar acolo unde această ștergere nu a fost posibilă pecetele românești au fost înlocuite cu ștampile care purtau inscripția nemțească «Burg Maister»²⁷⁾. Această situație a durat până la 1 aprilie 1917 când au fost repuse în funcție autoritățile române, numindu-se persoane agreate de inamic și care înlesneau acestuia exploatarea și umilirea populației. În memoriul prefecturii se subliniază că au fost sfâșiate steagurile tricolore de la primării și celelalte instituții, aruncându-se în noroi stema țării, tablourile regelui și reginei, în fața locuitorilor, căroră le spuneau că suntem o națiune de ticăloși care trebuie exterminată, că regele și cu ceilalți oameni politici vor fi spânzurați, că de acum înainte România nu mai există²⁸⁾.

La Călărași, imediat după invazia trupelor bulgare au fost instalate autorități polițienești, chemându-se în serviciu oameni ce nu fuseseră niciodată în asemenea funcții și a fost constituit, încă din prima zi de invazie, un nou consiliu comunal cu denumirea de "Comisiune interimară și de rechiziție", compus din persoane în majoritate străine²⁹⁾.

După instalarea în oraș a autorităților bulgare s-a dat ordin să li se prezinte o listă de 13 persoane dintre notabilii orașului pentru a fi luați ostatici.

S-a format lista timp de 4 zile și în acest timp cei care dădeau câte 2-3 mii de lei ofițerilor bulgari erau șterși de pe listă, li se dădea drumul și în locul lor veneau alții, până când în cele din urmă această listă s-a întocmit definitiv din 13 notabili din oraș și anume: Ion B. Pița, Zamfir Ionescu, Petcu Mazălu, Costache Lupu, Gr. Ursan, Ion Ghica Soare, Gh. Grebenea, Gr. Cristescu, Dobre Vasilescu, Marin Rădulescu, C. Florescu, Nicolae Mateescu, Gh. Petruș, care în ziua de 1 Decembrie 1916 au fost transportați la Silistra, unde au stat arestați în cazărmi și după o ședere de 5 zile au fost porniți la 6 Decembrie 1916 pe jos la Șumla fără a li se da nimic ca hrană și dormind prin grajduri. De la Șumla au fost trimiși cu trenul la Stara Zagora și de aici la Cazanlâc

unde au stat 18 zile și au fost înapoiți în țară după 46 zile în care timp au îndurat cele mai mari suferinți fiind întrebuințați la corvezi grele care nu cadrau cu situația lor socială și dat fiind etatea la unii dintr-ânșii destul de înaintată³⁰⁾.

Timp de 2 săptămâni populația orașului a avut de suferit batjocura și jafurile armatelor bulgare care nu au cruțat nici *avutul și nici onoarea cetățenilor și a familiilor lor rămași în oraș, dealtfel destul de pașnici și supuși. Prăvăliile au fost devastate iar mărfurile au fost încărcate și transportate la Silistra de unde erau pornite în interiorul Bulgariei. De asemenea, au fost devastate casele ridicându-se mobilier, lucruri din casă, rufărie și în general tot ce găseau încărcau în căruțele coloanelor bulgare, care plecau astfel încărcate.*

Noaptea și ziua aceste armate formate în bande, cutreierau orașul intrând din casă în casă și în prăvălii, devastând totul și distrugând ceea ce nu puteau ridica, iar cetățenii întâlniți în drumul lor pe străzi erau bătuți și jefuiți de tot ce aveau asupra lor, și toate acestea se petreceau sub ochii ofițerilor și ai administrației bulgare, astfel încât populația a fost lăsată fără apărare, majoritatea fugind în afară din oraș și pe unde puteau ca să-și salveze viața și onoarea familiilor lor³¹⁾.

Pentru a confirma cele de mai sus, vom exemplifica cu câteva extrase din sutele de plângeri adresate în ianuarie 1917, primăriei, de către cetățenii orașului. Din plângerea cet. Niță Stoenescu, str. Griviței nr. 52 reiese că în ziua de 26 noiembrie mi s-a luat cu forța din buzunar, de către soldații bulgari, pe stradă, suma de 970 lei, iar în ziua de 28 noiembrie 1916 pe la orele 4,30 seara luându-mă cu forța din fața palatului comunal, m-au forțat să le dau cheile de la magazinul de tutungerie din str. Știrbei-Vodă nr. 56. Dânșii, mai mulți la număr, au descuiat și devastându-mi magazinul, au furat marfă în valoare de 2250 lei³²⁾. Călin Tittrade, face cunoscut în plângerea sa că cu ocazia intrării în oraș a soldaților bulgari mi s-a devastat de ei întregul magazin, luându-mi toată marfa, în valoare de 50.000 lei³³⁾. Maximilian Moldoveanu se plânge că este prima victimă căruia i s-a prădat locuința pe care am avut-o la Uzina de apa a orașului, la ora 5 p.m. și mi s-a luat și 280 lei, diferite haine și rufărie, o pereche de cisme noi, o curea de piele, un ceas de perete și un ceas portativ de argint³⁴⁾. Cetățeanul D. Mincu arată că i s-a scos din magaziile "Alexe Popescu" aflate în str. Grivița, aproximativ 18-20 vagoane de grâu din ordinul Comendurii bulgare și transportat la Silistra³⁵⁾. Cetățeanul Ion Dragomirescu arată în plângerea sa că marfa din magazinul său, situat în str. Sf. Niculae, și din pivniță a fost ridicată de ofițerul bulgar Niculae Boiangiof din Regimentul 5 Infanterie, iar la ridicare a fost forțat de am încărcat timp de 6 zile marfa în căruțe în număr de 48 și trimisă la Silistra³⁶⁾.

Lungul șir al acestor fărâdelegi ar putea continua, puține fiind cascele care au scăpat fără să fie prădate sau jefuite.

La 10 decembrie 1916 s-a instalat în oraș administrația germană.

Raportul primăriei orașului Călărași caracterizând această perioadă menționa că *De la data ocupațiunii, autoritățile germane s-au substituit în locul celor române, care de fapt deși existau în parte, însă era o administrație auxiliară celei germane, singura în drept a dispune, și prin acest sistem s-a înlăturat cu totul autoritatea noastră și ca o consecință și posibilitatea satisfacerii intereselor generale românești*³⁷⁾, iar prefectul județului Gh. Drăghici într-o expunere prezentată în fața Consiliului General al județului Ialomița, în 1919, arăta că: *Erau așa de necinstiți și lacomi, că vitele rechiziționate le plăteau și cu 70-80 lei bucata, când valorau 700-800 lei. La perchezițiile ce făceau și care erau foarte dese, confiscau scoarțe, preșuri, covoare, ȣesături de lână, sub motiv că sunt făcute din materiale prohibite, iar sumele de bani ce plăteau locuitorilor pentru vitele rechiziționate, le luau înapoi în felul următor: Fiecare șef de post avea un carnet în care scria numele și suma ce s-a plătit fiecărui locuitor și după câțva timp, acest locuitor era amendat, fie că câinele n-a fost legat, fie că a lătrat, sau omul n-a ieșit la timp la corvoadă și alte multe motive.*

Încasarea amenzii se făcea fără chitanță și imediat. Dacă cel amendat n-avea suma și n-avea nici o avere ca să i-o ridice, era forțat a se împrumuta la bancă, iar banca populară era obligată a-l împrumuta, astfel s-au plătit rechizițiile făcute și prea puțini au scăpat dacă nu li s-au luat tot ce li s-a plătit³⁸⁾.

Referitor la rechiziții în raportul primăriei orașului Călărași înaintat Ministerului de Interne la 28 ianuarie 1919 se arată că *se făceau atât prin organele instituite de inamic din ai săi, cât și prin autoritățile noastre polițenești și comunale, care erau la dispoziția lor. Toate obiectele rechiziționate se luau în primire de armata germană, iar de prin case se ridica tot ce se putea. Cerealele erau ridicate în lipsa proprietarului, iar agenții germani însărcinați cu rechizițiile treceau numai ceea ce credeau și la prețuri care deși erau derizorii nu erau cel puțin achitate, ci li se dădeau mici aconturi*³⁹⁾, iar în memoriul adresat de prefectură aceluiasi minister la 6 februarie același an se confirmau cele subliniate în raportul primăriei, menționându-se că *n-a existat nici o formă ci numai bunul plac al armatei de ocupație*⁴⁰⁾. În acest mod arbitrar s-au ridicat 70% din vitele rămase, din cereale, lucruri din casă, obiecte de îmbrăcăminte, alimente. Toate localurile de primării și de școli au fost golite de mobilier și în ele s-au încărtiruit soldați și, după nevoi, au fost transformate când în spitale, când în grajduri. S-au rechiziționat clădiri particulare pentru care nu s-a plătit nici un ban. Cu bisericile s-a procedat la fel, în plus s-au luat toate clopotele, toate odoarele și toată zestrea de argintărie, aramă și alamă⁴¹⁾. În Călărași autoritățile germane au ridicat clopotele de la cele 4 biserici *Catedrala orașului a fost transformată în lăcaș de rugăciune*

a armatelor turcești, iar mai în urmă a celor germane - se arată în raportul primăriei -, astfel că nu s-au crușat nici avutul bisericilor și nici credința cetățenilor⁴²⁾. Comisia de constatare și evaluare a pagubelor suferite de bisericile din oraș constata; în 1920, că la biserica Sf. Nicolae, catedrala orașului s-a luat de către armatele inamice un clopot mare, în greutate de 310 kg și un clopoșel mic din altar. De la biserica filialei din Măgureni un clopot în greutate de 29 kilograme. De la biserica Sf. Paraschiva un clopot de 385 kg, iar de la biserica Sf. Împărași s-a ridicat de armatele de ocupație două clopote în greutate totală de 467 kg⁴³⁾. Pentru toate acestea s-a dat un bon, de către armatele germane, cu care protoieria a încasat de la Administrația financiară Ialomița, suma de 1191 lei, socotit a 1 leu kilogramul⁴⁴⁾.

În vederea relaxării sistemului de rechiziții, prefectul județului Ialomița, I.C. Filitti, adresa Comandantului german de etapă o scrisoare prin care-i făcea cunoscut că am intervenit prin adresă oficială, către comandatura districtului rugând să se aducă, dacă se poate, oareșcare îndulcire cu privire la rechizițiile prin case⁴⁵⁾ și-l ruga să considere că proviziile de hrană care se găsesc la particulari au fost strânse cu mari greutate și cu mari cheltuieli pentru a asigura hrana unor familii numeroase, și că judecând cu atenție și socotind numărul membrilor familiilor, cantitățile nu sunt mari, mai ales că nu se știe pe cât timp trebuie să ajungă⁴⁶⁾.

Aceasta deoarece autoritățile germane, prin agenții lor speciali, făceau controale în oraș și la cei care se găseau alimente li se confiscau, sub pretext că nu au voie a se aproviziona mai mult decât li se dă pe cartelă. Aceste alimente confiscate erau luate de militarii germani și împachetate în lădițe, ce se expediau la familiile lor, căci fiecare soldat avea nu numai dreptul, dar și obligația de a trimite cel puțin 4 lădițe cu alimente lunar, pentru ai lui de acasă, contrar pierdea dreptul la permisie și prin acest procedeu expediau zilnic, vagoane întregi cu alimente luate din casele populației călărășene⁴⁷⁾. Întreaga producție de lapte a fost rechiziționată și vândută de armatele germane unei așazise societăți străine, peștele și carnea fuseseră și ele acaparate de armatele germane, pentru populație stabilindu-se o porție săptămânală de carne de 200 grame, iar ca zile de post luni, miercuri și vineri⁴⁸⁾. Prin același ordin din 13.12.1917 se stabilea și porția zilnică de pâine pentru o persoană de 375 grame făină 225 grame făină de grâu și 150 grame făină de mălai porție redusă printr-un alt ordin din 7.03.1918 la numai 300 grame făină zilnic 150 grame făină de grâu și 150 grame făină de mălai care combinată dă o pâine gustoasă de 350 grame⁴⁹⁾.

Aceste măsuri au avut ca efect faptul că la un moment dat, populația a fost lipsită de produse alimentare și, în consecință, bolile inerente foametei au secerat o mulțime de vieți omenești, în special copii.

Când la 22 iulie 1922, Ministerul de Interne solicita primăriei bonurile de rechiziții pe care le posedă, primăria comunica că nu are nici unul căci

armatele de ocupație și în special cele bulgare nu au dat nici un bon sau alt act, luând totul cu forța⁵⁰).

Populația era scoasă la corvezi și dusă pe șantierele de muncă, iar prin oraș în zilele de corvezi era o adevărată panică deoarece *militarii germani umblau din casă în casă și pe străzi și adunau lumea, fără a ține câtuși de puțin cont de situația sau etatea fiecăruia⁵¹*). Într-un ordin al Comandaturii germane din 8 noiembrie 1917, se arăta că primarul este obligat să pună la dispozițiune 40 de muncitori stațiunei Călărași (Gara de Nord) pentru a se face joncțiunea drumului de fier cu magazinul militar. Komandatura etapelor va pedepsi aspru populația civilă, dacă numărul indicat de muncitori nu va fi pus la dispozițiunea companiei Drumului de fier 77, întrucât această joncțiune trebuie să fie terminată înainte de începerea iernii⁵²).

Un alt exemplu elocvent în acest sens este menționat în raportul primăriei din 28 ianuarie 1919, care precizează că *elevii liceului Știrbei Vodă au fost scoși, din ordinul Comandaturii germane la muncă în baltă pentru tăiere de stuf și la paza vitelor ce le aveau rechiziționate; această măsură a fost luată nu pentru că ar fi fost o necesitate, din lipsă de brațe, ci mai mult ca o ofensă adusă Instituției, deoarece părinții elevilor s- au obligat să-i înlocuiască prin oameni de muncă plătiți de dânșii, însă li s-a refuzat propunerea sub amenințarea să fie ridicați cu forța iar părinții lor amendați și pedepsiți cu închisoarea. Cu această ocazie unul din profesori protestând a fost bruscat și amenințat de autoritățile germane să fie trimis în Moldova ca instigator⁵³).*

Același raport menționează că în timpul ocupației orașul a fost obligat la plata unei amenzi de 600 lei, invocându-se ca motiv că *autoritățile nu au scos la timp oamenii pentru corvezi, deși ei au venit cu o întârziere de maximum 5 minute peste ora hotărâtă⁵⁴).*

Statisticile întocmite de primăria orașului Călărași la cererea Comandaturii etapei locale germane, demonstrează că tot ce era de origine umană, animală sau materială intra în sfera de interese a ocupantului. Astfel, primăria era obligată să raporteze periodic nr. animalelor și păsărilor existente în oraș⁵⁵); cantitățile de produse alimentare aflate la cetățeni⁵⁶); obiectele de aramă, alamă, cositor și bronz⁵⁷); situația populației orașului pe sexe, profesioni și dacă erau buni de muncă sau nu⁵⁸). N-au fost cruțate nici bunurile ce făceau parte din patrimoniul național. Semnificativ în acest sens credem că este un ordin al Comandaturii germane în care, printre altele, se menționa că *Muzeul german din Munch vrea să aibă o moară de apă completă împreună cu clădirea; până la 1.XI.1917 se va comunica dacă există în periferia orașului Călărași vreo moară de apă în funcțiune⁵⁹*). Vin în sprijinul acestei afirmații și documentele ce atestă marile distrugerii de arhivă sau încărcarea acestora și expedierea ei în Germania.

Într-un raport al Căpitaniei Portului Călărași din 10 decembrie 1918, se menționează că din arhiva lăsată la evacuarea orașului nu s-a mai găsit nimic, dosarele, corespondența și registrele fiind scoase din biroul vamal unde fuseseră depozitate și aruncate într-o magazie făcută de germani în curtea căpitaniei. Dosarele fiind desfăcute de sfori, foile s-au risipit, iar cele rămase au fost întrebuințate *la aprinderea focului după cum am constatat din cele ce am găsit în podul localului căpitaniei, unde germanii au construit o afumătoare de cârnuri*⁶⁰⁾.

Într-un alt raport din 12 martie 1919 se arată că în magazia serviciului hidraulic din port a fost depozitată arhiva diferitelor autorități din localitate, care a fost desfăcută din dosare, amestecată și lăsată fără pază, din care cauză cine dorea ridica de acolo dosare⁶¹⁾, iar I.C. Filitti consemnează în memoriile sale că arhiva prefecturii evacuată la Slobozia n-a mai fost găsită⁶²⁾.

Au fost ridicate din oraș toate obiectele de alamă, aramă și bronz, înlocuindu-se ivărele de la uși cu altele de tablă, ordinare și de neîntrebuințat. În 1918, prin hotărârea Comandantului suprem Mackensen, toate acoperișurile de aramă din oraș au fost ridicate, iar materialul de compensație pentru acoperișurile ridicate se spunea în ordin *se va trimite din patrie*⁶³⁾.

Cartiruirile s-au făcut prin autoritățile militare germane care au ocupat toate clădirile importante din oraș, particulare sau proprietate a comunei, a căror administrare *în tot timpul cât au fost ocupate a fost atât de rea încât clădirile sunt deteriorate și parte aproape nelocuibile, iar pentru aducerea lor în starea de mai înainte necesită sume destul de importante și pe care cheltuielile comunei nu le poate suporta deoarece în timpul ocupației finanțele comunei au fost epuizate, făcându-se cheltuieli care nu cădeau în sarcina comunei*⁶⁴⁾ raporta primăria la începutul anului 1919.

Se adaugă la cele amintite mai sus, crimele, violurile, silniciile, precum și jafurile și distrugerile provocate de armata rusă în retragere, armată care a aruncat în aer toate gările și instalațiile de prin gări, a ars și furat toate produsele și materialele manutanței din Călărași, proprietate a Ministerului de Război, a ars și distrus clădirea depozitului de subzistență cu toate bunurile aflate în ea⁶⁵⁾.

Când, după încheierea războiului, s-a pus problema evaluării paguhelor de război provocate de armatele inamice: bulgare, turcești, austro-ungare, germane și de cele rusești, în retragere, acest lucru a fost greu de realizat, deoarece prin bombardarea orașului, prin jafuri, furturi, distrugeri, rechiziții, impuneri de dări, amenzi, despăgubiri date supușilor străini ș.a., s-au cauzat atâtea pagube materiale, atâtea pierderi de vieți, răniri grave sau punerea multor persoane rănite în incapacitatea de a munci, încât cunoașterea tuturor victimelor și evaluarea

tuturor pagubelor pricinuite nu s-a putut face nici atunci cu exactitate și nu se va putea face vreodată.

Și totuși, pe baza documentelor și a verificărilor făcute s-a încercat o evaluare a pagubelor produse de armatele de ocupație, pagube ce au fost evaluate la cifra de 1.229.203,07 lei.

Nu intra aici valoarea pagubelor pricinuite prin distrugerea averii mobiliare și imobiliare a prefecturii județului, evaluate la 817.739 lei⁶⁶); cantitățile de cereale, lână și alte mărfuri ce se aflau încărcate pe vasele ancorate în portul Călărași⁶⁷); cele peste 300 ambarcațiuni mici rechiziționate de la populație⁶⁸) și nici imensele daune provocate cetățenilor, pentru care nu existau acte doveditoare.

Luând în dezbateri declarația de pagubele de război prin care primăria orașului Călărași, pretindea, în baza actelor depuse la dosar, că daunele suferite în timpul și din cauza războiului se ridică la suma de 1.229.203,07 lei, Comisia județeană pentru constatarea și evaluarea pagubelor de război, în ședința din 29 august 1920, analizând documentele depuse la dosar, admitea numai în parte cererile formulate de primărie și anume: *Lipsa de folosință pe timp de doi ani a localurilor comunei: primăria, patru școli primare, cazarma pompierilor; serviciul de curățenie și localul judecătorei ocolului 1 evaluate la suma de 50.000 lei; lipsa de folosință a curentului electric și consumul de apă, pe același timp, evaluat la suma de 80.000 lei; stricăciuni cauzate clădirilor de mai sus; valoarea terenurilor pentru cimitire; valoarea instalațiilor telefonice, de electricitate și de apă stricate de armatele de ocupație, conform dovezilor; valoarea aparatelor de incendii și curățenie, stricate și a împrejurimilor comunei evaluate la suma de 80.000 lei, cu o diferență de preț pentru refacere de lei 160.000; mobilierul palatului comunal, sălii teatrului și judecătorei, conform devizelor, apreciat la suma de 20.000 lei, cu o diferență de preț pentru refacere de lei 40.000; 22 de cai și 8 boi ai serviciului de curățenie și pompierilor, apreciat la suma de 14.000 lei, cu o diferență de preț de 56.000 lei; harnașamente luate de la serviciul de pompieri și cel de curățenie, conform devizului, apreciat la suma de 2.000 lei cu o diferență de preț pentru refacere de 8.000 lei; lipsa de folosință a moșiilor, a caselor de locuit, fabricilor 130.000 lei; imobile 80.000 lei cu o diferență de preț pentru refacere de 160.000 lei; mobilier și obiecte casnice 20.000 lei, cu o diferență de preț pentru refacere de 40.000 lei; animale de muncă (cai, boi, vaci) 14.000 lei cu o diferență de preț de 56.000 lei; animale mici (oi, capre, porci) 2.000 lei cu o diferență de preț de 8.000 lei; uneltele atelierelor, fabricilor, morilor și ale meseriașilor 1.000 lei, cu o diferență de 3.000 lei și diverse (valori, amenzi) 600 lei. În total doar 514.600 lei⁶⁹).*

Am făcut acest mic istoric al modestei contribuții aduse de călărășeni la înfăptuirea Marii Uniri și n-am reușit să dăm decât o palidă idee de vecsațiunile ce a avut de îndurat populația orașului în timpul ocupației și de violentarea

fizică și morală a autorităților românești, silite să lucreze cu baioneta în piept sau cu pistolul în ceafă, suferind foarte mult.

La scurtă vreme după ce calvarul călărășenilor lua sfârșit, clopotele bisericilor băteau din nou. De data aceasta anunțau rezultatul final a tot ceea ce se făcuse până atunci: Unirea cea Mare fusese realizată.

Deși durerea pentru tot ceea ce suferise era mare în rândul populației, bucuria care a cuprins atunci întreaga țară a fost și la Călărași nemărginită. Dar, din cauza necesității refacerii orașului, după retragerea trupelor de ocupație, nu s-au putut organiza manifestările dorite imediat după eveniment. Primăria a pregătit o mare adunare populară pentru sărbătorirea înfăptuirii unirii depline pe 24 ianuarie 1919. Cu prilejul mitingului organizat de secția locală a Ligii Culturale, în sala parcului comunal, după cuvântarea președintelui Secției V.N. Stanciu, care a vorbit despre realizarea acestui vis mareț al neamului *un cortegiu format din elevii tuturor școlilor din oraș în frunte cu Comitetul Ligii, membrii corpului didactic, directorul prefecturii, care înlocuia pe prefect, apoi armata, un numeros public, a parcurs străzile orașului, oprindu-se în centrul urbei, unde s-a jucat într-o mare însuflețire Hora Unirii*⁷⁰).

NOTE

1. Constantin Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României, 1916-1918*, vol. I, București, 1922, prefață, p. 3.
2. *Ibidem*.
3. *Ibidem*.
4. Documentul se află în facsimil la Arhivele Statului Călărași.
5. Col.dr. Cristache Gheorghe, Ionel Batalli, *Ansamblul monumental de la Valea Mare - Mateias*, Ed. Militară, București, 1985, p. 164-165.
6. *Ibidem*.
7. *Ibidem*.
8. Arhivele Statului Călărași (în continuare Arh. St. Călărași), fond Primăria orașului Călărași, dos. 31/1930, f. 115-117.
9. *Ibidem*, dos. 17/1920, f. 2.
10. *Ibidem*.
11. *Ibidem*, f. 6-7.
12. *Ibidem*, dos. 17/1920, f. 6-7; dos. 32/1920, f. 2.
13. *Ibidem*, dos. 17/1920, f. 3.
14. *Ibidem*.
15. *Ibidem*, dos. 31/1930, f. 115-117.
16. *Ibidem*, dos. 46/1925, f. 1-30.
17. Ferdinand A. Rădulescu, *Eroii*, p. 3-4, studiu aflat în manuscris la Arh. St. Călărași.
18. Arh. St. Călărași, fond Primăria orașului Călărași, dos. 46/1925, f. 6.
19. *Ibidem*, dos. 30/1918, f. 7.
20. Arh. St. Ialomița, fond Prefectura județului Ialomița, dos. 14/1919, f. 17.
21. *Ibidem*.
22. *Ibidem*.

23. Arh. St. Călărași, fond Primăria orașului Călărași, dos. 22/1917, f. 3.
24. Arh. St. Ialomița, fond Prefectura județului Ialomița, dos. 14/1919, f. 18.
25. *Ibidem*.
26. Arh. St. Călărași, fond Primăria orașului Călărași, dos. 32/1919, f. 7-10. Faptul este confirmat și de M.D. Chivulescu ajutor de judecător pe lângă Ocolul Călărași I Rural, în referatul întocmit la solicitarea Ministerului Justiției, referat păstrat la Arh. St. Ialomița, fond Prefectura jud. Ialomița, dos. 14/1919, f. 1-6.
27. Arh. St. Ialomița, fond Prefectura jud. Ialomița, dos. 14/1919, f. 18.
28. *Ibidem*.
29. Arh. St. Călărași, fond Primăria orașului Călărași, dos. 32/1919, f. 7-10.
30. *Ibidem*.
31. *Ibidem*.
32. *Ibidem*, dos. 44/1918, f. 45.
33. *Ibidem*, f. 174.
34. *Ibidem*, f. 175.
35. *Ibidem*, f. 289.
36. *Ibidem*, f. 192.
37. *Ibidem*, dos. 32/1919, f. 7-10.
38. Gh. Drăghici, *Administrația județului Ialomița în anul 1919*, Călărași, 1919, p. 5.
39. Arh. St. Călărași, fond Primăria orașului Călărași, dos. 32/1919, f. 7-10.
40. Arh. St. Ialomița, fond Prefectura județului Ialomița, dos. 14/1919, f. 25.
41. *Ibidem*.
42. Arh. St. Călărași, fond Primăria orașului Călărași, dos. 32/1919, f. 7-10.
43. *Ibidem*, dos. 24/1920, f. 8; dos. 44/1920, f. 8-9.
44. *Ibidem*.
45. I.C. Filitti: *jurnal* (VI) (Editat de Georgeta Penelea - Filitti) în "Revista istorică", serie nouă, tom 3, nr. 9-10, septembrie octombrie 1992, p. 1016.
46. *Ibidem*.
47. Arh. St. Călărași, fond Primăria orașului Călărași, dos. 32/1919, f. 7-10.
48. *Ibidem*, dos. 43/1918, f. 27-28.
49. *Ibidem*, f. 52.
50. *Ibidem*, dos. 32/1919, f. 7-10.
51. *Ibidem*.
52. *Ibidem*, dos. 27/1917, f. 19.
53. *Ibidem*, dos. 32/1919, f. 7-10.
54. *Ibidem*.
55. *Ibidem*, dos. 11/1917, f. 5; dos. 26/1918, f. 29.
56. *Ibidem*, dos. 28/1917, f. 28.
57. *Ibidem*, dos. 26/1918, f. 12.
58. *Ibidem*, dos. 11/1917, f. 6; dos. 26/1918, f. 25.
59. *Ibidem*, dos. 27/1917, f. 11.
60. Idem, fond Căpitănia Portului Călărași, dos. 1/1917, f. 71.
61. *Ibidem*, dos. 6/1919, f. 8.
62. I.C. Filitti, *op. cit.* (V), în "Revista istorică", serie nouă, tom. 3, nr. 1-2, ianuarie februarie 1992, p. 170.
63. Arh. St. Călărași, fond Primăria orașului Călărași, dos. 13/1918, f. 15.
64. *Ibidem*.
65. Arh. St. Ialomița, fond Prefectura județului Ialomița, dos. 14/1919, f. 40.
66. *Ibidem*, f. 8-15.

67. Arh. St. Călărași, fond Căpitănia Portului Călărași, dos. 6/1919, f. 61.

68. *Ibidem*, dos. 7/1919, f. 8.

69. Idem, fond Primăria orașului Călărași, dos. 24/1920, f. 8; dos. 41/1920, f. 13-15.

70. Idem, fond personal Lazăr Belcin, dos. 46. Scurt istoric al Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor Secția Ialomița, p. 5.

BEITRÄGE DER BEWOHNER DER STADT CĂLĂRAȘI ZUR GROßEN EINHEIT (Zusammenfassung)

Aufgrund der Nachforschungen in Archiven versucht der Verfasser den Beitrag der Bewohner der Stadt Călărași zur Durchführung des alten Traumes der Rumänen: die Große Einheit.

Der Artikel besteht aus zwei verschiedenen Teilen. Der erste Teil liegt das Blutopfer der Bewohner aus Călărași auf den Schlachtfeldern des Krieges für die Wiedergränzung in den Schlachten in Dobrogea, Oltenia, auf dem Gebiet Câmpulung-Argeș und dann in jenem Fenersommer des Jahres 1917 bei Mărăști, Mărășești und Oituz vor, wo hunderte von Călărași bewohnern haben heldenhaften Tätigkeiten gemacht, die für immer sie im Geschichtsbuch des rumänischen Volkes eingeschrieben wurden.

In dem zweiten Teil schildert der Verfasser die Periode in der diese Stadt unter der Besetzung der ausländischen (bulgarischen und dann deutschen) Armeen war.

Unermeßliche Opfer der bürgerlichen Bevölkerung sind hervorgehoben.

Diese Bevölkerung ertrug allerlei Entbehrungen systematische Raube, Beschlagnahmen, Truppenquartierungen, Bestederungen, allerlei Frondienste.

Man kann auch Einmischungen der Besatzungstruppen in der örtlichen Verwaltung auch die Verderben und Schaden, die Bombenangriffe der feindlichen Armee und Bewertung dieser Schaden am Ende des Krieges erfahren.

Ein großer Teil dieser Auskünften sind unveröffentlicht und ihre Publizierung heißt ein bescheidend Beitrag zur Erkenntnis einer kritischen Periode aus der Geschichte der Stadt Călărași auch des Beitrages ihrer Bewohner zur Durchführung der Großen Einheit.

CONTRIBUȚII CĂLĂRĂȘENE LA REFORMA AGRARĂ DIN 1921

Doina HAGEA

Ne propunem a scoate la lumină câteva documente existente în cadrul arhivelor călărășene, referitoare la o vastă și interesantă problemă a istoriei naționale: reforma agrară din 1921. Știut fiind faptul că una din problemele importante care își reclamau rezolvarea după făurirea statului național unitar, în contextul social politic al unei acute crize, era problema țărănească. Promisă încă din anul 1913, de șeful Partidului Liberal, Ion Brătianu, care anunța într-o scrisoare publică, ca un punct esențial al programului viitorului său guvern, exproprierea forțată, numită "expropriere pentru utilitate națională" și implicit modificarea Constituției, promisă și de regele Ferdinand soldaților din tranșee, în ianuarie 1917, legea pentru reformă agrară din iulie 1921, însumează și desăvârșește toate actele politice, juridice și economice începute încă de la 1914, prin alegerea camerelor de revizuire și îndeplinire prin Decretele legi și legile intermediare din 1917-1921.

Regimul juridic instituit prin legea agrară de la 1921 a fost completat prin legile din 1925, 1929 în ceea ce privește circulația proprietății creată de împrumut, legea din 15 mai 1927, referitor la împrumutarea decoratiilor cu ordinul "Mihai Viteazul", legea de colonizare din 1936, legea pentru organizarea și încurajarea agriculturii din 1937. În 1921, când această reformă a fost legiferată definitiv, a început aplicarea efectivă a exproprierii. Din cele 6.120.000 ha expropriate cu despăgubiri, în perioada care a urmat legiferării reformei, 3.464.000 ha au fost împărțite la aproximativ 1 milion și jumătate de capi de familie, iar restul de peste 2 milioane ha izlazuri și păduri au devenit în cea mai mare parte, proprietate comunală, de care țăranii beneficiau în schimbul unei taxe.

Informații asupra modului de aplicare a acestei legi pe meleagurile noastre deținem dintr-o "Mică Dare de seamă a regiunii agricole Călărași", din județul Ialomița, întocmită la data de 25 septembrie 1921. O regiune bogată, cu o populație ale cărei ocupații de bază erau agricultura, creșterea vitelor și pescuitul și în care, la data exproprierii, în 1919 existau 13 moșii. Din acestea, s-au expropriat în întregime 2 moșii, proprietatea statului: 2 ale instituțiilor desființate, iar restul de 9 moșii de la proprietari, conform legii de expropriere, în suprafață

totală de 14.367 ha și 99 ari¹⁾. Moșiile expropriate în 1919, după ultimele hotărâri ale comisiilor de expropriere erau²⁾:

Numele moșiei și comuna	Numele proprietarului	Suprafața expropriată		Suprafața rămasă proprietarului	
		ha	ari	ha	ari
Ulm-Chirnogi Ulm	Societatea Dacia-Română	1957	50	398	8
Rasa-Cunești Rasa	Ministerul Domeniilor	443	91	2650	86
Mănucu de Sus Cacomeanca	N.M. Popescu	529	10	2197	90
Mănucu de Jos Cacomeanca	M.I. Bădulescu	932	96	1496	4
Ceacu Valea Plopului Cuza-Vodă	Ministerul Domeniilor	187	13	1000	
Călărași-Lichirești Călărașii-Vechi	Eforia Spit. Civile	4095	14	1198	94
Călărași-oraș Călărași	Ministerul Domeniilor	164			
Tonea Harabolu Tonea	M.R. Costinescu și Al.Gh. Delciu	882		1410	42
Tonea-Devălmași Tonea	Vic. Luxița Atanasescu	12	40	137	60
Tonea-Devălmași Tonea	Elena Macri	15	30	144	70
Tonea-Devălmași Tonea	F.P. Dumitrescu S. Angela Bulgaru	68	23	457	25
Tonea-Harabolu Tonea	Violeta Maican	949	62	2017	38
Roseji Roseji	Ecaterina Crețulescu	4131	40	2883	28

Pe o parte din moșiile expropriate se aflau semănături de toamnă făcute de proprietari, care s-au recoltat în dijmă cu țaranii.

Conform decretului lege 5916/1918 apar în primăvara anului 1919 statutele obștei de improprietărire pentru exploatarea terenurilor expropriate, rațiunea înființării acestora fiind explicit prezentată de inginerul agronom regional, astfel: "În regiunea agricolă Călărași, ca și în celelalte regiuni în care se înființează

obști de improprietărire, ideea înființării obștilor de improprietărire a fost izvorâtă din nevoile locale ale sătenilor, care deși trăiau într-o regiune bogată, însă din cauza lipsei de bani, nu puteau să se folosească pe deplin de bogățiile ei". Excepție au făcut sătenii din comuna Vărăști, care nu au avut moșii, nici în sat, nici în împrejurimi, pentru a le lua cu arendă pământ de cultură pentru obștile de improprietărire. De altfel sătenilor acestei comune li s-au mai vândut loturi de improprietărire în anul 1887 din moșia Vărasca, proprietatea statului. În aceeași situație a fost și comuna Ciocănești, care deși, neavind moșii în sat sau vecină, totuși sătenii au înființat obște și au luat în arendă moșia Marsilieni proprietatea Maria Filality. În regiunea agricolă Călărași s-au înființat 12 obști și 3 comitete, în 14 comune încă din primăvara anului 1919. "Rostul obștilor a fost ușor de înțeles atunci când s-a văzut câștigul ce li s-a adus din moșiile expropriate și cultivate de ei (n.n.: țăranii) putând astfel să-și achite datoriile ce aveau de la bănci sau pe la diferiți îmbogățiți și a-și mări inventarul agricol. Aceasta se datorește în mare parte și a prețurilor foarte frumoase cu care se vindeau recoltele ce făceau"³⁾.

Cele 12 obști de improprietărire înființate erau:

1. Ciocănești în comuna Ciocănești.
2. Călărașii-Vechi în comuna Călărașii-Vechi.
3. Călărași Târg Călărași oraș.
4. Independența în comuna Independența.
5. Podul Lupii în comuna Găunoși.
6. Rasa în comuna Rasa.
7. Radu Negru în comuna Radu Negru.
8. Roseți în comuna Roseți.
9. Ștefan-Vodă în comuna Ștefan-Vodă.
10. Tonea în comuna Tonea.
11. Ulmu în comuna Ulmu.
12. Făurei în comuna Ulmu.

Din suprafața expropriată scăzând rezervele 1709 ha și 96 ari, loturile demonstrative și fermele model, în suprafață de 1377 ha și 78 ari, a rămas pentru improprietărire o suprafață de 11280 ha și 25 ari, la care s-au adăugat 11236 ha și 51 ari vândut de regiunea Slobozia, care avea un surplus de teren.

Deci, improprietărirea sătenilor s-a efectuat pe suprafața de 22516 ha și 76 ari, repartizat la un număr de 4962 de țărani, rămânând ca 1945 de săteni să fie improprietați cu loturile din terenurile din baltă, conform legii agrare.

Din cauza lipsei de teren, au rămas neimproprietărite 2 comune: Ciocănești și Vărăști cărora li s-au repartizat loturi în bălțile, proprietatea statului.

Darea de seamă cuprinde un capitol referitor la "Sistemul de cultură al terenurilor expropriate prin obștile de improprietărire". Sistemul de cultură ce se folosea înainte de război era de 2 ani și pe alocuri de 3 ani, însă după război, sătenii au început a se preocupa mai mult de rentabilitatea pământului, introducând și cultura plantelor de nutreț, pe de o parte, pentru că aveau nevoie de nutrețuri pentru vite, iar pe de altă parte, pentru ca rotația cerealelor de toamnă să se facă mai rar, evitând degradarea pământului prin cultura lor neîntreruptă mai mulți ani pe același loc.

Ceva mai mult s-a realizat în comunele: Șefan-Vodă, Cuza-Vodă, Călărașii-Vechi, Tonea și Rasa, unde prin introducerea de către fabrica "Danubiana" Giurgiu a culturii de sfeclă de zahăr s-a putut folosi și asolamentul de 4 ani, ținându-se cont de împrejurările locale, calitatea terenului și de interesul sătenilor.

Modul de succesiune al plantelor:

1. Prășitoare (porumb, fasole, cartofi)
2. Cereale de vară (orz, ovăz)
3. Nutrețuri (dughie, borceag etc.)
4. Cereale de toamnă (grâu, secară)

recomandat de specialiști nu era respectat de săteni, aceștia având motivația lipsei de semințe bune și de forță vitală suficientă.

Inventarul agricol al acestei regiuni cu care "sătenii își fac cu anevoință arăturile întrucât nu le este suficient" se rezuma la următoarele: "unelte și mașini agricole", concentrate la marii și micii agricultori⁴⁾:

	Marii agricultori	Micii agricultori	Total
pluguri cu brazdă	100	2440	2540
pluguri cu două brazde	100	343	443
cultivatoare		3	3
grape de fier	20	206	226
grape de lemn și mărăcini	40	600	640
tăvăluge	30	57	87
semănători în rânduri și prin împrăștiere	50	36	86
mașini de cosit	10	3	13
mașini de secerat simple	20	18	38
mașini de secerat și legat	15	28	43
garnituri de treierat	8	28	36

	Marii agricultori	Micii agricultori	Total
vânturători	6	35	41
trioare	4	21	25
batoze de bătut porumb	8	69	77
autotractoare	5		5
căruțe	80	1851	1931
care	10		10
ghiociuri		100	100

Se fac încercări de introducere a tehnicii noi. Astfel, în 2 localități: Călărașii-Vechi și Ulmu, pe terenurile expropriate s-au înființat 2 ferme model, unde statul aducând autotractoare și arând pământul în bune condiții, producția obținută a fost superioară celei a sătenilor. Din experiențele făcute pe moșiile acestor ferme cu autotractoarele tip Stoch s-a ajuns la concluzia că "hectarul de arătură costă cam scump față de prețul arăturii făcute de săteni cu plugurile de 1 sau 2 brazde trase de vite, totuși e de preferat arătura cu autotractorul, întrucât cu acest plug se ară adânc și se lucrează terenul mult mai bine. Războiul acesta, prin micșorarea numărului de brațe de muncă și vite de muncă, va grăbi rezolvarea problemei motoculturii. Ministerul Agriculturii studiază și face încercări cu aparate noi, pentru a se găsi timpul care să realizeze pe cât posibil toate condițiunile esențiale mai buneii funcționării, adică simplitatea practică, economie, durabilitate, reparații minime⁵⁾.

În anul 1919 s-a făcut chiar o demonstrație de arătură pe terenul fermei Lichirești, cu 5 autotractoare "Hansa Lloyd".

În urma răscoalei din 1907, s-au creat și în această regiune în primăvara anului 1908 un număr de 18 izlazuri, toate în suprafață de 2717 ha și 27 ari pentru 18 sate, componente a 8 comuni⁶⁾. Numărul proprietarilor care au dat aceste izlazuri sunt 3:

Eforia Spitalelor Civile	239,50 ha
Societatea Patria	122 ha
Ministerul Domeniilor	2355,77 ha

Ministerul Domeniilor, dând suprafața cea mai mare a fost firesc ca unele comune, ca de exemplu: Rasa și Ciocănești să ia islazul prea departe, încât acesta nu a fost folosit ca pășune, ci cultivat cu cereale, astfel încât comuna Independența cerea islazul comunei Rasa, iar comuna Găunoși pe al comunei Ciocănești, iar în schimb să se dea acestora alt islaz în bălțile, proprietatea statului.

În primăvara anului 1921 s-au expropriat conform legii pășunilor comunale numai 1351 ha, deși necesitățile comunelor erau mult mai mari. Din suprafața expropriată s-a dat în primire comunei Tonea, suprafața de 113,50 ha, pe moșia Tonea Harabolu, proprietate Maria și Violeta Maican și Alex Ghica, iar 156,50 ha au fost refuzate a se lua, 1081 ha fiind folosite de proprietari. Suprafețele necesare pentru pășune fiind insuficiente, comunele Ciocănești, Cacomeanca, Cuza-Vodă, Găunoși, Independența, Vărăști, Rasa, reclamau o suprafață totală de 3017 ha, proprietari: statul, N. Popescu și I. Bădulescu; de altfel explicația lipsei islazurilor pentru aceste comune era interpretarea greșită a unor articole din legea pășunilor, de către Comisia locală de expropriere. Conform legii agrare, art. 29, bunurile mici, proprietatea statului trec asupra Casei Centrale pentru a fi date la împroprietărire. În cuprinsul regiunii Călărași exista în vatra satelor Dichiseni, Ulmu, Rasa, Călărași oraș, Cuza-Vodă, Tonea, o suprafață totală de 44,44 ha de bunuri mici, "bunurile situate în afară de sat și de câmp" bune pentru împroprietărire pe raza com. Rasa (sat Bogata), Independența, Dichiseni, Radu Negru, Găunoși, Cuza-Vodă, erau în suprafață totală de 149,031 ha. Aceste bunuri erau solicitate de arendașii, care le administrau, dar în același timp și de învățătorii și preoții comunelor, îndreptățiți la împroprietărire, conform legii agrare⁷⁾.

Este demn de semnalat faptul că preocupările specialiștilor din agricultura călărășeană nu s-au rezumat doar la întocmirea unor dări de seamă, ca cea de mai sus prezentată, ci s-au materializat în lucrări de specialitate de mare interes și de un înalt nivel științific.

La Călărași, în anul 1919, la Tipografia Ioniță Christescu s-a editat studiul "Împroprietărirea țăranilor" realizat de inginerul agricol I. Rizescu, consilier agricol al județului Ialomița, cu o anexă cuprinzând un proiect în colaborare cu I. Teodorescu agronom, profesor la Școala de Viticultură din Chișinău. Acest studiu pe care, după cum mărturisește autorul l-a scris în vara anului 1917, este structurat pe 8 capitole: "Introducere", "Starea de azi a proprietății mici", "Idei pentru împroprietărirea viitoare", "Aplicarea metodei de împroprietărire propusă", "Rezultate", "Ce s-a făcut în alte țări", "Organizarea pentru viitor" și "Vedere generală asupra organizării proprietății de pământ", iar ultimele file ale lucrării sunt rezervate anexei-proiect.

Lucrarea prezintă un interes deosebit printr-o analiză riguroasă a aspectelor sociale și economice ale împroprietăririi, care, după cum subliniază autorul este o metodă "de a înstări și pune în raporturi economice juste o clasă de oameni care formează peste 80% din populația țării, de a face din ei, elemente economice tari și de sine stătătoare. Împroprietărirea țăranilor la noi este deci în același timp o problemă economică și una socială"⁸⁾.

"Starea de azi a proprietății mici" este capitolul în care I. Rîzescu face câteva considerații argumentate, pornind de la ideea că forma proprietății țărănești din acea perioadă era defectuoasă, caracterizată printr-o serie de trăsături dominante, inconveniente pentru o producție mărită a pământului și a întregii exploatații agricole. Caracteristicile proprietății mici erau:

1. Proprietatea țărănească era mică, în întinderea ei totală pentru fiecare familie în parte și deci, în condițiile economice existente, era insuficientă pentru întreținerea familiei proprietară și pentru a absorbi în sine toată forța de muncă a familiei. De aici decurge un "fenomen economic unic".

a) un minus în mijloace de întreținere pe proprietatea proprie

b) un plus de brațe de muncă, complicat în regiunea câmpiei Munteniei, cu o organizare a țăranilor cu prisos de inventar agricol viu și mort. Era țăranul dijmar din regiunea câmpului, cultivator și proprietar de pământ care poseda brațe de muncă și inventar agricol în plus peste trebuințele proprietății sale, brațe și inventar cu care aceste familii de țărani se ofereau pe piața agricolă, pentru a putea căpăta în schimb alte întinderi de pământ, din a căror cultivare să-și completeze restul de necesități neacoperite de proprietatea proprie. Rezultatele acestei oferte și munci erau o completă dizarmonie între interesele proprietarului mare și cultivatorul mic, dezarmonie care, în ultima analiză se reflectă în producția agricolă foarte mică. Muncitorul agricol pe care îl dă această clasă de țărani era un muncitor de foarte slabă calitate și un element economic fără tărie, veșnic încurcat în funcțiunea lui de proprietar al unei foarte mici bucăți de pământ și angajamentele lui de muncă. Autorul face o comparație, în această privință cu situația agriculturii din Germania, Franța, Ungaria, unde, în serviciul acelorași exploatații mari și mijlocii lucrau în șir 2-3 generații ale acelorași familii de muncitori agricoli, agricultori de meserie și unde familii de muncitori liberi veneau muncitori agricoli pe toată campania, de zeci de ani, în aceleași exploatații, dând munca pricepută și conștiincioasă.

2. Proprietatea țărănească era depărtată de locuință și cu defectul acestei a doua formă antieconomică, făcând imposibil de practicat acele trei secrete ale succesului micului exploatator agricol liber, care erau:

a) marea cantitate de muncă depusă pe unitatea de suprafață;

b) utilizarea optimă a tuturor orelor de zi și de noapte în muncă;

c) utilizarea optimă a forțelor tuturor membrilor familiei de orice vârstă și sex în interesul producției.

3. Proprietatea țărănească era pulverizată, fiind divizată în 2-3-4 parcele mici de câte 1-3-5 pogoane. Pierderea de timp la muncile agricole și mai ales imposibilitatea de a împrejmui o asemenea proprietate parcelată erau inconveniente

puternice care concureau direct la munca neeconomică a pământului, la producția mică.

4. Proprietatea țărănească era instabilă. Dreptul moștenitorilor prin divizare în părți egale a pământului părintesc, făcea proprietatea țărănească și instabilă. Autorul conchide la sfârșitul acestui capitol: "Cu aceste defecte de organizare, cu aceste forme neeconomice ale proprietarului, are de luptat în producția agricolă cultivatorul nostru mic. Și nu este de mirare că nu poate progresa agricultura: orice sfaturi s-ar da, oricâți agronomi și economiști s-ar strădui să salte producția agricolă vegetală, ori să îmbunătățească rasa vitelor agricultorilor mici, este la bază, implacabila condiție a formei neeconomice a proprietății țărănești, care face să se surpe toate străduințele"⁹⁾.

În capitolul "Idei pentru improprietărire viitoare", găsim câteva principii de bază, condiții sine qua non, în viziunea inginerului ialomițean, pentru creerea unei proprietăți țărănești sănătoase. Aceste principii se fondau pe următoarele elemente: producția (să se producă cât mai multe mărfuri bune, concurențiale, având ca rezultat îmbunătățirea traiului omenesc) proprietatea (forma sub care orice fond, deci și pământul, se pretează mai bine pentru a fi folosit cu grija perpetuă a menținerii cel puțin în aceleași forțe productive, dacă nu chiar a i se crește aceste forțe, în urmărirea producției maxime), familia, ca formă de organizare socială de bază pe care se reazemă societatea și statul, pământul, proprietate a familiei și beneficiul, fără de care nu există interes în urmărirea producției unei exploatații agricole.

Principiile enunțate în studiu sunt:

1. Unitatea minimă a terenului, raportată la partea de câmp a Munteniei, era cam de 15 ha (30 pogoane), concepută sub această întindere proprietatea mică, țărănească era lipsită de defectul de a fi mică și pulverizată.

2. Locuința la teren, adică crearea de ferme, gospodării țărănești mici, în care locuința proprietarului cultivator să fie în mijlocul și pe locul cultivat.

3. Indivizibilitatea proprietății și exploatației agricole, conform căreia proprietatea țărănească se putea transmite, din generație în generație, numai în întregime, ca un tot unitar de exploatație agricolă independentă.

Pentru aplicarea acestei metode de improprietărire, autorul propune câteva faze de realizare a proiectului. O primă etapă se referă la completarea islazului comunal pentru țăranii proprietari, după care, organele centrale însărcinate cu înfăptuirea reformei agrare, stabileau întinderea exploatației agricole, unitatea agricolă minimă a terenului.

Într-o următoare etapă, un serviciu de specialiști: agronomi, geologi, ingineri hotarnici stabileau moșiile pe care situația lor naturală: lipsa apei, în principal le excludea de la posibilitatea organizării improprietăririi, după principiul "locuința

la teren". Modalitatea împrumutării pe acele moșii în care apa se găsește la adâncime mai mare de 12-15 m sau existența sursei de apă la o distanță mai mare de 2-2,5 km, se putea realiza cu sprijinul statului care, în contul țăranilor împrumutării, puteau săpa puțuri mari, prevăzute cu bazine mari de beton pentru depozitarea apei, cu o capacitate corespunzătoare necesităților a 30-35 exploatații agricole pentru maxim 10 zile.

Moșiile declarate corespunzătoare aplicării metodei de împrumutări recomandată, intrau în studiul agronomilor și inginerilor hotarnici, care stabileau și trasau pe pământ marile șosele de circulație, între care erau cuprinse cele două rânduri de loturi, având fermele și locuințele așezate la șosea.

Din trei în trei km, pe șoselele de circulație, se lăsa câte un lot pentru construcția de școală rurală, locuința învățătorului, lot de cultură al învățătorului sau al școlii, o asemenea instituție educațională având posibilitatea primirii copiilor de la distanță pe șosea de circulație de cel mult 1-1,5 km, adică de la 30 familii, circa 40-50 copii de școală.

Șoselele de circulație erau amplasate în lungul moșiei, pe cât posibil ducând către șoselele județene, gări, comunele din apropiere, paralele la distanța de 1500 m, una de alta, cu șanțuri de scurgere a apelor, plantație, întreținere, făcute de proprietari pe porțiunile din fața loturilor respective.

Această schemă generală în ce privește trasarea șoselelor și lotizarea putea să fie aplicată numai pe domeniile mari, pe cele mici și cu forme geografice mai curioase, modelul putea fi adaptat, schimbând suprafața lotului, dintr-un dreptunghi de 200 pe 750 m, în orice altă formă, cu condiția de a se lăsa pentru arătura lotului o brazdă lungă de cel puțin 200 m și a da lotului ieșire bună la șoseaua de circulație.

În jurul fostelor armane și conace ale proprietarilor mari ce se parcelează, sau din distanță în distanță, după stabilirea organelor centrale ale împrumutării în ce privește numărul și întinderea loturilor mari, agronomul și inginerul hotarnic trasau forma și locul proprietăților mijlocii care luau ființă în mijlocul micilor cultivatori, pe aceleași moșii cu loturile mici.

Famiile de țărani, așezați cu locuința pe câmpul propriu, depindeau administrativ de comunele rurale în raza cărora cade teritoriul respectiv, având legătura cu comuna, în relațiile cu primăria, percepția, poliția rurală, biserica, banca populară, cooperativele de vânzare a produselor agricole și de aprovizionare cu mărfuri necesare exploatației și vieții familiale, serviciile sanitare, veterinare etc.

Împrejmuirea lotului de 15 ha la început cu un șanț de 30 cm adâncime, mai târziu, cu plantație de salcâm și în final, cu sârmă ghimpată legată de plantație, era acțiunea realizată într-o următoare etapă, o dată cu altele: construcția casei de locuit, a gospodăriilor, adăposturilor, magaziiilor, îngrădirea curții caselor,

a grădinițelor de pomi și de legume, a islazului de pe lotul său. Și toate acestea realizate sub supravegherea și îndrumarea serviciului de agenți agricoli comunali, agronomi regionali, pe baza unui plan bine întocmit de organele centrale ale împrumutării, specific caracterului de producție al regiunii.

Autorul propune în proiectul său trei modele de asolamente, pe cele 15 ha, cuprinzând următoarele elemente:

1. Cereale de primăvară
2. Leguminoase: mazăre, linte, fasole, nutrețuri leguminoase
3. cereale de toamnă: grâu
4. Prășitoare: porumb, sfeclă, nutreț, cartofi

la care se adaugă:

Ferma
Lucerna
Islazul

Avantajele pe care le oferă aplicarea acestui model de împrumutare sunt prezentate într-un capitol, intitulat "Rezultate".

1. Agricultorul, prin faptul că și-a izolat și despărțit prin împrejmuire câmpul propriu, ne mai depinzând de modul de cultivare și de felul de culturi ale celorlalți vecini, își poate exercita meseria liber, aplicând asolamentele convenabile, cu un maximum de beneficiu, specializându-se într-un anumit mod de exploatare a lotului cuvenit. Acest avantaj este în contradicție cu modul de producție agricolă în condițiile proprietății parcelare.

2. Aplicarea metodei de împrumutare propuse ducea direct la intensificarea producției, fiecare proprietar având tot interesul de a aplica pe pământul său cele mai bune modele de cultivare, pentru reconstituirea și menținerea forțelor productive ale solului.

3. Schimbându-se caracterul agriculturii, de la acel de producție cereală curată, la producție de cereală și producția de animale, însăși producția de cereale creștea, căci diversificarea culturilor agricole pe baza unor asolamente mai largi, asigura fiecărei culturi un spor de producție prin utilizarea mai completă, mai desăvârșită a puterilor productive ale solului.

4. Fizionomia întreagă a câmpurilor suferea o schimbare în bine, concretizată în:

a) Plantațiile de esențe lemnoase necesare exploatației și de arbori fructiferi deveneau posibil de îngrijit și întreținut pe tot cuprinsul câmpiei prin acest sistem de împrumutare, pentru că proprietatea era închisă, iar prin aceasta, ariditatea climei se îndulcea, vânturile specifice zonei erau îmblânzite, zăpezile erau oprite să acopere culturile, regimul apei se ameliorea.

b) Și crescătorul de vite avea avantaje, având posibilitatea asigurării unei hrane corespunzătoare și realizării unor rase performante.

c) Dezvoltarea meșteșugului agricultorului.

d) Dispariția a o serie de practici nocive din agricultură, precum: "pășunatul oilor noaptea la câmp, neodihniți, plecatul la câmpul îndepărtat, la sapa porumbului ori la seceriș, cu butoiul de apă și cotețul cloștii cu pui în căruță, cu capra sau vaca de lapte legate de codirlă, cu copii, adormiți între cuiburile de porumb, cu toată familia, stând nomazi pe câmp." Studiul său în care pornește de la ideea: "Când se renovează din temelie stăpânirea pământului în Țara Românească este bine a se lua în seamă ce s-a făcut în alte părți, ce rezultate s-au obținut, pentru a nu se greși într-o operă care numai o dată se face, și asupra căreia intervenirea pentru corectare este din cele mai greu de aplicat"¹⁰) mai cuprinde și o bogată referire la experiențele de atunci ale unor țări, cu o "bună eficiență productivă și în care se regăsesc principalele principii enunțate de inginerul ialomițean. Este vorba de țări, precum: Canada, a cărei organizare a agriculturii a salvat-o de la "criza cereală", Ungaria, Danemarca.

Cu o largă viziune și bună cunoaștere a economiei agrare a vremii, autorul conchide: "Cu cunoașterea serioasă a problemei agrare, cu fixarea clară a scopurilor și mijloacelor de intervenire în chestiunea reparării economice a situației proprietății parcelare de azi, cu un sistem de legi bine chibzuite și ferm aplicate. Statul poate face o mare operă de prevedere economică, lucrând de pe acum la așezarea pe baze solide a societății agricole viitoare".

În ultimul capitol, intitulat sugestiv "Vedere generală asupra organizării proprietății de pământ", autorul face analiză sumară a raporturilor economice juste care trebuie să fie între cele trei tipuri de exploatații agricole: mare, mijlocie și mică, începându-și aceste considerații cu remarca: "Cu asemenea țărani, agricultori, diferențiați în exploatații de sine stătătoare și cu puțința de a-și întreține independența economică prin producția unei proprietăți agricole organizată pe baze economice moderne, fiecare tip de proprietate, mare, mijlocie, mică, va intra în rolul și funcțiunea economică proprie, ne mai putând căuta beneficiul exploatației în încălcarea și aservirea capacităților economice ale alteia"¹¹).

În raporturile economice juste, fiecare fel de exploatație agricolă are funcțiunea ei precis determinată.

Exploatație agricolă mare, considerată de autor, creierul în producție agricolă avea de partea ei, capitalul, inteligență, cunoștințe agricole specializate, pune problema producției agricole, dădea metode de obținere a acestei producții, ameliora și creea rase, făcea industrie mare agricolă.

Exploatația agricolă mijlocie se apropia de cea mare în ce privește pregătirea de specialitate, însă își asigura colaborarea mai intimă și mai sinceră a muncitorilor,

preexecutarea în amănunt și uneori personală a muncilor agricole, făcea industrie agricolă mică, fiind denumită metaforic "marea arteră de circulație a directivelor și ideilor în producția agricolă".

Exploatația agricolă mică, "sistemul muscular complet în producția agricolă" avea întotdeauna de partea ei exercitarea fructuoasă a interesului și muncii personale, ea producând cantitățile în materia animală și vegetală.

"În asemenea raporturi, organizarea proprietății de pământ, privită în completul ei, aruncă continuu produse de viață pe piața agricolă; concurența în calități și prețuri se stabilește pentru a conduce la o viață abundentă și ieftină a întregii societăți¹²⁾. Iată concluzia cu care inginerul I. Rizescu își încheia studiul său documentat și progresist, în anul 1917.

Anexa-proiect pentru exploatarea unei proprietăți țărănești de 15 ha este un model complet, incluzând parametrii economici, sociali, exprimat cifric: asolamentul, inventarul bunurilor mobile și imobile ale familiei, inventarul animalelor și hrana acestora, cantitățile de produse obținute, consumul în gospodărie din cumpărături de pe piață și cheltuieli anuale, consumul familiei din producția proprie.

Principiile generale ale proiectului ce se regăsesc dezbătute pe larg în cuprinsul lucrării sunt:

1. Împroprietărirea avea în vedere crearea de gospodării la proprietate "locuință la teren", pentru a se folosi maximum de timp în supravegherea exploatației, atât cât permitea rezolvarea problemei apei.

2. Acolo unde construirea puțurilor pentru apă, la fiecare exploatație sau la câte 5-6 exploatații, nu era posibilă se putea da lot pentru micile ferme și locuințe la un loc pentru un grup de 30-35 familii, acestea fiind așezate pe șoselele de circulație, trasate după un plan studiat de specialiști și adaptat fiecărui caz (moșie) în parte.

3. Un grup de 30-35 familii dădea 40-50 copii, conduși de un învățător, care putea fi împroprietărit în mijlocul țăranilor, iar școala construită în mijlocul fermelor țărănești, astfel încât copiii să aibă de parcurs 1,5-2 km.

4. Islazul era individual pentru fiecare fermă și făcut în întinderea aferentă la 15 ha. Islazul se împărțea în 2-3 parcuri pentru a se pășuna pe rând.

5. O grădină de legume, de fructe, o lucernieră și pășunea erau toate lângă fermă.

6. Toate brațele familiei, de la copil până la bătrân, se utilizau după forța lor în producția agricolă.

7. Lotul de 15 ha rămânea indivizibil și dat unei singure familii. Un singur urmaș moșteneva gospodăria, iar ceilalți primeau instrucțiune profesională și bani.

8. Familia era compusă din 1 bătrân de 65 ani, un tată de 40 ani, o mamă de 36 ani, o fată de 17 ani, care primea zestre, 1 băiat de 8 ani, care devenea meseriaș, 1 băiat de 4 ani, care studia o profesie liberă, o ocupație în armată.

9. Statul avea autoritatea să determine pe micul fermier să facă lucrările prevăzute în planul de cultură, asolamentul, creșterea vitelor etc.

Inventarul aferent acestei exploatații era constituit din averea mobilă și imobilă a proprietarului, prezentat cu prețurile respective acelei perioade: terenul de 15 ha, cu o anuitate anuală de 80 lei de ha pe 20 ani, construcții: casa de locuit și ferma, vite, porci, păsări, mașinile și alte instrumente agricole care îl ajutau pe sătean să-și muncească pământul, constând în: plug cu 2 brazde, boroană, tăvălug, car cu boi, căruță cu cal, saca, semănătoare în rânduri, secerătoare simplă, unelte de lăptărie, harnașamente.

După ce face o statistică minuțioasă a consumului și vânzării anuale de produse animale și vegetale, a cumpărăturilor și cheltuielilor alimentare, social-culturale ale familiei, autorul prezintă în finalul proiectului, bilanțul acestuia concretizat în încasări, cheltuieli și economii, acestea din urmă fiind destinate retribuirii membrilor pentru munca depusă.

Pentru rigurozitatea științifică, profunzimea și originalitatea analizei economico-sociale a condiției țăranului de câmpie la început de secol XX, lucrarea consilierului agricol călărășean poate fi considerată ca un studiu interdisciplinar complex și complet, de avangardă pentru perioadă când a fost creat.

NOTE

1. Arh. St. Călărași, fond Ocolul Agricol Călărași, dos. 29/1921- 1924, fila 1.
2. *Ibidem*, dos. 31/1921-1922, f. 22-23.
3. *Ibidem*, dos. 29/1921-1924, fila 1 verso.
4. *Ibidem*, fila 2.
5. *Ibidem*, fila 3.
6. *Ibidem*, fila 6.
7. *Ibidem*, fila 6.
8. Ion Rizescu, *Împroprietărirea țăranilor*, Călărași, 1919, fila 4.
9. *Ibidem*, fila 9.
10. *Ibidem*, fila 27.
11. *Ibidem*, fila 11.
12. *Ibidem*, fila 32.

BEITRÄGE AUF DEM GEBIET CĂLĂRAȘI ZUR BODENREFORM AUS DEM JAHR 1921 (Zusammenfassung)

Der Verfasser nimmt sich vor, Dokumente mit Bezug auf einige Aspekte der Anwendung der Bodenreform aus dem Jahr 1921 auf diesen Gebieten hervorgeben.

Die Arbeit besteht aus zwei untrennbaren verbunden Kapiteln durch das Herangehen das bäuerlichen Problem im landwirtschaftlichen Gebiet Călărași.

Der erste Teil hat wie dokumentarische Quelle einen "Kleiner Rechenschaftsbericht" und schildert die landwirtschaftliche Situation dieser Gegend nach der Verteilung aus dem Jahr 1921.

Der zweite Teil, schildert detailliert ein interessantes und unveröffentlichtes Studium aus dem Jahr 1919, betitelt "Die Verteilung des Grundbesitzes an Bauern", das von dem Ingenieur I. Rizescu, landwirtschaftlicher Rat des Kreises Ialomița berichtet wurde, mit einem Anhang, dem einen Gesetzentwurf von den Verteilung des Grundbesitzes an Bauern aus dem Bărăgan. Ebene faßt, unter Zusammenarbeit vom Agronomen I. Theodorescu, Professor in der Weinbauschule in Chișinău.

Petre Diaconu

La 18-19 km aval de com. Ostrov și la 3 km mai încolo de satul Pîrjoaia (astăzi, Izvoarele), în locul numit Kale Gherghe, situat pe malul drept al Dunării, se află ruinele unei cetăți impresionante prin monumentalitatea zidurilor ei. Aici nu s-au întreprins încă investigații sistematice, din punct de vedere arheologic. Cu toate acestea, vremea și oamenii au scos din malurile prăbușite o sumă de documente arheologice, unice prin conținutul și semnificația lor. Am în vedere, spre pildă, sigiliile comerciale provenind din orașele microasiatice, monedele de plumb din sec. V d.Chr., fibulele cu "butoni în formă de ceapă", dintre care unele-s aurite, podoabele de bronz, argint și aur, un tezaur de argint compus din cupe, lingurițe euharistice, o situlă, o casetă, cărămizi ștampilate etc.

Toate aceste vestigii și multe altele au constituit obiectul unor note, rapoarte și studii semnate de Vasile Culică, Petre Diaconu, Adrian Rădulescu, Traian Cleante și Mihai Irimia. Contribuțiile lor au apărut cu precădere în revistele de specialitate Pontica, din Constanța și Studii și cercetări de istorie veche și arheologie din București.

În treacăt voi aminti că la Kale Gherghe se întâlnesc la tot pasul și urme ale dacilor din sec. VI-I a.Ch.

Cetatea a fost ridicată de romani. Unitățile militare din garnizoana ei ne sunt cunoscute fie prin *Notitia Dignitatum*, un fel de registru-inventar al trupelor romane, fie prin mijlocirea unor cărămizi ștampilate.

Undeva pe Dunăre, la est de Kale Gherghe și la apus de Altinum (azi Oltina), începea "granița" dintre provinciile Moesia Secunda și Scythia Minor.

Cetatea de la Kale Gherghe se numea în epoca romană Sucidava. Prin urmare, ea purta același nume pe care-l avea și cetatea romană din Oltenia construită pe teritoriul Celei-ului, sat situat numai la câțiva kilometri soare-apune de orașul Corabia.

În zilele noastre cetatea de la Kale Gherghe este acoperită de o pădure de stejari, ulmi, sânger, corni, aluni și alți arbori, caracteristici florei dobrogene. Într-un ochi de lumină al pădurii, aflător la 20 m depărtare de zidul apusean al fortăreței, câțiva creștini au durat o cișmea de piatră (fig. 1), în anul 1872, deci în vremea stăpânirii turcești. Astăzi cișmeaua este dăunată.

Pe fața crucii (crucea este partea centrală a cișmelei), pietrarii au amenajat un "câmp" pentru inscripție, rotunjit la partea lui superioară. Câmpul are o înălțime de 76 cm și o lățime de 50 cm.

Inscripția este redată în caractere cirilice. Întrucât fotografia pe care o am la dispoziție nu are șansa să se facă inteligibilă prin publicarea ei, voi înfățișa cetitorului și o copie *manu propria* (fig. 2) a inscripției despre care va fi vorba mai la vale.

Redau în caractere latine conținutul inscripției:

1872. IS HS NI KA AJUTORU, ACESTA APA S'A ARIDICAT DE ROBU (sic) LUI DUMNEZEU POPA ENCIU CU SOATA SA PRIOTEASA TINCA CU TATAL LOR STEFANU PETRE LUNA SECTEBRI 21.

Textul ne relevă câteva probleme de ordin lingvist și chiar de grafie a literelor. Asupra acestor chestiuni sper să revin, ceva mai pe larg, într-o altă notă. Aici voi remarca doar două fapte: 1. Folosirea verbului a ridica cu proteza *a* de către românii de la Dunărea de Jos în a doua jumătate a veacului al XIX-lea. Dealtminteri, fenomenul e certificat și în alte știri ale vremii (vezi Tudor Mateescu, Documente privind Istoria Dobrogei (1830-1877), București, 1975, doc. nr. 164 din 13 iulie 1853 și doc. nr. 194 din 25 oct. 1855); 2. Cuvântul "apă" din această inscripție este folosit cu înțelesul de cișmea, fapt, după știința mea, necunoscut până-n prezent în lexicul românesc.

Cine a fost popa Enciu, ctitorul principal al "apei" de la Kale Gherghe? Să fi fost el una și aceeași persoană cu preotul Encica din satul Mârleanu (numit acum Dunăreni) care, la 5 septembrie 1877, de teama cerchezilor a fugit cu enoriașii săi în Balta Ialomiței? (vezi, Tudor Mateescu, op. cit., Doc. nr. 277). Pentru o atare identificare, desigur, ipotetică, ar pleda atât asemănarea numelor cât și apropierea din punct de vedere topografic între Kale Gherghe și Mârleanu (aproximativ 12-13 km).

Cișmeaua, sau "apa" cum o numesc ctitorii ei, a fost reparată în decursul existenței sale de două ori; odată la 21 mai 1899, iar altă dată, cândva, în anul 1930. Aceste lucruri le aflăm din inscripțiile săpate de cei care s-au îngrijit de sănătatea cișmelei preotului Enciu, a soției și socrului său.

Inscripția din anul 1899, aflată deasupra insrisului primar și realizată din litere amestecate "de tipar" și "cursive", mari și mici, sună astfel: SA'FOCUTU REP 1899 U MAU 3 DI. În legătură cu ea voi remarca următoarele fapte: 1. Lapididul l-a folosit pe o în locul vocalei *ă* în verbul "făcut"; 2. Același lapidid s-a folosit în sintagma "u ma(i)u" de prepoziția bulgărească *u* în loc de prepoziția românească *în*; 3. A fost eludată din greșeală litera *i* din substantivul *ma(i)u*; 4. A fost folosit *d* în loc de *z* în cuvântul *zi* (fapt curent la sfârșitul secolului trecut). Redactorul inscripției era familiarizat oarecum cu scriitura

românească; aceasta ne-o sugerează nu numai folosirea laolaltă a literelor cursive cu cele de tipar dar și chipul prescurtării cuvântului "reparat".

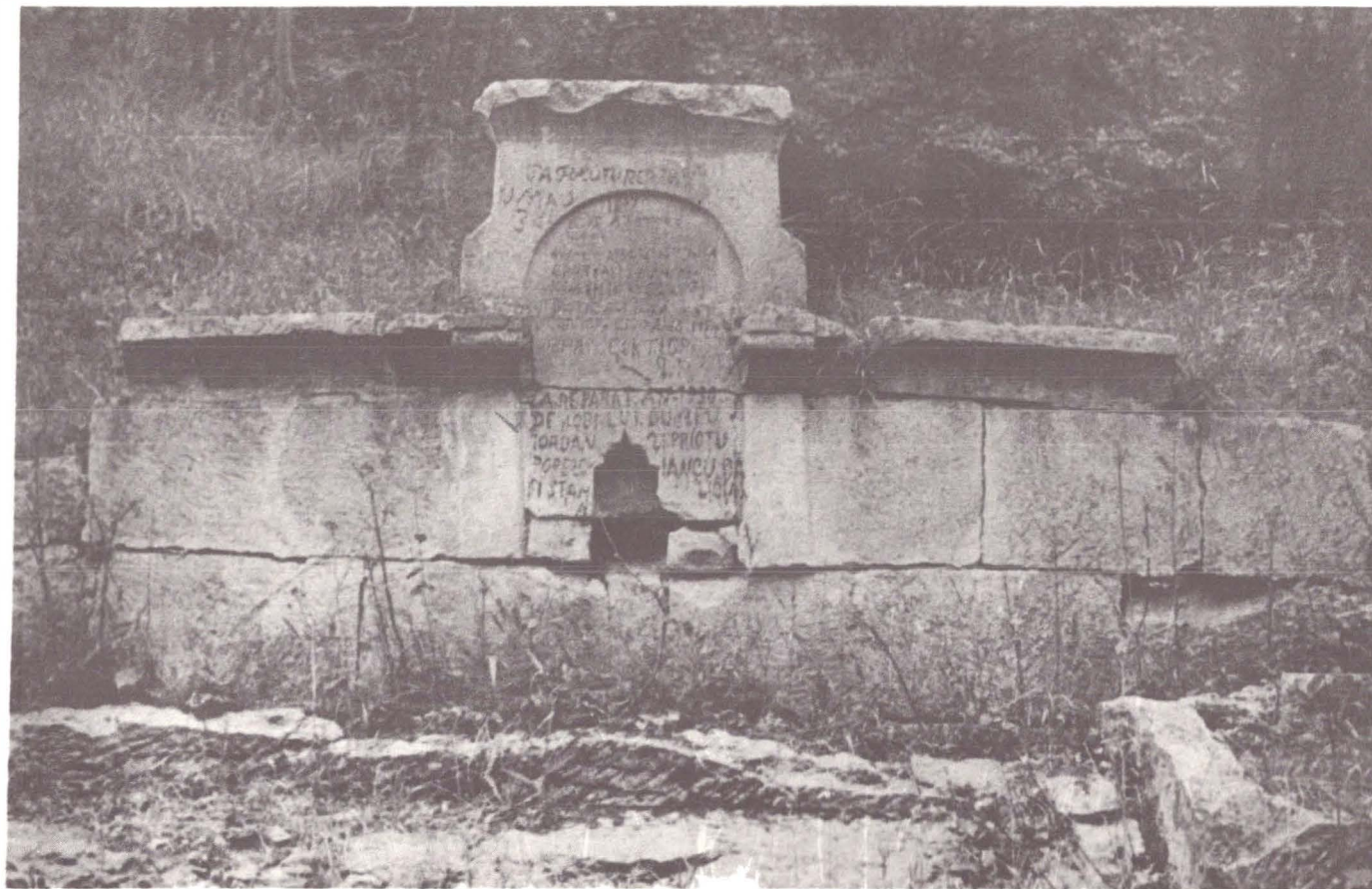
Analiza celei de-a doua inscripții, aflate sub inscripția inițială, ne dovedește că a fost executată în două etape de persoane diferite.

Primul lapicid a scris: S'A REPARAT IN ANU 1930 DE ROBI (sic) LUI D-ZEU IORDAN POPESCU SI PRIOTU IANCU. Al doilea lapicid a adăugat: SI STANA GALIDIA. Este posibil ca Stana Gălidia să fi fost soția preotului Iancu.

Definirea celor două etape în săparea inscripției este impusă de chipul diferit al ductului literelor S, N și L. Într-un fel arată ele în prima parte a inscripției și în alt fel în a doua parte a ei. de notat că al doilea lapicid nu știa să-l facă pe g de tipar.

În sfârșit, voi remarca și faptul că literele celor trei inscripții sunt acoperite cu vopsea, cu precizarea însă că vopseaua de peste literele din inscripția centrală a fost pusă nu în 1872, ci în 1899 sau chiar în anul 1930, prilej cu care a fost modificat, din necunoașterea alfabetului chirilic, ductul real al unora dintre litere.

Am așternut pe hârtie aceste rânduri nu spre a mă desfăta într-un exercițiu epigrafic, ci spre a stârni bunăvoința unui alt creștin ca să repare pentru a treia oară "apa" preotului Enciu de la Kale Gherghe (Pârjoaia).

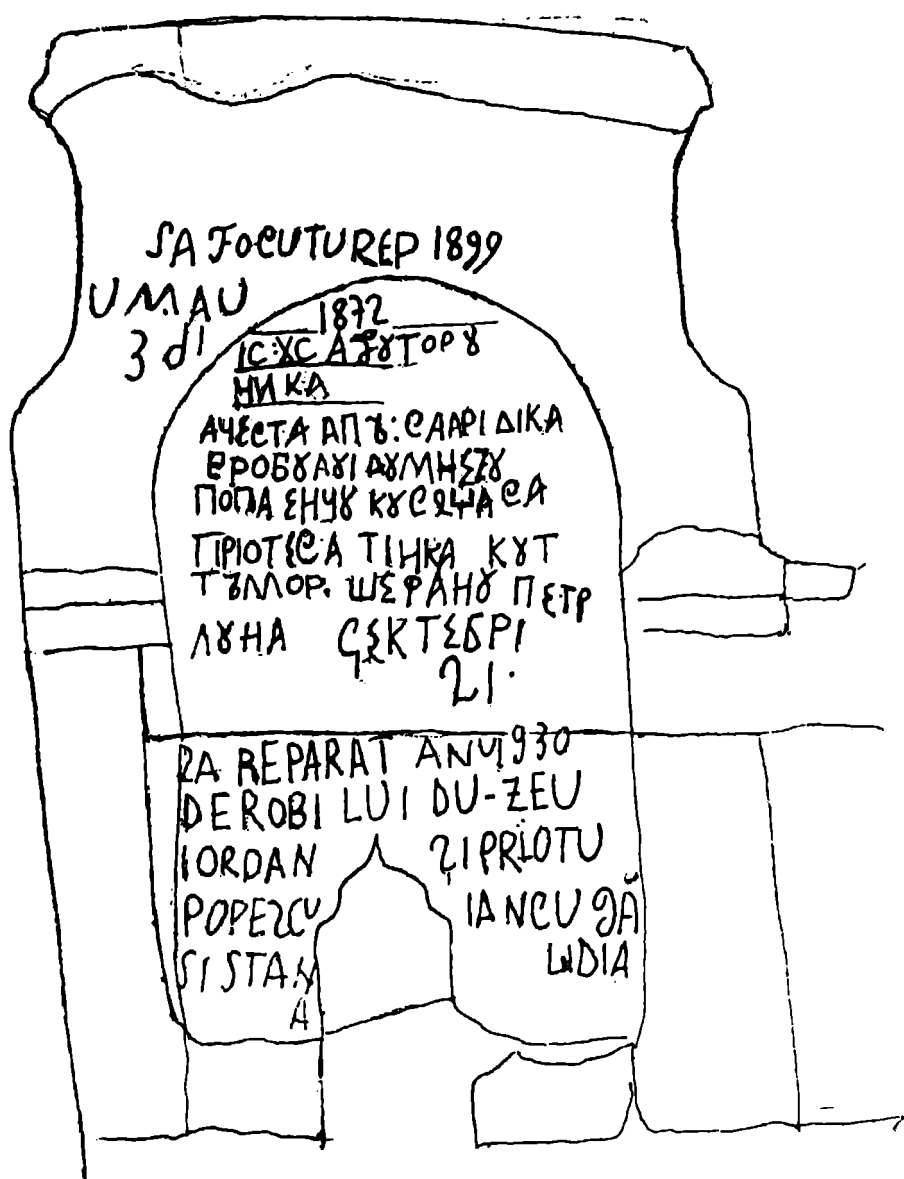

Fig.2

CAII SFÂNTULUI THEODOR

Petre DIACONU

În ziua de 4 iunie a.c. am ascultat la Institutul de Arheologie din București o conferință în care s-a pomenit de câteva ori numele Sf. Theodor Tiron. În cele ce urmează voi adăuga și eu câteva date și considerații pe marginea acestei chestiuni.

Aproape de "rădăcina" stâlpului din stânga intrării în naosul biseriței nr. 4 din masivul de cretă de la Murfatlar, azi com. Basarabi, este scrijelită figura unui ins, în picioare. Înălțimea figurii măsoară 0,26 m, iar lățimea 0,13 m.

"Maniera de redare este stângace, de unde și disproporția componentelor corpului, inegalitatea ductului literelor și plasarea în aceeași direcție a labelor picioarelor". Nasul, gura, ochii, nu se mai disting, desenul în acel loc fiind deteriorat din vechime. Nimbul e desenat nedebac. Personajul în cauză poartă barbă; este îmbrăcat într-o mantie până la genunchi.

Referindu-se la această figură, I. Barnea scria în *Arta Creștină* II, 1981, p. 66, că ea îl reprezintă pe "un bărbat într-un cojoc lung, în atitudine de rugăciune". Figura nu-i, însă, a unui "bărbat" oarecare, ci a unui sfânt militar, fapt sugerat, pe de o parte, de lancea ținută cu mâna dreaptă, iar pe de altă parte, de scutul pe care trebuia să se sprijine mâna stângă. De reținut că atât scutul cât și mâna stângă nu se disting în întregime. Și aici desenul a fost dăunat din vechime, prin așchierarea peretelui de cretă.

Sfântul militar nu-i altul decât sfântul Theodor. Faptul arătat de inscripția grecească (neobservată de I. Barnea) de deasupra umerilor: *ho aghios Theodor(os)*. Prima parte a scriiturii este redată în poziție cruciformă.

Calendarul nostru înregistrează mai mulți sfinți cu numele de Theodor, dar numai doi dintre ei au fost militari: Sf. Theodor Tiron (tiron înseamnă în latinește recrutul) și Sf. Theodor Stratilatul (stratilates înseamnă în grecește generalul):

În ordine cronologică, primul este Sf. Theodor Tiron, originar din Amaseia, localitate din Asia Mică. A fost martirizat în anul 306, deci în timpul domniei lui Diocetian. Mormântul lui se afla la Euhaita, situată nu departe de Amaseia, orașul de baștină, după cum am spus, al Sf. Theodor Tiron.

Sf. Theodor Stratilatul apare mult mai târziu, după perioadele iconoclaste, mai exact, înspre sfârșitul secolului IX. Se presupune că mormântul lui s-ar fi aflat la Euhaneia (nu Euhaita). Am spus "se presupune" fiindcă acest sfânt

n-a existat în realitate. Studiile făcute de mari specialiști din rândul cărora îl voi cita aici pe cel mai recent N.A. Oikonomides au dovedit, fără putință de tăgadă, că Sf. Theodor Stratilatul "a rezultat" dintr-un proces de "dedublare" al Sf. Theodor Tiron. Oricum ar fi, azi amândoi sunt prăznuiți de creștini: Sf. Theodor Stratilatul la 8 februarie, iar Sf. Theodor Tiron, la 17 februarie.

Căruia dintre acești doi sfinți îi aparține figura din bisericuța nr. 4 de la Murfatlar? Într-un prim moment, fără a dispune de argumente hotărâtoare, eu am opinat că aparține Sf. Theodor Tiron.

Dar, nu-i exclus ca figura să-l reprezinte pe Sf. Theodor Stratilatul cu atât mai mult cu cât o atare opinie poate să-și găsească suportul în unele fapte legate de istoria Dobrogei din veacurile de mijloc. Să mă explic! În vara anului 971, deci în vremea în care la Murfatlar era gravată figura Sf. Theodor, la Silistra (vechiul Durostorum) se desfășura faza finală a războiului bizantino-kievian. Cronicarul Skylitzes ne informează că armatele constantinopolitane n-ar fi izbândit în bătălia decisivă dacă nu li s-ar fi arătat Sf. Theodor Stratilat care i-a îmbărbătat. Drept urmare, ne spune mai departe cronicarul, împăratul Ioan Tzimiskes, la terminarea războiului, în semn de grație față de sfântul Theodor Stratilat, a schimbat numele Euhaniei în Theodoropolis. Cronicile ne spun că, în aceeași vreme, la Silistra, în preajma împăratului se mai aflau Theophil, mitropolitul Euhaitiei și alți câțiva comandanți militari din același oraș, Euhaita. Se prea poate ca tocmai în contextul evenimentelor de la Silistra, în care a fost implicată și legenda Sf. Theodor Stratilat, să fi fost scrijelită figura de la Murfatlar.

Cititorul a observat, cred, confuzia care se face între orașele Euhaita și Euhaneia atunci când este vorba de evenimentele de la Durostorum, din 971. Aceasta dovedește, odată în plus, că procesul de dedublare al Sf. Theodor nu se limpezise încă la sfârșitul secolului X.

Vreau să mai adaug că Sf. Theodor Tiron (în unele părți și Sf. Theodor Stratilatul) este socotit ca patronul cailor. În mitologia românească populară calul are un caracter psihopomp, în sensul că e ghidul sufletelor expiate. Aceeași calitate o aveau și unele divinități greco-romane: Hermes, Orpheu, Charon, drept pentru care fiecare dintre ei aveau și porecla "psihopompul".

Interesant că în complexul monastic de la Murfatlar, pe unul dintre pereții de cretă, este redată o scenă circulară având în mijloc o cruce suprapusă de un iepure, iar de jur împrejur o suită de cai alergând. Nu încapе îndoială că scena din centru îl sugerează pe Christ jertfindu-se, în timp ce caii de pe margine îi reprezintă pe apostoli.

Calul a pătruns în mitologia creștinismului răsăritean venind după cât se pare din tradiția călăreților danubieni și a "cavalerului trac". Dealtminteri,

figurarea Sf. Gheorghe și a altor sfinți militari, pe cal, nu este altceva decât un ecou, pe alt plan cronologic, al cavalerului trac.

Tocmai pentru că Sf. Theodor (Tiron) este patronul cailor mulți dintre conducătorii populațiilor de stepă, crescătoare de cai, și-au luat numele de botez de Theodor. Am în vedere aici pe Theodor, unul din frații asănești, pe Sviatoslav Terter, unul din țarii bulgari, care, în legea creștină, se numea Theodor (acest Theodor este reprezentat călare, chiar pe monede) și, în sfârșit pe Theodor frate cu Balica și Dobrotiță, principii dobrogeni, guvernând în sec. XIV zona Coastei de Argint din sud-estul fostei Scythia Minor.

Puțini mai știu, probabil, că până acum circa 40-50 de ani în satele de pe malul Dunării de Jos dar și în cele din miezul Dobrogei, la ziua Sf. Theodor Tiron, adică 17 februarie, cailor cei mai frumoși erau împodobiți cu harnașamente arătoase, cu șiraguri de mărgelă, funde colorate și, după un ceremonial de rigoare, totul se termina cu o autentică întrecere hipică. Aceste lucruri sunt înregistrate în câteva dintre monografiile sătești, publicate în revista Analele Dobrogei. Am ținut să le amintesc aici pentru că azi nu mai avem nici cai și nici amintiri.

CĂLĂRAȘII ÎN MEMORIA ȘI VIZIUNEA SCRIITORILOR ROMÂNI

Profesor Ilie-Ștefan RĂDULESCU

Dacă, de mult, un cântec popular de drumeție și petrecere glăsuia: *"Negustor, negustoraș, / Hal la târg, la Călărași!"*¹⁾, un altul, scris, în august 1835, de peregrinul transilvan Ion Codru--Drăgușanu, și care începea cu versurile: *"Den Parnas, 'naltu-ți locaș, / Coboară la Călărași!"*, cânta nu *"petrecerea"*, ci nefericirea autorului, devenit locuitor și ȧarcovnic călărășean al părintelui protopop Andrei, căci peisajul natural și social insolit, întâlnit pe aceste meleaguri era dezarmant: *"E ziuă abia Feb răsare, / E arșiță, sufoc mare, / Parc-acum te topești, / N-ai unde să te scutești: / Case, bordeie, oboare, / Scunde, meschine, ușoare, / Nu dau nici un adăpost; / Umbră, arburii nu-s, n-au fost. / Duci dor și de apă rece, / Căci nu e; sudori te trece / / Măncare n-ai cere rară; / Pâne, fie de secară, / Dar vai! tot la mămligă, / Ca și ieri, de mei, te strigă / / Fierturi, nu poți să te cerți: / Tot castraveți acri, fierți. / Și-n dumineci saramură / Ca un răsfăț pentru gură. /... / Vine seara, tot necazul / Uită-l și caută repausul. / Un pătuc e preparat, / De ȧântări împrejurat. / Dacă vrei să repauzezi / Cu balegă tămăiezi, / Căci te pișcă cu cruzime: / Te cocoși de usturime. / Apoi vai! când plouă mult, / De pic nici unde-i scut. Case, bordeie se-nfundă / Și noroiul se desfundă / Ca un aluat lipicios, / Cum pășești, te trage jos. Când începe-a bate vântul, / Parcă piere pământul. / Suflă vara Tramuntanul / Că răstoarnă Bărăganul. / Ca alte rele, mai crude, / Sunt miasmele palude / Cercetând din an în an / Cu friguri bietul cojan... / Așa-i țara, așa-i traiul: / vezi cum seamănă cu raiul?"*²⁾.

În comparație cu accentele nostalgice odobesciene din *"Pseudo- Kynegeticos"*, versurile memorialistului nostru, stângace și discursive, impresionează prin realismul detaliilor și umorul amar al observației, evocând atmosfera de epocă a unui *"vechi sat Licherești al lui Lickerie (sau) Glicherie"* - cum notează Nicolae Iorga în *"Drumuri și orașe din România -"* din care *Știrbei Vodă a voit să facă un oraș, un port, o capitală de județ*, oraș a cărui lentă modernizare o surprinde, astfel, marele istoric, la sfârșitul secolului trecut: *"Intrarea în Călărași pare să arate că planurile lui Știrbei n-au fost tocmai bine atinse. O șosea se întinde printre case mici, printre magazine de lemn, unde se drămluiesc grânele de țaran... În dreapta, pleacă încă o ulicioară de sat sărac. Dar iată, în sfârșit, o clădire mare, pe fațada căreia stă scrisă o deviză de învățatură ("Instrucțiunea baza civilizațiunii"). E gimnaziul (Știrbei Vodă). Apoi, ceva mai departe, într-un parc, o alta, deosebit de frumoasă: palatul administrativ, care reproduce liniile, micșurate, ale unuia din marile spitale bucureștene.*

Pe când în lat, două lungi strade înșiră prăvălii mărunte. Strada mare (tot Știrbei Vodă) se desfășoară largă, cu case dintre care multe au două rânduri și o înfățișare plăcută. Aici și în altă părți ale orașelului zămbesc trecătorului vile gospodărești despărțite de stradă prin cochete grădini de flori. E un oraș creat de curând și ne să precizeze autorul aceasta o arată sistemul european al stradelor, tăiate fără crușare față de un trecut umil. Capitală de județ, el a primit podoabele de edificii publice ale acestora. Schelă frecventă, cum se vede din șlepurile ce așteaptă încă și la această vreme, Călărașii durară prăvăliile multe și înșesate, care sunt și o podoabă (...)"³⁾

Aceiași oraș, văzut peste ani de unul dintre eroii cărții "Iarna bărbaților" de Ștefan Bănuțescu, stă desfășurat "cu pereți albi, cu acoperișuri colorate, cu turlele, cu podul înalt de lemn dinspre luncă în valuri roșcate și suprapuneri de praf gros, dar transparente în soarele de amiază". "Dimineața, la prânz și seara, se aud spre bălți și spre câmpie goaralele celor patru cazărmi din cele patru părți ale orașului și copitele cailor de la escadronul de cavalerie când se schimbă garda pe podul de lemn din fața catedralei din port..." "În grădina publică a aceleiași port, există un fel de cafenea sau ceainărie, în care un octogenar arămiu cu turban alb și cu un cerc de alamă în ureche rășnește mereu cafea proaspăt prăjită, spală paharele și ceștile din ceas în ceas (...), iar șase ceainice mari, în așteptarea vapoarelor de călătorie, care n-au venit și nu vin, clocotesc în permanență, şuierând prin trâmbele de abur ca un sextet de sirene..."⁴⁾

"Eram de vreo 10-12 ani își amintea, în 1935, scriitorul I. Valjan (în evocarea "Pe Borcea și lacul Călărași"), când părinții mei sosiră în Călărași. Ședeam în localul vămii, lângă Cazinoul militar, de pe vremuri (...) Împreună cu frații și camarazii mei de gimnaziu, ne-am jucat toate jocurile cunoscute pe vremea aceea: oina, șotronul, poarca, bătuta, ogoiul, țurca, leapșa, barul și capra. Parcă văd și acum continuă, în stil humuleștean, autorul bilele colorate în care dădeam cu bucoaiile, parcă văd jocul de arșice cu miale ceruite, capre plumbuite, ichiuri, reble și soalbe (...) Parcă mă văd făcând din transperante sau uluci de gard speteze și birlice de miel, punând limbi de briceag pe sfoară, dând cu coinacul, așezând vâjâitoarea și înălțând seara câte un zmeu din opt, care turbura toată noaptea somnul călărășenilor. În curtea vămii instalasem toate aparatele de gimnastică știute pe atunci: trambulină, fus, inele, trapez, leagăn, cal și paralele (...) Nici un sport nu era străin de noi. Am făcut și bicicletă, patinaj și mai ales am practicat înotul: voinicește, câinește, ca broasca, marinărește. Fiecare anotimp era cu sporturile lui. Vara eram pe Borcea și iarna cu patinele pe lacul Călărași (...) Dar să nu-și închipuie cineva vrea să ne avertizeze autorul că revărsarea și risipa aceasta de forță fizică a anihilat viața noastră intelectuală. Dimpotrivă, în ceea ce mă privește, niciodată n-am citit așa de mult ca în acea epocă..."⁵⁾. "Din cărțile de atunci își deapănă,

cu recunoștință, amintirile Vasile Ionescu-Vion, ziarist *am simțit primele emoții minunate plimbându-ne prin toate colțurile lumii; am cunoscut soarele Italiei, am văzut valurile mărunte ale Mediteranei, am cercetat orașe, muzee și pinacoteci. Am urmărit suferințele eroilor descriși de autorii cărților, ori invenții de ei; am iubit, am suferit, ne-am revoltat o dată cu ei (...)* Orașul copilăriei noastre depărtate stă strâns legat de lungile plimbări, animate de interminabile discuții de-a lungul bulevardului Traian, pe cărările parcului de-abia sădit, pe cheiul vechi de ale cărui pietre Borcea își izbea ca și acum apele..." ⁶⁾ "La liceul Știrbei Vodă, unde am absolvit și am luat bacalaureatul în 1922 - și-amintește Vasile N. Vasilescu - am aflat sentimentele cele mai adânci și bucurii depline. Aici am înțeles iubirea de țară, melodiile curat românești... Cuceririle științei și artei, deprinse de aici, au format idealurile noastre... Din ce-a fost al înaintașilor, din ce-a fost al nostru, a rămas o instituție: «Liceul Știrbei Vodă», care are pecetea sufletului nostru" ⁷⁾. "Eu însumi am urmat liceul" (din "Mavrocordat" = Călărași), se deconspiră, prin vocea severă a "Milionarului" din "Cartea de la Metopolis", prozatorul Ștefan Bănulescu: "Un liceu dificil, cu profesori docți, rigizi, îmbâcsiți cu latină și greacă veche, cu pasiune pentru istoria romană și mai ales cu patimă secretă pentru istoria bizantină..." Călărășenii ("mavrocordații") "sunt cei mai deschiși la cultură și modernitate" remarcă scriitorul neuitând să comenteze, în romanul său, rolul jucat fie de o suprastructură comercială reprezentată de un Ion Popescu "proprietarul mesei cu oglinzi", Vasile Bazacopol "figura numărul unu a orașului", Leonida Reichenbach "bun negustor în mercerie" sau de "Sumbassacu și Fiii", fie de personaje cu un profil special, ca savantul bizantinolog Filip Lăscărescu sau pitorescul Constantin Pierdutul I-ul ("regele Dicomesiei"), "cel care făcea calcule rapide cu zeci de cifre deodată"⁸⁾.

În ce privește moravurile politice, un interesant tablou de epocă, de acum o sută de ani, ni-l oferă romanul lui Duiliu Zamfirescu "Tănase Scatiu", tablou critic prilejuit de vizita în Călărași a unui ministru, ceea ce îi va determina pe "senatorii și deputații din majoritate" să dea "de ceasul morții". Primarul orașului umbla din prăvălie în prăvălie, ca pe vremea alegerilor, rugând lumea să iasă la gară cu mic cu mare. "Negustorii erau invitați să curețe stradele fiecare până la jumătate, ca apoi "serviciul municipalității" să ridice noroiul. Unii zâmbeau la auzul acestor pompoase calificări, deoarece "serviciul" în chestiune se compunea din două camioane desfundate care mai mult murdăreau decât curățau ulițele. Se luură măsuri să se umple cu pietriș toate gropile și hârtoapele din drumul ministrului; se hotărî trăsura care să-i aducă de la gară...; se ordonă subprefecților să aducă de primprejur țărani chiaburi și altele. Mare neînțelegere asupra persoanei care trebuie să urce în trăsura cu ministrul: prefectul ori primarul? Unii ziceau "prefectul" sau "consiliul județean", pentru că reprezenta pe "onoratul guvern", alții "primarul", căci reprezenta un "oraș, casa noastră". În sfârșit, se hotărâră să-l însoțească prefectul,

până la palatul Prefecturii, iar primarul să-i ție un speech, la gară... unde erau toți în păr: Alexandriu, Panaitopolu, Vasilică Sobor, Iancu Mânzu, Boteșteanu, senatorii Vispescu, Cralea și polcovnicul Stamate, directorul prefecturii cu toți subprefecții, primarul, consilierii județului și ai comunei, polițaiul în mare ținută, comisarul și subsomisarii, directorul arestului, șeful garnizoanei, apoi cetățenii alegători, devotații partidului de guvernământ, negustorii de toată mâna, cu decorațiile atârinate pe piept, protopopul, directorul liceului, profesori, institutori, țărani, tot aparatul administrativ. Judecătorii nu prea erau mulți, ceea ce făceau pe unii să creadă că a intrat «bizbiu» între ministrul de interne și ministrul de justiție... La Scatiu acasă, erau pregătite două mese: una pentru ministru și lumea aleasă, în sufrageria cea mare; alta pentru "ciurucuri" într-o "odaie de jos", în timp ce "muzica militară era așezată tocmai la mijloc, ca să se poată auzi din toate părțile..."⁹⁾

Buna dispoziție cetățeanul obișnuit putea să și-o câștige încă de la intrarea în oraș, unde, Panait Istrati ne informează, în "*Ciulinii Bărăganului*", că "*la cârciuma de lângă oborul de cereale*", drumeții obosiți puteau să se ospăteze, "*cu sarmale gustoase*"¹⁰⁾ și să bea vin bun sau țuică la cinzeacă. Iar lângă acest obor, pe islazul comunal, se organiza, de Sf. Marie Mică, bâlciul anual, eveniment economic și spiritual de mare tradiție pentru ialomișeni. Botezând orașul "*Călăreși*", în romanul său "*Funia de nisip*", scriitorul George Radu rememorează, cu lux de amănunte, prin eroul său Zevedei, minunatul spectacol ce i-l oferea iarmarocul călărășan: "*Muzica se auzea amestecată de nu mai știai dacă auzi trompetele și tobele de la circuri sau de la călușei, muzicuțele din care cântau copiii, îndemnul negustorilor de mărfuri, pocnetele tiribombelor, fluierale și strigătele de reclamă*". Comediile cu călușei și lanțuri erau cele mai frumoase, pictate în tot soiul de culori și cu tot soiul de chipuri de femei frumoase, cu mâini albe și ochi albaștri; pe alt rând erau figuri de voievozi, iar mai jos fete de la țară îmbrăcate în costume naționale... Cu o goarnă imensă, că abia o putea ține cu amândouă mâinile la gură, un scamator de la circ striga "*Cirrr-cul Vâr-te-jeaa-nuuu... Cel mai mare circ din țară...*". Mai încolo de circ, unul, îmbrăcat în alb, stătea pe un scaun în fața unor borcane mari, așezate pe un fel de masă și pompa din ele o licoare roșie sau galbenă, după cum dorea omul care plătea. Din când în când, mai ales când nu se auzea goarna imensă a scamatorului, striga și el cât îl ținea gura: "*Cine bea limonatăăă... face un băiat și o fatăăă...*". Apoi, după ce umplea paharul, îl ținea în mână, deasupra capetelor celor din jur, și-și urma discursul: "*Fata să mi-o dea mieee, băiatul-la prăvălieee, Ca să-nvețe meserie!!!*". Printre zgomotele iscate de voia bună a tinerilor, un negustor de stămburi răcnea și el: "*Taie, Nae, măsoară Niculaeee!*". Dând o raită prin bâlci, încercai "*muzicuțe, fluierale, trompete, fesuri, mingi cu elastic*", căscai gura "*la jocuri de noroc, la tragerea la țintă, la femeia șarpe, la omul cu o față de bou și una de om, la zidul morții, la încercarea*

puterii..." Pe ulița principală a bălciului, te îmbiau târgoveșii cu turtă dulce, cu gogoși, cu acadele, cu bomboane, cu stafide, cu păpuși, cu pieptăni, cu oglinzi, cu bricege, cu «Încercați-vă norocul la roata norocului... e fără pierdere, doi lei și fără pierdere, lume, lume...», cu «gogoșa-nfuriată, ia gogoșa neamule», scoțând-o din cazanul cel mare și plin de ulei și tăvălind-o prin praful de zahăr alb... La intrare, *"în marginea dinspre islaz, își aveau mărfurile mocanii nemți de la munte sau negustorii de la deal. Cărușă lângă cărușă, așezate la linie de un om special venit de la primăria orașului, ofereau trecătorilor toate roadele pământului și ale mâinii omului: căruțe pline cu mere galbene de pe dealurile Câmpulungului, sau cu mere roșii de pe dealurile Argeșului; căruțe pline cu pere de pe dealurile prahovene; căruțe pline cu prune vinete sau albe și cu prune uscate și afumate sosite dinspre Buzău; căruțe pline cu mere venite dinspre Focșani; căruțe pline cu pepeni verzi aduși din Balta Brăilei sau cu pepeni galbeni aduși din Dobrogea cea însorită; căruțe pline cu burdufuri de brânză și rotocoale de caș venite din Moldova sau cu calupuri de telemea și rotocoale de cașcaval aduse de ciobanii de la Bărbăți; căruțe cu struguri cu boabele cât pruna, sosite de peste Dunăre, de la Ostrov, în fiecare dimineață. Erau, apoi, căruțe cu pește de tot felul, scos din Jirlău și Dunăre de pescarii din marginea orașului: pastramă de crap, năzdrăvan, sărat și uscat la vânt pentru iarnă; sărătură proaspătă de plătică și roșioară pentru saramură pește numai bun să-l pui la grătar și să-l mănânci cu mămligă; scrumbii de Dunăre, afumate, cumpărate și de negustorii greci care le trimiteau peste Dunăre, în țara lor; hamsii, pregătite în butoaie mari, gata să le pui direct în farfurie și să le mănânci, slăbiciunea bătrânilor; șalău și știucă, proaspăt aduse chiar atunci din Jirlău, în lăzi mari cu gheață; icre de știucă și icre negre pregătite în butoaie mici sau în borcane de un kilogram sau de-o jumătate; nisetru, cegă și morun... (etc., etc.)"*¹¹.

Coincidența face ca, tot într-o zi de 8 septembrie (când era toiu bălciului evocat mai sus), dar în anul 1933, când Călărașii împlinea 100 de ani de când devenise reședință de județ, Nicolae Iorga să ne lase, ca un omagiu, în coloanele gazetei locale "Pământul", următoarele rânduri cu privire la pecetea stilistică inconfundabilă a sărbătoritei urbe: *"Față de orașele dunărene, a căror ființă se datorește Regulamentului Organic, adică în mare parte influenței străine rusești - care se recunoaște și în caracterul lor cu piață centrală și razele de străzi, cum se întâlnesc... până la Port Arthur și Vladivostoc, Călărași, cu un așa frumos nume românesc istoric, are alt tip: El vine de la noi, numai de la noi. Ca punct de plecare popasul călărașilor din Țarigrad, care duceau ștafetele Domniei. Ca fel de alcătuire acela al vechiului sat românesc. Ca locuitori - mocanii coborâți pe încetul până la străvechiul vad al Dristorului. Așa fiind, orașul trebuie să rămâie credincios tradițiilor sale. Așezat pe un mal frumos ("dar pe Borcea în jos", adăugăm noi, împrumutând modelul celebrelor versuri din "Monastirea Argeșului"), el are toată puțința de a se dezvolta*

larg, cu grădini și cu livezi care nu se văd la Silistra din față... A venit vremea - conchidea istoricul, oaspete de onoare al jubileului centenar -, să creăm tipul nostru propriu de oraș"¹²).

De la aceste memorabile cuvinte, au trecut 60 de ani și se pare că dezideratul marelui savant își păstrează și astăzi, în ciuda scurgerii timpului, deplina lui actualitate. Cu două mii de ani în urmă, Ciceșo afirma: "*Patriae solum omnibus carum est*" ("*Pământul patriei e scump tuturor*"), idee sacră a cărei valoare îmi permit, printr-o licență, s-o parafrez, la încheierea acestor rânduri: "*Oppidum Equites omnibus carum est*" ("*Orașul Călărași e scump tuturor*):

18 octombrie 1993

NOTE

1. Panait Istrati. *Mos Anghel. Codin. Ciulinii Bărăganului*, Editura Minerva, București, 1987, p. 222.
2. Ion Codru Drăgușanu. *Peregrinul transilvan*, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1956, p. 50-52.
3. Nicolae Iorga. *România cum era până la 1918*, I, Editura Minerva, București, 1972, p. 400-401.
4. Ștefan Bănulescu. *Iarna bărbăților*, Editura pentru Literatură, București, 1966, p. 133 și urm.
5. I. Valjan. *Pe Borcea și lacul Călărași*, în vol. "Monografia Liceului «Știrbey-Vodă» din Călărași" (1884- 1934), Tipografia Modernă, Călărași, 1935, p. 115-117.
6. Vasile Ionescu-Vion. *Dacă există!...*, Ibidem, p. 129- 130.
7. Vasile N. Vasilescu. *Liceul «Știrbey-Vodă»: 5 decenii de lumină*, Ibidem, p. 125-126.
8. Ștefan Bănulescu. *Cartea Milionarului*, I, (Cartea de la Metopolis), Editura Eminescu, București, 1977, p. 241, 287.
9. Duiliu Zamfirescu. *Viața la țară. Tănase Scatiu*, Editura pentru Literatură, 1962, p. 240 și urm.
10. Panait Istrati. *Op. cit.*, p. 222.
11. George Radu. *Funia de nisip*, Editura Albatros, București, 1987, p. 89-91.
12. Nicolae Iorga. *Călărașii*, în gazeta "Pământul", II, 39-42, 8 septembrie 1933, p. 1.

RÉSUMÉ

L'ouvrage ci-présent, *Călărașii dans la mémoire et la vision des écrivains roumains*, par le professeur Ilie- Ștefan Rădulescu, présenté dans le cadre du Colloque "Culture et civilisation en bas du Danube" (le 22-24 octobre 1993), se propose d'évoquer à l'occasion de l'anniversaire de 160 ans depuis la déclaration du municipe de Călărași comme ville et chef-lieu de département l'atmosphère sociale et morale de cette agglomération urbaine, tout le long de sa biographie comme ville du Danube.

Limitée inévitablement par son contenu même, l'ouvrage veut recomposer, de quelques tableaux prédominant artistiques, dans la dialectique de son développement historique et ethnique, le profil spirituel:

en partant de quelques traditions folkloriques et commerciales du vieux bourg patriarcal (dans le roman "Les Chardons du Bărăgan" par Panait Istrati) ou des observations qui ne manquent pas d'humor et de verve artistique concernant le paysage naturel et économique inhospitalier (dans "Le Pèlerin transylvain" par Ion Codru Drăgușanu), aux moeurs politiques de la fin du siècle passé (dans le roman "Tănase Scatiu" par Duiliu Zamfirescu) ou à ceux scolaire et de l'enfance ignorante et fôlatre (décrit avec nostalgie par I. Valjan dans l'ouvrage "Sur la rivière de Borcea et le lac de Călărași" et par Vasile Ionescu-Vion dans l'ouvrage "S'il existe..."), de la peinture sémbalcanique des rues et des édifices publics, entre les deux guerres mondiales, au respect infini pour le prestige du lycée "Știrbei Vodă" (dans l'ouvrage "L'hiver des hommes" et le roman "Le livre du Millionnaire" par Ștefan Bănuțescu), de l'image vive, pittoresque de la foire annuelle de Sainte-Petite-Marie (dans le roman "La corde de sable" par George Radu) aux appréciations administratives et de bon sens du grand écrivain et historien Nicolae Iorga (dans ses écrits mémoriaux) concernant l'aspect européen de la ville à son empreinte stylistique qui n'est jamais confondue.

LA CITTA DI CALARASI PREMESI DELLO SVILUPPO URBANISTICO NEL XIX SECOLO

Ileana ZBÎRNEA

Circa cento metri più giù di Silistra, si stacca dal Danubio un braccio, che prende il nome di Borcea, questo braccio si avvia prima verso nord-ovest e dopo approssimativamente sei chilometri, fa una svolta brusca verso est (levante) e scorre nella vallata, formando il limite meridionale del distretto Ialomița¹⁾ e della città di Călărași.

Il nome di questa località, nome stabilito tramite pergamena signorile²⁾ il 24 settembre 1852 è Știrbei. Anche il nome di Călărași si è sovrapposto ad un altro nome, molto più vecchio, quello di Lichirești³⁾. Gli abitanti non si potevano abituare al nuovo nome, quello di Știrbei e dal 1877 sono ritornati senza la sottoscrizione di un atto alla vecchia denominazione di Călărași.

Fino all'inizio del XVII secolo, di fronte al fiume Argeș, si distaccava dal Danubio un braccio (oggi scomparso) che scorreva parallelo al Danubio fino a Călărași e continuava con il braccio Borcea. La carta geografica austriaca del 1791, una carta topografica nella quale si scrive con molta esattezza quanti e quali sono i dettagli e le località, indica questo braccio come avendo dimensioni comparabili a quelle di Borcea⁴⁾. Su questo braccio e sul Borcea apparivano scali (porti) importanti che svolgevano una intensa attività economica nei secoli XVI-XVIII.

Nella carta geografica russa incisa nel 1835 la località è indicata come avendo una chiesa e essendo situata all'incrocio di due cammini importanti uno indirizzato verso Silistra e arrivando dalla Moldavia, l'altro andando verso Bucarest la capitale della Valacchia⁵⁾.

La capitale del distretto Ialomița viene stabilita a Călărași tramite il Regolamento Organico votato dalla Comunitaria Assemblea Straordinaria nel maggio 1831. Questo avvenimento si è prodotto simultaneamente con la creazione delle capitali degli altri distretti (infatti altri capitali di distretto), tutte situate vicino al Danubio, Giurgiu, Turnu-Măgurele.

Sebbene nel 1848 il Regolamento Organico è annullato il ritmo dei rinnovamenti impresso da questo si fa sentire molto tempo dopo, fatto che determinerà che per alcune fra di loro gli abitanti richiederanno lo statuto di città libera. Questo desiderio di liberazione è stato determinato dal consolidamento economico della piccola borghesia, dall'allargamento degli scambi commerciali agevolati dalla

vicinanza del Danubio via importante di accesso verso i grandi centri europei, dalla reazione ai residui feudali che impedivano ai quei tempi la penetrazione delle nuove idee dalla importante potenziale di lavoro accumulato dalla città grazie alla migrazione della popolazione rurale verso la città. Un'altra caratteristica comune di queste nuove città, una volta liberate è che si organizzano secondo piani e programmi prestabiliti aventi un forte carattere urbano⁶⁾. Le prime intenzioni di liberazione avvengono tramite querela⁷⁾, reclamo indirizzato alla grande potenza dagli abitanti del borgo.

Nel primo atto ufficiale concluso dalla prima commissione del borgo il novembre 1833, quando hanno fatto il progetto del bilancio, hanno richiesto la liberazione della città come una condizione indispensabile al progresso⁸⁾. La lettura di questo progetto, ci dà un'idea riguardo a come si presentava il borgo a quei tempi (si tratta della lettura del progetto di bilancio); con una via principale di 250 stânjeni di lunghezza (all'incirca 500 metri) e 5 di larghezza (all'incirca 10 metri), piena di fango e senza vegetazione. Per l'abbellimento del borgo si sono sostenute a quei tempi delle spese di 8.000 lei.

Nel 1838 cittadini del borgo hanno di nuovo richiesto l'atto di liberazione. La questione è arrivata di fronte alla Commissione Finanziaria della Comunitaria Assemblée, la quale riconobbe che fosse *di interesse collettivo*⁹⁾, ma gli interventi si fermano qui.

Le richieste ripetute determinano, il 27 agosto 1849, un rapporto indirizzato al principe, in cui si mostra che se *si servissero di una di soldi con la quale comprebbero un edificio produttore di un reddito uguale al reddito che ha dai luoghi del borgo Călărași, si metterebbero d'accordo sulla liberazione (dalla servitù) e per concedere i diritti di proprietà*¹⁰⁾ In novembre il Principe Barbu Știrbei risponde favorevolmente aggiungendo che il progetto dell'intero larifondo dovrà essere effettuato¹¹⁾. Il documento signorile comunicato alla Eforia dell'ospedale Colțea che aveva in possesso il terreno il 25 novembre 1849 faceva conosciuta la nomina di Șcarlat Popovici in qualità di agrimensore per realizzare il progetto. Nella primavera dell'anno seguente, l'ingegnere Popovici elabora il primo progetto¹²⁾ del borgo. Il 16 maggio 1850, i dirigenti s'incontrano e concludono un "Giornale"¹³⁾ in 6 punti, e nello stesso tempo viene presentata la prima variante del progetto: 1. *L'estensione di questa città sarà di 541 posti di case, ognuna avrà 10 per 20 di lunghezza, cioè 200 stânjeni quadrati (all'incirca 800 metri quadrati) e che verano divisi in tre classi, 2. "...pascolo, un pogon (all'incirca 5000 metri quadrati) per ogni casa, 3. Di questi luoghi soltanto allora si possono vendere ad altri che le desiderano, quando gli abitanti attuali non vogliono comprarle, 4. Si permette la riparazione delle case esistenti nei limiti della loro posizione nella linea richiesta, 5. Ogni acquirente è obbligato a costruire la casa sul terreno detenuto entro*

un termine di tre anni, 6. Giustificando la perdita di un terreno di 728 pogoane (all'incirca 3.640.000 metri quadrati) e di un numero di servi della gleba (non menzionato), *L'Eforia ha giudicato* (ha sollecitato) il compenso seguente: la prima classe con 180 posti 6 lei/stânjen quadrato, la seconda classe con 185 posti

5 lei/stânjen quadrato, la terza classe con 168 posti 4 lei/stânjen quadrato. Su questo giornale il principe pubblica la seguente risoluzione, comunicata con il numero 2839 il 12 luglio 1850: *Quando qualeuno fonda una città libera, crea per questa anche un futuro e non lo limita a 541 case; perciò un membro della Eforia, prendendo le statue di Alexandria, andrà durante il periodo delle vacanze per studiare quella nuova città, affinché si adotti ciò che ci permetta di raggiungere il nostro scopo nella maniera migliore*¹⁴). *Una nuova versione del progetto della città, realizzata secondo i desideri del principe, è mandata alla Commissione del borgo con la indicazione del modo di costituire l'elenco di acquirenti contenuto in Istruzioni.* Questa aveva lo scopo di stabilire i luoghi rimasti disponibili per una vendita ulteriore. La Commissione del borgo, dopo solo 4 giorni dal momento in cui si è comunicata la vendita dei luoghi, faceva pubblica la deposizione di 240 richieste in solo due giorni e che solo il brutto tempo impediva che molte persone venissero ad iscriversi.

Quando la condizione numero 7 delle *Istruzioni* (cioè il fatto di deporre una somma di 250.000 lei di anticipo) non può essere soddisfatta, allora la Commissione interviene pressola Eforia, con la scopo di pubblicare un avviso nel Principato, invocando il motivo che una parte degli abitanti non possono pagare integralmente la somma e che senz'altro ci saranno delle richieste da altre parti.

Il 12 maggio 1851, La Commissione del riscatto (creata per l'occasione) prega la Eforia di ingradire il luogo destinato alla piazza dal centro *del colore rosso*, motivando che è il posto d'incontro delle strade più importanti¹⁵), richiando allo stesso tempo indicazioni riguardanti la costruzione delle case perchè il progetto elaborato creava strade diritte e parallele intersecate da altre vie perpendicolari, ma che non tenevano conto degli edifici esistenti¹⁶).

Un quartiere nuovo si formava davanti alla quarantena rimasta dopo la occupazione russa, il quartiere dei *volnaşi*, cioè il quartiere di quelli che si erano stabiliti come proprietari, a differenza di quelli del *focolare* del borgo, che erano servi della gleba e che si liberavano adesso.

Il 29 luglio 1851 viene il principe Ştirbei stesso per costatare la fase in quale erano giunti i lavori incluso tracciamento dei lotti del quale si faceva riferimento nelle *Istruzioni*¹⁷) ricordate sopra. Poco dopo che la somma richiesta come anticipo è stata raccolta, gli efori concludono l'atto di *slegatura* per un terreno di 1714 e 1/2 ettari¹⁸).

Per la fortificazione della *slegatura* il principe Știrbei dà la *Pergamena* di liberazione e la legge lui stesso alla sua venuta il 24 settembre 1852. Come riconoscenza per il sostegno accordato alla liberazione gli abitanti hanno deciso di cambiare anche il nome della città dall Călărași all Știrbei¹⁹⁾ (nella pergamena c'è ancora una volta scritta l'area della città con quelle tre classi di lotti rappresentanti i colori del tricolore, oltre alle condizioni della liberazione). La liberazione è stato un motivo di festa; le case sono state ornate, si è costruito un padiglione fuori dalla città, e alla barriera è stato costruito un arco di trionfo.

Dopo la liberazione della città, la cose non sono continuate molto con questo ritmo, a causa della guerra di Crimea tutto si interrompe fino a 1856. Nell frattempo l'Eforia degli ospedali capisce che vicino ai luoghi rimasti inventuti può prendere in possesso anche le rive dell'Ezer e del Borcea. Il Comune rifiuta questa pretesa invocando la pergamena e facendo una esposizione di motivi in *Notizie riguardo il processo fra l'Eforia con il Comune di Știrbei per il possesso della terra*²⁰⁾. Per questa le due parti arrivano di fronte al tribunale. Il conflitto si conclude il 5 febbraio 1875, 14 anni dopo, tramite decreto dato come conseguenza del voto in Parlamento e che fa vincere la causa al Comune della città.

Alla data della soluzione del processo la città passava dalla area scritta nella pergamena ad una estensione più grande.

*Il piano da 1851 - (Proiect pentru regularisirea orașului Călărași de inginerul Scarlat Popovici 1851) Progetto per la regolarizzazione della città di Călărași dell'ingegnere Scarlat Popovici 1851*²¹⁾ che è stato pubblicato per la prima volta, può essere considerato il terzo progetto di sistemazione della città, basandomi sulle affermazioni di Pompei Gheorghe Samarian dal suo lavoro *La storia della città di Călărași dalla origine fino al 1852*.

Il progetto presentato a colori ha nell'angolo a sinistra una *Spiegazione* (legghenda) del progetto:

Le linee rosse significano l'allineamento progettato.

A. La piazza del borgo

B. La piccola piazza della chiesa

C. La grande piazza (mercato)

D. La via sulla riva del Borcea (viale, passeggiata)

E. Il fosso di delimitazione della città.

Dal quartiere numero 1 fino al 17 si usa colore giallo.

Dal quartiere numero 18 fino al numero 34 si usa il colore azzurro.

Dal quartiere numero 35 fino al numero 48 si usa il colore rosso. N.B.

(Nota bene).

Nella piazza A e C si costruiscono le case con le facciate allineate mentre nella piccola piazza della chiesa si devono aprire gli spazi e la facciata delle case nella via, mettendosi una fila di alberi intorno a questa piazza.

Per il giardino pubblico, se si farà, verranno utilizzati, i quartieri: numero 17 e 18 lungo la riva dell'Ezer.

a. La barriera di București

b. La barriera di Brăila

c. La barriera di Slobozia

Per quanto riguarda la città di Călărași le influenze dal progetto sono di origine francese²²⁾

La forma del progetto della città è rappresentato da due quadrilateri articolati, messi con la parte del lato lungo parallela con la riva del braccio del Borcea. L'articolazione è generata probabilmente dalle direzioni delle vie della vecchia località non e senza importanza, dalle inflessioni della riva sinistra del Borcea.

La città è delimitata, così come si menziona anche nella *Spiegazione*, tramite un fosso che non ha utilità difensiva ma segna il limite massimo di estensione della zona suddivisa (per essere abitata). Gli accessi nella città sono soluzionati tramite le tre barriere: București, Brăila, Slobozia i nomi di queste indicano le direzioni delle strade entrano nelle città.

Il piano è caratterizzato da una trama ortogonale regolata contenente una grande parte della vecchia località, non rispettando tuttavia la vecchia tessitura dei cammini del borgo. Le vie sono nondifferenziate dal punto di vista dimensionale, sia che sono penetrazioni nelle città, sia strade di importanza secondare. Le isole di abitazione sono uniformi, contenendo lotti di dimensioni uguali disposti economicamente, con il lato corto verso la strada, e nel caso di vicinanza alle piazze il loro collocamento è in conformità con lo stesso criterio. Come spazi pubblici ci sono tre piazze: A. la piazza del borgo situata nello stesso posto, conserva la funzione anteriore, B. la piccola piazza della chiesa in una forma nuova conserva la destinazione del luogo essendo trattata in maniera diversa per la piantazione perimetrale, C. la grande piazza (il mercato amplificata planimetricamente in confronto alle prime due, questa raddoppia come funzionalità la piazza del borgo.

Le costruzioni nominate nel progetto appartengono, in parte, ai diversi periodi delle occupazione russa: 18 l'ospedale militare, 19 la stalla della cavalleria, la quarantena, 22 gli impiegati della quarantena, 26 la caserma della cavalleria, 27 stalla, 39-46 la locanda Tănăsescu, 42 locanda, 43-44 - (le case) Gredinescu, 45 (le case) Ceașescu, sulla riva del Borcea è indicato un forpost (la posta).

La trama regolata proposta nel progetto si sovrappone alla vecchia località che si era sviluppata organicamente sulle vie principali di accesso verso Borcea, o di transiti per il borgo. Nella zona della piazza del borgo esisteva un incrocio importante di strade e tutt'intorno a queste strade, nella quale vicinanza si concentravano la maggior parte delle costruzioni (del borgo). La delimitazione dei lotti vecchi non si faceva con rigore alla periferia, invece nel focolare del borgo si ha intenzione di ordinare e anche di lottizzare. Si possono osservare, su alcune parti, costruzioni compatte e senza spazi tra di loro dal lato della strada. Il collocamento delle costruzioni non rispetta un orientamento (o uno certo collocamento) nel lotto. La chiesa è il secondo punto importante nel vecchio borgo (dopo l'incrocio dei cammini), che tramite la sua presenza volumetrica e spirituale mette un accento, che consiste in "un momento di respiro" nell'affollamento disordinato di parcelle.

La nuova sistemazione proposta nel piano del 1851 è delimitata in tre zone (colori denominate nella *Spiegazione*): rossa situata nel centro e includendo, la grande piazza del borgo, azzurra sovrapposta al focolare del borgo e rappresentata dalla piazza del borgo e la piazza della chiesa, gialla completamente nuova includendo una parte del quartiere Volna²³). I lotti sono di dimensioni uguali nelle quelle tre zone, le variazioni appaiono solo nel focolare del borgo. La successione delle zone in direzione nord, nord-ovest rappresenta il senso dello sviluppo nell'territorio della città.

Il legame fra il piano del 1851 e il piano del 1875 e la continuità delle idee può essere giustificato dall'iscritto che si trova sul progetto del 1851: 3 maggio 1857 e che può essere il visto del Tribunale del quale si parla nel progetto del 1875.

Il piano da 1875 (Planul de situație al orașului Știrbeiu) *Il piano delle situazione della città Știrbei*²⁴) c'è il secondo progetto inedito. Questo piano è la seguente variante del piano del 1851, rappresentando una estensione del piano sopra descritto e il quale, tramite l'indicazione scritta nell'angolo dalla parte destra giù, prova la conservazione della fase anteriore, continuando lo sviluppo urbano nello stesso spirito: *Questo piano essendo una copia fedele del piano dei signori Ingegneri S. Popovici e S. Siminogeanu, che ha (il piano) la data del luglio 1852 e è vistato dall Trib(:unale) dell Distr(:etto) Ial(:omița) nell'anno 1857, maggio 3. Si certifica da noi, 1875, Agosto 14, Ingegnere (capo) Stef. P. Danieleescu.*

La forma nel progetto della città soffre delle modificazioni delle proporzioni di quei due quadrilateri articolati a causa delle estensioni: la prima sulla direzione nord-est, fino al limite massimo di conservare a dimensioni funzionali della penetrazione nord-est e sud-ovest, fatto che genera, lotti stretti affiancando questa entrata sul lato est, collocate, in maniera non economica. E addizionata una nuova arteria parallela con il braccio Borcea che comunica con il vecchio

complesso solo tramite due punti; la seconda sulla direzione nord-ovest, (agevolata dalla trama regolata; continuando sui tragitti delle strade parallele al Borcea e marcando altre perpendicolari a intervalli più piccoli (fatto che ha creato, isole di abitati con numero ridotto di lotti i lotti conservando la superficie della vecchia lottizzazione) non conoscendosi il motivo di questa opzione.

Nel piano si ritrovano gli edifici: D. 15, D. 6, - della quarantena, dell'ospedale militare, degli impiegati della quarantena, fatto che mostra che questi edifici si utilizzano continuamente.

Si osserva la piantagione lungo la riva del Borcea di una fila doppia di alberi - con lo scopo della delimitazione spaziale della città e con scopo decorativo, ambientale. Questa piantagione diventa triplice fra le piazze C e A creando un viale alberato per passeggiate. Il viale fa l'unione fra la strada che esce dalla città, tramite la vecchia barriera delle Slobozia e il "forpost" (la posta già esistente nel 1851).

La lottizzazione nel ex-focolare si legge come risultato della reazione della vecchia località, alla trama ordinata che non ha tenuto conto completamente del carattere del posto, le forme dei lotti non sono regolate e hanno varie dimensioni. Nello stesso tempo in questa zona si osserva un grande agglomerazione di lotti generata probabilmente di: l'interesse per la vicinanza della piazza del borgo, del accesso immediato al porto o gli ex-servi della gleba (di meno ricchi) - che abitavano in questa zona hanno comprato porzioni più piccole.

La disposizione degli edifici è di due tipi: 1. con il lato corto verso la strada (ritirate o proprio uscite in strada) rappresentano un modello rurale, 2. la occupazione in proporzione di 1/2 e 2/3 dalla parte della strada è un modo di abbordare urbano di tipo evoluto.

Nell centro della città molte case sono datate dal periodo anteriore alla prima lottizzazione (quando per questa operazione sono state demolite molte case)²⁵.

Si conserva anche i fronti compatti costruiti verso la strada.

In questo nuovo piano le zone addizionate sono differenziate graficamente tramite il colore verde, che vuol dire che sono delimitate dei tragitti E-E sul lato nord-ovest nel esterno del collocamento e sull lato nord-est, est in modo identico, la parte nuova contenuta nella arca del colore (zona) verde e quella gialla diventerà nella stessa misura gialla.

NOTE

1. Pompei Gh. Samarian, - *La storia della città Călărași dalle origini fino a 1852*, (in romeno), Bucarest, 1931, p. 5.

2. Citazione nella monografia di Pompei Gh. Samarian, *op. cit.*, p. 190-192, e esistente nella copia al Comune di Călărași.

3. Il Lichirești è indicato come villaggio grande nella carta geografica del principe Cantacuzino fatta a Venezia nel 1718, la Biblioteca della Accademia Romana, La Stanza delle Carte.
4. La Biblioteca della Accademia Romana, La Stanza delle Carte la quota DXXVII p. 91, 100.
5. La Biblioteca della Accademia Romana, La Stanza delle Carte, *Karta voinf Evrope* 1828-1829, la quota III 461.
6. Cincinat I. Sfinjescu, *L'Urbanismo* (in romeno), 1933, numero 1 e 2, p. 71-78.
7. Archivi di Stato Călărași, fondo La Comune di Călărași, cartella 1/1845-1851. Querele, reclami di liberazione della città.
8. Archivi di Stato Bucarest, fondo Amministrativi Nuovi, Il Distretto Ialomița, cartella 3087/1833.
9. Pompei Gh. Samarian, *op. let.*, p. 179.
10. Pompei Gh. Samarian, *op. let.*, p. 179.
11. Pompei Gh. Samarian, *op. let.*, p. 180.
12. Pompei Gh. Samarian, *op. let.*, p. 180 (non ho trovato questo piano in copie o in originale).
13. Pompei Gh. Samarian, *op. let.*, p. 181.
14. Pompei Gh. Samarian, *op. let.*, p. 181.
15. Nella sua monografia Pompei Gh. Samarian si riferisce ad un progetto con quattro piazze, che non ho trovato in copia o in originale e che avrebbe potuto essere, una variante anteriore del piano del 1851 che ha tre piazze.
16. Archivi di Stato Călărași, fondo La Comune Călărași cartella 1851-1852, La Corrispondenza della Commissione del borgo con L'Eforia degli ospedali.
17. Pompei Gh. Samarian, *op. let.*, p. 182.
18. Pompei Gh. Samarian, *op. let.*, p. 189-190.
19. Pompei Gh. Samarian, *op. let.*, p. 190.
20. Archivi di Stato Bucarest, L'Inventario del fondo della Eforia degli Ospedali Civili 1832-1947, Il Distretto Ialomița, cartella 7/1861-1875.
21. Il piano appartiene al Museo del Danubio Inferiore di Călărași.
22. Cincinat I. Sfinjescu, *L'Urbanismo in genere e in Romania in modo speciale* (in romeno), Bucarest, 1931, p. 18-24. In fatti l'autore si riferisce al piano della città di Oltenița che ha numerose rassomiglianze con il piano elaborato dall'ingegnere S. Popovici per la città di Călărași.
23. Il quartiere dei *Volnasi*.
24. Il piano appartiene al Museo del Danubio Inferiore di Călărași ed è pubblicato adesso per la prima volta.
25. Pompei Gh. Samarian, *op. let.*, p. 187.

ILLUSTRAZIONI

Fig. 1 Il piano da 1851 *Progetto per la regolarizzazione della città di Călărași dell'ingegnere Scarlat Popovici 1851* in copia.

Observații:

1. Amplasamentul este în conformanță cu planul de amenajare a teritoriului.

2. Amplasamentul este în conformanță cu planul de amenajare a teritoriului.

3. Amplasamentul este în conformanță cu planul de amenajare a teritoriului.

4. Amplasamentul este în conformanță cu planul de amenajare a teritoriului.

5. Amplasamentul este în conformanță cu planul de amenajare a teritoriului.

6. Amplasamentul este în conformanță cu planul de amenajare a teritoriului.

7. Amplasamentul este în conformanță cu planul de amenajare a teritoriului.

8. Amplasamentul este în conformanță cu planul de amenajare a teritoriului.

9. Amplasamentul este în conformanță cu planul de amenajare a teritoriului.

10. Amplasamentul este în conformanță cu planul de amenajare a teritoriului.

PROIECT

PENTRU REGULARIZAREA

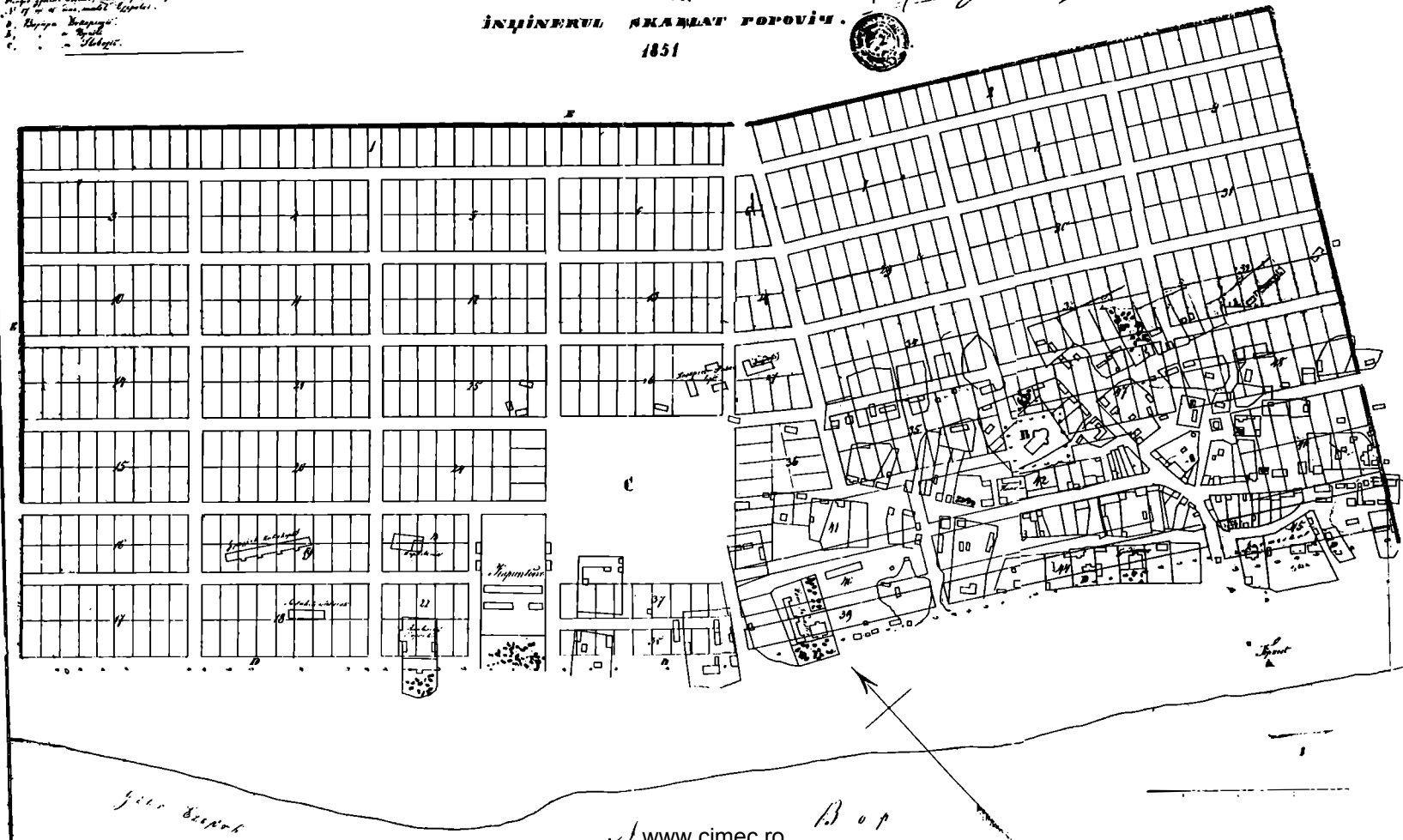
ORAȘULUI KYZYLAŞII

108

INGINERUL AKADEM. GOROVICH.

1851

„Amplasamentul este în conformanță cu planul de amenajare a teritoriului.”
 (Semnatura)

PLANUL DE SITUAȚIE

COMUNUL ȘTIRBEI

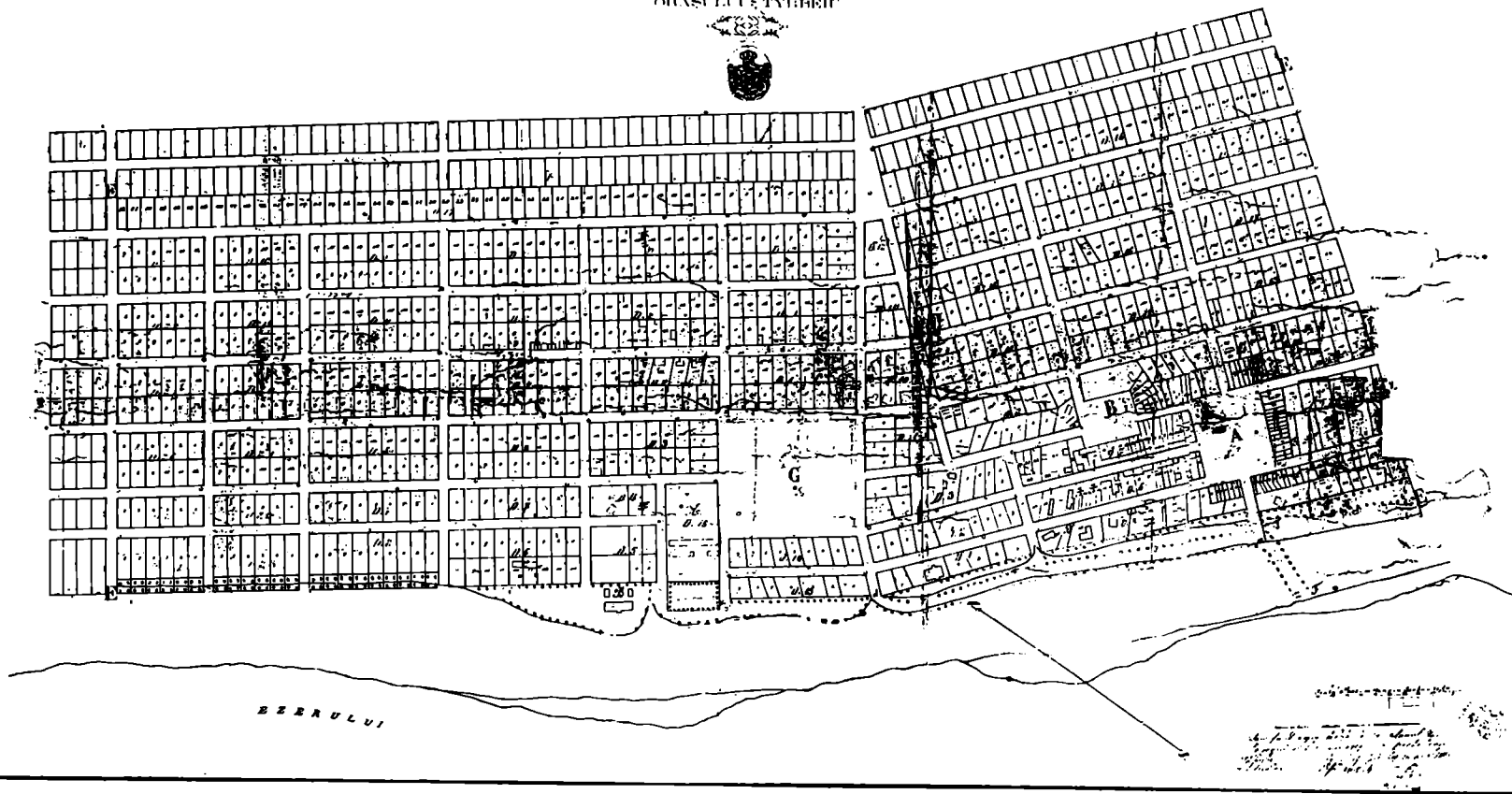

Fig. 2 Il piano da 1875 *Il piano delle situazione della città Știrbei* in copia.

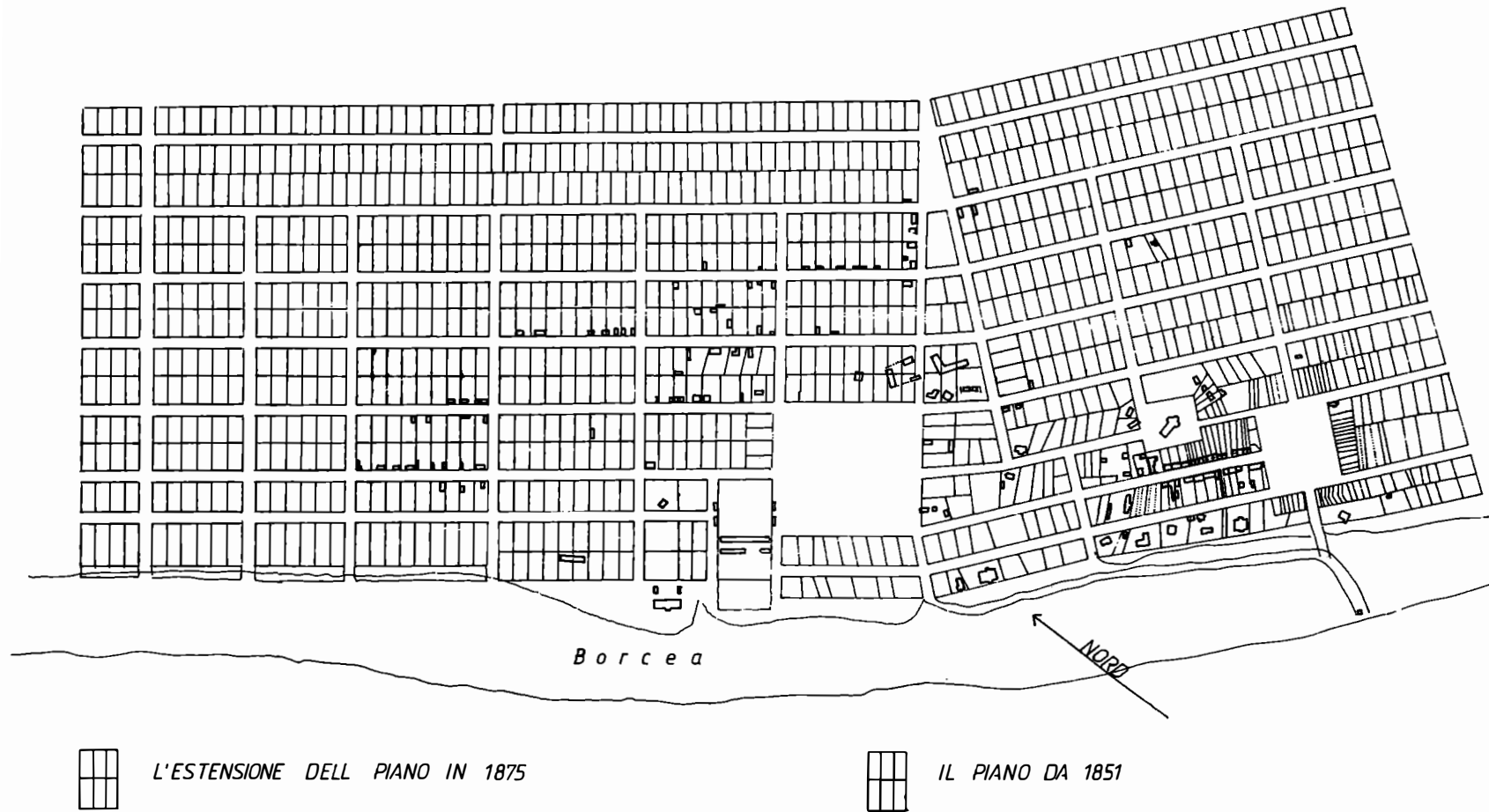
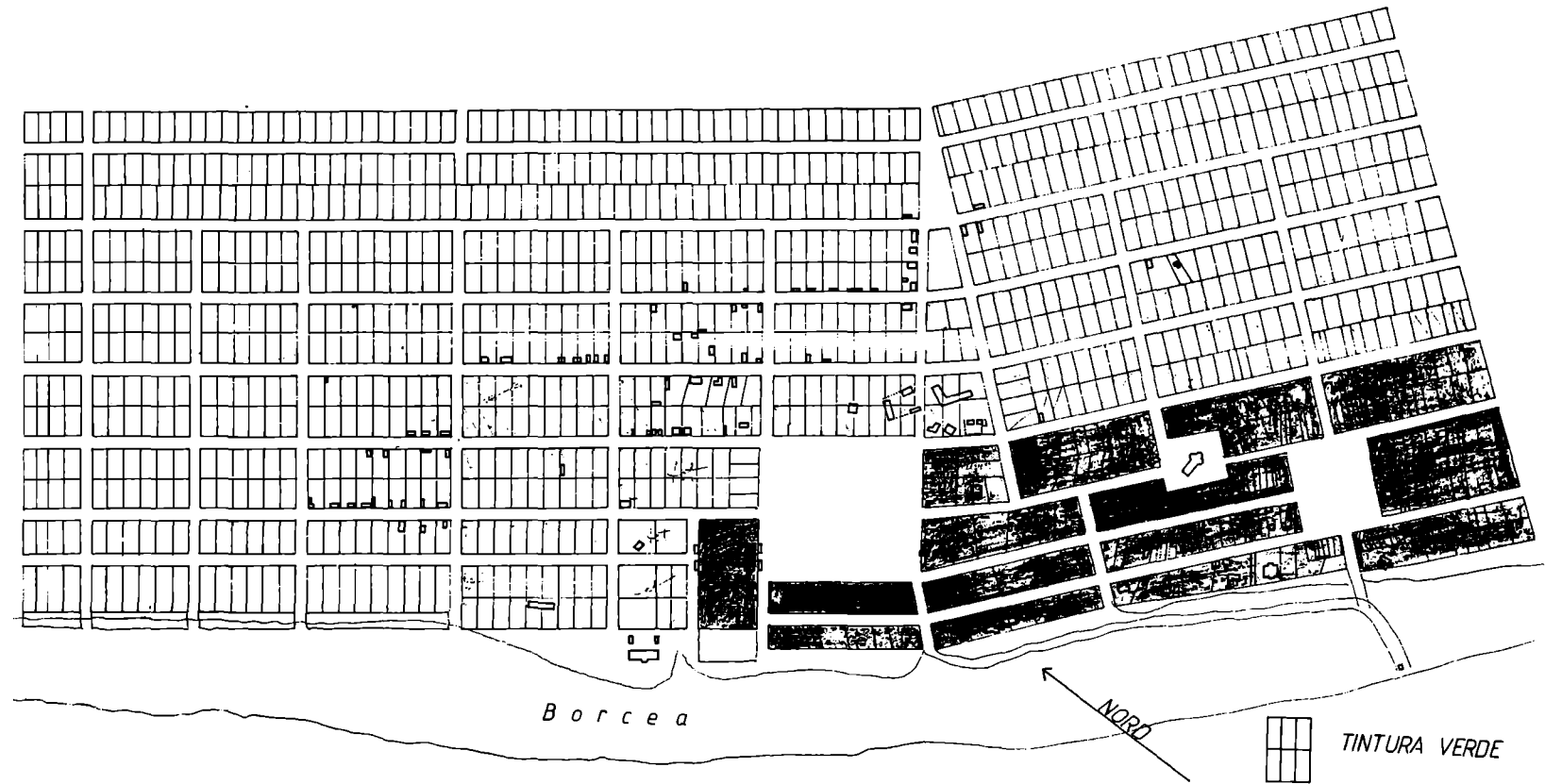
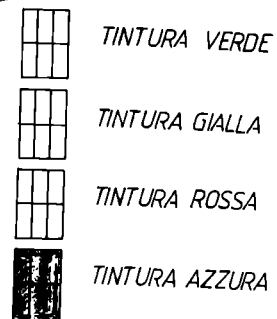

Fig. 3 Lo sviluppo urbano nel 1875 conserva il piano da 1851.

CĂLĂRAȘI - IL PIANO DA 1875

Fig. 4 Nel piano da 1875 le zone di abitazione sono differenziate graficamente tramite i colori: azzurro, rosso, giallo, verde.

MUZEUL DUNĂRII DE JOS

ISBN: 973-95349-14-7

www.cimec.ro